

AUGUSTINUS' BELIJDENISSEN

Augustinus' Confessiones

Uit het Latijn vertaald door

Dr. A. SIZOO

Zesde herziene druk

Uitgever:

Naamloze Vennootschap W.D. Meinema, Delft

STICHTING DE GIHONBRON

MIDDELBURG 2011

1 Woord vooraf.

Dat van mijn vertaling van Augustinus' Belijdenissen deze nieuwe, zesde, druk nodig was, verheugde mij daarom zozeer, omdat ik daardoor de gelegenheid kreeg een groot aantal wijzigingen in de tekst aan te brengen. Wie weet, wat het betekent een op vele plaatsen zeer moeilijke Latijnse tekst te vertalen, die zal kunnen begrijpen dat er steeds nog te vijlen en te verbeteren valt. Bovendien bracht het schrijven van de Toelichting op Augustinus' Belijdenissen", die onlangs bij dezelfde Uitgeefster van mijn hand verschenen is, mij er toe de tekst opnieuw nauwkeurig te bestuderen. Ik hoop, dat dit hernieuwde onderzoek aan de vertaling ten goede is gekomen. Meestal betreffen de veranderingen slechts kleinigheden, maar toch zijn verscheidene plaatsen meer ingrijpend gewijzigd.

De Inleiding, die men in de vorige drukken aantreft, kon in deze nieuwe uitgave vervallen. Immers in de genoemde „Toelichting" wordt de lezer veel uitvoeriger ingelicht omtrent de Schrijver en het boek dan in de oude Inleiding het geval was. Ook de weinige, verklarende voetnoten konden thans worden weggelaten. Het „Register van eigennamen" werd tot gemak van de lezer opnieuw toegevoegd, omdat het het opslaan van een bepaalde plaats vergemakkelijkt.

Dat mijn vertaling zoveel malen zou moeten herdrukt worden, is meer dan ik twintig jaren geleden durfde verwachten. Het bewijst, dat het boek van de vrome man Gods, die het vijftien en een halve eeuw geleden schreef, nog steeds indruk maakt. Dat Hij, tot Wien dit grote, ootmoedige gebed is opgezonden, mijn dienende arbeid zozeer heeft willen zegenen, stemt mij tot nederige dankbaarheid.

A. SIZOO.

Amsterdam, 1948.

1	Woord vooraf.....	2
2	Inleiding.....	14
	<i>Hunc legat omnis qui salutem aeternam adipisci desiderat, humiliter orans misericordem Deum, ut eundem spiritum intelligentiae legens accipiat, quem ille accepit, ut scriberet. Fulgentius Ruspensis.....</i>	14
3	Getuigenissen van Augustinus aangaande De Belijdenissen	22
3.1	Uit zijn werk "De gave van de volharding."	22
3.2	Uit zijn brief aan Darius.....	22
3.3	Uit zijn "Nalezingen"	22
4	EERSTE BOEK	24
4.1	Inleiding.....	24
	<i>Augustinus vangt zijn werk aan met een lofprijzing Gods. In het eerste boek spreekt hij over zijn kinderjaren en de tijd, die hij op school doorbracht; hij belijdt de zonden, die hij in deze tijd bedreef.</i>	24
4.2	Hij wil God prijzen, door Hemzelf daartoe opgewekt.....	24
4.3	God, die hij aanroept, is in hem, en hij in God.....	24
4.4	God is overal, maar niets kan Hem geheel bevatten.....	25
4.5	Gods majesteit en volmaaktheid.	25
4.6	Hij smeekt om Gods liefde en vergiffenis van zonden.	26
4.7	Zijn prille jeugd; Gods voorzienigheid.	26
4.8	Ook de jeugd maakt zich schuldig aan zonden.	28
4.9	Hoe hij als knaap leerde spreken.	29
4.10	De moeilijkheden van zijn schooljaren.	30
4.11	Hij verwaarloost zijn studiën door lust tot spel en theatervoorstellingen.....	31
4.12	Door ziekte gekweld verlangt hij gedoopt te worden; maar zijn moeder stelt de doop uit.	31
4.13	Hij wordt tegen zijn wil gedwongen te leren; maar dit geschiedde tot zijn nut.	32
4.14	Hij houdt van de studie van het Latijn.	33
4.15	Hij had een afkeer van de Griekse letteren.	34
4.16	De tucht Gods tijdens zijn schooljaren.	35
4.17	Hij laakt de wijze, waarop de jeugd onderwezen wordt.	35
4.18	Verdere bezwaren tegen de wijze van onderricht.....	36
4.19	De mensen houden zich angstvallig aan de wetten van de spraakkunst, maar niet aan Gods geboden.	36
4.20	De ondeugden van de jeugd zetten zich voort in de latere leeftijd.	37
4.21	Hij dankt God voor de in zijn jeugd ontvangen weldaden.	38
5	TWEEDE BOEK.....	40
5.1	Inleiding.....	40
	<i>Van knaap wordt hij jongeling; het eerste jaar van zijn jongelingsleeftijd, het zestiende van zijn leven, dat hij in het ouderlijk huis met onderbreking van zijn studies in lichtzinnigheid doorbrengt, herinnert hij zich met hevige smart.</i>	40
5.2	Hij herinnert zich de fouten van zijn jongelingsjaren.....	40

5.3	De hartstochten van zijn zestiende jaar.....	40
5.4	Een jaar lang onderbreekt hij zijn studies.....	41
5.5	Hij pleegt met zijn kameraden diefstal.....	43
5.6	Niemand zondigt zonder reden.....	44
5.7	Alles, wat onder de schijn van het goede tot zonde lokt, is alleen in God waar en volmaakt.....	45
5.8	Hij dankt God voor de vergeving van zijn zonden en daarvoor, dat hij voor vele andere behoed is.....	46
5.9	Hij beminde in de diefstal het deelgenootschap van zijn kornuiten.....	47
5.10	Slecht gezelschap leidt tot kwaad.....	47
5.11	In God is alle goed.....	48
6	DERDE BOEK.....	49
6.1	Inleiding.....	49
	<i>Zijn studietijd te Carthago brengt hij in zonde door. Cicero's boek "Hortensius" wekt in hem de liefde tot wijsheid. Hij komt onder de invloed van de dwaalleer van de Manichaeërs. Zijn moeder, die zich over hem bedroeft, ontvangt troost.</i>	49
6.2	Door de liefde, die hij najaagt, wordt hij gevangen.....	49
6.3	Hij woont gaarne de opvoering van toneelspeken bij.....	49
6.4	Op de school van de welsprekendheid wil hij niets weten van de streken van de zg. "vernielers"	51
6.5	Cicero's boek "Hortensius"	52
6.6	De Heilige Schrift staat hem tegen wegens haar eenvoudige stijl.....	53
6.7	Hij sluit zich aan bij de Manichaeërs.....	53
6.8	De ongerijmdheden van de leer van de Manichaeërs.....	55
6.9	Welke misdaden altijd verfoeilijk zijn.....	56
6.10	Onderscheid tussen de zonden, en tussen het oordeel van God en dat van de mensen.....	58
6.11	Dwaasheden van de Manichaeërs over de vruchten van de aarde.....	59
6.12	Monica's droom.....	59
6.13	Het antwoord, dat Monica van een bisschop ontving aangaande Augustinus' bekering.....	60
7	VIERDE BOEK.....	62
7.1	Inleiding.....	62
	<i>Hij schaamt zich, dat hij negen jaren lang de leer van de Manichaeërs heeft aangehangen en anderen daartoe verleid. Zijn smart over de dood van een vriend, die op merkwaardige wijze bekeerd was. Op zesentwintigjarige leeftijd schrijft hij een boek "Over schoonheid en harmonie". Hij verhaalt, hoe hij de Categorieën van Aristoteles zonder hulp van anderen leerde begrijpen.</i>	62
7.2	Hoe hij anderen verleidde.....	62
7.3	Hij is leraar in de welsprekendheid; leeft met een vrouw en minacht een waarzegger....	62
7.4	Hij raadpleegt sterrenwichelaars en schenkt hun geloof; een oude geleerde zoekt hem daarvan af te brengen.....	63
7.5	De ziekte en de doop van zijn vriend. Augustinus' droefenis over diens dood.....	65

7.6	Waarom tranen de ongelukkige liefelijk zijn.	66
7.7	Hoe groot zijn smart was over de dood van zijn vriend.	66
7.8	Zijn smart doet hem van woonplaats veranderen.	67
7.9	De tijd en de gesprekken met vrienden helen zijn smart.	68
7.10	Over menselijke vriendschap: zalig hij, die in God bemint.	68
7.11	De schepselen zijn vergankelijk en in hen kan de ziel niet rusten.	69
7.12	Al het geschapene is onstandvastig; alleen God is onwankelbaar.	69
7.13	In datgene, wat de mens behaagt, moet hij God beminnen.	70
7.14	De oorsprong van de liefde.	71
7.15	Zijn boek "Over schoonheid en harmonie"	71
7.16	De categorieën van Aristoteles en de boeken over de vrije kunsten begrijpt hij uit zichzelf.	73
8	VIJFDE BOEK	75
8.1	Inleiding	75
	<i>Hij vertelt de gebeurtenissen van zijn negenentwintigste jaar. Hij vervreemdt van de sekte van de Manichaeërs. Door Gods voorzienigheid wordt hij als leraar van de welsprekendheid naar Rome gezonden en vervolgens naar Milaan. Daar begint hij tot inkeer te komen; na Ambrosius gehoord te hebben besluit hij weer catechumeen van de kerk te worden.</i>	75
8.2	Hij wekt de geest op tot Gods lof.	75
8.3	De bozen ontkomen niet aan Gods tegenwoordigheid; zij moeten zich dus tot Hem bekeren.	75
8.4	Over de Manichaeër Faustus en over de verblindheid van de filosofen, die wegens de schepselen de Schepper niet kennen.	76
8.5	Alleen de kennis Gods maakt gelukkig.	77
8.6	De onkunde van Manichaeus op het gebied van de sterrenkunde maakt hem ongeloofwaardig in de overige dingen.	78
8.7	Faustus was welsprekend, maar onkundig op het gebied van de vrije kunsten.	79
8.8	Hij vervreemdt van de sekte van de Manichaeërs.	80
8.9	Hij vertrekt tegen de zin van zijn moeder naar Rome.	82
8.10	Door koorts aangetast wordt hij gevaarlijk ziek.	83
8.11	Zijn dwalingen, voordat hij de leer van het evangelie aanvaardde.	85
8.12	De beweringen van de Manichaeërs over de Heilige Schrift komen hem onjuist voor.	86
8.13	De leerlingen te Rome bedriegen hun leermeesters.	87
8.14	Hij gaat naar Milaan om daar de redenaarskunst te onderwijzen en wordt door Ambrosius ontvangen.	87
8.15	Na Ambrosius gehoord te hebben, komt hij langzaam van zijn dwalingen terug.	88
9	ZESDE BOEK	90
9.1	Inleiding	90
	<i>Zijn moeder Monica komt te Milaan. Het karakter en het leven van Ambrosius. Augustinus, die nu dertig jaar oud is, woont de prediciën van Ambrosius bij en krijgt een beter inzicht in de katholieke leer. Het karakter van zijn vriend Alypius. Terwijl hij nadenkt over de verbetering van zijn leven, wordt hij heen en weer</i>	

	<i>geslingerd; ook door vrees voor de dood en het oordeel wordt hij steeds meer aangespoord tot bekering.</i>	90
9.2	Augustinus noch Manichaeër, noch katholiek	90
9.3	Monica laat op bevel van Ambrosius het gebruik om maaltijden te houden ter gedachtenis van de heiligen na.	91
9.4	De bezigheden en studiën van Ambrosius.....	92
9.5	Hij wordt overtuigd, dat de kerk niet leert, dat de Schepper een lichaam heeft als een mens.	93
9.6	Over het gezag van de Heilige Schrift.....	94
9.7	Zijn geestelijke wasdom wordt belemmerd door zijn werelds streven.....	95
9.8	Hoe zijn vriend Alypius zijn liefde voor circusspelen liet varen.	97
9.9	Alypius wordt bevangen door lust tot het bijwonen van gladiatorenspelen.	98
9.10	Alypius wordt gevat als dief.	99
9.11	De rechtschapenheid van Alypius. Nebridius komt te Milaan.	100
9.12	Vol angst en twijfel zoekt hij verder naar de waarheid.	102
9.13	Alypius raadt hem af te huwen uit vrees, dat hij zijn omgang zal verliezen.	103
9.14	Er wordt voor Augustinus een vrouw gezocht.....	104
9.15	De vrienden maken een plan tot het vormen van een gemeenschap, maar het valt in duigen.	105
9.16	Augustinus' bijzit keert terug naar Afrika; een andere neemt haar plaats in.	105
9.17	Hij wordt gekweld door vrees voor de dood en het toekomstig oordeel.....	106
10	ZEVENDE BOEK.....	107
10.1	Inleiding.....	107
	<i>Hij verhaalt van zijn eenendertigste jaar, het begin van zijn mannelijke leeftijd. Hij wandelt nog in de duisternis, daar hij zich God slechts lichamelijk kan voorstellen. Hij ziet wel de goddeloosheid van de opvattingen van de Manichaeërs, maar kan het geloof van de kerk nog niet omhelzen. De dwalingen van de sterrenwichelaars laat hij varen, maar wordt gekweld door de vraag naar de oorsprong van het kwaad. De boeken van de Platonici leren hem veel; maar zij zijn niet voldoende, daar hij over de vleeswording van Christus een verkeerde opvatting heeft. Nadat hij echter de Heilige Schrift ter hand genomen heeft en in 't bijzonder de brieven van de Apostel Paulus, verdwijnen al zijn twijfelingen.</i>	107
10.2	Hij denkt zich God als iets lichamelijks, door de onbegrensde ruimte verspreid.	107
10.3	De redenering, waardoor Nebridius de Manichaeërs weerlegde.....	108
10.4	De vrije wil als oorzaak van de zonde.	109
10.5	Als God vergankelijk was, zou Hij niet God zijn.	110
10.6	Als God vergankelijk was, zou Hij niet God zijn.	110
10.7	Hij vraagt wederom, vanwaar het kwaad is en wat zijn wortel is.	111
10.8	Hij verwerpt de dwaasheden van de sterrenwichelaars.	112
10.9	Ofschoon niet in staat de oorzaak van het kwaad te vinden, blijft hij geloven in God.	115
10.10	Hoe God, in Zijn genade, hem helpt.....	116
10.11	Hij krijgt boeken van Platonisten in handen en vergelijkt hun leer met de leer van de Schrift.....	116
10.12	Hij keert tot zichzelf terug en zoekt God met zijn ziel.....	118

10.13	Op welke wijze de schepselen zijn en niet zijn.	118
10.14	Al wat is, is goed.	119
10.15	Al, wat geschapen is, looft God.	119
10.16	Hoe hij God zag.	120
10.17	Alle dingen hebben hun bestaan van God, die boven tijd en ruimte is.	120
10.18	Alle dingen zijn goed, maar passen niet bij alles.	120
10.19	Zijn slechte gewoonten trekken hem neer.	121
10.20	Alleen Christus de weg tot heil.	122
10.21	Zijn gevoelen over de vleeswording van Christus.	122
10.22	Hij dankt God daarvoor, dat de boeken van de Platonisten hem in handen kwamen, voordat hij de kracht van de Schrift leerde kennen en niet nadien.	123
10.23	Bij het lezen van de geschriften van de Apostel Paulus verdwijnen al zijn moeilijkheden.	124
11	ACHTSTE BOEK	126
11.1	Inleiding	126
	<i>Hij behandelt het meest besproken tijdperk zijns levens, zijn tweeëndertigste jaar. Hij vraagt Simplicianus om raad en hoort van hem de bekeringsgeschiedenis van Victorinus. Ponticianus verhaalt hem de bekering van Antonius en van twee jonge mannen. Na een hevige strijd tussen vlees en ziel komt hij tot verandering, verbreekt de banden van de begeerte en bekeert zich geheel tot God.</i>	126
11.2	Hij raadpleegt Simplicianus, een bejaard dienstknecht van God.	126
11.3	Simplicianus vertelt hem de geschiedenis van Victorinus.	127
11.4	Er is meer vreugde over de bekering van een zondaar dan van iemand, van wie men goede verwachting heeft.	129
11.5	Waarom men zich zo verblijdde over de bekering van Victorinus.	130
11.6	Victorinus gaf zijn ambt prijs. Wat Augustinus weerhield zijn voorbeeld te volgen. ..	131
11.7	Het verhaal van Ponticianus over twee hovelingen, die de wereld vaarwel zegden. ..	133
11.8	Hij gaat in zijn tuin, gevolgd door Alypius.	136
11.9	Er schijnen twee willen in de mens te zijn, wanneer hij moet kiezen tussen goed en kwaad.	137
11.10	Tegen de Manichaeërs, die aannemen, dat ten gevolge van twee tegengestelde willen twee tegengestelde naturen in de mens zijn.	138
11.11	Strijd tussen geest en vlees.	139
11.12	Op het horen van een stem opent hij de Schrift en komt tot volkomen bekering.	141
12	NEGENDE BOEK	143
12.1	Inleiding	143
	<i>Daar hij begeert alleen Gode te leven, besluit hij zijn ambt van leraar van de welsprekendheid neer te leggen. Op het landgoed van Verecundus bereidt hij zich voor tot zijn doop. Hij wordt gedoopt met Alypius en zijn zoon Adeodatus. Kort daarna komt hij, op reis naar Afrika, te Ostia, waar zijn moeder Monica op zesenvijftigjarige leeftijd sterft.</i>	143
12.2	Hij dankt God voor de bevrijding van zijn zonden.	143
12.3	Hij besluit zijn ambt neer te leggen.	143
12.4	Verecundus stelt hem zijn landgoed ter beschikking.	145

12.5	Zijn boeken, te Cassiciacum geschreven. Zijn brieven aan Nebridius. De indruk, die de vierde psalm op hem maakte.	146
12.6	Hij vraagt Ambrosius, wat hij lezen moet.	149
12.7	Hij wordt te Milaan gedoopt met Alypius en Adeodatus.	149
12.8	Hoe het zingen van lofliederen te Milaan gewoonte was geworden. Het vinden van de lijken van Protasius en Gervasius.	150
12.9	Hij keert met Evodius naar Afrika terug. Onderweg sterft zijn moeder. Haar opvoeding en karakter.	151
12.10	Vervolg van de schildering van Monica's karakter.	153
12.11	Gesprek van Augustinus met zijn moeder over het Koninkrijk van de Hemelen.	154
12.12	Het ziekbed en het sterven van Monica.	156
12.13	Augustinus' rouw en de begrafenis van zijn moeder.	157
12.14	Hij bidt voor zijn gestorven moeder.	159
13	TIENDE BOEK.	162
13.1	Inleiding.	162
	<i>Zoals hij in de vorige boeken verhaalde, hoe hij was vóór zijn doop, onderzoekt hij in dit boek, hoe hij nu is. Terwijl hij onderzoekt langs welke weg men God kan leren kennen, gaat hij al de vermogens van zijn ziel na; in het bijzonder bespreekt hij de kracht van het geheugen. Verder belijdt hij zijn houding tegenover de verzoeken van het vlees en van de zinnen. Hij eindigt dit boek vanzelf onderzoek met te wijzen op Christus als de waren Middelaar.</i>	162
13.2	In God alleen is zijn hoop en vreugde.	162
13.3	Wat betekent: aan God belijden, daar toch alle dingen Hem bekend zijn.	162
13.4	Met welk doel hij belijdt, wie hij nu is.	163
13.5	Hij schrijft in de hoop, dat zijn belijdenis ten zegen zij voor de broederen.	164
13.6	Er is veel in hem, dat hij niet kent.	165
13.7	Hij vangt zijn zelfonderzoek aan. Wat bemint hij, als hij God bemint? De schepping is God niet.	165
13.8	Hij bespreekt de krachten van zijn ziel.	166
13.9	De kracht van het geheugen.	167
13.10	Het onderscheid tussen kennis en het geheugenbeeld van zintuiglijke indrukken. ...	169
13.11	Wat is kennen en hoe erkennen wij iets als waar?	169
13.12	Wat is leren?	170
13.13	De herinnering van wiskundige begrippen.	171
13.14	Het zich herinneren van de herinnering.	171
13.15	Hoe het geheugen de aandoeningen van de geest bewaart.	172
13.16	Ook wat niet aanwezig is, herinneren wij ons.	173
13.17	Er is ook een herinnering aan het vergeten.	173
13.18	Groot is de kracht van het geheugen, maar om God te vinden, moet men daarboven uit gaan.	175
13.19	Het verlorene zou niet kunnen worden gevonden, indien niet een beeld ervan in het geheugen was.	175
13.20	Als we iets uit het geheugen verloren hebben, moeten we er enige herinnering aan hebben, anders zouden we niet weten, dat we het verloren hebben.	176

13.21	Allen zoeken de gelukzaligheid, dus moeten zij haar kennen.....	176
13.22	Hoe het gelukzalige leven zich in ons geheugen bevindt.	177
13.23	Wat het gelukzalige leven is en waar het te vinden is.	178
13.24	Vervolg.	179
13.25	Sinds hij God leerde kennen, vindt hij Hem in zijn geheugen.....	180
13.26	In welk deel van het geheugen vindt hij God?	180
13.27	Waar wordt God gevonden?	180
13.28	Hoe hij God vond.	181
13.29	De ellende van dit leven.	181
13.30	Zijn gehele hoop is op God gevestigd.	182
13.31	Zijn verhouding tot de vleselijke begeerten.	182
13.32	Hoe hij staat tegenover de verzoeken van de tafelenietingen.	183
13.33	Hoe hij staat tegenover de verlokkingen van de reuk.	185
13.34	Hoe hij staat tegenover de genietingen van de oren.	185
13.35	Hoe hij staat tegenover de lust van de ogen.	187
13.36	Hoe hij staat tegenover de tweede soort van verzoeking, de nieuwsgierigheid.	188
13.37	Hoe hij staat tegenover de derde soort van verzoeking, de grootsheid van het leven.	190
13.38	Hoe hij bewogen wordt door de lof van de mensen.	191
13.39	De verzoeking om zichzelf te prijzen wegens het minachten van de lof.	193
13.40	Een andere vorm van trots is het zelfbehalen.	193
13.41	Hij erkent Gods leiding bij zijn zelfonderzoek.	193
13.42	Door de liefde tot de wereld had hij God verloren.	194
13.43	Sommigen zoeken verzoening met God door tussenkomst van de engelen, maar zij worden bedrogen door de duivel.	195
13.44	Christus de ware Middelaar.	195
14	ELFDE BOEK.....	197
14.1	Inleiding.....	197
	<i>In de volgende boeken behandelt hij de schepping. In dit boek vangt hij aan met een beschouwing van de woorden: "In de beginne schiep God de hemel en de aarde." Daarbij gaat hij in tegen hen, die vragen, wat God deed, voordat Hij hemel en aarde schiep, en hoe Hij er toe kwam ze te scheppen. In deze weerlegging komt hij te spreken over de tijd en houdt daarover een uitvoerige verhandeling.</i>	197
14.2	Wat is het doel van deze belijdenissen?.....	197
14.3	Hij vraagt van God een recht begrip van de Heilige Schrift.	197
14.4	Hij bidt God hem te openbaren de betekenis van de woorden:	199
14.5	De schepping roept het uit, dat zij geschapen is.....	199
14.6	De wereld geschapen uit het niet.	199
14.7	Hoe moeten wij verstaan, dat door Gods woord de wereld gemaakt is.	200
14.8	Het woord, door dat de wereld werd geschapen, was het Woord, dat van eeuwigheid bij God was.....	201
14.9	Het Woord van God is het Begin, waardoor wij in de waarheid worden onderwezen.....	201

14.10	Hoe het Woord van God tot het hart spreekt.....	202
14.11	De vraag van hen, die zeggen: "Wat deed God voor de schepping?"	202
14.12	Zij, die zo spreken, hebben geen begrip van de eeuwigheid.	203
14.13	Wat God deed vóór de schepping.....	203
14.14	Vóór het begin van de schepping was er geen tijd.	203
14.15	De drie onderscheidingen van tijd.....	204
14.16	Wat betekenen de uitdrukkingen: "Een lange tijd"	205
14.17	Wie kan de tijd meten?	206
14.18	Waar is het verleden en het toekomstige?.....	206
14.19	Hoe de verleden en de toekomstige tijden tegenwoordig zijn.	207
14.20	Hij vraagt God, hoe Hij de profeten de toekomst leerde kennen.....	208
14.21	Verleden en toekomst hebben geen ander bestaan dan als tegenwoordig in de herinnering of de verwachting.	208
14.22	Hoe meten wij de tijd?.....	209
14.23	Hij vraagt de oplossing van dit raadsel aan God.	209
14.24	Wat is de tijd?.....	210
14.25	De tijd is niet de beweging van een lichaam.....	211
14.26	Hij smeekt God zijn duisternis op te klaren.	212
14.27	Hoe meten wij de tijd? Hij vermoedt, dat wij dit doen in de geest.	212
14.28	Hoe wij de tijd meten, die in onze geest is.	212
14.29	Met de geest meten wij de tijd.	214
14.30	Hij bidt God, dat hij de veelheid van het tijdelijke leven moge vergeten en zich verheugen in Hem.....	215
14.31	Hij komt terug op de tegenwerping van hen, die vragen: "Wat deed God vóór de schepping?"	215
14.32	Hoe God kent en hoe het schepsel.	216
15	TWAALFDE BOEK	217
15.1	Inleiding.....	217
	<i>In dit boek gaat hij voort met de uitlegging van Gen. 1:1, 2. Aan het slot brengt de mogelijkheid van verschil in uitlegging hem er toe enige beschouwingen te houden over de uitlegkunde.</i>	<i>217</i>
15.2	Hij gevoelt de moeilijkheden, die zich voordoen bij het Schriftonderzoek.	217
15.3	Wat betekent in Gen. 1:1 "Hemel"?	217
15.4	De duisternis op de afgrond.	217
15.5	De aarde woest en leeg.....	218
15.6	Wat hij vroeger dacht over de vormloze stof, en wat hij er nu over denkt.....	218
15.7	Hemel en aarde werden geschapen uit niets.	219
15.8	De hemel in Gen. 1:1 is de hemel van de hemelen en de aarde is de vormloze stof, waaruit het stoffelijk heelal gevormd werd.....	220
15.9	Bij het begin van de schepping wordt geen melding gemaakt van tijd, omdat die nog niet was.....	220
15.10	Hij bidt om het licht van de waarheid.	221
15.11	Hij ontwikkelt de gedachte van het negende hoofdstuk.	221

15.12	Vervolg.....	222
15.13	Vervolg. De hemel, van welke vers 6 en 8 spreken, is een andere dan die in vers 1 bedoeld wordt.	223
15.14	De diepte van de Schrift.	223
15.15	De juistheid van wat hij tot nog toe over dit alles gezegd heeft, kunnen zijn tegenstanders niet ontkennen.	223
15.16	Hij wil niet te doen hebben met hen, die de Goddelijke Waarheid weerspreken.	225
15.17	Onder de woorden.....	226
15.18	Hij wil niet met woorden strijden.	227
15.19	Hij somt op, wat waar is in de boven vermelde uitleggingen.	228
15.20	Verskillende uitleggingen van de woorden.....	228
15.21	Verskillende uitleggingen van de woorden: "De aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond."	229
15.22	De laatste twee meningen gaan uit van de veronderstelling, dat er reeds een geschapen stof was, waarvan Genesis niet spreekt.	229
15.23	Twee soorten van meningsverschil bij het uitleggen van de Schrift.....	230
15.24	Men kan gemakkelijker uitmaken, of een uitlegging in overeenstemming is met de feiten, dan of ze de bedoeling van de schrijver weergeeft.....	231
15.25	Niemand beweert, dat zijn uitlegging feilloos de bedoeling van de schrijver weergeeft, want niemand kan in eens anderen geest zien.	231
15.26	Als Augustinus in Mozes' plaats geweest was, zou hij gewild hebben, dat zijn woorden konden uitgelegd worden naar het bevattingsvermogen van zijn verschillende lezers... ..	233
15.27	Het eenvoudige verhaal van Genesis heeft een rijke inhoud.....	233
15.28	De Schrift voldoet ook aan diepzinniger denkers, die er verschillende waarheden in vinden.....	234
15.29	Over de mening van hen	235
15.30	Te midden van zoveel verschillende uitleggingen is het de taak van de liefde te erkennen, wat waar is in de uitlegging van anderen.....	236
15.31	Men moet het zo opvatten, dat Mozes al wat er waars in zijn woorden gevonden kan worden, bedoeld heeft.	237
15.32	De ware betekenis van de Schrift wordt door de Heilige Geest geopenbaard.	237
16	DERTIENDE BOEK.....	238
16.1	Inleiding.....	238
	<i>In dit boek wijst hij op de goedheid van God, die de wereld schiep, hoewel Hij geen scheepsel nodig had. In de eerste verzen van Genesis ziet hij een aanduiding van de Drie-eenheid. Ten slotte geeft hij een uiteenzetting van de zinnebeeldige betekenis van het gehele scheppingsverhaal.</i>	<i>238</i>
16.2	Zijn vertrouwen op Gods genade, die God hem uit goedheid bewees.....	238
16.3	Gods vrije genade.....	238
16.4	De verlichting van de geestelijke schepping was het werk van Gods genade.....	239
16.5	God heeft geen schepselen nodig.....	239
16.6	In de eerste woorden van het boek Genesis is sprake van de Drie-eenheid Gods.....	240
16.7	Waarom wordt de Geest hier op deze wijze vermeld?.....	240
16.8	Hij legt het zweven van de Geest op de wateren zinnebeeldig uit.	241

16.9	VIII De val van de mens en van een deel van de engelen toont aan, dat ze geen licht in zichzelf hadden. Alleen God kan hun rust schenken.....	241
16.10	Waarom wordt alleen van de Geest gezegd, dat Hij zweefde op de wateren?	242
16.11	De zaligheid van de geestelijke wezens.	242
16.12	De moeilijkheid om te begrijpen, wat te verstaan is onder de Drie-eenheid.....	243
16.13	De zinnebeeldige betekenis van de eerste verzen van Genesis.....	243
16.14	Wij zijn "licht in de Heere"	244
16.15	Zijn verlangen naar verwezenlijking van deze hoop. God alleen weet, wie onder ons duisternis zijn en wie licht.	244
16.16	De zinnebeeldige betekenis van het uitspansel en de wateren daarboven. Gods Woord blijft tot in eeuwigheid.	245
16.17	God alleen kent Zichzelf, zoals Hij is.....	246
16.18	De zee en de vruchtbare aarde.	247
16.19	De lichten, die scheiding maken tussen dag en nacht.	247
16.20	Eerst moet de aarde gereinigd worden en dan moet zij de vruchten van goede werken dragen. Zij, die alles hebben verlaten om God te volgen, zullen schitteren als sterren aan de hemel.	249
16.21	De zinnebeeldige betekenis van Gen. 1:20.	250
16.22	De zinnebeeldige betekenis van Gen. 1:24.	251
16.23	De mens gemaakt naar het beeld en de gelijkenis Gods.	252
16.24	De heerschappij van de mensen over de dieren.....	253
16.25	Wees vruchtbaar en verveelvoudigt.....	254
16.26	De vruchten van de aarde, die tot gerecht zijn.	256
16.27	De ware dienaren van het woord verheugen zich, als Paulus, niet in de stoffelijke gaven, maar in de gezindheid van hen, die ze geven.	257
16.28	De vissen en de walvissen.	258
16.29	God zei van ieder schepsel, dat het goed was, maar van al het geschapene, dat het zeer goed was.	259
16.30	Waarom telkens herhaald wordt, dat God van ieder ding zag, dat het goed was.....	259
16.31	De leer van de Manichaeërs is onverenigbaar met de scheppingsgeschiedenis van de Schrift.....	259
16.32	De waarheid wordt geschonken door de Geest.....	260
16.33	Hij geeft een overzicht van de verschillende uitleggingen, die hij meedeelde: in dit hoofdstuk de letterlijke, niet zinnebeeldige.	260
16.34	Alles geschapen uit het niet.	261
16.35	Overzicht van de zinnebeeldige uitleggingen.	261
16.36	Gebod om vrede.	262
16.37	De zevende dag heeft geen avond.	262
16.38	Dan zal God rusten in ons.	263
16.39	Onze rust volgt op het werk, maar Gods rust is eeuwig.	263
17	REGISTER VAN EIGENNAMEN.	264

2 Inleiding

Hunc legat omnis qui salutem aeternam adipisci desiderat, humiliter orans misericordem Deum, ut eundem spiritum intelligentiae legens accipiat, quem ille accepit, ut scriberet. Fulgentius Ruspensis

Wie de Belijdenissen van Augustinus leest, heeft de binnenkamer betreden van een kind Gods. Hij is er de schuchtere getuige van hoe een met zonden beladen mens de geheimste roerselen van zijn ziel blootlegt voor God; Hem, de Kenner van de harten, belijdt al de ongerechtigheden en afdwalingen van zijn leven, de twijfelingen en vertwijfelingen van zijn geest, de worstelingen van zijn naar waarheid zoekend verstand en naar vrede dorstend hart; hij ziet de tranen en hoort de smeekbeden van een ziel, die schreeuwt tot God, gelijk een hert schreeuwt naar de waterstromen, die zich neerbuigt en onrustig is in zichzelf, totdat zij rust vindt in God. Rust in God; want ook daarvan getuigt de belijder voor Gods aanschijn: zijn bidden blijft niet onverhoord, zijn zoeken is niet ijdel, zijn kloppen niet vergeefs. Zo wordt zijn gebed een lofzang.

Vraagt men zich af, wat de oorzaak is, dat *Augustinus' Confessiones* een van de beroemdste boeken is, die ooit door de pen van een Christen geschreven zijn, en vrijwel het enige werk van de oud-Christelijke schrijvers, dat een belangrijke plaats in de wereldliteratuur inneemt, en dat door de eeuwen heen niet-theologen evenzeer geboeid heeft als theologen, dan zal de lectuur van het werk het antwoord geven. Neemt men het ter hand, omdat men verwacht de autobiografie van een groot man te zullen lezen - hoewel het dat in de strikte zin van het woord niet is - en omdat het immers steeds belangwekkend is een blik te slaan in de geest van iemand, die op tijdgenoot en nageslacht grote invloed heeft gehad, dan zal de objectief rustige belangstelling, met welke men begint te lezen, langzaam maar zeker plaats maken voor een subjectief onrustig medeleven in wat men leest: het is niet meer de oude, vele eeuwen geleden geleefd hebbende Augustinus, wiens zielenheil op het spel staat - het is de lezer zelf, die bidt en strijdt en worstelt om in te gaan; met andere woorden: het vijftienhonderd jaren oude boek is actueel. Daarin schuilt de geweldige invloed, die van het werk uitgaat: het heeft nimmer zijn actualiteit verloren en zal die ook nooit verliezen, zolang op deze aarde mensenkinderen strijden zullen tegen wereld en vlees, zolang de twijfel zijn welgewapende legerscharen zal afzenden tegen de veste van het hart, en zolang zielen zullen dorsten naar God. Ongetwijfeld, de lezer wordt verplaatst in een culturomgeving, die de zijn niet is en die zijn modernen geest vaak wellicht vreemd aandoet, hij leest van intellectuele worsteling, die hem onbegrijpelijk voorkomt - denk bijvoorbeeld aan de moeizame strijd van Augustinus' geest tegen het Manichaeïsme - en hij gevoelt herhaaldelijk, hoe groot de afstand is, die de Noordeling van de twintigste eeuw scheidt van de Zuiderling van de vijfde; maar niettegenstaande dat alles spreekt het boek tot hem, omdat het spreekt van het echt menselijke, dat aan geen tijd of plaats gebonden is, en omdat iedere zondaar voor God zich

verwant voelt aan deze belijder en in dezelfde God dezelfde rust begeert te vinden als hij. Tot de een lezer zal deze bladzijde meer spreken, tot de anderen die, maar ieder vindt zichzelf in Augustinus terug en is dankbaar, dat de schrijver de moed had openlijk te belijden de zonden en de onreinheid van het hart, die hij ook in zichzelf aanwezig weet, maar die hij angstvallig tracht te verbergen voor anderen, voor zich en - voor God. Dat is het grote belang van het boek en om die reden moet menige bladzijde, zoals ze in de binnenkamer geschreven is, ook in de binnenkamer worden gelezen en overdacht.

Het ligt niet in mijn bedoeling een enigszins volledig verhaal te geven van de levensloop van de grote kerkvader, wie wij het gulden boek danken, dat de lezer in handen heeft. Toch mag een vluchtige schets niet ontbreken.¹

Aurelius Augustinus werd geboren de 13e November van het jaar 354 te Thagaste, een stadje gelegen in Numidië in het Noorden van Afrika. Zijn vader Patricius was een heiden en werd eerst laat in zijn leven onder invloed van zijn vrouw voor het Christendom gewonnen, zodat hij als catechumeen tot de kerk toetrad. Hij schijnt iemand geweest te zijn van een heftig, opbruisend karakter, in tegenstelling met zijn gade, Augustinus' moeder, de vrome Christin Monica, die haar man met zachtmoedige wijsheid wist te leiden. Reeds vroeg liet Monica haar zoon onder de catechumenen opnemen; als kind werd hij reeds onderwezen in de weg van de zaligheid. In Thagaste en later in Madaura genoot Augustinus het lager en voorbereidend hoger onderwijs. Bijzonder leergierig was hij echter niet: het spel en het uithalen van streken behaagden hem meer dan het leren van zijn lessen. Bovendien had hij een uitgesproken antipathie tegen het leren van Grieks, van welke taal hij dan ook nooit een voldoende kennis bezeten heeft. Ook Hebreeuws heeft hij in zijn latere jaren nooit geleerd: behalve Latijn beheerste hij slechts het Punisch.

Op zijn zestiende jaar keert hij uit Madaura terug naar de ouderlijke woning. Na de dood van zijn vader begeeft hij zich, financieel gesteund door Romanianus, naar Carthago om zich te wijden aan de studie van de welsprekendheid, het gewone vak van hoger onderwijs, dat in de Grieks-Romeinse oudheid ieder onder de knie diende te hebben, die in de wereld vooruit wilde komen. Zijn studentenleven is allesbehalve ingetogen, zoals hijzelf later zal belijden. Uit een liefdesverhouding, in deze tijd aangegaan, wordt zijn zoon Adeodatus in 372 geboren, een kind van grote aanleg, dat echter jong - op ongeveer achttienjarige leeftijd - stierf. Dertien jaar lang bleef hij de moeder van zijn zoon trouw; tot een huwelijk met haar is hij nooit gekomen. In deze woelige studententijd wordt in hem de zin voor het hogere gewekt door de lectuur van Cicero's boek Hortensius: de lust tot het zoeken naar waarheid wordt in Augustinus wakker.

¹ Wie uitvoeriger ingelicht wil worden zij verwezen naar mijn "Leven van Augustinus"

Omstreeks 375 vestigt hij zich als leraar van de welsprekendheid in zijn vaderstad, kort daarop in Carthago. Reeds enige jaren lang gevoelt hij zich aangetrokken tot de sekte van de Manichaeërs: in 373 had hij zich als auditor, toehoorder, zoals het heette, bij hen aangesloten. Buitengewoon geraakt hij onder de bekoring van hun leer en negen jaren zullen verlopen, voordat hij zich geheel aan het Manichaeïsme weet te ontworstelen in een strijd, waarvan menige bladzijde van zijn Belijdenissen getuigt. Cicero's boek had hem gewezen op de filosofie als leidsvrouw van het leven en zo de dorst naar waarheid in hem gewekt, maar hem tevens gebracht tot de poging om die dorst te lessen door verstandelijk inzicht. Het was hem onmogelijk zijn menselijke rede te onderwerpen aan de autoriteit van de Schrift. Bovendien stootte de eenvoudige taal van de Schrift de in alle fijnheden van de retorica doorknede leraar af. Bij de Manichaeërs nu meent hij te vinden, wat hij zoekt: hun leer biedt hem de belofte van kennis door inzicht, zonder autoriteitsgeloof; de open kritiek, die de sekte oefent op de Schrift, in het bijzonder op het Oude Testament, lokt hem aan, omdat hij hoopt door haar de vele moeilijkheden, die de inhoud van de Bijbel hem biedt, te boven te zullen komen en de tegenstrijdigheden, die hij meent te ontdekken, te kunnen uit de weg ruimen. Maar het stelsel, dat hem intellectuele rust moet brengen, leidt hem tot nog groter twijfel.

Het Manichaeïsme, zo genoemd naar zijn stichter, de Oosterling Mani (215-277), was een systeem, dat, gebaseerd op het oud-Perzische dualisme, de tegenstelling leert van een rijk van het Licht en een van de Duisternis. Het rijk van het licht wordt bestuurd door God, aan het hoofd van het rijk van de Duisternis staat een wezen, dat men Satan kan noemen. Dit dualistisch principe wordt de grondslag van een tot in bijzonderheden uitgewerkte kosmologie, die een geheel mythisch karakter draagt. Tot welke zonderlinge redeneringen de Manichaeërs kwamen, blijkt uit wat Augustinus zelf daarover verhaalt. Het is dan ook geen wonder, dat een scherpzinnig denker als hij de zwakke plekken in hun betogen ontdekte en tevergeefs om nadere bewijzen vroeg. En als eindelijk de beroemde Manichaeïsche leraar Faustus in Carthago komt en niet in staat blijkt Augustinus' vragen te beantwoorden, maakt hij zich innerlijk - uiterlijk blijft hij nog auditor - van de leer van Mani steeds meer los.

In 383 begeeft hij zich, het ongebonden leven van zijn Carthageense studenten moe, naar Rome, tegen de zin van zijn moeder. Ook daar blijft hij nog in de kringen van de Manichaeërs verkeren en wordt zelfs, tijdens een ziekte, in de woning van een van hen liefderijk verpleegd. Een tijdlang komt hij onder de invloed van het scepticisme van de Academici. Als hij de waarheid niet kan vinden, vraagt hij zich af, of niet inderdaad de Academici gelijk hebben, die leren, dat zij niet vindbaar is. Maar bij nauwkeurige overweging komt het hem voor, dat het niet de waarheid is, die niet gevonden kan worden, maar dat hem de juiste methode nog niet duidelijk is, volgens welke zij moet worden gezocht. Hij gevoelt, dat het redelijk denken hem die methode niet aanwijzen zal en dat

zij alleen door Goddelijk gezag geschonken kan worden. Maar dan staan zijn bezwaren tegen de Heilige Schrift hem weer in de weg.

Intussen waren de ervaringen, die hij met de studenten in Rome opdeed, evenmin aangenaam als zijn vroegere ondervindingen in Carthago, en als dan ook in Milaan de plaats van leraar in de retorica vacant wordt, dingt hij naar dat ambt en wordt, na een proefredevoering gehouden te hebben voor Symmachus, de prefect van Rome, benoemd in de toenmalige residentie van het rijk. In de wereld is zijn positie nu schitterend: in zijn ziel is het nog donker. Hij lijdt onder zijn zinnelijkheid en zijn geest gaat gebukt onder de twijfel. Als zijn moeder, die weer bij hem is komen wonen, hem weet over te halen tot een verloving met een meisje van aanzienlijke huize, zendt hij zijn metgezellin, de moeder van zijn zoon, weg; maar zijn verloofde is nog te jong om te huwen, en zo knoopt hij een verbintenis aan met een andere vrouw.

Langzamerhand echter begint het te dagen: het schijnt, alsof God de tranen en gebeden van Monica, die nooit ophield Hem te smeken voor het zielenheil van haar zoon, in genade heeft gehoord. In Milaan treft Augustinus als bisschop Ambrosius aan, en hoewel hij geen gelegenheid heeft met hem persoonlijk veel in aanraking te komen, wordt hij getroffen door de prediking van de bisschop. Niet zozeer naar de inhoud als wel naar de vorm van de predicatiën nieuwsgierig, gaat de leraar in de welsprekendheid vrij geregeld ter kerk bij de grote kanselredenaar. Maar streelt de voordracht zijn welgeoefend gehoor: de inhoud dringt door tot zijn geest, en het is hem een openbaring te ontdekken, hoe Ambrosius' allegorische uitlegging van talrijke plaatsen in het Oude Testament, die hem moeilijkheden gebaard hadden, hem de wapenen in handen geeft, waarmee hij de Schriftkritiek van de Manichaeërs kan ontzenuwen. Dit betekent reeds veel voor hem, maar nog niet alles. Nog steeds immers pijnigt hij zijn geest met de vraag naar het Wezen Gods en naar de oorsprong van het kwaad. De Manichaeërs hadden hem God materieel voorgesteld en geleerd, dat het kwaad zijn oorsprong nam in het rijk van de Duisternis. Hoe moest hij dit rijmen met de leer van de kerk? Het is het wijsgerig stelsel van de Neo-Platonisten, van de volgelingen van Plotinus, dat voor Augustinus de kloof overbrugt. In Latijnse vertaling maakt hij met hun geschriften kennis en leert daaruit zich God denken als een zuiver geestelijk Wezen; het kwaad leert hij zien niet als iets positiefs, maar als de verkeerdheid van de wil, die zich van God afwendt. Zo zijn de verstandelijke bezwaren overwonnen, maar nog steeds komt hij er niet toe zijn leven geheel in dienst te stellen van de God, die zijn geest gezocht en gevonden had. Zijn oude wil strijdt nog steeds tegen zijn nieuwe wil.

Wat noch de prediking van Ambrosius, noch de bestudering van Paulus' brieven, waaraan hij zich in deze tijd wijdt, vermocht, bewerkt een bezoek van zijn landgenoot Ponticianus, die hem verhaalt, hoe velen, roem, eer en genot prijsgevend, zich uit de wereld terugtrokken om hun leven aan God te wijden.

In het bijzonder de geschiedenis van twee jonge mannen, die hun positie aan het hof lieten varen om in streng ascetisme zich terug te trekken, maakt op Augustinus diepen indruk. In heftige zielenworsteling begeeft hij zich in de tuin, waar de woorden van kinderstemmen:

"Neem, lees" hem in de oren klinken als Gods woorden: hij neemt en leest Paulus' woorden in Rom. 13:13,14. Nu is zijn besluit genomen: het licht breekt door. De verlokkingen van de wereld en van het vlees kunnen hem niet weerhouden hart en leven in volle overgave aan God te schenken. Monica's tranen zijn niet tevergeefs geweest, haar gebeden niet onverhoord gebleven: het geluk van haar zoon wordt haar geluk.

Zijn wereldlijk ambt geeft Augustinus nu op: met enige vrienden trekt hij zich op het landgoed Cassiciacum, de bezitting van zijn vriend Verecundus, terug, om zich voor te bereiden tot de doop; op Paasdag van het jaar 387 wordt hij met zijn trouwen vriend Alypius en zijn zoon Adeodatus te Milaan door Ambrosius gedoopt. Niets bindt hem nu nog aan de residentie en hij begeeft zich met zijn moeder en zijn zoon op reis naar zijn vaderstad. Monica zou die echter niet weerzien: als ze met haar zoon Ostia, Rome's havenstad, bereikt heeft en daar een weinig uitrust van de vermoeienissen van de reis, wordt ze ziek en overlijdt. De grote begeerte van haar leven had ze nog juist mogen vervuld zien. **Tot dit punt loopt het verhaal van de Belijdenissen.**

Na de dood van zijn moeder blijft Augustinus nog ongeveer een jaar in Rome, waar hij enige boeken schrijft en daarmee een aanvang maakt met de bestrijding van de Manichaeërs. In Thagaste teruggekeerd leeft hij enkele jaren op een klein landgoed met zijn vrienden en houdt zich bezig met literair werk in een leven van vasten, bidden en meditatie. Als hij gehoor gegeven heeft aan een uitnodiging om zich in de stad Hippo Regius te vestigen, laat hij zich kort daarna in 391 door de bisschop Valerius, hoewel niet zonder tegenzin, op aandringen van het volk, tot presbyter wijden. In 395 weet de hoogbejaarde Valerius hem tot medebisschop benoemd te krijgen en wanneer Valerius, waarschijnlijk een jaar later, gestorven is, neemt Augustinus het episcopaat alleen op zich.

Terwijl in zijn binnenste een van de wereld afgezonderd bestaan zijn ideaal blijft, staat hij jaren lang midden in het volle kerkelijk leven en in de vollen strijd. Als onvermoeid prediker wijdt hij zijn machtig talent aan het zielenheil van het volk; als scherpzinnig theoloog schrijft hij zijn eerbiedwaardige rij dogmatische en exegetische werken; als wel geharnast strijder voor de zuivere waarheid voert hij een heftige literaire strijd tegen de Manichaeërs, de Donatisten en de Pelagianen; als bezield verdediger van de Christelijke kerk schenkt hij aan de mensheid zijn monumentaal werk "Over de Godstaat." Door dit alles wordt hij de grootste van de kerkvaders, die door zijn denken de kerk in de Westerse wereld en daarmee het gehele geestelijke leven tot de tijd van de reformatie beïnvloedt. Terwijl om de muren van Hippo Regius, dat door de Vandalen-vorst

Geiserik belegerd wordt, de oorlog woedt, gaat de ziel van Augustinus op de 28e Augustus van het jaar 430 in tot de vrede van de eeuwige heerlijkheid.

Van de honderden geschriften en preken, die van Augustinus over zijn, is het boek, waaraan hij de titel "Confessiones" gaf, wel het meest gelezen. In talrijke handschriften was het in de oudheid en de middeleeuwen verspreid. Zeer waarschijnlijk is het voor het eerst gedrukt te Milaan in 1475, dus nog vóór de eerste uitgave van de gezamenlijke werken van Augustinus, die in 1506 te Bazel verscheen. Nadien is het, zowel afzonderlijk, als te midden van de andere werken, vele malen gedrukt, en bijna in alle beschaafde talen overgezet. De eerste mij bekende geheel volledige vertaling in het Nederlands is die van Adrianus van LOO, uitgegeven te Gent in het jaar 1706; de andere oudere vertalingen omvatten slechts de eerste tien boeken.

In welk jaar Augustinus het boek schreef, weten we niet geheel nauwkeurig: in ieder geval is het geweest omstreeks 400. Uit verscheidene uitlatingen van de auteur blijkt, dat anderen hem tot het schrijven er van hebben aangespoord. Het doel van het boek is ten dele reeds duidelijk uit de titel: het woord Belijdenissen geeft niet geheel weer de betekenis, die Augustinus aan "Confessiones" toekende. Hij zegt ergens: "Confessio noemt men niet alleen de belijdenis van zonden, maar ook de lofzegging." Deze beide betekenissen gebruikt hij in het boek door elkaar en beide heeft hij ook in het titelwoord gelegd. Wie overweegt, dat men in het Nederlands kan spreken van belijdenis van zonden, maar ook van geloofsbelijdenis, kan met de vertaling "Belijdenissen" vrede hebben.

Het eerste en voornaamste doel van Augustinus was dus God zijn zonden te belijden en Hem te loven voor zijn weldaden en om zijn grootheid. Maar daarnaast was het toch ook zijn begeerte door zijn woorden anderen tot hetzelfde op te wekken. "Aan wie vertel ik dit?" zo zegt hij. "Immers niet aan U, mijn God, maar voor Uw aangezicht vertel ik dit aan mijn geslacht, aan het geslacht van de mensen, hoe klein ook het aantal moge zijn van hen, die dit boek onder de ogen krijgen. En waartoe dit? Opdat ik en al wie dit leest moge bedenken, uit hoe grote diepte men moet roepen tot U." En elders: "Laat Uw barmhartigheid mijn wens horen, want niet voor mij alleen brandt die in mij, maar hij wil ook de broederliefde dienen. "En wanneer hij, ongeveer in 427, een boek schrijft, waarin hij rekenschap aflegt van zijn werkzaamheid als auteur, dan zegt hij: "De dertien boeken van mij Belijdenissen prijzen aangaande het boze en goede in mij de rechtvaardigen en goeden God en wekken het verstand en het gemoed van de mensen tot Hem op; wat mij aangaat: zij hebben dit in mij gewerkt, toen ze geschreven werden en zij werken het, wanneer ik ze lees. Welk gevoel anderen erover hebben, mogen zij zelf nagaan; ik weet echter, dat zij velen broederen zeer behaagd hebben en nog behagen."

Reeds Augustinus zelf onderscheidde in zijn boek twee hoofddelen: "de eerste tien boeken zijn geschreven over mijzelf, in de drie overige wordt gehandeld

over de Heilige Schrift." Het eerste hoofddeel laat zich weer onderverdelen in drie stukken.

Het eerste daarvan (Boek 1-4) verhaalt Augustinus' jeugd met al haar dwalingen tot de tijd van zijn terugkeer naar Carthago. Het is zijn tijd van de duisternis.

Het tweede (Boek 5-9), lopend van zijn gesprekken met Faustus en het vertrek naar Rome tot zijn doop en de dood van Monica, beschrijft, hoe hij langzamerhand komt tot het volle geloof en tot overgave aan de dienst van God. Het is de tijd van het doorbrekende licht. Het tiende Boek eindelijk bevat een ontleding van des schrijvers ziel, zoals ze is op het ogenblik, dat hij zijn Belijdenissen schrijft.

Daarna komt dan het tweede hoofddeel van zijn werk, waarin hij een gedeelte van de Heilige Schrift, de geschiedenis van de schepping, bij wijze van voorbeeld behandelt naar het licht, dat hem geschonken is.

De lectuur van Augustinus' Belijdenissen is niet gemakkelijk, en wel om verschillende redenen. In de eerste plaats, omdat het is een gebed. Het eiste ongetwijfeld reeds van de schrijver een geweldige spanning van de geest, om zich zo lang achtereen verheven te gevoelen in het heiligdom van het hart, waar men tot God spreekt. Maar ook van de lezer wordt een voortdurende heiliging van de aandacht gevraagd, omdat hij, zich inlevend in wat hij leest, met de schrijver, of neen, met de bidder, het hart opheft tot God. Want wel zijn er vele bladzijden in het boek, bij het lezen van welke men de oorspronkelijker! opzet bijna vergeet, doordat de auteur, als meesterlijk verteller, merkwaardige voorvallen en gebeurtenissen uit zijn en andere leven verhaalt, maar aan het einde van een dergelijk beschrijvend hoofdstuk laat hij zelden na, weer tot God terug te keren en, met een verwonderlijke fijnheid van geest, het verhaal als het ware als onmisbaar bestanddeel in te lijven in het geheel van de Belijdenissen. Zo weet hij het gehele boek te laten voldoen aan de zware eis, die hij zich stelde, toen hij de gebedsvorm koos.

Niet gemakkelijk verder is voor de modernen lezer het boek, omdat het meer dan vijftien eeuwen geleden geschreven is. Zal hij in vele opzichten kunnen medeleven in wat hij leest, vaak zal hem dat toch ook moeilijk vallen. De antiek culturele achtergrond schept voor hem, die zich niet in het bijzonder met de oudheid bezighield, een sfeer, waarin hij zich niet zo gemakkelijk thuis voelt. Ook de betoogtrant van de in de redeneerkunde van de antieke scholen doorknede schrijver zal hem meer dan eens eigenaardig aandoen en soms gemaniëreerd voorkomen, een enkele maal zelfs naïef. Bij dit alles bedenke de lezer, dat Augustinus een kind was van zijn eeuw, en niet anders kon schrijven dan in de geest van zijn tijd.

Eindelijk is Augustinus' boek zware lectuur door de stijl. Zijn heidense studiën, bekroond door de eervolle bekleding van het ambt van leraar van de welsprekendheid, hadden hem ontwikkeld tot een stilist van de eersten rang.

Voor al de Belijdenissen geven daarvan blijk. Monumentaal opgebouwde volzinnen, wanneer de rustige gedachte breeduit gefundeerd dient te worden; korte, puntige zinnestelsels, als scherpe, vaak onverwachte tegenstelling om uiting vraagt. Daarbij een bijna te overvloedige rijkdom van woordspeling, die in de vertaling nagenoeg overal verloren gaat. Een hantering van het hoekige Latijn, die de taal vormt en kneedt en toebereidt tot de uitdrukking van de meest subtiële gedachtennuance. De stijl van de Belijdenissen moge ver afstaan van wat smaak was in de tijd van Cicero, de grote heidense redenaar, die ook Augustinus bewonderde en grondig bestudeerd had, in zijn soort is hij even meesterlijk en het is jammer, dat een vertaling veel van het eigenaardige coloriet van de stijl doet teloor gaan.

Treedt de lezer echter voor al die moeilijkheden niet uit de weg, dan zal hij zich voor zijn leesarbeid ruimschoots beloond zien. Hij geniet het voorrecht intiem te mogen medeleven in de ontwikkelingsgang van een van de meest begaafde geesten van alle eeuwen; met hem worstelt hij, strijdt hij, overwint hij, juicht hij; met hem smeekt hij God, belijdt hij zijn zonden, roept hij Gods ontferming in, dankt hij en looft hij de Heere. Hoewel Augustinus alleen schrijft over zichzelf, leert hij zijn lezers, hoe oppervlakkig ze zijn in eigen schuldbelijdenis en dankerkentenis; hoe gering hun vermogen is om eigen wezen psychologisch te ontleden; welk een grote betekenis in hun leven wereld en vleeselijke genieting hebben; hoe weinig hun geloof hen bezielde heeft tot nieuw leven. En ook al moge de methode van zijn schriftuitlegging, van welke hij een proeve geeft, hun vreemd aandoen en in het bijzonder zijn allegoriseren van het scheppingsverhaal hun gewild voorkomen, toch zal de ernst, waarmee Augustinus de Schrift onderzoekt, hun tot beschamend voorbeeld strekken. Het zeldzaam vermogen van de schrijver om de diepten van het menselijk hart te peilen heeft zijn Belijdenissen gemaakt tot een boek, dat niet alleen handelt over hemzelf, maar over iedere mens; zijn buitengewone uitbeelding gave heeft het de suggestieve kracht verleend, die de oorzaak is, dat bijna geen lezer kan nalaten Augustinus' woorden voor zich te laten gelden. Zo valt het incidentele weg: het bijzondere wordt tot het algemene, het individuele tot het universele. Daarin is de grote waarde van het boek gelegen en dat is het, waaraan het zijn geheel enige plaats in de wereldliteratuur dankt.

3 Getuigenissen van Augustinus aangaande De Belijdenissen

3.1 Uit zijn werk "De gave van de volharding."

Welk van mij werken kon in zo ruimen kring bekend worden en met zoveel genoeg ontvangen worden als de boeken van mij Belijdenissen? Daar ik ook die uitgegeven heb, voordat de ketterij van Pelagius zich geopenbaard had, heb ik in die boeken voorzeker tot onze God gezegd en wel dikwijls gezegd: "geef wat Gij beveelt en beveel wat Gij wilt." En toen die woorden te Rome door een broeder, een medebisschop van mij, in tegenwoordigheid van Pelagius vermeld werden, kon deze hen niet verdragen en terwijl hij ze vrij heftig tegensprak, heeft hij bijna met hem, die ze vermeld had, getwist. Maar wat beveelt God in de eerste plaats en vooral, anders dan dat wij in Hem geloven? En dit dus geeft Hij zelf, wanneer op de juiste wijze tot Hem gezegd is: "geef wat Gij beveelt." En wat ik ook in diezelfde boeken over mijn bekering verteld heb, toen God mij bekeerde tot dat geloof, dat ik met jammerlijke en dulle woordenrijkdom verwoestte, herinnert gij u niet dat zó verteld is, dat ik aantoonde, dat terwijl van de in geloof dagelijks vergoten tranen van mijn moeder mijn ondergang verhoed is? Daar heb ik ongetwijfeld gepredikt, dat God de wil van de mensen, niet alleen die afgewend is van het rechte geloof, maar ook die toegewend is naar het rechte geloof, door zijn genade tot dat geloof bekeert. de dono perseverantiae 20, 53.

3.2 Uit zijn brief aan Darius.

Neem dus, mijn zoon, neem, gij goede man en die Christen bent niet oppervlakkig, maar met Christelijke liefde, neem, zeg ik, ook de boeken van mij Belijdenissen, waarom gij gevraagd hebt; beschouw me daarin, opdat Gen. mij niet prijst boven hetgeen ik ben, geloof daarin omtrent mij niet anderen, maar mijzelf. Let daarin op mij en zie, wat ik geweest ben in mij zelf door mij zelf. En indien iets in mij u behaagt, prijs dan daarin met mij Hem, die ik geprezen wilde zien om mij, maar prijs niet mij, want Hij heeft ons gemaakt en niet wij; wij hadden ons verdorven, maar Hij, die ons gemaakt heeft, heeft ons hersteld. Wanneer Gen. mij dan daarin gevonden hebt, bid dan voor mij, dat ik niet bezwijk, maar voleindigd worde.... Epist. 231, 6.

3.3 Uit zijn "Nalezingen".

De dertien boeken van mij Belijdenissen prijzen aangaande het boze en goede in mij de rechtvaardigen en goeden God en wekken het verstand en het gemoed van de mensen tot Hem op; wat mij aangaat: zij hebben dit in mij gewerkt, toen ze geschreven werden en zij werken het, wanneer ik ze lees. Welk gevoel anderen erover hebben, mogen zij zelf nagaan; ik weet echter, dat zij velen broederen zeer behaagd hebben en nog behagen. De eerste tien boeken zijn geschreven over mijzelf, in de drie overige wordt gehandeld over de Heilige Schrift van hetgeen geschreven is: "in de beginne schiep God de hemel en de

aarde" tot aan de rust van de Sabbat. In het vierde boek, waar ik de ellende van mijn geest, veroorzaakt door de dood van mijn vriend, beleed en waar ik zei, dat onze ziel in zekeren zin één geworden was uit twee, zeg ik: "en daarom wellicht vreesde ik te sterven, opdat hij, die ik zozeer bemind had, niet geheel zou sterven." Dit is, naar ik meen, meer een oppervlakkige en gezwollen uitdrukking dan een ernstige belijdenis, ofschoon de dwaasheid, die er in ligt, enigszins gematigd wordt, doordat er aan toegevoegd is "wellicht." En hetgeen ik in het dertiende boek gezegd heb, dat het uitspansel gemaakt is "tussen de geestelijke wateren boven en de lichamelijke onder," dat is niet voldoende doordacht gezegd; de zaak echter ligt zeer in 't verborgene.

Dit werk begint aldus: *"Groot zijt Gij, o Heere"*.

Retract II, 32

4 EERSTE BOEK

4.1 Inleiding

Augustinus vangt zijn werk aan met een lofprijzing Gods. In het eerste boek spreekt hij over zijn kinderjaren en de tijd, die hij op school doorbracht; hij belijdt de zonden, die hij in deze tijd bedreef.²

4.2 Hij wil God prijzen, door Hemzelf daartoe opgewekt.

Groot zijt Gij, o Heere, en zeer te prijzen; groot is Uw kracht en Uw verstand is geen getal. En de mens wil U prijzen, de mens, een deel Uwer schepping; ja de mens, ofschoon hij zijn sterfelijkheid in zich omdraagt en de getuigenis van zijn zonde en de getuigenis, dat Gij de hovaardige weerstaat: toch wil de mens, een deel Uwer schepping, U prijzen. Gij wekt hem er toe op, dat het zijn lust is U te loven, want Gij hebt ons geschapen tot U en ons hart is onrustig, totdat het rust vindt in U. Laat mij, Heere, weten en inzien, wat voorafgaat: U aan te roepen of U te prijzen, en of U te kennen voorafgaat, of U aan te roepen. Maar wie roept U aan, wanneer hij U niet kent? Want in zijn onwetendheid kan hij in plaats van het een wezen een ander aanroepen. Of wordt Gij veeleer aangeroepen, opdat Gij gekend wordt? Hoe zullen zij dan hem aanroepen, in welke zij niet geloofd hebben? Of hoe geloven zij, zonder die hun predikt? (Rom. 10:14) En zij zullen de Heere prijzen, die Hem zoeken. Want wie Hem zoeken, vinden Hem en wie Hem vinden, zullen Hem prijzen. Laat me U zoeken, Heere, terwijl ik U aanroep en U aanroepen, terwijl ik in U geloof; want U bent ons verkondigd. U roept aan, o Heere, mijn geloof, dat Gij mij geschonken hebt, dat Gij in mij hebt gewekt door de menswording van Uw Zoon, door de dienst van Uw verkondiger.

4.3 God, die hij aanroept, is in hem, en hij in God.

En hoe zal ik mijn God aanroepen, mijn God en mijn Heer, daar ik Hem immers in mij roep, wanneer ik Hem aanroep? En welke plaats is in mij, dat mijn God daarheen in mij zou komen? Dat mijn God daarheen zou komen in mij, God, die de hemel en de aarde gemaakt heeft? Ja, Heere mijn God, is er iets in mij, dat U zou kunnen bevatten? Kunnen dan de hemel en de aarde, die Gij gemaakt hebt en in welke Gij mij gemaakt hebt, U bevatten? Of kan daarom al wat is, U bevatten, omdat zonder U niet zijn zou, wat is? En daar nu ook ik ben, waartoe vraag ik dan, dat Gij komt in mij, die niet zijn zou, wanneer Gij niet in mij waart? Want ik ben toch niet de hel,³ en toch bent Gij ook daar. Want bedde ik mij in de hel, U bent daar. (Ps. 139:8) Ik zou dus niet zijn, mijn God, ik zou geheel niet zijn, wanneer Gij niet in mij waart. Of is het zo, dat ik niet zijn zou, indien ik niet was in U, uit wie alles is, door wie alles is en in wie alles is? Ja ook zo is het,

² De korte inhoud van ieder hoofdstuk en de subkopjes zijn door de vertaler ingevoegd ³ Volgens andere lezing: 'in de hel'.

Heere; ook zo. Waarheen roep ik U dan, daar ik in U ben? Of vanwaar zou Gij komen in mij? Want waar zou ik gaan buiten hemel en aarde, dat vandaar in mij zou komen mijn God, die gezegd heeft: "Ik vervul hemel en aarde?" (Jer. 23:24)

4.4 God is overal, maar niets kan Hem geheel bevatten.

Bevatten U dan hemel en aarde, daar U ze vervult? Of vervult U ze, maar slechts met een deel van Uw wezen, omdat ze U niet bevatten kunnen? En waarheen doet U stromen dat deel van Uw wezen, dat hemel en aarde, wanneer ze van U vervuld zijn, niet bevatten kunnen? Of hebt U niet van node, dat U door iets wordt bevat, Gij, die alles bevat, daar U al, wat U vervult, vervult door het te bevatten? Want geen vaten, die vol zijn van U, geven U vastheid, omdat, ook al zouden zij breken, U niet wordt uitgestort. En wanneer Gij Uitgestort wordt over ons, dan ligt niet U terneer, maar ons richt U op, en niet U wordt verstrooid; maar ons verzamelt U. Maar alle dingen, die U vervult, die alle vervult U met geheel Uw wezen. Of omdat alle dingen niet geheel Uw wezen kunnen bevatten, bevatten ze daarom een deel van U en bevat alles tegelijkertijd hetzelfde deel? Of bevat ieder ding een bijzonder deel, de grotere dingen een groter en de kleinere een kleiner? Bestaat er dus een deel van U, dat groter en een ander deel, dat kleiner is? Of bent U overal geheel en bevat geen enkel ding U in Uw geheel?

4.5 Gods majesteit en volmaaktheid.

Wat is dan mijn God? Wat, vraag ik, anders dan God, de Heere? Want wie is de Heere, behalve de Heere? Of wie is God, behalve onze God? (Vgl. Ps. 18:32) O U allerhoogste, beste, machtigste, almachtigste, barmhartige en rechtvaardigste, meest verborgene en toch alomtegenwoordige, schoonste en sterkste, standvastige en toch ongrijpbare, onveranderlijke en alles veranderend, nimmer nieuw, nimmer oud, alles vernieuwend; die de hovaardige doet verouderen en ze weten het niet; altijd werkend, altijd rustig, vergaderend en toch niet nooddruftig, dragend en vervullend en beschermend, scheppend en voedend en voleindigend, zoekend, hoewel U niets ontbreekt. U bemint, maar zonder hartstocht, U ijvert, maar bent kommerloos, het berouwt U en U bent zonder smart, U toornt en bent ongeschokt, Uw werken verandert Gij, maar U verandert niet Uw raadsbesluit; U neemt aan, wat U vindt, maar nooit verloren hebt; U bent nooit iets behoevende, maar verheugt U in gewin, nooit gierig, maar toch eist U woeker. Meer dan het verschuldigde wordt U betaald, zodat U tot schuldenaar wordt, en toch wie bezit iets, dat niet het Uw is? U betaalt schulden, hoewel Gen. niemand iets schuldig bent, U scheldt kwijt, zonder dat U verliest. En wat betekenen onze woorden, mijn God, mijn leven, mijn heilige verheugenis; of wat zegt men, wanneer men spreekt van U? En toch wee degenen, die zwijgen van U, waar zij, rijk aan woorden, gelijk stommen zijn.

4.6 Hij smeekt om Gods liefde en vergiffenis van zonden.

Wie zal mij geven rust te vinden in U? Wie zal mij geven, dat U komt in mijn hart en dat U het dronken maakt, zodat ik mijn ellenden vergeet en U, mijn enig Goed, omhels? Wat bent U mij? Ontferm U van mij, opdat ik woorden moge vinden. Wat ben ik zelf voor U, dat U mij beveelt U lief te hebben en, zo ik dat nalaat, op mij toort en mij bedreigt met ontzettend jammer? Zou deze dan gering zijn, indien ik U niet beminde? Wee mij! Zeg mij om Uw barmhartigheden, o Heere, mijn God, wat U mij bent. *Zeg tot mijn ziel: ik ben Uw heil.* Ja zeg dat, opdat ik het hore. Zie, de oren mijns harten zijn vóór U, Heere; open ze en *zeg tot mijn ziel: ik ben Uw heil.* Ik zal deze stem na-ijlen en U aangrijpen. *Verberg Uw aangezicht niet van mij:* laat mij sterven, opdat ik niet sterf, maar Uw aangezicht aanschouw.

Te eng is het huis van mijn ziel, dan dat U daarin tot haar zou komen: verruim U het. Bouwvallig is het, vernieuw het. Er zijn dingen aan, die Uw ogen kwetsen: ik weet het en beken het. Maar wie zal het reinigen? Of tot wie zal ik roepen dan tot U: *reinig mij van mijn verborgene afdwalingen*, Heere, en behoed Uw knecht voor die van anderen? Ik geloof en daarom spreek ik. Heere, U weet het. Heb ik U niet tegen mijzelf mijn zonden bekend gemaakt, mijn God en hebt U mij de goddeloosheid mijns harten niet vergeven? Ik strijd niet in het gericht met U, die de Waarheid bent; en ik wil niet mijzelf bedriegen, opdat mijn ongerechtigheid zichzelf niet iets voorliegt. Ik strijd dus niet in het gericht met U; immers: *zo U Heere de ongerechtigheden gadeslaat, Heere, wie zal bestaan?* (Ps. 130:3.)

4.7 Zijn prille jeugd; Gods voorzienigheid.

Maar laat mij toch spreken in de tegenwoordigheid van Uw barmhartigheid, mij, stof en as, laat mij toch spreken; want zie het is Uw barmhartigheid, tot welke ik spreek, niet een mens, die mij zou bespotten. Ook U bespot mij wellicht, maar U zult omkeren en U van mij erbarmen. Want wat is het, dat ik wil zeggen, Heere, dan dat ik niet weet, vanwaar ik hierheen gekomen ben, wat zal ik zeggen: in dit sterfelijke leven of in dit levende sterven? Ik weet het niet. En de vertroosting van Uw barmhartigheden ontvingen mij, zoals ik vernomen heb van de ouders van mijn lichaam, van mijn vader, uit wie, en mijn moeder, in wie U mij in de tijd geformeerd hebt; want ik zelf heb daaraan geen herinnering. Mij ontvingen dus de vertroosting van de moedermelk en mijn moeder of voedsters vulden zich niet zelf de borsten, maar U gaf mij door haar het voedsel van mijn jeugd overeenkomstig Uw inzetting en de rijkdom, die U tot op de grond van de dingen hebt gelegd. U gaf mij ook, dat ik niet meer verlangde, dan wat U gaf en aan mijn voedsters, dat ze mij wilden geven, wat U haar gaf: want met een door U ingeschapen neiging wilden zij mij geven van de overvloed, die ze van U ontvingen. Want het goede, dat ik van haar ontving, deed haarzelf goed; maar het was niet uit haar, maar door haar: immers uit U, mijn God, zijn alle goede

dingen, en uit mijn God is geheel mijn heil. Dat verstond ik later, wanneer U mij tot U riep door Uw innerlijke en uiterlijke gaven. Want toen kon ik slechts zuigen en rust vinden in genieting en schreien, als ik pijn had; anders niets.

Later begon ik ook te lachen, eerst in de slaap, dan ook, als ik wakker was. Want dat heeft men mij van me verteld en ik geloofde het, omdat we hetzelfde van andere kinderen zien; want van mezelf herinner ik me dat niet. En zie, langzamerhand begon ik te merken, waar ik was, en ik wilde mijn wensen kenbaar maken aan hen, die ze konden vervullen; maar ik kon niet, omdat genen binnen in mij waren, deze echter buiten mij en niet het vermogen hadden met een van hun zintuigen in mijn ziel door te dringen. En zo spartelde ik met mijn ledematen en gaf geluid om mijn wensen te kennen te geven, de weinige tekenen van wilsuiking, die ik tot mijn beschikking had en die in overeenstemming waren met wat ik vermocht: want ze gaven niet duidelijk uiting aan mijn wensen. En wanneer men dan mijn zin niet deed, hetzij omdat men mij niet begreep of omdat het niet goed voor mij zou geweest zijn, dan maakte ik me boos op de volwassenen, die niet deden, wat ik wilde en de vrijen, die mij niet dienden en wreekte ik me op hen door te schreien. Ik heb ervaren, dat zo de zuigelingen waren, die ik heb kunnen waarnemen, en dat ik zo geweest ben, hebben die zelf in hun onwetendheid mij beter aangetoond, dan mijn opvoeders, die het wisten.

En zie, mijn jeugd is reeds lang gestorven en ik leef. Maar Gij, Heere, die altijd leeft en in wie niets sterft, omdat vóór de aanvang van de eeuwen en vóór alles, waarbij men van "vóór" kan spreken, U bent en God bent en de Heer van alles, wat U geschapen hebt, en omdat de oorzaken van alle onbestendige dingen in U hun vasten grond hebben en de onveranderlijke oorsprong van al het veranderlijke in U rust en de eeuwige redelijke gedachten van al het onredelijke en tijdelijke in U leven; zeg mij op mijn smeekbede, o mijn God, zeg mij, ellendige, in Uw barmhartigheid, of mijn jeugd een voortzetting was van een reeds verstreken leeftijd. Of is dat die, welke ik in de schoot van mij moeder doorbracht? Want ook daarvan heeft men mij iets verteld en zelf zag ik zwangere vrouwen. Maar wat dan vóór die tijd, mijn Verheugenis, mijn God? Was ik ergens of was ik iemand? Want ik heb niemand, die mij dat zou kunnen zeggen; noch mijn vader, noch mijn moeder konden het, noch de ervaring met anderen noch mijn herinnering. Of belacht U me, wanneer ik dat vraag en beveelt U me, om datgene, wat ik weet, U te loven en U te belijden?

Ik belijd U, Heere van de hemel en van de aarde, en loof U voor mijn levensaanvang en mijn jeugd, die ik mij niet herinner; U hebt de mens het vermogen geschonken om uit anderen gevolgtrekkingen te maken aangaande zichzelf en op gezag ook van zwakke vrouwen veel aan te nemen omtrent zichzelf. Ik was en leefde dus ook toen, en, reeds aan het einde van mijn jeugd, zocht ik tekens, waardoor ik mijn gevoelens aan anderen kon kenbaar maken. Vanwaar komt zo'n bezield wezen anders dan van U, Heere? Of zal iemand de

kunst bezitten zichzelf te scheppen? Of ontspringt elders een bron, waaruit het zijn en het leven in ons vloeit, of bent niet alleen U het, Heere, Die ons maakt, voor wie zijn en leven niet onderscheiden zijn, omdat juist die eenheid het hoogste zijn en het hoogste leven betekent? Want U bent de Hoogste en verandert niet en in U gaat de dag van heden niet voorbij en toch gaat hij voorbij in U, omdat ook dat alles in U is: want de tijden zouden geen baan hebben, waarlangs ze heensnellen, wanneer U ze niet in U bevat hield. En omdat *Uw jaren niet geëindigd worden*, zijn Uw jaren de dag van heden: en hoeveel dagen van ons en van onze vaders zijn reeds tijdens Uw huidige dag voorbijgegaan en ontleenden aan hem hun maat en hun aard en nog andere zullen voorbijgaan en aan hem hun maat en aard ontleenen. *Maar U bent dezelfde* en alles, wat morgen en daarna geschieden zal, zult U heden bewerken en al wat gisteren en daarvoor geschied is, hebt U heden bewerkt. Wat gaat het mij aan, indien iemand dit niet begrijpt? Laat hem zich toch verheugen, terwijl hij zegt: "wat is dit?" Laat hem dan toch zich verheugen en laat hem liever door dit niet te vinden U vinden, dan door het te vinden U niet vinden.

4.8 Ook de jeugd maakt zich schuldig aan zonden.

Verhoor mij, o God. Wee de zonden van de mensen. Een mens is het, die dit zegt en U erbarmt U van zijn, omdat U hem gemaakt hebt en de zonde niet gemaakt hebt in hem. Wie herinnert mij aan de zonde van mij jeugd? Want niemand is rein van zonde voor Uw aangezicht, ook niet een kind, dat slechts één dag oud is op aarde. Wie herinnert mij eraan? Immers ieder kind, dat nu een zuigeling is, en in dat ik zie, wat ik me niet herinner van mezelf. Waarin dan zondigde ik toen? Daarin, dat ik schreiend naar de moederborst verlangde? Want indien ik dat nu deed, wel niet verlangend naar de moedermelk, maar naar spijs, die in overeenstemming is met mijn jaren, zou ik uitgelachen en terecht berispt worden. Toen deed ik dus iets berispen waardig, maar omdat ik iemand, die me zou berispt hebben, toch niet kon begrijpen, verboden gewoonte en gezond verstand, mij te berispen. Want met het opgroeien roeien we dergelijke dingen uit en werpen ze van ons. En nooit zag ik iemand, die, wanneer hij iets reinigde, met bewustheid het goede wegwierp. Of was ook dat wellicht, de leeftijd in aanmerking genomen, goed, schreiend te verlangen ook dat, wat slechts tot schade gegeven zou worden. Heftig boos te worden op vrije mensen, die het kind zijn zin niet wilden geven en op volwassenen; en zijn ouders en velen anderen, die verstandiger waren en hem niet op zijn wenken gehoor gaven, door slaan zoveel mogelijk pijn te willen doen, omdat ze zijn bevelen niet gehoorzaamden, die niet dan tot grote schade gehoorzaamd konden worden? Zo zijn de ledematen van een klein kind in hun zwakheid onschuldig, maar niet zijn ziel. Met eigen ogen heb ik een jaloers kind gezien; hij kon nog niet spreken, maar met een bleek gezicht en met nijdige blik keek hij naar zijn zoogbroeder. Wie kent dat niet? Moeders en voedsters zeggen, dat zij dat met het een of ander middeltje weer goed weten te maken. Of is dat soms ook onschuld,

wanneer de melkbron rijkelijk en meer dan voldoende stroomt, een zoogbroeder niet te dulden, die zo geheel en al hulpbehoevend is en die nog uitsluitend bij dat voedsel leeft? Maar vriendelijk verdraagt men dat, niet omdat het niets of weinig betekent, maar omdat het met de jaren verdwijnt. Dit kan men daaruit opmaken, dat men datzelfde niet kalm kan toelaten, wanneer het bij iemand van ouderen leeftijd wordt aangetroffen.

U dus, Heere mijn God, die aan het kind het leven gegeven hebt, en het lichaam, dat Gij, gelijk wij het zien, hebt toegerust met zintuigen, samengevoegd uit ledematen, met schone gestalte gesierd, en wie U al de neigingen van een levend wezen hebt ingeplant, die nodig zijn om het in zijn volkomenheid ongedeerd te bewaren, U beveelt mij daarom U te loven en U te belijden en Uw naam te psalmzingen, o Allerhoogste; (Ps. 92:2) want U bent de almachtige en goede God, ook al had U alleen dat gemaakt, dat niemand anders kan maken dan Gij, de Enige, van wie iedere vorm van zijn is, o, Allerschoonste, die alles schoon vormt en alles ordent naar Uw wet. Deze tijd van mijn leven dan, o Heere, in welke ik mij niet herinner geleefd te hebben, maar omtrent welke ik anderen heb geloofd en uit andere kinderen de gevolgtrekking gemaakt heb, dat ik hem doorleefd heb, wil ik toch liever - ofschoon deze gevolgtrekking alleszins aannemelijk is - niet rekenen tot dit mijn leven, dat ik leef in deze tijd. Want hij is gehuld in dezelfde duisternis van mij vergetelheid als de tijd, die ik doorleefde in de schoot van mijn moeder. Maar indien ik in ongerechtigheid ontvangen ben en in zonde mijn moeder mij in haar schoot heeft gevoed, waar, bid ik U, mijn God, waar, Heere, of wanneer ben ik, Uw knecht, onschuldig geweest? Maar zie, ik ga die tijd voorbij: waartoe zou ik me nog bezig houden met die tijd, waarvan elk spoor uit mijn herinnering verdwenen is?

4.9 Hoe hij als knaap leerde spreken.

Ben ik niet, op de weg van mijn kinderleeftijd naar thans, in de knapenleeftijd gekomen? Of liever gezegd: kwam deze niet in mij en volgde hij niet op mijn jeugd? Maar toch is deze niet verdwenen, want waarheen zou ze gegaan zijn? En toch was ze er niet meer. Want ik was niet meer een klein kind, dat zich niet in woorden kon uiten, maar al een knaap, die sprak. Dit herinner ik mij, maar hoe ik had leren spreken, ben ik later gewaar geworden. Want mij onderwezen niet de ouderen door mij volgens een bepaalde methode de woorden mee te delen, zoals kort daarna de letters; maar wanneer ik door zuchten en verschillende geluiden en verschillende bewegingen van mijn ledematen de gevoelens van mijn binnenste wilde uiten, opdat mij mijn zin gegeven zou worden, en ik niet in staat was alles te kennen te geven, wat ik wilde, noch dat te doen aan allen, aan wie ik wilde, ging ik zelf in mijn geest, die U mij gegeven hebt, mijn God, met behulp van mijn herinnering als volgt te werk: wanneer zij een of ander voorwerp noemden en zich bij dat woord ergens heen wenden, dan merkte ik dat op en onthield ik, dat die zaak door hen genoemd werd met het geluid, dat ze voortbrachten, wanneer ze haar wilden aanduiden. En dat men

dat bedoelde, openbaarde zich door de beweging van het lichaam, als het ware de natuurlijke taal van alle volken, die zich uit door gelaatsuitdrukking, wenken met de ogen, door gebaren van de andere ledematen en door de toon van de stem, die de zielsaandoeningen aanduidt wanneer men iets begeert, heeft, afwijst of vermijdt. Zo leerde ik langzamerhand de woorden in hun verschillende betekenis, doordat ze op de juiste plaats gebruikt werden en ik dikwijls hoorde, waarvan ze de aanduiding waren, en gaf nu, nadat ik mijn mond zodanig onder bedwang had weten te krijgen, dat ik die tekenen kon uitspreken, door hen mijn wensen te kennen. Zo wisselde ik met mijn omgeving tekenen van wilsuiking en drong ik dieper door in de woelige gemeenschap van het menselijke leven, afhankelijk van het gezag van mij ouders en de wil van oudere mensen.

4.10 De moeilijkheden van zijn schooljaren.

God, mijn God, welke ellenden en plagerijen heb ik toen ondervonden, daar mij als knaap tot richtsnoer voor het leven dit werd voorgehouden, te gehoorzamen aan hen, die mij vermaanden, dat ik het ver moest brengen in dit leven en knap moest worden in de kunstgrepen van de welsprekendheid, die dienstig zijn tot het verwerven van eer bij de mensen en van bedrieglijke rijkdommen. Toen werd ik naar school gezonden, om te leren lezen en schrijven, waarvan ik, ongelukkige, het nut niet inzag. En toch, wanneer ik traag was in het leren, kreeg ik slaag. Want dat vonden de ouderen goed en velen, die vóór ons dat leven hadden doorgemaakt, hadden kommervolle wegen aangelegd, langs welke wij gedwongen werden te gaan tot verveelvoudiging van moeiten en smarten voor de kinderen Adams. Maar wij ontmoetten mensen, Heere, die U aanriepen en wij leerden van hen en begrepen, voor zover wij konden, dat U een groot Wezen waart, dat, hoewel niet waarneembaar voor onze zintuigen, ons kon horen en helpen. Want als knaap begon ik U aan te roepen, mijn Hulp en mijn Toevlucht, en ik maakte de banden van mij tong los om te roepen tot U en, zo klein als ik was, smeekte ik U met grote innigheid, dat ik op school geen slaag zou krijgen. Toen U mij niet verhoorde, - wat mij geenszins tot nadeel was - lachten de oudere mensen, ja zelfs mijn ouders, die toch niet wilden, dat me iets kwaads overkwam, om mijn slagen, die toen groot en zwaar leed voor me waren.

Is er iemand, Heere, met een zo sterken geest, U aanhangend met buitengewoon grote liefde, is er, zeg ik, iemand - want de oorzaak is soms ook wel gelegen in een zekere stompzinnigheid - die door U in vroomheid aan te hangen zo hoog gestemd is, dat hij de pijnbank en de klauwen en verschillende folterwerktuigen van die aard, van welke men op de gehele aarde U in grote vrees smeekt verschoond te mogen blijven, evenzeer gering acht, ofschoon hij hen, die er een heftige angst voor hebben, bemint, als onze ouders lachten om de kwellingen, die onze meesters ons, knapen, aandeden? Want wij vreesden ze niet minder of smeekten U niet minder er aan te mogen ontkomen en toch zondigden wij door minder te schrijven of te lezen of over onze lessen te denken dan men van ons eiste. Want het ontbrak ons niet aan geheugen, o Heere, of

aan verstand, die wij, onze leeftijd in aanmerking genomen, door Uw wil in voldoende mate bezaten, maar het spel trok ons aan en daarvoor werden wij gestraft door hen, die eigenlijk ook dergelijke dingen deden. Maar de beuzelarijen van de volwassenen noemt men zaken, maar als knapen zulke dingen doen, worden ze door de ouderen gestraft en niemand heeft medelijden met de knapen of met genen of met beiden. Of keurt soms iemand, die de zaken juist beziet, het goed, dat ik klappen kreeg, omdat ik als knaap met de bal speelde en door dat spel verhinderd werd me snel de kennis eigen te maken, waarmee ik, ouder geworden, op minder fraaie wijze zou spelen? Of deed soms hij, door wie ik geslagen werd, zelf anders, die, wanneer hij in een redetwist over een of ander vraagpunt door zijn medeleraar overwonnen was, meer door toorn en nijd bevangen werd dan ik, wanneer ik in het balspel door mijn medespeler werd overtroffen?

4.11 Hij verwaarloost zijn studiën door lust tot spel en theatervoorstellingen.

En toch zondigde ik, Heere God, Bestuurder en Schepper van alle natuurlijke dingen, van de zonden echter slechts de Bestuurder, Heere, mijn God, ik zondigde door te doen tegen de voorschriften van mijn ouders en van die leermeesters. Want ik kon later een goed gebruik maken van de kennis, die mijn verzorgers, met welke bedoeling dan ook, wilden, dat ik me eigen zou maken. Want niet doordat ik iets beters verkoos, was ik ongehoorzaam, maar uit zucht om te spelen, doordat ik er van hield om in wedstrijden trotse overwinningen te behalen en mijn oren te laten strelen door verdichte fabelen, zodat ze nog meer daarop belust werden, terwijl diezelfde nieuwsgierigheid steeds meer en meer uit mijn ogen straalde, wanneer ik keek naar de schouwburgvoorstellingen, de spelen van de ouderen. Maar zij, die zulke spelen geven, staan in zo grote eer, dat bijna allen iets dergelijks wensen voor hun kinderen; maar ze laten die gaarne tuchtigen, wanneer ze door dergelijke voorstellingen afgehouden worden van de studie, die hun kinderen, naar hun wens, zover brengen moet, dat ze dergelijke voorstellingen kunnen geven. Aanschouw dat, Heere, met erbarmen en verlos ons, die U reeds aanroepen; ook hen, die U nog niet aanroepen, opdat zij U aanroepen en U hen verlost.

4.12 Door ziekte gekweld verlangt hij gedoopt te worden; maar zijn moeder stelt de doop uit.

Reeds als knaap had ik gehoord van het eeuwige leven, ons toegezegd door de vernedering van de Heere, onze God, die neerdaalde tot onze hovaardigheid en ik werd reeds getekend met het teken van Zijn kruis en gewijd met Zijn zout reeds van mijn moeders schoot aan, want haar gehele verwachting was van U. U zaagt, o Heere, toen ik nog een knaap was en op zekere dag plotseling door heftige maagkramp gekweld werd en de dood nabij was, U zaagt, mijn God, omdat U reeds mijn Behoeder waart, met welk een zielsverlangen en welk een

geloof ik de doop van Uw Gezalfde, mijn God en Heer, verlangde van mijn vrome moeder en van ons van alle moeder, Uw kerk. En mijn moeder naar het vlees, beangst, omdat ze ook mijn eeuwig heil met nog tederder liefde droeg in het hart, dat geheiligd was door het geloof in U, zou er ijlings voor gezorgd hebben, dat mij het sacrament van het heil werd toegediend en dat ik afgewassen werd, U, Heer Jezus, belijdend tot vergeving van zonden, indien ik niet terstond weer hersteld was. Daarom werd mijn reiniging uitgesteld, alsof het noodzakelijk was, dat ik mij nog verder bevleken zou, als ik bleef leven, omdat na dat reinigingsbad de schuld in het vuil van de zonden natuurlijk groter en gevaarlijker zou zijn. Zo was dus al ik, en mijn moeder en het gehele huis gelovig, uitgezonderd alleen mijn vader, die echter niet zijn recht tegenover dat van de vrome moederliefde zodanig deed gelden, dat hij mij zou verhinderd hebben in Christus te geloven, zoals hij zelf het geloof nog niet omhelsd had. Want haar streven was erop gericht, dat Gij, mijn God, mij tot Vader zou zijn, meer dan hij, en U steunde haar daarin, dat zij haar man overwon, wie zij, hoewel ze beter was dan hij, diende, omdat zij ook daarin U, die dit immers van haar verlangde, diende.

Ik vraag U, mijn God, - want ik zou dat willen weten, wanneer het naar Uw wil is - met welke bedoeling mijn doop toen werd uitgesteld, of tot mijn heil de teugels van de zonde als het ware gevierd werden, of niet. Hoe komt het, dat ook nu nog van deze of genen het in onze oren klinkt: "Laat hem begaan; hij is immers nog niet gedoopt." En toch, wanneer het gaat om het behoud van ons lichaam, zeggen we niet: "Laat hem maar meer wonden krijgen; hij is immers nog niet genezen." Hoeveel beter ware het dan geweest, dat ik spoedig genezen was en het door de zorg van de mijn en van mijzelf zo met mij gegaan was, dat het (door de doop) ontvangen heil van mij ziel veilig geweest was onder de hoede van U, die het geschonken had. Voorwaar, het zou beter geweest zijn. Maar hoeveel en hoe grote golven van de verzoeking na mijn knapenleeftijd op mij los zouden komen, wist mijn moeder reeds en zij wilde liever de stof, waaruit ik later (naar Uw beeld) gevormd zou worden, prijsgeven dan reeds dat beeld zelf.

4.13 Hij wordt tegen zijn wil gedwongen te leren; maar dit geschiedde tot zijn nut.

Juist in die knapentijd dan, van welke men minder voor mij vreesde dan van mijn jongelingsjaren, had ik een afkeer van het leren en ik haatte het, dat ik er toe gedrongen werd; maar toch werd ik er toe gedrongen en dat was goed voor mij, maar ik deed niet goed: want ik zou niet geleerd hebben, als ik niet gedwongen was. Want niemand doet tegen zijn zin goed, ook al is goed, wat hij doet. En ook zij, die mij drongen, deden niet goed; maar mij werd goed gedaan door U, mijn God. Want zij dachten er niet aan, waartoe ik datgene, wat ze me dwongen te leren, zou aanwenden anders dan om te verzadigen de onverzadigde begeerte naar rijke armoede en smadelijke roem. U echter, door

wie onze haar geteld zijn, wende de dwaling van allen, die mij tot leren noopten, aan tot mijn nut; de dwaling echter van mij, die niet leren wilde, wende U aan tot mijn straf, die ik, zo'n klein knaapje en zo'n groot zondaar, verdiende. Zo deed U mij goed door hen, die niet goed deden en mijn eigen zonden vergold U mij op rechtvaardige wijze. Want U hebt bevolen en zo is het, dat iedere tuchteloze geest zich zelf tot straf is.

4.14 Hij houdt van de studie van het Latijn.

Wat eigenlijk de reden was, waarom ik het Grieks haatte, waarin ik als knaapje les kreeg, is mij zelfs nu niet geheel duidelijk. Want ik hield van het Latijn, niet wat de lagere meesters onderwijzen, maar van de stof, die door de hogere leraren behandeld wordt. Want dat lagere onderwijs, waarin men leert lezen en schrijven en rekenen, vond ik een even grote last en kwelling als alle Griekse lessen. Waarin echter had ook dit zijn grond anders dan in de zonde en de ijdelheid van het leven, door dat ik *vlees* was en *een wind, die heengaet en niet wederkeert*. Want in ieder geval waren die lagere leervakken, door welke het mij voor goed mogelijk werd, dat ik al wat ik geschreven aantref, kan lezen, en zelf kan schrijven wat ik wil, beter - omdat zekerder - dan die, waardoor ik gedwongen werd de omzwervingen van een zekeren Aeneas te onthouden, terwijl ik de mijn vergat, en te wenen om de dood van Dido, omdat ze zich doodde uit liefdessmart, hoewel ik, rampzalige, het intussen met droge ogen verdroeg, dat ik zelf, verdiept in deze dingen, wegstierf van U, o God, mijn Leven.

Want wat is jammerlijke dan een ellendige, die zichzelf niet bejammert en die weent om de dood van Dido, het gevolg daarvan, dat zij Aeneas beminde, maar die niet weent om zijn eigen dood, het gevolg daarvan, dat hij U niet beminde, o God, Licht mijns harten, Brood van de inwendige mond van mij ziel, Kracht, die mijn geest en de schoot van mijn denken bevrucht. Ik beminde U niet en hoereerde van U af en terwijl ik dat deed klonk het van alle zijden in mijn oren: "goed zo, goed zo." Want de vriendschap van deze wereld betekent afhoereren van U en "goed zo, goed zo" wordt gezegd, opdat men zich zou schamen, als men niet zo is. En daarover weende ik niet, maar ik weende over Dido, *die gestorven was en door het zwaard de dood had gezocht*, (Verg. Aen. VI, 457.) terwijl ik zelf Uw geringste schepselen zocht, U verlatend, ik, stof, terugkerend tot stof: en had men mij verhinderd die dingen te lezen, dan had het me smart gedaan niet te kunnen lezen, wat me smart deed. Zulke dwaasheid geldt voor eervoller en vruchtbaarder studie, dan die, door welke ik heb leren lezen en schrijven.

Maar nu roep in mijn ziel mijn God, en Uw Waarheid zegge tot mij: zo is het niet, zo is het niet; dat eerste onderricht is verreweg het beste. Want zie, ik ben eerder bereid de omzwervingen van Aeneas en al dergelijke dingen te vergeten dan schrijven en lezen. Wel hangen er voorhangsels voor de deuren van de hogere

scholen, maar de betekenis daarvan is niet zozeer verering van de geheimenis, die ze verbergen, als wel bedekking van de dwaling.

Zij moeten niet hun stem tegen mij verheffen, die ik niet meer vrees, nu ik U belijd, wat mijn ziel wil, mijn God, en ik rust vind in de veroordeling van mij boze wegen, opdat ik Uw goede wegen bemin. Tegen mij moeten niet hun stem verheffen de verkopers of de kopers van letterkunde; want wanneer ik hun de vraag voorleg, of waar is, wat de dichter zegt, dat Aeneas eens naar Carthago gekomen is, dan zullen de ongeletterde zeggen, dat ze het niet weten, de geleerden echter zullen zelfs zeggen, dat het niet waar is. Maar wanneer ik zou vragen, met welke letters de naam Aeneas geschreven wordt, dan zullen allen, die het geleerd hebben, een juist antwoord geven en in overeenstemming met de afspraak en het besluit, waarbij de mensen onderling die lettertekens hebben vastgesteld. En evenzo, wanneer ik zou vragen, wat men tot groter ongerief voor dit leven zou vergeten: lezen en schrijven of die dichterlijke verzinsels, wie ziet dan niet in, wat iemand zou antwoorden, die niet geheel en al zichzelf vergeten heeft? Ik zondigde dus als knaap, doordat ik aan die ijdele dingen de voorkeur gaf boven deze veel nuttiger kundigheden of liever deze haatte, gene beminde. Want: "een en een is twee, twee en twee is vier" was mij een gehate dreun, maar een geliefkoosd schouwspel van de ijdelheid was mij het houten paard gevuld met gewapende en de brand van Troje en de schim van Creusa zelf. (Verg. Aen. II, 772.)

4.15 Hij had een afkeer van de Griekse letteren.

Daarom haatte ik dan ook de Griekse letterkunde, die dergelijke dingen bezingt? Want ook Homerus verdichtte meesterlijk dergelijke fabelen en hij is ijdel op zoete wijze en toch was hij mij, als knaap, bitter. Ik geloof, dat voor Griekse knapen ook Vergilius zo is, wanneer zij gedwongen worden hem zo te leren begrijpen als ik Homerus. Het was namelijk de moeilijkheid, de moeilijkheid om een vreemde taal van het begin af te leren, die al de zoetheden van de Griekse mythologische verhalen als het ware met gal besprenkelde. Want ik kende geen enkel van die woorden en met vreselijke bedreigingen en straffen werd ik er heftig toe aangezet, dat ik ze zou leren. Weliswaar kende ik vroeger als klein kind ook niet de Latijnse woorden, maar door op te merken leerde ik ze zonder enige vrees en kwelling, ja zelfs onder de liefkozingen van mijn verzorgsters en de scherts van hen, die me toelachten en aardige spelletjes met me deden. Zo leerde ik die zonder door drukkende last er toe gedreven te worden, daar mijn hart er me toe dreef om wat het ontvangen had weer te uiten, en dat zou ik niet gekund hebben, indien ik niet enige woorden geleerd had, niet van lesgevende, maar van sprekende mensen, voor wier oren ook ik trachtte te uiten, wat ik gevoelde. Hieruit blijkt voldoende, dat tot het leren van die dingen de vrije weetgierigheid meer aanzet dan vreesaanjagende dwang. Maar de vloed van die weetgierigheid wordt door die dwang binnen de perken gehouden naar Uw wetten, o God, naar Uw wetten, van de roeden van de leermeesters af tot de

beproevingen van de martelaars toe, Uw wetten, die in staat zijn heilzame bitterheid toe te voegen, welke ons van de verderfelijke lust, waardoor wij van U afgeweken zijn, terugroept tot U.

4.16 De tucht Gods tijdens zijn schooljaren.

Hoor, Heere, mijn smeekbede, opdat mijn ziel niet bezwijk onder Uw tucht en ik niet moe word in het belijden Uwer ontferming, waardoor U mij hebt weggerukt van al mijn slechte paden, opdat U mij liefelijker wordt dan alle verleidingen, die ik navolgde, en ik U bemin met alle kracht en Uw hand omvatte met mijn gehele hart en U mij ontruikt aan alle verzoeking tot het einde toe. Want zie, Heere, mijn Koning en mijn God, U dient al wat ik als knaap nuttigs geleerd heb, U dient dat ik spreek, schrijf, lees en reken; want toen ik ijdele dingen leerde, naam U mij onder Uw tucht en U vergaf mij de zonde, dat ik in die ijdelheden vermaak schepte. Want ik leerde daarbij wel vele nuttige woorden, maar ook in niet ijdele dingen kunnen die geleerd worden en dat is de veilige weg, die de knapen behoorden te gaan.

4.17 Hij laakt de wijze, waarop de jeugd onderwezen wordt.

Maar wee u, stroom van de menselijke gewoonte! Wie zal u weerstaan? Hoe lang zult U niet uitdrogen? Tot wanneer zult U de zonen van Eva voortstuwen naar de grote en huiveringwekkende zee, over welke ternauwernood varen kunnen zij, die het schip (van de kerk) bestegen hebben? Las ik niet, toen ik nog door u meegesleurd werd, van een donderende en echt brekende Jupiter? En wel kon hij geen van beiden, maar het is zo voorgesteld, opdat op zijn gezag zou kunnen steunen het nabootsen van een werkelijke echtbreuk, waarbij een nagmaakte donder voor koppelaar speelde. Wie echter van de getabberde leraren kan het met bezadigde oren aanhoren, wanneer een mens, uit hetzelfde stof gemaakt, uitroept en zegt: "*dit verzon Homerus en hij bracht het menselijke op de goden over; liever had ik gewild, dat hij het goddelijke op ons had overgebracht*"? (Cicero, Tusc. I, 26.) Maar meer naar waarheid zegt men, dat hij deze dingen wel verzon, maar zo, dat hij misdadige mensen het goddelijke toedichtte, opdat misdaden niet als misdaden geacht zouden worden en opdat al wie deze bedreven had, niet verdorven mensen, maar hemelse goden zou schijnen nagevolgd te hebben.

En toch, o helse stroom, worden de zonen van de mensen in u geworpen, voorzien van het loon om deze dingen te leren en als een belangrijke zaak wordt het behandeld, wanneer dit in 't openbaar op de markt plaats vindt ten aanschouw van de wetten, die boven het loon nog bezoldiging van staatswege toekennen, en dan slaat Gij Uw rotsen en luide weerklinkt uw stem: "hier leert men woorden, hier kan men zich de welsprekendheid verwerven, die onontbeerlijk is om processen te winnen en zijn mening uiteen te zetten." Zouden we anders werkelijk de woorden: gouden regen, schoot, bedrog, tempels van de hemel en andere woorden, die op die plaats voorkomen, niet

kennen, indien niet Terentius een liederlijke jongeling ten tonele voerde, die zich Jupiter ten voorbeeld van ontucht neemt, terwijl hij een muurschildering bekijkt, waarop Jupiter was voorgesteld zoals hij, naar het verhaal luidt, eens een gouden regen deed neerdalen in de schoot van Danaë, tot bedrog van de vrouw? (Vgl. Terent. Eun. 585.) En zie, hoe hij zich tot lust prikkelt als het ware door onderricht uit de hemel: "Welk een god!" zo zegt hij, (Terentius. Eun. 589 e. v) "Welk een god!" die 's hemels tempelen door zijn donder schokken doet. "Zou ik, nietig mens, 't dan laten? Neen, maar 'k deed het met plezier."

Waarlijk, geenszins leert men door deze schandelijkheid die woorden gemakkelijker, maar door die woorden wordt men meer vertrouwd met het bedrijven van die schandelijkheid. Niet de woorden beschuldig ik, die als het ware uitgelezen en kostbare vaten zijn, maar de wijn van de dwaling, die in hen ons te drinken voorgezet werd door dronken leraren; en als wij niet dronken, werden we geslagen en er was geen nuchtere rechter, bij wie wij in beroep konden gaan. En toch, o mijn God, voor wiens aangezicht ik mij dat alles veilig kan herinneren, gaarne heb ik het geleerd en ik, rampzalige, schepte er behagen in en daarom werd ik een veelbelovende knaap genoemd.

4.18 Verdere bezwaren tegen de wijze van onderricht.

Laat mij, mijn God, iets zeggen ook over mijn verstand, Uw gave, en in welke dwaze afdwalingen dat door mij werd misbruikt. Mij werd namelijk een opdracht gegeven, die mijn geest niet weinig verontrustte door de begeerte naar lof als beloning en de vrees voor schande of slagen, en wel deze opdracht, dat ik moest weergeven de woorden van Juno in haar toorn en smart, omdat ze de koning van de Teucriërs niet van Italië verwijderd kon houden, (Verg. Aen. I, 38.) woorden, die ik nooit van Juno gehoord had. Maar men dwong ons de dichterlijke verzinsels op de voet na te dolen en iets dergelijks te zeggen in proza als de dichter gezegd had in versmaat: en hij verwierf met zijn voordracht de meeste lof, die het best de aandoeningen van toorn en smart, zoals men die verwachten kon van de geschetste persoon, wist weer te geven en de gedachten in passende woorden inkleedde. Waartoe, o mijn God, mijn ware Leven, waartoe oogstte ik met mijn voordracht bijval, méér dan velen van mijn leeftijdgenoten en medeleerlingen? Zie, was dat niet alles rook en wind? Was er dan niets anders, waardoor ik mijn verstand en tong kon oefenen? Uw lof, Heere, Uw lof in de heilige schriften had de loot van mijn hart moeten oprichten, dan zou ze niet meegesleurd zijn door ijdele beuzelarijen als een smadelijke buit voor de wezens, die vliegen in de lucht. Want op meer dan één wijze wordt de afvalligen engelen geofferd.

4.19 De mensen houden zich angstvallig aan de wetten van de spraakkunst, maar niet aan Gods geboden.

Wat wonder dan dat ik zo de weg van de ijdelheden opging en van U, o mijn God, mij verwijderde, wanneer mij ten voorbeeld gesteld werden mensen, die

zich diep schaamden, als ze bij het vertellen van sommige van hun op zichzelf niet slechte daden zondigden tegen het taaleigen of de spraakkunst en daarover berispt werden, maar die er prat op gingen, dat ze geprezen werden, wanneer ze hun uitspattingen in keurige en welgeordende woorden op bloemrijke en sierlijke wijze vertelden? U ziet dit, Heere, en U zwijgt, lankmoedig en groot van goedertierenheid en waarheid. Maar zult U immer zwijgen? Ook nu rukt Gij Uit deze verschrikkelijker! afgrond de ziel, die U zoekt en dorst naar Uw genietingen, wier hart tot U zegt: "ik heb Uw aangezicht gezocht; Uw aangezicht, o Heere, zal ik wederom zoeken" want ik verkeerde ver van Uw aangezicht in de duisternis van de begeerte. Want niet met de voeten of door verwijdering in de ruimte gaat men weg van U of keert men tot U terug en Uw jongste zoon zocht niet paarden of wagens of schepen of vloog niet weg op zichtbare vleugels of ging te voet, om overdadig levend in een ver land te verbrassen, wat U hem bij zijn vertrek gegeven had als een liefderijk vader, omdat U het gaf, maar liefderijker nog voor hem, toen hij berooid terugkeerde: ik verkeerde dus in de lust van de begeerte, want dat betekent in de duisternis en dat betekent ver van Uw aangezicht.

Zie, Heere mijn God, en zie, zoals U doet, met lankmoedigheid, hoe zorgvuldig de kinderen van de mensen de regelen van de letters en van de lettergrepen, die ze leerden van hun voorgangers in het spreken, in acht nemen, maar de van U ontvangen immer geldende regelen van hun eeuwig heil veronachtzamen, zodat hij, die zich aan de van oud geldende klankregels houdt of ze onderwijst, wanneer hij eens tegen de leer van de spraakkunst in het woord homo zonder h uitspreekt, de mensen meer aanstoet geeft, dan wanneer hij tegen Uw geboden in zijn medemens haat, hoewel hij een mens is. Alsof hij van de een of anderen vijand groter nadeel te lijden zou hebben dan van de haat zelf, die hij hem toedraagt, en alsof iemand een ander door hem te vervolgen, ernstiger zou treffen dan hij zijn eigen hart treft door de vijandelijke gevoelens, die hij koestert. En zeker is het taalkundige weten niet dieper ingegrift dan het in het hart geschreven geweten, dat zegt, dat men een ander doet, wat men niet zelf wil lijden. In hoe grote verborgenheid bent Gij, wonend in de hoge, in de stilte, o alleen grote God, Gij, die naar Uw onvermoeibare wet de straf van de verblindheid neer zendt op de ongeoorloofde begeerten, wanneer een mens, die de roem van de welsprekendheid najaagt en die voor een mens als rechter ten aanhoor van een menigte mensen zijn vijand in geweldigen haat aantijgt, er zich op 't nauwlettend voor hoedt, dat hij niet door vergissing van de tong de h van het woord homo weglaat, maar er zich niet voor hoedt, door verwoedheid van de geest een mensenleven weg te rukken uit het midden van de mensen.

4.20 De ondeugden van de jeugd zetten zich voort in de latere leeftijd.

Op de drempel van de school, waar zulke gewoonten heersten lag ik, ongelukkige knaap, en van zo'n strijdperk was dit de worstelkunst, waarbij ik meer vreesde een taalfout te maken dan dat ik er me voor hoedde, als ik er een

maakte, hen te benijden, die er geen maakten. Ik zeg en belijd U deze dingen, mijn God, waarin ik geprezen werd door hen, aan wie te behagen toen voor mij gelijk stond met deugdzaam te leven. Want ik zag niet de afgrond van de schande, waarin ik geworpen was van voor Uw ogen. Want wat was in Uw ogen verachtelijker dan ik, waar ik zelfs zulke mensen mishaaide, doordat ik met talloze leugens mijn opvoeder,³ mijn leraren en ouders bedroog uit lust om te spelen en uit zucht om zinledige vertoningen te zien en die in speelse onrust na te bootsen? Ik stal ook uit de voorraadkamer van mijn ouders en van de tafel, hetzij omdat mijn snoeplust mij daartoe dreef, hetzij om iets te hebben, dat ik aan andere jongens kon geven, die zich daardoor lieten omkopen om met mij te spelen, hoewel ze van dat spel toch evenveel genoten als ik. Ook in dat spel trachtte ik, uit ijdele begeerte om uit te blinken, op listige wijze zelf bedrieglijke overwinningen te behalen. Maar wat kon ik zo slecht verdragen en verweet ik zo heftig, wanneer ik iemand er op betrapte, als dat, wat ik anderen aandeed? En wanneer ik betrapt werd en men mij verwijten deed, raasde en tierde ik liever dan dat ik toegaf. Is dat de kinderlijke onschuld? Neen dat is ze niet, Heere, ze is het niet, ik bid U, mijn God. Want juist dit is het, dat zich voortzet, wanneer men op ouderen leeftijd gekomen is; maar dan geldt het niet opvoeders en leermeesters en gaat het niet over noten, ballen en mussen, maar dan geldt het stadhouders en koningen en gaat het over goud, landgoederen en slaven, zoals ook in plaats van roeden zwaardere straffen komen. Het was dus het symbool van de nederigheid, gelegen in de gestalte van de kinderen, dat Uw goedkeuring wegdroeg, o onze Koning, toen U zei: *"dezulken is het koninkrijk van de hemelen"*.

4.21 Hij dankt God voor de in zijn jeugd ontvangen weldaden.

Maar toch, Heere, zou ik U, verhevene, al goede Schepper en Bestuurder van het heelal, onze God danken, ook al zou het Uw wil geweest zijn, dat ik niet meer was geworden dan een knaap. Want ook toen bestond ik, leefde ik, had ik gevoel, droeg ik zorg voor het behoud van mijn wezen - het teken van de geheimzinnige eenheid, waaruit ik was voortgekomen - en bewaakte ik met een innerlijke zin de ongeschonden toestand van mij zinnen en zelfs bij mijn kleine gedachten, die zich bezig hielden met kleine dingen, schepte ik behagen in de waarheid. Ik wilde me niet laten bedriegen, ik had een sterk geheugen, ik was toegerust met het vermogen om te spreken, vriendschap was me aangenaam, ik vermeed smart, neerslachtigheid en onkunde. Wat is in zo'n levend wezen niet bewonderenswaardig en prijzenswaardig? Maar al die dingen zijn gaven van mijn God, niet ik zelf schonk ze mij: goede dingen zijn het en dat alles vormt mijn ik. Goed is dus Hij, die mij gemaakt heeft, en Hij is mijn goed en ik wil Hem loven om al het goede, waardoor ik ook als knaap bestond. Want dit was mijn

³ Met deze opvoeder, de pedagoog, wordt bedoeld de slaaf, die het toezicht had op de kinderen en hen naar school bracht.

zonde, dat ik niet in Hem, maar in Zijn schepselen, mijzelf en de andere, genieting, verhevenheid en waarheid zocht, en zo geraakte ik in smart, verwarring en dwaling. Dank zij U gebracht, mijn Verheugenis, mijn Eer en mijn Vertrouwen, mijn God, dank voor Uw gaven; maar bewaar ze mij. Want zo zult U mij bewaren, en zal, wat U mij schonk, vermeerderd en volmaakt worden en ik zelf zal met U zijn, want ook dat ik ben, hebt U mij geschonken.

5 TWEEDE BOEK

5.1 Inleiding

Van knaap wordt hij jongeling; het eerste jaar van zijn jongelingsleeftijd, het zestiende van zijn leven, dat hij in het ouderlijk huis met onderbreking van zijn studies in lichtzinnigheid doorbrengt, herinnert hij zich met hevige smart.

5.2 Hij herinnert zich de fouten van zijn jongelingsjaren.

Ik wil de schandelijke daden, die ik bedreven heb, en de vleselijke verdorvenheden van mijn ziel in mijn herinnering terugroepen, niet omdat ik ze bemin, maar opdat ik U bemin, mijn God. Uit liefde tot Uw liefde doe ik dat, terwijl ik in de bitterheid van de weder overdenking mijn verfoeilijke wegen me weer voor de geest haal, opdat U mij liefelijk mocht worden, o onbedrieglijke Liefelijkheid, o Liefelijkheid vol van geluk en veiligheid, Gij, die mij weer tot een eenheid samenvoegt uit de verstrooiing, waarin ik versnipperd ben toen ik van U, de Een, mij afwendde en in de veelheid opging. Want eens, in mijn jeugd, brandde ik van verlangen om mij te verzadigen aan de genietingen van de hel, en waagde mij in de verwildering van allerlei liefdesavonturen, die het licht niet konden zien, en mijn uiterlijk kwijnende en ik teerde weg voor Uw ogen, terwijl ik mezelf behaagde en begeerde de ogen van de mensen te behagen.

5.3 De hartstochten van zijn zestiende jaar.

En in wat anders schepte ik behagen dan in beminnen en bemind te worden? Maar het bleef niet bij de omgang van ziel met ziel, op het lichtende pad van de vriendschap; maar nevels stegen op uit de modderpoel van de vleselijke begeerte en de bron van de manbaarheid en omwolkten en verduisterden mijn hart, zodat de helderheid van de liefde niet te onderscheiden was van de duisternis van de lusten. Beiden woelden wild door elkaar en sleurden mijn onstandvastige jeugd door de afgronden van de lust en wierpen haar in de poel van de schandelikheden. Uw toorn had de overhand op mij en ik wist het niet. Ik was doof geworden door het gerammel van de ketenen van mij sterfelijkheid, de straf voor de trots van mij ziel, en ik ging verder weg van U, en U liet het toe, en ik werd heen en weer geslingerd en verkwistte mijn krachten en verging en bruiste op in mijn zinnelijke lusten, en U zweeg. Hoe laat kwam mijn vreugde! Toen zweeg U en ik ging steeds verder van U en zaaide steeds meer het onvruchtbare zaad van de smarten in trotse verachtelijkheid en rusteloze afmatting.

Wie zou aan mijn ellende paal en perk gesteld hebben en de vluchtige schoonheden van het steeds nieuwe tot nut aangewend en voor haar genietingen een eindpaal hebben geplaatst, zodat de golven van mij jeugd tot aan de kust van het huwelijk zouden gestroomd hebben, daar zij onmogelijk de rust konden verkrijgen, die zich tevreden stelt met het doel om kinderen te

verwekken, zoals Uw wet voorschrijft, o Heere, Gij, die ook de kinderen van onze sterfelijkheid formeert, en machtig bent om een zachte hand op te leggen tot verzachting van de doornen, die uit Uw paradijs zijn uitgesloten? Want Uw almacht is niet ver van ons, ook wanneer wij ver zijn van U. Of had ik tenminste met meer opmerkzaamheid geluisterd naar het woord, dat klonk uit Uw wolken: *"Doch dezulken zullen verdrukking hebben in het vlees, maar ik spaar u lieden"* (1 Cor. 7:28) en: *"het is een mens goed gene vrouw aan te raken"* (1 Cor. 7:1) en: *"de ongetrouwde bekommert zich met de dingen des Heere, hoe h ij de Heere zal behagen; maar die getrouwd is, bekommert zich met de dingen van de wereld, hoe hij de vrouw zal behagen."* (1 Cor. 7:32, 33.) Met meer opmerkzaamheid had ik naar deze woorden moeten luisteren en als een gesnedene om het koninkrijk van de hemelen (Mt. 19:12.) had, ik, gelukkiger, Uw omarmingen moeten afwachten.

Maar ik, ellendige, bruiste op, terwijl ik U verliet en de aandrift van mijn onstandvastige aard volgde, en ik overtrad al Uw inzettingen maar ontkwam niet aan Uw kastijdingen: want wie van de stervelingen kan dat? Want steeds waart U mij nabij, in barmhartigheid toornend en met bittere smarten besprenkeld U al mijn ongeoorloofde genietingen, opdat ik zo zou leren genoegens te zoeken zonder smart, en als ik dat kon, niets anders zou vinden dan U, Heere, dan U, die smart⁴ legt in Uw gebod en slaat om te genezen en ons doodt, opdat wij niet afsterven van U. Waar was ik en hoe ver doolde ik rond van de genietingen van Uw huis in het zestiende jaar van mijn sterfelijk bestaan, toen de razernij van de wellusten de scepter over mij zwaaide en ik mij geheel in haar macht stelde, een razernij, die geoorloofd is voor zover men rekent met schande bij de mensen, maar ongeoorloofd volgens Uw wetten? Het was niet de zorg van de mijn om mij van de ondergang te redden door een huwelijk, maar het was alleen hun zorg, dat ik zo goed mogelijk het woord leerde voeren en overtuigend spreken.

5.4 Een jaar lang onderbreekt hij zijn studies.

In dat jaar dan waren mijn studies onderbroken, terwijl voor mij, na mijn terugkeer uit Madaura, een naburige stad, waar ik me tot het ontvangen van onderwijs in de wetenschappen en in de welsprekendheid had opgehouden, de middelen werden bijeengebracht voor een langduriger oponthoud te Carthago, meer door de eerezucht van mijn vader dan doordat zijn vermogen het toeliet; want hij was een tamelijk onbemiddeld lid van het gemeentebestuur van Thagaste. Aan wie vertel ik dit? Immers niet aan U, mijn God, maar voor Uw aangezicht vertel ik dit aan mijn geslacht, aan het geslacht van de mensen, hoe klein ook het aantal moge zijn van hen, die dit boek onder ogen kunnen krijgen. En waartoe dit? Opdat ik en al wie dit leest moge bedenken, uit hoe grote diepte

⁴ Dit woord is ontleend aan een onjuiste Latijnse vertaling van de Septuaginta Ps. 94:20.

men moet roepen tot U. En wat is nader bij dan Uw oor, wanneer een hart belijdenis doet en het leven uit het geloof is? Want wie prees toen niet mijn menselijke vader, omdat hij boven zijn vermogen aan zijn zoon ten koste legde, al wat nodig was voor het studieverblijf in de vreemde? Want vele burgers, die veel rijker waren, hadden zo iets niet voor hun kinderen over, terwijl intussen diezelfde vader zich er niet om bekommerde, hoe ik opgroeide voor U of hoe kuis ik was, als ik maar welsprekend was of liever gezegd de rug toekeerde aan Uw dienst, o God, die de enige ware en goede Heer bent van Uw akker, mijn hart.

Toen ik echter in dat zestiende jaar leegliep ten gevolge van de geldelijke omstandigheden en vrij van elk schoolonderwijs bij mijn ouders leefde, groeiden de doornstruiken van de zinnelijke lusten tot boven mijn hoofd en er was geen hand, die ze uitroeide. Ja zelfs, toen mijn vader eens in de badinrichting zag, dat ik manbaar werd en de onstuimige jeugd zich in mij openbaarde, vertelde hij het, alsof hij reeds daardoor naar kleinkinderen verlangde, vol vreugde aan mijn moeder, vol vreugde in de roes, waarin deze wereld U, haar Schepper, vergat en Uw schepsel beminde in plaats van U, dronken van de onzichtbare wijn van haar verkeerde en op het laagste gerichte neiging. Maar in het hart van mijn moeder waart U reeds begonnen Uw tempel te bouwen en Uw heilige woonstede in te richten: want mijn vader was nog catechumeen⁵ en dat eerst sinds kort. Daarom sidderde zij van vromen angst en zij vreesde voor mij, ofschoon ik nog niet gelovig was, toch de kromme wegen, waarop zij wandelen, die U de rug toekeren en niet het aangezicht.

Wee mij! En ik waag het te zeggen, dat U zweeg, mijn God, toen ik mij steeds verder van U verwijderde? Zweeg U toen dan werkelijk tot mij? En waren het dan niet Uw woorden, die U door middel van mijn moeder, Uw gelovige dienstmaagd, in mijn oren deed weerklinken? Maar geen enkel daalde vandaar neer in mijn hart, zodat ik er naar deed. Want zij wilde - en ik herinner mij, hoe zij mij onder vier ogen in grote bezorgdheid vermaande - dat ik geen ontucht zou bedrijven en vooral, dat ik niemand vrouw tot echtbreuk zou verleiden. Maar zulke vermaningen, meende ik, kon men van een vrouw verwachten en ik zou me moeten schamen, als ik er gehoor aan gaf. Maar zij kwamen van U en ik wist het niet en ik meende, dat U zweeg en dat zij sprak, door middel van wie U tot mij niet zweeg, en in haar verachtte ik U, ik, haar zoon, de zoon Uwer dienstmaagd, Uw knecht. Maar ik wist het niet en ik ijlde mijn verderf tegemoet in zo grote verblindheid, dat ik mij te midden van mij kameraden schaamde, wanneer ik bij hen achterstond in schande; want ik hoorde hen pochen op hun

⁵ Catechumeen werd genoemd hij, die zich onder leiding van een leraar (catecheet) voorbereidde tot het ontvangen van de doop.

schanddaden en zich des te meer beroemen, naarmate ze schandelijker waren; en zo handelde ik niet meer alleen uit lust tot de daad, maar ook uit lust om geprezen te worden. Wat is zo laakbaar als de slechtheid? Maar ik werd slechter, opdat ik niet gelaakt zou worden. En wanneer ik niet iets bedreven had, waardoor ik de verdorven kon evenaren, dan gaf ik voor iets gedaan te hebben, wat ik niet had gedaan, opdat ik niet des te verachtelijker zou schijnen, naarmate ik onschuldiger was en niet voor des te onbeduidender zou worden gehouden, naarmate ik kuiser was.

Zie, dat waren de kameraden, met welke ik omzwierf door de straten van Babylon en mij in zijn slijk wentelde als in specerijen en kostbare zalven. En in zijn midden trad de onzichtbare vijand mij met de voeten, opdat ik des te hechter zou vastkleven en hij verleidde mij, omdat ik mij licht liet verleiden. Want ook mijn moeder naar het vlees, die reeds uit het midden van Babylon gevloten was, maar in de overige delen van die stad langzamer ging, ook al maande zij mij tot kuisheid, zorgde er toch niet voor, datgene, wat ze omtrent mij van haar man vernomen had en waarvan ze het verderfelijke en het gevaarlijke voor de toekomst inzag, in te sluiten binnen de grenzen van een huwelijksgemeenschap, wanneer het niet geheel en al uitgeroeid kon worden. Zij zorgde hier niet voor, uit vrees, dat mijn hoop door de knellende band van het huwelijk zou verijdelde worden, niet die hoop, die mijn moeder voor het toekomstige leven op U stelde, maar de hoop van wetenschappelijke vorming, welke mijn beide ouders al te zeer wensten, dat mijn deel zou worden, mijn vader, omdat hij over U zo goed als niets dacht, en over mij slechts ijdele dingen, mijn moeder, omdat zij meende, dat de gebruikelijke wetenschappelijke studiën niet alleen niet tot nadeel zouden strekken, maar er zelfs wel toe zouden meewerken, dat ik U vond. Want zo vermoed ik, dat het was, wanneer ik, zo goed als ik kan, de karakters van mijn ouders me voor de geest haal. Ook in het spel liet men mij de vrije teugel, meer dan een juiste maat van gestrengheid veroorloofde, zodat ik kwam tot de losbandigheid van verschillende aandoeningen en overal heerste de duisternis, die voor mij omhulde, o mijn God, de helderheid van Uw waarheid, en als uit vetten bodem schoot mijn ongerechtigheid op.

5.5 Hij pleegt met zijn kameraden diefstal.

Diefstal wordt gewis gestraft door Uw wet, Heere, en door de wet, die geschreven staat in de harten van de mensen, welke zelfs de ongerechtigheid niet uitwist. Want wie, die zelf een dief is, laat zich ongestoord door een ander bestelen? Zelfs niet wanneer hij rijk is en de ander door gebrek gedreven wordt. Maar ik wilde diefstal plegen en deed het, niet uit gebrek, tenzij uit gebrek aan rechtvaardigheid en uit afkeer daarvan en gedreven door overvloed van slechtheid. Want ik stal, wat ik overvloedig had en veel beter, en ik wilde niet genot hebben van wat ik door de diefstal verkreeg, maar van de diefstal en de zonde zelf. Er stond een perenboom in de buurt van onze wijngaard, beladen met vruchten, die noch door schoonheid noch door smaak verlokkelijk waren.

Om deze af te schudden en mee te nemen trokken wij, slechte jongelieden, er op uit in het holle van de nacht, nadat wij tot die tijd toe naar onze verfoeilijke gewoonte ons spel op pleinen en straten gerekt hadden, en wij namen vandaar geweldige vrachten mee, niet om op te eten, maar om zomaar voor de varkens te gooien, nadat we er misschien een paar van hadden gegeten, alleen maar om iets te doen, waar we plezier in hadden, omdat het niet mocht. Zie mijn hart, o God, zie mijn hart, over dat Gij U ontfermd hebt in de diepte van de afgrond. Zie, laat mijn hart nu tot U zeggen, wat het daar zocht, dat ik om niets slecht was, en dat de oorzaak van mijn slechtheid niets anders was dan de slechtheid zelf. Zij was verachtelijk en ik hield van haar; ik hield van mijn verderf, ik hield van mijn afvalligheid, niet van datgene, waartoe ik afviel, maar ik hield van mijn afvalligheid zelf: een schandelijke ziel, die zich verwijderde van Uw vastigheid om in ballingschap te gaan, niet in schande iets begerend, maar de schande zelf.

5.6 Niemand zondigt zonder reden.

Schone dingen, goud en zilver en alle andere zijn mooi om te zien; bij aanraking komt het er het meest op aan, dat iets aangenaam aanvoelt, en zo is er in de dingen voor ieder van de overige zintuigen iets eigenaardigs, dat in het bijzonder bij dat zintuig past. Ook de tijdelijke eer en de macht om te heersen en boven anderen te staan, waaruit ook de begeerte om te straffen haar oorsprong neemt, hebben hun bekoorlijkheid, maar toch bij het nastreven van dit alles mag men zich niet verwijderen van U, o Heere, en niet afwijken van Uw wet. En het leven, dat wij hier leven, heeft zijn eigenaardige bekoring door een zekere mate van schoonheid en door zijn harmonie met al deze mooie aardse dingen. Ook de vriendschap van mensen, die door een dierbaren band verbonden zijn, is liefelijk, omdat ze van de vele zielen een eenheid maakt. Ter wille van al deze en dergelijke dingen wordt gezondigd, wanneer men in een ongebreidelde neiging tot deze goederen, ofschoon ze tot de onbeduidendste behoren, de betere en hoogste in de steek laat, namelijk U, Heer onze God, en Uw waarheid en Uw wet. Want ook die lagere dingen schenken ons genot, maar niet zoals mijn God, die alles gemaakt heeft; want in Hem verblijdt zich de rechtvaardige en Hij is de lust van de oprechten van hart.

Wanneer er nu gevraagd wordt naar de reden van een misdaad, dan wordt men gewoonlijk slechts geloofd, wanneer blijkt, dat die gelegen kan zijn in de begeerte om zich een van die goederen, die wij de lagere noemden, te verwerven of in de vrees om ze te verliezen. Want ze zijn schoon en sierlijk, ofschoon in vergelijking met de hogere en zaligmakende goederen verachtelijk en waardeloos. Iemand beging een moord. Waarom? Hij vatte liefde op voor de vrouw of het goed van de vermoorde, of hij wilde plunderen, om van de buit te leven, of hij vreesde door toedoen van de ander iets dergelijks te verliezen, of hij was beledigd en brandde van wraakzucht. Zou hij de moord zonder reden begaan hebben alleen uit lust om te moorden? Wie zou dat geloven? Want wel wordt van een zeker dolzinnig en buitengewoon wreed man verhaald, dat hij

zonder de bedoeling om er iets mee te winnen slecht en wreed was; maar de mededeling van de reden gaat vooraf: "*opdat niet*", zo zegt de geschiedschrijver "*zijn hand en geest door nietsdoen zouden verslappen*". (Sallustius, Catil. 16.) Maar wat was hiervan de bedoeling? Klaarblijkelijk deze, dat hij door die oefening in het plegen van misdaden, na de stad genomen te hebben, eer, macht en rijkdom zou verkrijgen en niet voor de wetten behoefde te vrezen en uit de moeilijkheden zou geraken, waarin hij verkeerde door geldgebrek en het bewustzijn van zijn misdaden. Dus ook zelfs Catilina beminde niet zijn schanddaden, maar iets anders, ter wille waarvan hij ze deed.

5.7 Alles, wat onder de schijn van het goede tot zonde lokt, is alleen in God waar en volmaakt.

Wat beminde ik, ellendige, in U, o mijn diefstal, o nachtelijke schanddaad van mijn zestiende levensjaar? Want U waart niet schoon, daar Gen. een diefstal waart. Of bent Gen. wel werkelijk een bestaand ding, zodat ik tot u spreken kan? Schoon waren die vruchten, welke wij stalen, omdat ze door U geschapen waren, o Schoonste van alles, Schepper van alles, goede God, Gij, mijn hoogste goed en mijn waarachtig goed; schoon waren die vruchten, maar niet hen begeerde mijn ellendige ziel. Want ik had betere in overvloed; maar die plukte ik af, alleen om te stelen. Want de afgeplukte vruchten wierp ik weg, en wat ik er van at, was alleen de zonde, in wier genieting ik mij verheugde. Want aan de weinige vruchten, die in mijn mond kwamen, schonk de misdaad de lekkere smaak. En nu, Heere mijn God, vraag ik, wat mij de diefstal aantrekkelijk maakte, en zie er was geen enkele schoonheid in gelegen: ik bedoel niet een schoonheid als die van rechtvaardigheid en verstand, maar ook niet als die van de geest des mensen en het geheugen en de zintuigen en het onbewuste leven, en ook niet een schoonheid, zoals de sterren schoon zijn en een sieraad voor hun plaats aan de hemel, en de aarde en de zee, die vol zijn van levende wezens, welke elkaar in steeds nieuwe geslachten opvolgen; ja zelfs niet als de onware en bedrieglijke schoonheid, die aan ondeugden hun verleidelijkheid schenkt.

Want de trots bootst de verhevenheid na, terwijl toch U alleen, o God, boven alles verheven bent. En waarnaar streeft eerezucht anders dan naar eer en roem, terwijl toch U boven allen alleen te eren bent en roemrijk tot in eeuwigheid? En de gestrengheid van de machtigen wil gevreesd worden: maar wie is te vrezen dan alleen God? En wat kan aan Uw macht ontruikt of onttrokken worden, of wanneer of waar of waarheen of door wie? En de verlokkingen van wulpse mensen willen bemind worden; maar niets is verlokkelijker dan Uw liefde en geen liefde is heilzamer dan de liefde tot Uw boven alles schone en lichtende waarheid. En nieuwsgierigheid wil leergierigheid schijnen, maar U hebt van alles de hoogste kennis. Ja ook domheid en dwaasheid dekken zich met de naam van eenvoud en onschuld; en toch is er niets eenvoudiger dan Gij. En wat is er onschuldiger dan Gij? Want slechts hun eigen daden zijn de slechten vijandig. En luiheid wil voor rust doorgaan; maar welke rust is ongestoord dan die in de

Heere? Overdaad begeert voldaanheid en overvloedigheid genoemd te worden; maar U bent een volheid en een onuitputtelijke rijkdom van onvergankelijk genot. Verkwisting neemt de schijn aan van vrijgevigheid; maar de vrijgevege schenker van alle goede dingen bent Gij. Hebzucht wil veel bezitten: maar U bezit alles. Nijd twist om de voorrang: wat is voortreffelijker dan Gij? Toorn zoekt vergelding: wie vergeldt rechtvaardiger dan Gij? Angst huivert voor ongewone en plotselinge gebeurtenissen, die zich keren tegen het voorwerp van de liefde, terwijl hij angstig voor de veiligheid waakt: maar wat is voor U ongewoon? Of wat plotseling? Of wie scheidt van U wat U bemint? Of waar is rustige veiligheid dan bij U? Droefheid kwijnt weg door het verlies van datgene, waarin begeerte behagen schepte, omdat zij zou willen, dat haar niets ontnomen kon worden, zoals U niets ontnomen kan worden.

Zo hoereert de ziel, wanneer ze zich afwendt van U en buiten U zoekt, wat ze slechts rein en zuiver vindt, wanneer ze terugkeert tot U. Verkeerd bootsen U allen na, die zich ver van U verwijderen en zich tegen U verheffen. Maar ook terwijl ze U zo nabootsen, geven ze te kennen, dat U de Schepper van de gehele natuur bent en dat het daarom niet mogelijk is zich geheel van U te verwijderen. Wat dan beminde ik in die diefstal en waarin heb ik mijn Heere, zij het zondig en verkeerd, nagebootst? Was het de lust om tegen de wet te handelen, althans door bedrog, omdat ik het niet kon door macht; om zo, als gevangene, een mismaakte vrijheid na te bootsen door ongestraft iets ongeoorloofds te doen met een karikatuur van almacht. Zie, dat is de knecht, die zijn Heer ontvlucht en de schaduw volgt. O verderf, o wanstaltigheid van het leven en diepte van de dood! Kon ik vermaak scheppen in het ongeoorloofde, om geen andere reden dan omdat het ongeoorloofd was?

5.8 Hij dankt God voor de vergeving van zijn zonden en daarvoor, dat hij voor vele andere behoeft is.

Wat zal ik de Heere vergelden, (Ps. 116:12.) dat mijn geheugen mij dit weer voor de geest haalt en dat mijn ziel daarvan niets vreest? Ik wil U beminnen, Heere, en danken, en Uw Naam belijden, omdat U mij zo grote zonden en wandaden vergeven hebt. Uw genade en Uw barmhartigheid dank ik het, dat U mijn zonden hebt doen versmelten als ijs. Aan Uw genade dank ik ook het nalaten van de zonden, die ik niet deed; want wat had ik, die de misdaad zelfs om haarzelf wil beminde, niet al kunnen doen? En ik belijd, dat alles mij vergeven is, zowel de zonden, die ik uit eigen beweging deed als die, welke ik door Uw leiding, niet deed. Welke mens is er, die, wanneer hij eigen zwakheid bedenkt, het aandurft zijn reinheid en onschuld aan eigen krachten toe te schrijven, om U des te minder te beminnen, alsof voor hem Uw ontferming minder noodzakelijk ware, waarmee U hun, die zich tot U bekeerd hebben, hun zonden vergeeft? Want wie, door U geroepen, Uw stem gevolgd is en vermeden heeft te doen de dingen, die, zoals hij hier leest, ik me van mezelf herinner en die ik belijd, die mag er niet om lachen, dat ik in mijn ziekte door dezelfde heelmeeester

genezen werd, aan wie hij het te danken heeft, dat hij niet ziek was, of liever dat hij minder ziek was, maar hij moet U evenzeer of liever nog meer beminnen, omdat hij ziet, dat dezelfde, die mij verlostte uit een zo ernstige ziekte van zonden, hem er voor behoedde, dat hij in een zo ernstige ziekte van zonden geraakte.

5.9 Hij beminde in de diefstal het deelgenootschap van zijn kornuiten.

Welke vrucht leverden mij, ongelukkige, eens die dingen, welke ik nu met schaamte in mijn herinnering terugroep, in het bijzonder die diefstal, waarin ik de diefstal zelf beminde en niets anders, ofschoon hij ook zelf niets was en ik door hem nog ellendiger werd? En toch: alléén zou ik hem niet bedreven hebben - zo goed herinner ik me wel mijn gezindheid van toen - alléén zou ik hem in geen geval bedreven hebben. Dus beminde ik daarbij ook het deelgenootschap van mijn medeplichtigen. Het is dus niet juist, dat ik niets anders dan de diefstal beminde; en toch is het eigenlijk wel juist, want ook dat is niets. Wat is werkelijk? Wie zou mij dat kunnen leren behalve Hij, die mijn hart verlicht en zijn schaduwen verdrijft? Wat is het, dat mij in de zin kwam te vragen, te onderzoeken en te overwegen? Want wanneer het me toen om die vruchten te doen was geweest, die ik stal en ik begeerd had die te genieten, dan had ik, als het daarom alleen ging, ook alléén die zonde kunnen bedrijven om aan mijn lust te voldoen, en niet door de medeplichtigheid van anderen mijn begeerte behoeven te prikkelen. Maar omdat in die vruchten het genot voor mij niet gelegen was, was het gelegen in de misdaad zelf, en het werd bewerkt door het deelgenootschap van mijn medeplichtigen.

5.10 Slecht gezelschap leidt tot kwaad.

Wat was het dan, hetgeen mijn ziel ondervond? Want ongetwijfeld was het buitengewoon schandelijk en wee mij, dat ik het had. Maar wat was het? Wie verstaat de afdwalingen? Het was lust om te lachen, alsof mij het hart gekitteld werd, hierom, dat wij hen bedrogen, die niet vermoedden, dat we zoiets deden, en zich heftig er tegen zouden verzet hebben. Waarom nu had ik er méér behagen in, omdat ik het niet alleen deed? Soms omdat niemand er licht toe komt te lachen, als hij alleen is? Dat is wel zo, maar toch kunnen soms ook mensen, die alleen zijn, zonder dat iemand anders er bij is, hun lachen niet houden, wanneer iets bijzonder belachelijks hun in de zin of voor de geest komt. Maar ik zou dat alleen niet gedaan hebben, in geen geval zou ik het alleen gedaan hebben. Zie voor Uw aangezicht, mijn God, is de levendige herinnering van mijn geest. Alleen zou ik die diefstal niet gepleegd hebben, waarbij ik mij niet verlustigde in wat ik stal, maar daarin, dat ik stal: en dat alléén te doen zou mij in 't geheel niet behaagd hebben en ik zou het niet hebben gedaan. O vijandige vriendschap, onnaspeurbare verleiding van de geest; zucht om bij wijze van spel en grap schade toe te brengen en begeerte om een ander te benadelen niet uit lust om zich zelf te bevoordelen en ook niet uit lust tot wraak,

maar doordat men zegt: "komt, laten we dat eens doen" en doordat men zich schaamt niet onbeschaamd te zijn.

5.11 In God is alle goed.

Wie ontwart deze ineen gedraaide en ingewikkelde knoop? Afschuwelijk is hij: ik wil mijn aandacht niet op hem vestigen, ik wil hem niet zien. U wil ik zien, die de rechtvaardigheid en zondeloosheid bent, schoon en heerlijk voor ogen, die recht zien, en ik wil U zien in onverzadigbare verzadiging. Bij U is rust en een onverstoort leven. Wie bij U ingaat, gaat in de vreugde van zijn Heer en hij zal niet vrezen en het zal hem het best zijn bij de beste. Ik ben afgeweken van U en heb gedood, mijn God, maar al te zeer afwijkend van Uw vastigheid in mijn jongelingschap, en ik ben mijzelf geworden tot een land van het gebrek.

6 DERDE BOEK

6.1 Inleiding

Zijn studietijd te Carthago brengt hij in zonde door. Cicero's boek "Hortensius" wekt in hem de liefde tot wijsheid. Hij komt onder de invloed van de dwaalleer van de Manichaeërs. Zijn moeder, die zich over hem bedroeft, ontvangt troost.

6.2 Door de liefde, die hij najaagt, wordt hij gevangen.

Ik kwam te Carthago en overal om me heen bruiste de maalstroom van schandelijke minnaars. Nog beminde ik niet, maar ik beminde het beminnen en door een in 't verborgen liggende behoefte haatte ik het in mij, dat ik zo weinig behoefte had. Ik zocht naar een voorwerp van liefde, daar ik het beminnen beminde en ik haatte de veiligheid en een weg zonder voetangels, want in mijn binnenste was een honger, gewekt door Uzelf, mijn God, die de innerlijke gerecht bent, en met die honger hongerde mij niet, maar ik was zonder verlangen naar onvergankelijke gerechten, niet omdat ik daarvan vol was, maar hoe leger ik was, des te meer stonden zij mij tegen. En daarom was mijn ziel niet gezond en met zweren overdekt wierp zij zich naar buiten, in jammerlijke begeerte om zich te schrabben met dingen, die de zinnen strelen. Maar als die geen ziel hadden, zouden ze ook niet bemind worden. Beminnen en bemind te worden was mij zoeter, wanneer ik ook het lichaam van wie mij beminde genoot. Dus bezoedelde ik de bronader van de vriendschap met het slijk van de begeerte, en ik verdonkerde haar glans met helse zinnelijkheid en toch, hoewel gemeen en eerloos, verlangde ik in overmaat van ijdelheid vurig voor welgemanierd en beschaafd door te gaan. Ook stortte ik mij in de liefde, door welke ik gevangen wenste te worden. Mijn God, mijn Ontfermer, wat hebt Gij, in Uw goedheid, mij die zoetheid met gal besprenkeld; want ik werd bemind en geraakte heimelijk in de band van de genieting en liet me verheugd vast snoeren in jammerlijke verstrikkingen, om dan gegeseld te worden met gloeiende ijzeren roeden van jaloezie, verdenking, angst, toorn en twist.

6.3 Hij woont gaarne de opvoering van toneelsporten bij.

Ook sleepten mij mee de toneelvoorstellingen, die vol waren van de beelden van mij ellenden en van voedsel voor het vuur van mij hartstocht. Hoe komt het, dat een mens daar smart wil lijden, wanneer hij droevige en tragische dingen ziet, die hij toch zelf niet zou willen lijden? En toch wil de toeschouwer er smart van lijden en juist de smart is zijn genot. Wat is dat anders dan wonderlijke waanzin? Want des te meer wordt men er door geroerd, naarmate men zelf minder vrij is van dergelijke aandoeningen: ondergaat men ze zelf, dan noemt men het: lijden, ondergaat men ze mede met anderen, medelijden. Maar wat is dat eigenlijk voor een medelijden, waar het verzonnen gebeurtenissen op het toneel geldt? Want de toehoorder wordt niet te hulp geroepen, maar hij wordt alleen uitgenodigd om smart te gevoelen en hoe meer smart hij voelt, des te

meer is hij ingenomen met de toneelspeler, die dergelijke dingen uitbeeldt. En indien die rampzaligheden van de mensen, hetzij ze aan de geschiedenis ontleend zijn of verzonnen, zo gespeeld worden, dat de toeschouwer geen smart ondervindt, dan gaat hij uit verveling mopperend heen; maar wanneer hij smart ondervindt, dan blijft hij met gespannen aandacht en is verrukt.

Tranen bemint men dus en smarten. Maar toch wil ieder mens zich verheugen. Of wil men, hoewel niemand gaarne lijdend is, toch wel gaarne medelijdend zijn en bemint men, omdat dit zonder smart niet mogelijk is, hierom alleen de smarten? Ook dat ontspringt uit die bronader van de vriendschap. Maar waarheen gaat die ader? Waarheen stroomt zij? Waarom stort zij zich in een stroom van ziedend pek, in geweldig opbruisende golven van afschuwelijke driften, waarin zij zich zelf verandert en verkeert, door haar eigen neiging afgewend en neergestort van de hemelse reinheid? Is dan het medelijden verwerpelijk? Geenszins. Soms mogen dus ook de smarten bemind worden.

Maar hoed u voor onreinheid, mijn ziel, onder de bescherming van mijn God, de God van onze vader, die te prijzen is en hoog verheven in eeuwigheid, hoed u voor onreinheid. Immers ook nu ken ik medelijden, maar toen in de schouwburg leefde ik mee in de vreugde van de minnende, wanneer zij in schanddaad genot van elkaar hadden, ofschoon zij in het toneelspel dit slechts uitbeeldden, maar wanneer zij elkaar verloren, dan was ik bedroefd als het ware door medelijden; en toch had ik in beide gevallen vermaak. Nu echter heb ik meer medelijden met hem, die zich verheugt in schandelijke daden dan met iemand, die meent een hard lot te hebben, doordat hem verderfelijk genot ontgaat en doordat hij een kommervol geluk verliest. Dat is ongetwijfeld een meer waarachtig medelijden, maar daarin is de smart geen oorzaak van genieting. Want ofschoon hij, die bekommerd is over een ongelukkige, geprezen wordt, omdat hij de plicht van de naastenliefde betracht, zou hij, die oprecht medelijden heeft, toch liever willen, dat er geen reden was om bekommerd te zijn. Want wanneer er een kwaadwillige welwillendheid was - wat onmogelijk is - zou ook hij, die waarlijk en oprecht medelijden koestert, kunnen wensen, dat er ongelukkige waren, om medelijden te kunnen hebben met hen. Sommige smarten kunnen dus wel gebillijkt worden, maar geen enkele mag bemind worden. Want hierom, Heere God, die de zielen bemint, koestert U een medelijden, dat oneindig veel zuiverder en onverderfelijker is dan het onze, omdat U door geen enkele smart gewond wordt. *En wie is tot deze dingen bekwaam?* (2 Cor. 2:16)

Maar ik, ongelukkige, beminde toen de smart en zocht naar iets, dat mij smart kon doen, omdat mij bij de rampspoed van een ander, die op het toneel nagebootst werd, het meest behaagde en het krachtigst aantrok een zodanige uitbeelding door de toneelspeler, dat mij de tranen in de ogen kwamen. Hoe is het dan te verwonderen, dat ik, ongelukkig schaap, dat afdoolde van Uw kudde en zich onttrok aan Uw hoede, door afschuwelijke schurft bezoedeld werd?

Vandaar die liefde tot smarten, niet smarten, die dieper in me doordrongen - want ik hield er niet van zulke dingen te lijden als naar welke ik keek - maar verdichte smarten, die ik aanhoorde en waardoor ik als het ware oppervlakkig gewond werd: maar de gevolgen waren, als bij het krabben met de nagels, brandende gezwollen en vreselijke etter. Kon dat leven van mij nog leven genoemd worden, mijn God?

6.4 Op de school van de welsprekendheid wil hij niets weten van de streken van de zg. "vernielers"

En Uw trouwe erbarmen zweefde van verre om mij. Tot hoe grote zonden verviel ik, welke ik najoeg in goddeloze nieuwsgierigheid, zodat deze mij, terwijl ik U verliet, wegvoerde tot de diepten van ongeloof en de dienst van arglistige geesten, aan wie ik mijn boze daden offerde - en in dat alles tuchtigde U mij! Ik durfde het zelfs aan onder de plechtige oefening van Uw dienst binnen de muren van Uw kerk mijn begeerten na te jagen en afspraken te maken ter verwerving van de vrucht van de dood: en daarvoor hebt U mij gegeseld met zware straffen, maar niet in verhouding tot mijn schuld, o Gij, mijn overgrote Ontferming, mijn God, mijn Toevlucht uit de verschrikkelijke gevaren, in welke ik met driest opgeheven hoofd ronddoolde, om mij ver te verwijderen van U, beminrend mijn wegen en niet de Uw, jagend naar de vrijheid van een voortvluchtige.

De studies nu, die eervol genoemd werden, hadden als einddoel de behandeling van twistrijke rechtszaken, opdat ik daarin zou uitmunten, des te meer lof oogstend, naarmate ik bedrieglijker zou zijn. Zo groot is de verblinding van de mensen, dat ze zich zelfs op hun verblinding beroemen. En reeds was ik de beste in de school van de welsprekendheid en vol trots verheugde ik mij daarover en ik zwol van ijdelheid, ofschoon ik veel gematigder was - Heere, U weet het - dan de anderen en mij in 't geheel niet inliet met de baldadigheden, die de zg. "vernielers" uithaalden - want deze onheilspellende en duivelse naam gaat door voor een kenteken van beschaving - te midden van wie ik leefde met schaamteloze schaamte, omdat ik ook niet zo iemand was; en ik ging met hen om en verheugde me nu en dan in de vriendschap van hen, voor wier daden ik altijd terugdeinsde, namelijk voor de baldadigheden, waarmee zij onbeschaamd de schroomvalligheid van onervarene te lijf gingen, om haar te verdrijven door haar zonder reden bespottelijk te maken en daardoor aan hun kwaadaardige vreugden voedsel te geven. Niets staat de handelwijze van de duivelse machten nader dan zo te doen.

Welke naam zouden zij dan beter kunnen dragen dan die van "vernielers," daar ze zelf eerst geheel en al vernield en bedorven zijn door heimelijk listige geesten, die hen uitlachen en hen verleiden juist daarin, waarin ze anderen willen bespotten en bedriegen?

6.5 Cicero's boek "Hortensius"

Te midden van deze mensen bestudeerde ik toen op onstandvastige leeftijd de boeken van de welsprekendheid, waarin ik begeerde uit te blinken met een doel, dat schadelijk was en opgeblazen, omdat het aan de menselijke ijdelheid vreugde moest bereiden; en volgens de gewone leergang was ik gekomen tot de bestudering van een boek van een zekeren Cicero, wiens taal nagenoeg iedereen bewondert, maar niet zijn geest. Dat boek van hem dan bevat een opwekking tot de wijsbegeerte en is getiteld "Hortensius". Dat boek echter veranderde mijn gezindheid, veranderde mijn gebeden tot U, o Heere, en wijzigde mijn wensen en begeerten. Al mijn ijdele hoop werd mij plotseling nietswaardig en met ongelofelijke drang van het hart haakte ik naar onsterfelijke wijsheid en ik begon op te staan om tot U terug te keren. Want niet om mijn tong te scherpen, wat ik scheen te willen bereiken met het geld van mij moeder - want mijn vader was reeds twee jaren tevoren gestorven en ik was nu negentien jaar - niet dus om mijn tong te scherpen, gebruikte ik dat boek en niet door zijn stijl, maar door zijn inhoud maakte het indruk op mij.

Hoe brandde ik, mijn God, hoe brandde ik om uit het aardse terug te vliegen tot U, en ik wist niet, wat U met mij voor had. Want bij U is wijsheid. De liefde nu tot de wijsheid heet met een Grieks woord filosofie en daartoe zette mij dat geschrift aan. Er zijn mensen, die verleiden door middel van de filosofie, met deze grote, verleidelijke en eervolle naam hun dwalingen kleurend en blankettend en bijna allen van die aard uit Cicero's eigen tijd en daarvóór worden in dat boek vermeld en hun stelsels uitgelegd en zo treedt daar duidelijk in het licht die heilzame vermaning van Uw Geest door de mond van Uw goede en vrome dienstknecht: *"Ziet toe, dat niemand U vervoert door de filosofie en ijdele verleiding, naar de overlevering van de mensen, naar de eerste beginselen van deze wereld, en niet naar Christus; want in Hem woont al de volheid van de Godheid lichamelijk.* (Col. 2:8, 9.) En in die tijd - U weet het, o Licht mijns harten - schepte ik, daar die woorden van de apostel mij nog niet bekend waren, alleen daarom behagen in de aansporing van dat boek, omdat ik er een opwekking in vond om niet deze of gene wijsgerige school, maar de wijsheid zelf, van welke aard die dan ook was, te beminnen, te zoeken, na te volgen, vast te houden en krachtig te omhelzen en omdat ik mij daartoe aangevuurd voelde en brandde van verlangen daarnaar; alleen dit temperde het vuur van mijn geestdrift, dat de naam van Christus daar niet voorkwam; want naar Uw barmhartigheid, Heere, had mijn hart in de tedere kinderjaren deze naam van mijn Verlosser, Uw Zoon, reeds met de moedermelk vromelijk ingedronken en het bewaarde hem diep, en al wat die naam niet bevatte, al was het nog zo geleerd, schoon van stijl en waar, kon mij toch niet geheel meeslepen.

6.6 De Heilige Schrift staat hem tegen wegens haar eenvoudige stijl.

Ik besloot dus mijn aandacht te wijden aan de Heilige Schrift en te zien, hoe die was. En zie, ik zag in haar iets, dat niet doorgrond is door de hovaardige en niet de kinderen onthuld, maar nederig, wanneer men binnentreedt, verheven, wanneer men verder er in doordringt en gehuld in geheimenissen en ik was niet iemand van die aard, dat ik haar kon binnentreden of mijn nek buigen naar haar gangen. Want in die tijd, toen ik mijn aandacht aan de Schrift begon te wijden, voelde ik niet, zoals ik nu spreek, maar zij scheen mij niet waardig om met de waarde van Cicero vergeleken te worden. Want mijn opgeblazenheid wilde niets weten van haar ingetogenheid en mijn scherpzinnigheid drong niet door tot in haar innerlijk. En toch was zij zo, dat ze met de kleinen meegroeide, maar ik vond het beneden mijn waardigheid een van de kleinen te zijn, en, gezwollen van trots, vond ik mijzelf groot.

6.7 Hij sluit zich aan bij de Manichaeërs.

En zo kwam ik terecht bij mensen vol hoogmoedige waanzin, vleselijk gezind en praatziek, in wier mond strikken van de duivel waren en vogellijm, bereid met bijvoeging van de uiterlijke klank van Uw naam en van de Heer Jezus Christus en van onze Trooster, de Heilige Geest. Deze namen weken niet van hun mond, maar ze waren niet meer dan een klank en een geluid van de tong; hun hart echter was zonder enige waarheid. En zij zeiden: "waarheid en waarheid" en zij hadden het tegen mij druk over haar, maar zij was nergens in hen te vinden, maar zij spraken onwaarheid niet slechts over U, die in waarheid de Waarheid bent, maar ook over de elementen van deze wereld, Uw schepping. En hoewel de filosofen over die elementen zelfs ware dingen zeggen, had ik ze toch moeten voorbijgaan uit liefde tot U, o mijn hoogste en goede Vader, Schoonheid van al wat schoon is. O Waarheid, Waarheid, hoe innig smachtte zelfs toen het binnenste van mijn ziel naar U, terwijl zij herhaaldelijk en op veelvoudige wijze in uiterlijke klanken over U tot mij spraken alleen met woorden en in veel dikke boeken! En dat waren de schotels, waarin mij, die hongerde naar U, in plaats van U, de zon en de maan werden opgediend, Uw schone werken, maar dan toch slechts Uw werken, niet U zelf, en zelfs niet Uw voornaamste werken. Want Uw geestelijke werken hebben de voorrang boven die lichamelijke, ook al zijn ze lichtend en ook al staan ze aan de hemel. Maar ik hongerde en dorstte zelfs niet naar die voornaamste werken, maar naar U zelf, o Waarheid, bij welke geen verandering is of schaduw van omkering. En dan werden mij verder in die schotels schitterende voorstellingen van de verbeelding voorgezet; maar het was beter de zon te beminnen, die tenminste voor de ogen een werkelijkheid is, dan die onwerkelijke dingen, waarbij de geest zich op 't gebied van wat met de ogen gezien kan worden, liet misleiden. En toch, daar ik meende, dat U het waart, at ik, zij het dan ook niet met graagte, want U smaakte in mijn mond niet zoals U werkelijk bent - immers U waart niet één met die ijdele verzinsels - en ik werd er niet door gevoed, maar geraakte

nog meer uitgeput. De spijs in dromen lijkt volkomen op de gerechten, die men eet, wanneer men niet slaapt, maar toch wordt men in de slaap niet gevoed, want men slaapt. Maar wat mij toen werd voorgezet geleek ook in geen enkel opzicht op U, zoals U nu tot mij gesproken hebt, omdat het lichamelijke voorstellingen van de verbeelding waren, onwerkelijke lichamen, en ze daarom in zekerheid van bestaan achterstonden bij de werkelijke lichamen, die wij met onze vleselijke ogen zien, hetzij aan de hemel, hetzij op aarde: evenals de dieren en de vogels zien wij ze en zij zijn zekerder van bestaan dan wanneer we ze ons voorstellen. En wederom is de voorstelling, die we van hen hebben, zekerder, dan wanneer we, van hen uitgaande, ons voorstellingen maken van andere veel grotere en onbegrensde dingen, die in 't geheel niet bestaan. En met dergelijke holle dingen voedde ik mij toen en voedde me toch eigenlijk niet. Maar Gij, mijn Liefde, voor wie ik zwak ben, opdat ik sterk moge zijn, bent niet één met die lichamen, die wij zien, ook al staan ze aan de hemel, en ook niet met die, welke wij daar niet zien; want U hebt ze geschapen en rekent ze niet tot Uw hoogste schepselen. Hoe ver bent Gen. dan van die voorstellingen van mij verbeelding, voorstellingen van lichamen, die in 't geheel niet bestaan! En hen overtreffen in zekerheid de voorstellingen van de lichamen, die bestaan, en die voorstellingen weer de lichamen zelf, en toch bent U niet één met de laatste. En ook bent U de ziel niet, die het leven is van de lichamen - daarom is het leven van de lichamen beter en zekerder van bestaan dan de lichamen - maar U bent het leven van de zielen, het leven van de levens, Gij, die U zelf leeft en niet verandert, o Leven van mijn ziel.

Waar dan waart U toen voor mij en hoe ver? En ik verkeerde ver van U in de vreemde, verstoken zelfs van de draf van de zwijnen, die ik met draf voerde. Hoeveel beter waren dan nog de verhalen van de leraren en dichters dan die valstrikken! Want verzen en gedichten en de door de lucht vliegende Medea zijn in ieder geval nuttiger dan de vijf elementen, verschillend gekleurd wegens de vijf helen van de duisternis,⁶ die in 't geheel niets zijn en hem, die er in gelooft, verderven. Want verzen en gedichten wend ik aan ook tot ware spijs; maar ook al liet ik de vliegende Medea in mijn voordracht optreden, dan beweerde ik toch niet, dat zij bestaan had, en hoorde ik een ander haar bezingen, dan geloofde ik niet aan haar: maar die dingen geloofde ik, wee, wee! Hoe ver was ik weggezonden in de diepten van de hel; immers ik spande mij in en ik werd verteerd van verlangen naar waarheid; maar U, mijn God - want ik belijd het U, die deernis met mij had ook toen ik nog niet beleed - maar U zocht ik niet naar het inzicht van mijn geest, waardoor U wilde, dat ik de dieren te boven ging, maar naar mijn vleselijke zinnen. U echter waart

⁶ Volgens de leer van de Manichaeërs worden de vijf helen in het rijk van de duisternis bestreden door middel van de vijf goede elementen, die een verschillende kleur kunnen aannemen om de vijand te misleiden.

dieper dan mijn binnenste en hoger dan mijn hoogste. Ik was terecht gekomen bij die vermetele, dwaze vrouw, het raadsel van Salomo, die zit op haar stoel aan de deur en zegt: "eet met graagte het verborgen brood en drinkt het zoete gestolen water." En zij verleidde mij, want zij vond mij buiten, wonend in het oog mijns vlezes en slechts datgene bij mezelf herkauwend, wat ik daarmee verslonden had.

6.8 De ongerijmdheden van de leer van de Manichaeërs.

Want ik kende niet het andere, dat werkelijk is, en ik werd er als het ware door speling van vals vernuft toe bewogen om het eens te zijn met de dwaze bedriegers, wanneer ze mij vroegen, vanwaar het kwaad is en of God in een lichamelijke gedaante besloten is en of hij haar en nagels heeft en of zij voor rechtvaardig moesten gehouden worden, die vele vrouwen tegelijk hadden en mensen doodden en dieren offerden. En daar ik onwetend was in die dingen, geraakte ik door dat alles in verwarring en terwijl ik mij van de waarheid verwijderde, meende ik, dat ik haar naderde; want ik wist niet, dat het kwaad niet anders is dan een vermindering van het goede tot het ten slotte in 't geheel niet meer bestaat. En hoe zou ik dat gezien hebben, daar mijn zien met de ogen slechts tot het lichamelijke reikte en met de ziel tot denkbeeldige dingen? Ik wist niet, dat God een geest is, die geen ledematen heeft in de lengte en breedte en wiens wezen niet stof is, want de stof in haar deel is kleiner dan in haar geheel, en als zij onbegrensd is, dan is zij in een deel, dat door een bepaalde ruimte begrensd wordt, kleiner dan in het onbegrensde en zij is niet overal in haar geheel zoals de geest, zoals God. En wat in ons aanwezig is, waarnaar wij geschapen zijn en waarom wij in de Schrift terecht genoemd worden geschapen naar Gods beeld, daarmee was ik geheel en al onbekend.

Ook kende ik niet de ware innerlijke rechtvaardigheid, die niet naar de gewoonte oordeelt, maar naar de voortreffelijke wet van de almachtige God, naar welke de zeden van de landstreken en van de tijden zich aansloten aan de landstreken en de tijden, hoewel zij zelf overal en altijd dezelfde is, en niet op de een plaats anders dan op de andere noch in de een tijd anders dan in de anderen; de wet, naar welke Abraham, Izak, Jacob, Mozes en David en al die anderen, die door Gods mond geprezen zijn, rechtvaardig waren. Maar zij worden onrechtvaardig geacht door onervaren, die oordelen naar een menselijk oordeel en de zeden van de mensheid in hun geheel afmeten naar het deel daarvan, dat hun eigen zeden vormen, evenals wanneer iemand, die niet op de hoogte is van wapentuig en niet weet, wat voor ieder lichaamsdeel past, zijn hoofd wil bedekken met een scheen plaat en met een helm zich schoeien en dan moppert dat ze niet passen; of evenals, wanneer op een dag bepaald is, dat van de voormiddaguren af rechtspraak en handel vakantie hebben en iemand er dan boos om zou zijn, dat het hem niet geoorloofd is

iets te koop te bieden, omdat hij het 's morgens wel mocht doen; of wanneer hij in een huis iets met de handen ziet verrichten door een of anderen slaaf, dat de schenker niet toegestaan wordt te doen, of als hij ziet, dat iets achter de stal gebeurt, wat aan tafel verboden is, hij er dan verontwaardigd over zou zijn, dat niet overal en aan allen hetzelfde geoorloofd is, hoewel het toch één woning en één gezin is. Zó zijn zij, die verontwaardigd zijn, wanneer ze horen, dat in die vroegere tijd aan rechtvaardigen iets geoorloofd geweest is, wat in deze tijd de rechtvaardigen niet vrij staat, en dat God aan deze dit en aan genen dat heeft voorgeschreven naar gelang van tijdsomstandigheden, ofschoon beiden dezelfde rechtvaardigheid dienden; en daarover zijn ze verontwaardigd, hoewel ze zien, dat bij één mens en op één dag en in één huis het een voor dit, het ander voor dat lid past en iets zo even nog geoorloofd was, maar na een uur niet meer, en iets in de een hoek wordt toegestaan of bevolen, wat in de anderen evenzeer verboden is en gestraft wordt. Is dan de rechtvaardigheid verschillend en veranderlijk? Neen, maar de tijden, die ze regeert, verlopen niet gelijk; want het zijn tijden. Maar de mensen, wier leven op aarde kort is, zijn niet in staat met hun zinnen de toestanden van vroegere eeuwen en bij andere volken, waarvan ze geen ervaring hebben, in overeenstemming te brengen met de toestanden van thans, waarvan ze wel ervaring hebben, maar bij één lichaam of op één dag of in één huis kunnen ze gemakkelijk zien, wat voor ieder lichaamsdeel, of ieder ogenblik, iedere plaats of iedere persoon past, en daarom nemen ze aan genen aanstoot, maar hier schikken ze zich.

Dat wist ik toen niet en ik lette er niet op en toch troffen van alle zijden dergelijke dingen mijn ogen; maar ik zag ze niet. En ik dichtte verzen en ik mocht niet iedere versvoet, die ik wilde, gebruiken waar ik wilde, maar in de een versmaat moest het zus en in de andere zo en in eenzelfde versregel mocht niet op alle plaatsen dezelfde voet staan; en de kunst zelf, naar welke regelen ik dichtte, had niet voor de een plaats andere voorschriften dan voor de andere, maar omvatte ze allen tegelijk. En ik zag niet in, dat de rechtvaardigheid, wier dienaren de goede en heilige mannen waren, op veel voortreffelijker en verhevener wijze al haar voorschriften tegelijk omvat, en dat ze in geen enkel opzicht verandert en toch op verschillende tijden niet alles tegelijk, maar telkens het passende toedeelt en voorschrijft. En in mijn verblindingslaakte ik de vrome vaders, die niet alleen, zoals God hun beval en ingaf, zich bedienden van het tegenwoordige, maar ook, zoals God openbaarde, de toekomst voorzegden.

6.9 Welke misdaden altijd verfoeilijk zijn.

Is het soms ooit of ergens onrechtmatig God lief te hebben met *geheel uw hart en met geheel uw ziel en met geheel uw verstand en uw naaste als uzelf*? Daarom zijn schanddaden, die tegen de natuur zijn, overal en altijd verfoeilijk en

strafwaardig, zoals die van de Sodomieten waren. En indien alle volkeren die begingen, dan zouden ze in dezelfde staat van beschuldiging gesteld worden door de Goddelijke wet, die de mensen niet zo gemaakt heeft, dat ze op die manier met elkaar zouden omgaan. Immers de gemeenschap zelf, die wij met God moeten hebben, wordt geschonden, wanneer de natuur, wier Schepper Hij is, door tegennatuurlijke lusten wordt bezoedeld. Wat echter als misdadig tegen de zeden van de mensen indruist, moet met inachtneming van het verschil van de zeden vermeden worden, opdat de onderlinge overeenkomst van een staat of volk, die door de gewoonte of de wet bekrachtigd is, door geen lust van een burger of een vreemdeling geschonden worde. Want schandelijk is elk deel, dat niet met het geheel, waartoe het behoort, overeenstemt. Maar wanneer God iets tegen de zede of de overeenkomst van wie dan ook beveelt, dan moet dat gedaan worden, ook al is het daar nog nooit gedaan, en als het in onbruik geraakt is, moet het weer ingevoerd en wanneer het niet ingesteld was, ingesteld worden. Want indien het een koning vrijstaat in de staat, waarover hij het bewind voert, iets te bevelen, dat noch iemand vóór hem, noch hijzelf ooit bevolen had, en het niet tegen de gemeenschap van die staat ingaat, wanneer men gehoorzaamt, maar het veeleer ingaat tegen die gemeenschap, indien men niet gehoorzaamt - immers het is een algemene overeenkomst van de menselijke gemeenschap om zijn koningen te gehoorzamen - hoeveel te meer moet dan God, de Bestuurder van zijn gehele schepping, op zijn bevelen zonder aarzeling gediend worden! Want even als bij de machten van de menselijke gemeenschap de hogere macht gesteld is over de lagere om gehoorzaamd te worden, zo staat God boven allen.

15. Zo staat het ook met misdaden, waarin de lust aanwezig is om te benadelen hetzij door belediging hetzij door onrechtvaardige behandeling en dat wel beide, of om zich te wreken, zoals de vijand op de vijand, of om zich een uiterlijk goed toe te eigenen, zoals een rover van een reiziger, of om iets kwaads te vermijden, bijvoorbeeld als men iemand vreest, of uit afgunst, zoals een ongelukkige iemand, die gelukkiger is, schade toebrengt of iemand, die in het een of ander voorspoedig is, hem, van wie hij vreest, dat hij hem zal evenaren of het niet zetten kan, als hij hem evenaart, of ook alleen uit genot in het ongeluk van een ander, zoals de toeschouwers in dat van de zwaardvechters of honers en spotters in dat van anderen. Dit zijn de

hoofdvertakkingen van de zonde, die voortspruiten uit de lust tot heersen, de lust van de ogen en de lust van het vlees of uit een of twee van die of uit alle drie tegelijk en men leeft slecht, wanneer men zondigt tegen drie en de overige zeven, de tien snaar instrument, Uw tien geboden, o allerhoogste en heerlijkste God. Maar welke misdaden kan men begaan tegenover U, die niet gekrenkt kunt worden? Of welke misdrijven, daar U geen schade kan worden toegebracht? Maar U straft wat de mensen tegen zichzelf begaan, want ook wanneer ze tegen

U zondigen, handelen zij goddeloos tegenover hun eigen zielen, en hun ongerechtigheid bedriegt zichzelf, hetzij door krenking en vernietiging van hun eigen natuur, die U geschapen en geregeld hebt, of door onmatig gebruik van geoorloofde dingen of doordat ze branden van lust naar ongeoorloofde dingen tot dat gebruik, dat tegen de natuur is; of zij staan schuldig doordat ze in gedachten en woorden woeden tegen U en de verzenen tegen de prikkels slaan, of ook wanneer ze met verbreking van de grenzen van de menselijke samenleving zich in hun vermetelheid verheugen in afzonderlijke verenigingen of scheidingen, al naarmate iets hen aantrekt of hun ergernis opwekt. En dat geschiedt, terwijl men U verlaat, Bron van het leven, die de enige en ware Schepper en Bestuurder van het heelal bent, en terwijl men in eigen hoogmoed één onwaar deel bemint. En zo keert men in nederige vroomheid terug tot U, en U reinigt ons van onze kwade gewoonte en U bent onze overtredingen genadig, wanneer we ze U belijden en U hoort de zuchten van de gevangenen en U bevrijdt ons van de banden, waarin we ons zelf gebonden hebben, indien wij niet langer tegen U opheffen de horens van de valse vrijheid in de begeerte om meer te hebben met gevaar om alles te verliezen, wanneer wij ons eigen bezit meer liefhebben dan U, van alle Goed.

6.10 Onderscheid tussen de zonden, en tussen het oordeel van God en dat van de mensen.

Maar onder de misdrijven en wandaden en zo vele ongerechtigheden zijn ook de zonden van hen, die reeds vorderingen maken op de goeden weg, zonden, die naar juiste beoordeling wel gelaakt worden volgens de maatstaf van de volmaaktheid, maar toch ook geprezen worden in de hoop op vrucht, evenals de groene halm geprezen wordt in de hoop op het graan.

Er zijn handelingen, die gelijken op een wandaad of een misdrijf, maar die toch geen zonden zijn, omdat ze U niet krenken, de Heere onze God, en ook niet de maatschappelijke samenleving, wanneer men zich bij voorbeeld iets verwerft, dat men in het leven nodig heeft en dat zich aansluit bij de tijdsomstandigheden en wanneer dan de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat er hebzucht in het spel is, of wanneer de bevoegde overheid straft uit lust tot verbetering en wanneer het dan niet geheel onmogelijk is, dat het geschiedt uit lust tot benadelen. Zo geschiedt er veel, dat de mensen afkeurenswaard toeschijnt, maar door Uw getuigenis goedgekeurd wordt, en veel wat door de mensen geprezen wordt, wordt door Uw getuigenis veroordeeld; want vaak is het uiterlijk van een daad niet in overeenstemming met de gezindheid van hem, die haar verrichtte en met het tijdsgewricht, welks eigenaardigheid verborgen is. Maar wanneer U plotseling iets ongewoons of onvoorziens beveelt, wie twijfelt dan, of het gedaan moet worden, ook al hebt U het vroeger verboden en ook al druist het in tegen de overeenkomst van de gemeenschap van enige mensen, daar die menselijke

gemeenschap, welke U dient, rechtmatig is? Maar gelukzalig zij, die weten, dat U hun bevolen hebt. Want alles, wat Uw dienaren doen, geschiedt of om te tonen, wat voor het tegenwoordige nodig is, of om het toekomstige te voorzeggen.

6.11 Dwaasheden van de Manichaeërs over de vruchten van de aarde.

Terwijl ik van dit alles niets wist, lachte ik om Uw heilige dienaren en profeten. En terwijl ik hen uitlechte, wat overkwam mij toen anders, dan dat ik door Gij Uitgelachen werd, daar ik ongemerkt en langzamerhand tot het dwaze geloof gebracht was, dat een vijg, als ze geplukt wordt, en ook haar moeder, de boom, melkwitte tranen schreit? En wanneer dan een heilige die vijg, die geplukt was niet door zijn eigen, maar door eens anderen misdrijf, opat en hij verteerde haar, dan heette het, dat hij bij het zuchten in het gebed, of wanneer hij oprispte, uit haar engelen, ja zelfs deeltjes van God uitademde: de deeltjes van de hogen en waren God zouden met die vrucht verbonden gebleven zijn, indien ze niet door de tanden en de maag van een uitverkoren heilige bevrijd waren. En ik, ellendige, geloofde, dat men meer deernis moest hebben met de vruchten van de aarde, dan met de mensen, terwijl van wie zij groeien. Indien echter een niet-Manichaeër, die honger had, er om vroeg, dan zouden wij gemeend hebben, dat de bete als het ware ter dood veroordeeld werd, wanneer ze hem werd gegeven.

6.12 Monica's droom.

En U stak Uw hand uit van de hoogte en uit deze diepe duisternis hebt U mijn ziel uitgerukt, daar mijn moeder, die U aanhing, voor mij tot U weende, meer dan moeders wenen over de lichamelijke dood van hun kinderen. Want uit het geloof en de geest, die zij van U had, zag zij mijn dood en U hebt haar verhoord, Heere. U hebt haar verhoord en haar tranen niet veracht, toen die uit haar ogen vloten en de aarde bevochtigden op iedere plaats haar gebed: U hebt haar verhoord. Want vanwaar was die droom, door welke U haar vertroost hebt, zodat ze er in toestemde bij mij te wonen en met mij in huis aan dezelfde tafel te eten wat ze aanvankelijk niet wilde uit afkeer en verfoeiing van mijn godslasterlijke dwaling? Zij dan droomde, dat ze op een houten richtlat stond en dat een blinkende jongeling tot haar kwam, die haar blij toelachte, hoewel zij droevig was en van smart uitgeput. Toen hij haar de oorzaak van haar droefheid en haar dagelijkse tranen vroeg - om haar te onderrichten, zoals dat gewoonlijk geschiedt in zulke droomgezichten en niet om zelf ingelicht te worden - en zij antwoordde, dat ze weeklaagde om mijn ondergang, gebood hij haar en spoorde haar aan - opdat ze onbekommerd zou zijn - er acht op te geven en te zien, dat, waar zij was, ook ik mij bevond. Toen zij daarop acht gaf, zag ze mij naast haar op dezelfde richtlat staan. Vanwaar kwam dit anders dan daarvandaan, dat Uw oren geneigd waren tot haar hart, o U Goede en

Almachtige, die zó zorgt voor een ieder van onze, alsof U alleen voor hem zorgt en zó voor allen, alsof U voor ieder afzonderlijk zorgt?

En ook dit kwam van U, dat, toen ze mij die droom verteld had en ik hem zo trachtte uit te leggen, dat veeleer zij er niet aan moest wanhoppen, eens te zullen worden wat ik was, dat ze toen terstond zonder enige aarzeling zei: "Neen; want tot mij werd niet gezegd: waar hij is, daar bent ook gij; maar: waar U bent, daar is ook hij." Ik belijd U, Heere, mijn herinnering, voor zover ik het mij weer voor de geest kan roepen: dikwijls heb ik het uitgesproken, dat ik door dat antwoord van U, dat U mij door mijn moeder, terwijl ze niet sliep, gaf en waarbij zij door de zo voor de hand liggende valse uitlegging niet in de war gebracht werd, maar zo snel zag, wat juist was - wat ik, voordat zij het zei, niet gezien had - ook toen meer geroerd werd dan door de droom zelf, waardoor aan de vrome vrouw een vreugde, die haar eerst zoveel later ten deel zou vallen tot vertroosting in de bekommering, waarin ze toen verkeerde, zo langen tijd te voren voorzegt werd. Want er volgden nog bijna negen jaren, gedurende welke ik mij in die grondeloze modder (Ps. 69:3.) en in de duisternis van de dwaling wentelde, hoewel ik me dikwijls trachtte op te heffen, maar dan nog dieper neergeworpen werd: en intussen hield toch die kuise, vrome en ingetogen weduwe - zoals U ze bemint - in wie de hoop wel levendiger geworden was, maar die niet vertraagde in tranen en smeekbeden, niet op in al de uren van haar gebeden over mij te weeklagen tot U en haar gebeden kwamen voor Uw aanschijn en toch liet U nog toe, dat ik me in die duisternis wentelde en door haar omhuld werd. Vgl. Ps. 88:3.

6.13 Het antwoord, dat Monica van een bisschop ontving aangaande Augustinus' bekering.

Nog een ander antwoord hebt U in die tussentijd gegeven, dat ik me herinner. Want veel ga ik voorbij, omdat ik me haast te komen tot datgene, wat ik inniger behoefte heb U te belijden en veel herinner ik me ook niet. U gaf haar dan een tweede antwoord door een van Uw priesters, een bisschop, opgevoed in Uw kerk en ervaren in Uw boeken. Toen de vrouw hem vroeg, dat hij zich zou verwaardigen met mij een samenspraak te hebben, mijn dwalingen te weerleggen en mij het kwade af te leren en het goede te leren - wat zo vroeg ze wel aan mensen, die ze toevallig aantrof en die ze daartoe geschikt achtte - weigerde hij, ongetwijfeld verstandig, zoals ik later leerde inzien. Want hij antwoordde, dat ik nog ontoegankelijk was voor de leer, omdat ik nog te zeer vervuld was met die nieuwe ketterij en omdat ik door sommige netelige vragen reeds vele onervaren verontrust had, zoals zij zelf hem had verteld. "Maar," zo zei hij, "laat hem daar maar. Alleen: bid de Heere voor hem: hij zelf zal door te lezen wel vinden, wat zijn dwaling is en hoe groot zijn goddeloosheid." Tevens vertelde hij haar, dat ook hij als klein kind door zijn af gedoolde moeder

overgegeven was aan de Manichaeërs en bijna al hun boeken niet slechts gelezen had, maar ook overgeschreven en dat het hem, zonder dat iemand het betoogde of hem trachtte te overtuigen, duidelijk geworden was, hoe verderfelijke die sekte was: dat hij haar dan ook ontvlucht was. En toen hij dat gezegd had en zij niet wilde berusten, maar aanhield met inniger beden en overvloedige tranen te smeken, dat hij mij zou willen ontmoeten en met mij redetwisten, zei hij, een weinig kregel: "Ga weg van mij, zo waar als U leeft, is het onmogelijk, dat een zoon van zulke tranen verloren gaat." Dikwijls vertelde ze mij, wanneer ze in onze gesprekken zich dit weer te binnen riep, dat ze deze woorden zo had ontvangen, alsof ze van de hemel tot haar geklonken hadden.

7 VIERDE BOEK

7.1 Inleiding

Hij schaamt zich, dat hij negen jaren lang de leer van de Manichaeërs heeft aangehangen en anderen daartoe verleid. Zijn smart over de dood van een vriend, die op merkwaardige wijze bekeerd was. Op zesentwintigjarige leeftijd schrijft hij een boek "Over schoonheid en harmonie". Hij verhaalt, hoe hij de Categorieën van Aristoteles zonder hulp van anderen leerde begrijpen.

7.2 Hoe hij anderen verleidde.

In datzelfde tijdperk van negen jaren, van mijn negentiende tot mijn achtentwintigste levensjaar, werden wij verleid en verleidden wij, zelf bedrogen en anderen bedriegend in velerlei begeerlijkheden, openlijk door middel van de zogenaamde vrije kunsten, heimelijk echter onder de valse naam van godsdienst, daar trots, hier bijgelovig, overal ijdel; op het terrein van de kunsten jaagden we ijdele roem bij het volk na, zelfs tot bijval in de schouwburgen toe en prijsgedichten en wedstrijden om ras verwelkende kransen en beuzelarijen op het toneel en ongebondenheid van lusten; in het godsdienstige echter trachtten wij ons te zuiveren van die smetten, doordat we hun, die uitverkorenen en heiligen genoemd werden, gerechten aanbrachten, opdat zij daaruit in de werkplaats van hun maag engelen en goden zouden fabriceren, door welke wij bevrijd zouden worden. En zulke dingen joeg ik na en deed ik met mijn vrienden, die door mij en met mij bedrogen waren. Laat de hoogmoedige mij uitlachen en zij, die nog niet tot hun heil terneer geworpen en vermorzeld zijn door U, mijn God, ik echter wil U mijn smadelijke daden belijden tot Uw lof. Sta mij toe, bid ik U, en veroorloof mij in mijn tegenwoordige herinnering de vroegere doolwegen van mij dwaling nog eens te doorlopen en U de offerande van het lof te brengen. Want wat ben ik zonder U voor me zelf anders dan een gids naar de afgrond? Of wat ben ik, wanneer het goed met me is, anders dan een kind, dat Uw melk drinkt of U geniet als onvergankelijke spijs? En wat voor mens is iedere mens, voor zover hij een mens is? Laat dan de sterken en machtigen om ons lachen, maar laat ons, zwakken en nooddruftige, U belijden.

7.3 Hij is leraar in de welsprekendheid; leeft met een vrouw en minacht een waarzegger.

In die jaren gaf ik onderricht in de kunst van de welsprekendheid, en, zelf overwonnen door begeerte, bood ik de overwinning behalende woordenrijkheid te koop. Maar ik gaf er de voorkeur aan, Heere, U weet het, goede leerlingen te hebben, zoals men die goed noemt, en zonder list leerde ik hun listigheden, niet om daarmee tegen het leven van een onschuldige op te treden, maar bij gelegenheid het leven van een schuldige te verdedigen. En Gij, mijn God, hebt van verre mijn goede trouw zien voortstompelen op het glibberig pad en in dichten rook zaagt U haar vonken van licht geven, de goede

trouw, die ik bij dat onderwijs ten beste gaf aan mijn leerlingen, die de ijdelheid beminden en de leugen zochten, terwijl ik daarin hun makker was. In die jaren had ik een vrouw, met wie ik niet samenleefde in wat men een wettig huwelijk noemt, maar die mijn ongestadige begeerte, arm aan verstand, had opgespoord; maar toch was het er slechts één, en ik was haar trouw; maar aan haar zou ik door mijn eigen voorbeeld ervaren, welk onderscheid er is tussen een echtverbond, dat gesloten is om kinderen te verwekken en een verbintenis uit zondige liefde tot stand gebracht, waarin ook tegen de wens in kinderen geboren worden, hoewel die kinderen, als ze eenmaal geboren zijn, tot liefde nopen.

Ik herinner me ook, dat, toen ik eens aan een wedstrijd in het schrijven van een toneelwerk wilde deelnemen, de een of andere waarzegger mij liet vragen, welk loon ik hem wilde geven om de prijs te winnen, maar dat ik, daar ik dergelijke onheilge tovenarijen verfoeide en verafschuwde, hem antwoordde, dat zelfs niet als die kroon onvergankelijk en van goud was, ik zou toestaan, dat voor mijn overwinning een vlieg gedood werd. Want hij zou bij zijn offers dieren doden en het had de schijn alsof hij door die eerbetuigingen de geesten zou uitnodigen om mij gunstig te zijn. Maar ook dit kwaad wees ik niet van mij ten gevolge van Uw reinheid, o Gods mijns harten. Want ik kende niet de liefde tot U, daar ik slechts aan lichamelijke schittering vermocht te denken. Want een ziel die zulke verzinsels najaagt, hoereert die niet af van U en stelt zij niet haar vertrouwen op valse dingen, en weidt zij niet de winden? Maar ik zou niet gewild hebben, dat voor mij aan de geesten geofferd werd, maar door dat bijgeloof offerde ik mijzelf aan hen. Want wat is winden weiden anders dan hen weiden, dat wil zeggen door dwaling hun tot vermaak en bespotting zijn?

7.4 Hij raadpleegt sterrenwichelaars en schenkt hun geloof; een oude geleerde zoekt hem daarvan af te brengen.

En daarom hield ik ook niet op, die bedriegers, die men astrologen noemt, ronduit te raadplegen, omdat zij niets doen, dat op een offer lijkt en ter wille van de waarzeggerij geen gebeden tot enige geest gericht werden. En toch verwerpt en veroordeelt de ware Christelijke vroomheid in overeenstemming met haar beginselen ook dit. Want het is goed U te belijden, Heere, en te zeggen: *"Wees mij genadig; genees mijn ziel, want ik heb tegen U gezondigd"*, en niet tot de vrijheid om te zondigen Uw toegevendheid te misbruiken, maar zich te herinneren van de Heer woord: *"Zie, U bent gezond geworden; zondig niet meer, opdat u niet wat ergens geschiede"*. En geheel deze gezondheid trachten zij te vernietigen door te zeggen: *"Van de hemel komt voor U de onontkoombare reden tot zondigen,"* en *"Venus heeft dit gedaan of Saturnus of Mars,"* opdat de mens zelf zonder schuld zij, de mens, die vlees is en bloed en hovaardige vergankelijkheid, maar de schuld kan geladen worden op de Schepper en Bestuurder van de hemel en van de gesternten. En wie is dat anders dan onze God, de liefelijkheid en oorsprong van de gerechtigheid, Gij, *die een ieder*

vergeldden zult naar zijn werken en die een gebroken en verslagen hart niet veracht?

Er was in die tijd een schrander man, zeer bedreven in de geneeskunst en daarin zeer beroemd, die als proconsul met eigen hand die overwinningsskrans gezet had op mijn niet gezonde hoofd, hoewel niet als geneesheer. Want van die ziekte bent U de geneesheer, die de hovaardige wederstaat, maar de nederige geeft U genade. Maar waart U mij niet ook in die grijsaard nabij en ging U niet voort mijn ziel te genezen? Want toen ik nader met hem bekend geworden was en zijn woorden - want die waren onopgesmukt, maar door de levendigheid van de gedachten aangenaam en belangrijk - onvermoeid en met grote aandacht placht te volgen en toen hij in een gesprek met mij vernam, dat ik me geheel wijdde aan de bestudering van de boeken van de sterrenwichelaars, vermaande hij mij vriendelijk en op vaderlijke wijze, dat ik die zou laten varen en geen zorg en moeite, nodig voor nuttige zaken, tevergeefs zou besteden aan die ijdele dingen, zeggende, dat hij ze zo bestudeerd had, dat hij in zijn jonge jaren dat als zijn beroep had willen opgeven, waarmee hij in zijn onderhoud voorzag, en dat, als hij Hippocrates begrepen had, hij zeker ook wel die geschriften had kunnen begrijpen: en toch had hij later om geen andere reden die astrologische studiën laten varen en zich aan de geneeskunde gewijd, dan omdat hij bevonden had, dat ze door en door vals waren en hij als ernstig man niet zijn brood wilde verdienen met het bedriegen van mensen. "Maar gij," zo zei hij, "voorziet in Uw onderhoud door de kunst van de welsprekendheid, maar deze bedriegerij beoefent Gen. uit liefhebberij, niet om daarmee uw brood te verdienen; daarom moet Gen. des te meer van mij aannemen, wat ik er van zeg, ik, die zoveel moeite besteed heb, om haar volkomen te beheersen, dat ik van haar alleen heb willen leven." En toen ik hem vroeg, hoe het dan kwam, dat door middel van de sterrenwichelarij zoveel juiste voorspellingen gedaan werden, antwoordde hij, naar zijn vermogen, dat de oorzaak daarvan gelegen was in de kracht van het toeval, die overal door de gehele natuur verspreid was. Want wanneer iemand uit de bladzijden van een of anderen dichter, die iets geheel anders bezingt en bedoelt, toevallig raad zoekt en hij dan vaak een versregel aantreft, die merkwaardig goed past voor zijn geval, dan is het toch ook niet te verwonderen, zo zei hij, wanneer uit de menselijke geest, onder invloed van een zeker hoger instinct, terwijl hij zelf niet weet, wat er in hem plaats vindt, niet door kunst, maar door het lot, een uitspraak te voorschijn komt, die overeenstemt met de omstandigheden en de handelingen van de vrager.

En dat hebt U mij doen toekomen van hem of door middel van hem, en wat ik zelf later door eigen onderzoek zou leren kennen, daarvan hebt U in mijn herinnering reeds een ruwe schets getekend. Maar toen konden noch hij, noch mijn dierbare vriend Nebridius, een uitnemende en ingetogen jonge man, die lachte om heel die waarzeggerij, er mij toe krijgen, dat ik deze dingen opgaf, omdat ik groter gewicht hechtte aan het gezag van de schrijvers zelf en ik nog geen enkel vast bewijs, zoals ik zocht, gevonden had, waaruit mij zonder enige

dubbelzinnigheid bleek, dat wat door hen, wanneer ze geraadpleegd werden, naar waarheid gezegd werd, toevallig of door het lot, en niet door de kunst van de sterrenwichelarij werd gezegd.

7.5 De ziekte en de doop van zijn vriend. Augustinus' droefenis over diens dood.

In die jaren, in de tijd, dat ik voor het eerst in mijn geboortestad onderricht begon te geven, had ik me een vriend verworven, die me door onze gemeenschappelijke studiën zeer lief was, even oud als ik en met mij in de bloei van de jeugd. Hij was met mij als knaap opgegroeid en we hadden samen schoolgegaan en samen gespeeld. Maar toen was hij nog niet zo mijn vriend als later, trouwens ook later was hij het niet zo, als ware vriendschap eist; want waar is ze slechts, wanneer U ze bevestigt tussen mensen, die elkaar aanhangen met de liefde, die in onze harten uitgestort is door de Heilige Geest, die ons is gegeven. Maar toch was ze zeer liefelijk, daar ze gerijpt was door de warmte van gelijke studiën. Want ook had ik hem van het ware geloof, dat de jonge man niet oprecht en hartelijk aanhing, afgebracht en overgehaald tot de bijgelovige en verderfelijke fabelen, om welke mijn moeder over mij weende. Hij dwaalde reeds met mij in de geest en mijn ziel kon niet zonder hem. En zie, Gij, die hun op de hielen zit, die van U vluchten, God van de wraken en tevens Bron van de barmhartigheden, die ons tot U bekeert op wonderlijke wijzen, zie, U nam hem weg uit dit leven, toen hij ternauwernood een jaar met mij geleefd had in de vriendschap, die mij liefelijk was boven alle liefelijkheden van mijn toenmalig leven.

Wie kan al Uw grote daden opsommen, die hij aan zichzelf ervaren heeft? Wat deed U toen, mijn God en hoe onnaspeurbaar is de diepte Uwer oordelen? Want toen hij aan koortsen leed, lag hij lange tijd buiten bewustzijn in doodsweet, en daar men aan zijn behoud wanhoopte, werd hij gedoopt zonder dat hij het wist en zonder dat ik er mij om bekommerde, daar ik het er voor hield, dat wat hij van mij ontvangen had zijn ziel eerder zou terughouden dan wat er zonder zijn weten aan zijn lichaam gebeurde. Maar de zaak stond geheel anders. Want hij herstelde en werd gezond en terstond, zodra als ik met hem kon spreken - en dat kon ik spoedig, zodra als hij het kon, want ik week niet van hem en wij hingen wederkerig zeer aan elkaar - trachtte ik met hem te lachen, in de mening dat hij mee zou lachen, over de doop, die hij ontvangen had, toen hij met zijn geest en bewustzijn geheel afwezig was. Hij had echter reeds vernomen, dat hij die ontvangen had. Maar hij huiverde voor mij als voor een vijand en vermaande mij met een verwonderlijke en onverwachte vrijmoedigheid, dat, wanneer ik zijn vriend wilde zijn, ik moest ophouden zulke dingen tot hem te zeggen. Verstomd en in de war gebracht onderdrukte ik al mijn gevoelens, totdat hij eerst aangesterkt en weer zo ver op krachten gekomen zou zijn, dat ik met hem spreken kon over wat ik wilde. Maar hij is aan mijn dwaasheid ontrukt, opdat hij

bij U bewaard zou worden tot mijn vertroosting: na weinige dagen kreeg hij, terwijl ik afwezig was, een hernieuwden aanval van koorts en stierf.

Door de smart daarover werd mijn hart verduisterd en al wat 9 ik aanschouwde was de dood. En mijn vaderstad werd me tot een straf en mijn vaderlijk huis tot een buitengewone ellende en al wat ik met hem gedeeld had, veranderde zonder hem in een grote marteling. Mijn ogen zochten hem overal, maar ze vonden hem niet; en ik haatte alles, omdat niets hem kon geven en niets meer tot mij kon zeggen: "zie, hij zal komen," zoals toen hij nog leefde, als hij er niet was. Ik was mezelf een groot raadsel geworden en ik ondervroeg mijn ziel, waarom zij treurig was en waarom zij mij zozeer ontroerde, en zij wist mij niets te antwoorden. En wanneer ik zei: "Hoop op God," (Ps. 42:6.) zo gehoorzaamde zij terecht niet, want de dierbare vriend, die zij verloren had, was werkelijker en beter, dan de hersenschim, waarop haar bevolen werd te hopen. Alleen de tranen waren mij liefelijk en zij vervingen mijn vriend in de genieting van mij ziel.

7.6 Waarom tranen de ongelukkige liefelijk zijn.

En nu, Heere, is dat voorbij en door de tijd is mijn wonde geheeld. Kan ik vernemen van U, die de Waarheid bent, en kan ik het oor mijns harten wenden tot Uw mond, opdat U mij zegt, waarom het voor ongelukkige zoet is te wenen? Of hebt Gij, ofschoon U alomtegenwoordig bent, onze ellende ver van U geworpen en blijft U in Uzelf, maar worden wij rondgewenteld in ervaringen? En toch, wanneer we niet tot Uw oren kwamen met onze weeklachten, zou er niets van onze hoop overig blijven. Hoe komt het dan, dat zuchten en wenen en steunen en klagen als een zoete vrucht geplukt wordt van de bitterheid van het leven? Is dit het zoete, dat er in gelegen is, dat we hopen door U gehoord te worden? Dat is zo bij gebeden, want daarin ligt het verlangen opgesloten, dat ze doordringen tot U. Maar het was niet het geval bij de smart over het verlies en bij de rouw, waarin ik toen gedompeld was. Immers ik verwachtte niet, dat hij in het leven zou terugkeren en ik vroeg dat ook niet door mijn tranen, maar ik treurde en weende slechts. Want ik was ongelukkig en had mijn vreugde verloren. Of is ook het wenen een bittere zaak en is het alleen aangener dan de afkeer die we hebben van datgene, wat ons vroeger genot schonk en waarvan we nu een afschuw hebben?

7.7 Hoe groot zijn smart was over de dood van zijn vriend.

Wartoe echter zeg ik dat alles? Want het is nu niet de tijd om U te vragen, maar om U te belijden. Ik was ongelukkig en ongelukkig is iedere ziel, die gebonden is door de liefde tot sterfelijke dingen, en zij wordt verscheurd, wanneer ze die verliest, en dan gevoelt ze de ellende, waardoor ze ook reeds vóór het verlies ellendig is. Zo was ik in die tijd en ik weende zeer bitterlijk en vond rust in bitterheid. Zo was ik ongelukkig, maar dat ongelukkige leven was mij dierbaarder dan mijn vriend. Want ofschoon ik het wel liever had willen veranderen, zou ik het toch niet liever hebben willen verliezen dan hem en ik

weet niet, of ik het wel voor hem had willen opofferen, zoals van Orestes en Pylades verhaald wordt, als het niet verzonnen is, die wederkerig voor elkaar wilden sterven, omdat de dood hun minder erg toescheen dan niet samen te leven. Doch in mij was een zeker gevoel opgekomen, dat geheel daaraan tegenovergesteld was en in mij leefde een zeer sterke afkeer van het leven maar ook een vrees voor de dood. Hoe meer ik mijn vriend beminde, des te meer, geloof ik, haatte ik de dood, die hem mij ontnomen had, als de verschrikkelijkste vijand en ik vreesde hem en meende, dat hij plotseling alle mensen zou wegrukken, omdat hij hem had kunnen wegrukken. Zo was ik geheel en al, naar ik me herinner. Zie mijn hart, mijn God, zie mijn binnenste; aanschouw het, want ik herinner het mij, o mijn Hoop, die mij reinigt van de onreinheid van dergelijke stemmingen, mijn ogen richtend op U en mijn voeten voerend uit de strikken. Want ik verwonderde mij er over, dat de overige stervelingen leefden, omdat hij, die ik bemind had alsof hij niet zou sterven, gestorven was, en nog meer verwonderde ik mij er over, dat ik, die zijn tweede ik was, nog leefde, nu hij gestorven was. Terecht heeft iemand (Hor. carm. 1, 3, 8) zijn vriend genoemd: "de helft van mijn ziel." Want ik gevoelde, dat mijn ziel en zijn ziel één ziel geweest waren in twee lichamen, en daarom was het leven mij tot een verschrikking, omdat ik niet als helft wilde leven, en daarom wellicht vreesde ik te sterven, opdat hij, die ik zozeer bemind had, niet geheel zou sterven.

7.8 Zijn smart doet hem van woonplaats veranderen.

O dwaasheid, die mensen niet op menselijke wijze weet te beminnen! O dwaas, die het menselijke niet met lijdzaamheid draagt! En zo was ik toen. Zo bruiste het in me, ik zuchtte, weende, was in verwarring en er was geen rust en geen raad. Want ik droeg mijn geslagen en bloedende ziel, die het niet kon dulden, dat ze door mij gedragen werd en ik vond geen plaats, waar ik haar te rusten kon leggen. Niet in liefelijke bossen, niet in spel en gezang, noch op welriekende plaatsen, noch bij gastmalen, noch in de genietingen van de legerstede, ten slotte niet in boeken en gedichten vond zij rust. Alles schrikte mij af, zelfs het licht van de dag, en al wat niet was, wat hij was, was mij slecht en weerzinwekkend, behalve verzuchtingen en tranen: want daarin alleen vond ik iets van rust. Maar zodra mijn ziel daaruit zich weer verwijderde, drukte mij weer de zware last van mij ellende. Tot U, o Heere, had ik haar moeten opheffen ter genezing, ik wist het, maar ik wilde niet en had er het vermogen niet toe, des te minder omdat Gij, wanneer ik over U dacht, voor mijn besef niet iets vasts en onwrikbaars waart. Want U waart het niet, maar een ijdele hersenschim en mijn dwaling was mijn God. Als ik mijn ziel daar te rusten trachtte te leggen dan viel zij in de leegte en stortte weer terug op mij, en ik was voor mijzelf de ongelukkige plaats gebleven, waar ik niet kon zijn en vanwaar ik ook niet kon weggaan. Want waarheen moest mijn hart vluchten weg van mijn hart? Waarheen moest ik wegvluchten van mijzelf? Waarheen zou ik mijzelf niet volgen? En toch vluchtte ik weg uit mijn vaderstad. Want mijn ogen zochten

mijn vriend minder daar, waar ze niet gewoon waren hem te zien en zo vertrok ik uit Thagaste naar Carthago.

7.9 De tijd en de gesprekken met vrienden helen zijn smart.

De tijden zijn niet zonder inhoud en wentelen niet door ons bewustzijn zonder iets te verrichten: zij werken in de geest wonderbaarlijke werken. Zie, zij kwamen en gingen voorbij van dag op dag en al komend en gaand wekten zij in mij andere verwachtingen en andere herinneringen en langzamerhand beurden zij mij weer op door de vroegere genietingen, waarvoor mijn smart week. Maar er volgden wel geen andere smarten, maar toch oorzaken van andere smarten. Want waardoor had die smart mij zo gemakkelijk en tot in mijn binnenste aangegrepen, dan alleen omdat ik mijn ziel had uitgestort op zand door een sterfelijk mens te beminnen alsof hij niet sterfelijk was? Het meest herstelden mij en deden mij opleven de troostwoorden van andere vrienden met wie ik beminde, wat ik beminde in plaats van U, en dat was de reusachtige fabel en de lange leugen, wier overspelige prikkeling, onze oren kittelend, onze geest bedierf. Maar die fabel ontviel me niet door de dood, ook al zou een van mij vrienden sterven. Nog andere dingen waren er, die in de omgang met hen mijn geest nog meer boeiden: samen spreken en samen lachen en wederkerig elkaar vriendelijk ter wille zijn, samen mooi geschreven boeken lezen, samen schertsen en elkaar beleefdheden bewijzen, soms het met elkaar oneens zijn zonder onaangenaamheden, zoals men het wel met zichzelf oneens is, en juist door een zelden voorkomende onenigheid de gewone eensgezindheid kruiden, elkaar iets leren of van elkaar iets leren, de afwezigen ongaarne missen en de terugkerende met vreugde ontvangen: door deze en dergelijke tekenen, die uit het hart van mensen, die elkaar wederkerig beminnen, voortkomen en zich uiten door de mond, de tong, de ogen en duizend vriendelijke gebaren, als het ware als door brandstof de gemoederen samensmeden en van velen tot één maken.

7.10 Over menselijke vriendschap: zalig hij, die in God bemint.

Dit is het, wat men in vrienden bemint en men bemint het zó; dat het menselijk geweten zichzelf verwijten maakt, wanneer het wederliefde niet met liefde of liefde niet met wederliefde vergeldt, zonder van het lichaam van de ander iets te verlangen dan tekenen van welwillendheid. Vandaar die rouw, als iemand sterft en die duisternis van smarten; vandaar het bloedende hart, wanneer de zoetheid in bitterheid veranderd is; en vandaar uit het verloren leven van de doden de dood van de levenden. Gelukzalig hij, die U bemint en zijn vriend in U en zijn vijand om Uwentwil. Want alleen hij verliest geen dierbare, wie allen dierbaar zijn in Hem, die niet verloren wordt. En wie is dat anders dan onze God, God, die hemel en aarde gemaakt heeft en ze vervult, omdat Hij ze gemaakt heeft door ze te vervullen? U verliest niemand, behalve hij, die U verlaat en omdat hij U verlaat; waarheen gaat hij of waarheen vlucht hij anders dan van U,

de goedgunstige tot U, de vertoornde? Want waar vindt hij niet in zijn straf Uw wet? En Uw wet is de waarheid en U bent de waarheid.

7.11 De schepselen zijn vergankelijk en in hen kan de ziel niet rusten.

O God van de heerscharen, bekeer ons en toon ons Uw aanschijn, zo zullen wij behouden zijn. Want waarheen ook de ziel des mensen zich wendt, hecht ze zich aan smarten, behalve in U, ook al hecht ze zich aan schone dingen buiten U en buiten zichzelf. En toch zouden die er niet zijn, als ze niet waren van U. Zij ontstaan en vergaan, en in het ontstaan begint als het ware hun zijn en zij groeien, om voltooid te worden, maar als ze voltooid zijn, worden zij oud en vergaan: maar niet allen worden oud, maar wel vergaan allen. Dus wanneer ze ontstaan en er naar streven om te zijn, hoe sneller ze dan groeien om te zijn, des te meer haasten ze zich om niet te zijn. Zo is hun wijze. Dit hebt U hun gegeven, omdat ze delen zijn van de dingen, die niet allen tegelijk zijn; maar doordat ze verdwijnen en anderen hen opvolgen, vormen ze allen tezamen het geheel, waarvan ze de delen zijn. Zie, zo wordt ook ons spreken gevormd door klanken. Want het spreken zal niet volledig zijn, wanneer ieder woord afzonderlijk, wanneer het uitgesproken is, niet verdwijnt, om door een ander opgevolgd te worden. Mijn ziel looft U om deze dingen, God, U Schepper van alle dingen, maar laat haar niet door de zinnen van het lichaam met de band van de liefde zich aan hen vasthechten. Want zij gaan, waarheen zij immer gingen, om niet te zijn en zij verscheuren de ziel door verderfelijke verlangens, omdat zij zelf wil zijn en begeert te rusten in de dingen, die ze bemint. In hen echter is geen plaats, waar ze kan rusten, want ze houden geen stand: ze vluchten en wie kan ze volgen met de zinnen van het lichaam? Of wie grijpt ze, zelfs als ze tegenwoordig zijn? Want de zintuigen van het lichaam zijn traag, omdat zij de zintuigen van het lichaam zijn: zij zijn beperkt door hun eigen aard. Zij zijn toereikend voor iets anders, waartoe zij gemaakt zijn, maar ze zijn niet toereikend om vast te houden de dingen, die van hun vastgesteld begin voortlopen naar hun vastgesteld einde. Want in Uw woord, waardoor ze geschapen worden, horen de dingen het bevel: "van hier en tot daar."

7.12 Al het geschapene is onstandvastig; alleen God is onwankelbaar.

Wees niet ijdel, mijn ziel, en laat het oor van uw hart niet doof worden door het gedruis van uw ijdelheid. Hoor ook gij: het Woord zelf roept U toe terug te keren en daar is de plaats van de onverstoorbare rust, waar de liefde niet verlaten wordt, als zij zelf niet verlaat. Zie die dingen gaan weg, opdat andere hen opvolgen en het aardse geheel besta uit al zijn delen. "Maar verdwijn ik soms ergens heen?" zegt het woord van God. Vestig daar uw woonstede, berg daar al wat U vandaar hebt, mijn ziel, die eindelijk moe bent van het bedrog. Vertrouw aan de waarheid toe, al wat U hebt van de waarheid en U zult niets verliezen, en wat in u aan de ontbinding prijs was gegeven zal weer opbloeien en al uw ziekten zullen genezen worden en al wat in Gij Uiteenviel zal weer gestalte

krijgen en vernieuwd worden en met u verbonden worden en het zal u niet neerwerpen daar waarheen het zelf neerdaalt, maar het zal standhouden met u en blijven bij de eeuwig standhoudende en blijvende God.

Waarom, mijn ziel, volgt U in verkeerdheid uw vlees? Laat dat zich bekeren en u volgen. Al wat U door het vlees leert kennen, is ten dele en U kent niet het geheel, waarvan het delen zijn en toch schept U daarin behagen. Maar indien de zin van uw vlees in staat was het geheel te bevatten en ook zelf niet, tot uw straf, beperkt was tot een deel van het geheel, dan zou U willen, dat al wat in het tegenwoordige bestaat, voorbijging, opdat U meer behagen kond scheppen in het geheel. Want ook wat men spreekt, hoort U door dezelfde zin van het vlees en U wilt stellig niet, dat de lettergrepen stilstaan, maar dat ze voorbijvliegen, opdat er andere komen mogen en U het geheel hoort. Zo is het steeds met een geheel, dat uit delen bestaat en waarvan alle delen, waaruit het bestaat, niet tegelijk zijn: het geheel schenkt meer vreugde dan de delen afzonderlijk, gesteld, dat het geheel zou kunnen worden waargenomen. Maar oneindig veel beter is Hij, die het geheel gemaakt heeft, en Hij is onze God, en Hij verdwijnt niet, omdat er niets is, dat Hem opvolgt.

7.13 In datgene, wat de mens behaagt, moet hij God beminnen.

Indien lichamen u behagen, prijs God om hunnentwil en breng uw liefde over op hun Maker, opdat U niet in de dingen, die u behagen, mishaagt. Indien zielen u behagen, laat ze dan in God bemind worden, want ook die zijn veranderlijk en wanneer ze in Hem bevestigd zijn, houden ze stand: anders zouden ze weggaan en ondergaan. Laat ze dus in Hem bemind worden, en breng tot Hem de zielen, die Gen. kunt en zeg tot hen: "Laat ons Deze beminnen; Hij heeft dit alles gemaakt en is niet verre. Want Hij heeft het niet gemaakt en is daarna weggegaan, maar uit Hem is alles in Hem. Zie, waar is Hij; waar wordt de Waarheid genoten? Hij is in het binnenste van het hart, maar het hart is van Hem afgedoold. Keert terug, o overtreders, tot het hart en hangt Hem aan, die u gemaakt heeft. Staat met Hem en U zult standhouden, rust in Hem en U zult rust vinden. Waarheen gaat U in woeste streken? Waarheen gaat gij? Het goede, dat U bemint, is van Hem: maar slechts voor zoverre het betrekking heeft op Hem, is het goed en zoet, maar terecht zal het bitter zijn, omdat, wanneer men Hem verlaten heeft, ten onrechte bemind wordt, wat van Hem komt. Waarom wilt U steeds maar moeilijke en moeite volle wegen wandelen? Er is geen rust, waar U haar zoekt. Zoekt, wat U zoekt, maar het is niet daar, waar U het zoekt. Een gelukkig leven zoekt U in het land van de dood: het is daar niet. Want hoe kan een gelukkig leven zijn, waar zelfs geen leven is?

Hij die ons leven zelf is, is hierheen afgedaald en heeft onze dood weggenomen en hem gedood uit de overvloed van zijn leven en met een stem als de donder riep Hij ons toe, dat wij van hier zouden terugkeren tot Hem in dat heiligdom, waaruit Hij gekomen is tot ons, eerst in de maagdelijke schoot, waar de

menselijke natuur zich met hem verbond, het sterfelijke vlees, opdat het niet immer sterfelijk zou zijn; en vandaar *als een bruidegom uitgaande uit zijn slaapkamer, was Hij vrolijk als een held, om het pad te lopen* Want Hij talmde niet, maar liep, roepend door woorden, daden, dood, leven, neerdaling, hemelvaart, roepend, dat we terug zouden keren tot Hem. En Hij verdween van voor onze ogen, opdat wij terug zouden keren tot het hart en Hem zouden vinden. Want Hij is heengegaan en zie, hier is Hij. Hij wilde niet lang bij ons zijn, maar Hij heeft ons niet verlaten. Want Hij is daarheen gegaan, vanwaar Hij nooit weggegaan is, want *de wereld is door Hem gemaakt en Hij was in deze wereld en Hij is in deze wereld gekomen om de zondaren zalig te maken*. En Hem belijdt mijn ziel en Hij geneest haar, want zij heeft tegen Hem gezondigd. Mensenkinderen, hoe lang zult U zwaar zijn van hart? Wilt gij, ook nadat het leven is neergedaald, niet opstijgen en leven? Maar waarheen stijgt U op, daar U reeds in de hoogte bent en uw mond in de hemel gesteld hebt? Daalt neer, opdat U mocht opstijgen tot God. Want U bent gevallen door op te stijgen tegen God. Spreek zo tot hen, opdat zij wenen in het dal van de tranen, en voer hen zo met u tot God, omdat U dit tot hen spreekt uit Zijn Geest, indien U het zegt, brandend van liefdevuur.

7.14 De oorsprong van de liefde.

Dit wist ik toen niet en ik beminde de schoonheid van lagere rang en ik daalde af in de diepte en zei tot mijn vrienden: "Beminnen wij iets anders dan het schone? Wat is dan schoon? En wat is schoonheid? Wat is het, dat ons aantrekt en dat onze neiging opwekt tot de dingen, die we beminnen? Want indien in hen niet bekoorlijkheid en luister was, zouden ze ons geenszins aantrekken." En ik merkte op en zag, dat in de lichamen iets is, dat ieder ding als geheel tot een schoon ding maakt, maar iets anders, dat daarom siert, omdat het op harmonische wijze zich aan iets aansluit, zoals een deel van het lichaam aan het geheel, of schoeisel aan de voet en dergelijke. En die overweging welde in mijn geest op uit het binnenste van mijn hart en zo schreef ik een werk "Over schoonheid en harmonie," ik meen in twee of drie boeken; U weet het, o God: want mij is het ontgaan. Immers wij hebben dat werk niet meer, maar wij zijn het op een of andere wijze kwijtgeraakt.

7.15 Zijn boek "Over schoonheid en harmonie"

Wat bracht mij er toe, Heere, mijn God, om dat boek op te dragen aan Hierius, een redenaar te Rome? Ik kende hem niet van aangezicht, maar de man was me lief door de roep van geleerdheid, die van hem uitging en ik had sommige uitspraken van hem gehoord en die bevielen mij. Maar hij beviel mij nog meer, omdat hij aan anderen beviel en men hem zeer prees, daar men er verbaasd over was, dat een Syriër, die eerst geleerd had zich gemakkelijk in het Grieks uit te drukken, later ook een bewonderenswaardig redenaar in het Latijn geworden was en dat hij volkomen op de hoogte was met al wat betrekking heeft op de

wijsbegeerte. Een mens wordt geprezen en bemind in zijn afwezigheid. Kan het zijn, dat die liefde van de mond van hem, die prijst, binnendringt in het hart van hem, die hoort? Dat niet; maar doordat de een bemint, wordt de ander door hem daartoe aangevuurd. Want hierdoor vat men liefde op voor de geprezene, doordat men gelooft, dat de lof niet met een bedrieglijk hart wordt verkondigd, en dat is het geval, wanneer men prijst uit liefde.

Want zo beminde ik toen de mensen in overeenstemming met het oordeel van mensen en niet met het Uw, mijn God, waarin niemand bedrogen wordt. Maar waarom werd hij niet geprezen, zoals een bekend wagenmenner, of een dierenvechter, die door de volksgunst beroemd is, maar geheel anders en veel ernstiger en zó als ook ik geprezen had willen worden? Want ik zou niet geprezen hebben willen worden als de toneelspelers, ofschoon ik ook zelf hen prees en liefhad, maar toch liever onbekend zou zijn dan op die manier bekend en liever gehaat dan zo bemind. Vanwaar komt het, dat in één ziel aan de verschillende en onderscheidene soorten van liefde zo verschillend gewicht wordt toegekend? Hoe komt het, dat ik in een ander iets bemin, dat ik slechts omdat ik het wederom haat, van mijzelf zou afwijzen en verdrijven, hoewel wij beiden toch mensen zijn? Want wanneer een goed paard bemind wordt door iemand, die dat toch niet zou willen zijn, ook al zou hij kunnen, dan kunnen we toch niet hetzelfde zeggen over een toneelspeler, die onze medemens is. Bemin ik dan in een mens datgene, wat ik niet zou willen zijn, ofschoon ik zelf een mens ben? Een ondoorgrondelijke diepte is de mens, wiens haar Gij, o Heere, geteld hebt en zonder U gaat geen enkel verloren: en toch: zijn haar zijn lichter te tellen dan zijn aandoeningen en de bewegingen zijns harten.

23. Die redenaar echter behoorde tot dat geslacht, en ik beminde hem zo, dat ik zelf ook wel zodanig wilde zijn; en ik dwaalde in mijn hoogmoed en werd van iedere wind gedreven en diep in het verborgen werd ik bestuurd door U. En vanwaar weet ik het en vanwaar ben ik zo zeker in mijn bekentenis aan U, dat ik hem meer beminde om de liefde van hen, die hem prezen dan om de dingen zelf, waarom hij geprezen werd? Want wanneer diezelfde mensen hem niet geprezen, maar gelaakt hadden en lakend en minachtend dezelfde dingen verteld hadden, dan zou ik niet over hem in vuur geraakt zijn en geestdrift voor hem hebben opgevat, en toch zouden de dingen niet anders geweest zijn en de man zelf zou geen andere geweest zijn, maar alleen de gezindheid van de vertellers zou een andere geweest zijn. Ziedaar hoe de ziel zwak terneer ligt, die zich nog niet vastgeklemd heeft aan de hechtheid van de waarheid. Naar gelang de wind van de woorden waait uit de borst van hen, die denken te weten, wordt ze voortgedreven en omgewend, gedraaid en weer omgedraaid en het licht wordt haar verduisterd en de waarheid wordt niet gezien. En zie deze is vóór ons. Het was mij heel wat waard, indien mijn geschrift en mijn studiën die man bekend werden: zou hij ze goed vinden, dan zou ik nog geestdriftiger worden; zou hij ze echter afkeuren, dan zou mijn ijdel hart, dat Uw vastheid miste, gewond worden. En toch liet ik gaarne dat schone en passende, waarover ik mijn

aan hem opgedragen boek geschreven had, in de geest aan de ogen van mij beschouwing voorbijgaan en ik bewonderde het, zonder dat iemand met mij het prees.

7.16 De categorieën van Aristoteles en de boeken over de vrije kunsten begrijpt hij uit zichzelf.

Wat nut was het mij, dat, toen ik op ongeveer twintigjarige leeftijd een geschrift van Aristoteles in handen kreeg dat getiteld is "De tien categorieën" - en daar mijn leermeester, een Carthaagsch leraar van de welsprekendheid en ook anderen, die voor geleerden doorgingen, die titel met van ijdelheid opgeblazen wangen plachten aan te halen, greep ik vol gretigheid en met verwachting, die door die naam gespannen was op iets buitengewoon groots en goddelijks, maar dat boek - wat nut dan was het mij, dat ik het alleen las en begreep? En toen ik er over sprak met mensen, die zeiden, dat ze dat boek ternauwernood begrepen hadden onder leiding van de geleerdste leraren, die het niet alleen bespraken, maar ook toelichtten met veel tekeningen in het zand, konden zij er mij niets anders van zeggen, dan wat ik ook, het voor mezelf lezend, te weten was gekomen. En het scheen mij duidelijk genoeg wat zij zeiden over de substanties,⁷ bijvoorbeeld: mens, en over wat in die substanties zich bevindt, bijvoorbeeld: de gestalte van de mens, hoedanig die is, en zijn grootte, hoeveel voet hij lang is, en zijn betrekking, wiens broeder hij is, of waar hij woont, of wanneer hij geboren is, of hij staat of zit, of hij geschoeid of gewapend is, of hij iets doet of iets lijdt en de ontelbare andere gevallen, die onder deze negen categorieën of onder de categorie van de substantie zelf gebracht kunnen worden en waarvan ik er bij wijze van voorbeeld enige genoemd heb.

25. Welk nut gaf mij dit, waar het mij zelfs nadeel bracht? Immers, in de mening, dat alles, wat bestaat, besloten is binnen die tien categorieën, trachtte ik ook U, mijn God, die wonderbaarlijk eenvoudig en onveranderlijk bent, zo te begrijpen, alsof ook U het subject waart van Uw grootte of schoonheid, zodat die beiden in U waren als in hun subject, evenals in een lichaam, hoewel U zelf Uw grootte en Uw schoonheid bent, een lichaam echter niet daarom groot en schoon is, omdat het een lichaam is; want ook indien het minder groot en minder schoon zou zijn, zou het niettemin een lichaam zijn. Zo was het onjuistheid, wat ik over U dacht, geen waarheid, en verzinnselen van mij ellende, en niet de hechtheid van Uw zaligheid. Want U had bevolen en zo geschiedde het met mij, dat de aarde doornen en distels voor mij zou voortbrengen en ik in het zweet van mijn aanschijn mijn brood zou vinden.

⁷ Tot recht verstand van deze plaats zij er op gewezen, dat Aristoteles als hoogste klassen, waarin onze begrippen omtrent het bestaande in te delen zijn, de volgende tien aannam, die hij categorieën noemde: substantie, hoe groot (kwantiteit), hoedanig (kwaliteit), tot iets in betrekking (relatie), waar, wanneer, liggen, hebben, doen en lijden.

26. En wat nut het mij, dat ik, die toen een verdorven slaaf van slechte begeerten was, alle boeken van de zogenaamde vrije kunsten voor mezelf las en begreep, zoveel als ik maar kon lezen? En ik verheugde mij daarin en wist niet, vanwaar al wat daarin waar en zeker was, kwam. Want ik had mijn rug gekeerd naar het licht en mijn gelaat naar wat belicht wordt: en daarom werd mijn gelaat zelf, waarmee ik het verlichte zag, niet verlicht. Al wat ik van de kunst om te spreken en te betogen, al wat ik van de meetkunde, van de muziek en de getallenleer zonder grote moeite en zonder dat iemand mij onderwees, begreep, weet Gij, Heere mijn God, want de vlugheid van begrip en de scherpste van inzicht zijn Uw gave. Maar ik offerde U niet daarvan. En zo strekte het mij niet tot nut, maar tot verderf, omdat ik er op uit was een zo goed deel van mijn vermogen in mijn macht te hebben en ik bewaarde mijn sterkte niet tot Uw eer, maar ik ben weg gereisd van U in een vergelegen land om haar te verkwisten in overspelige begeerten. Want wat nut mij een goede zaak, wanneer ik haar niet goed gebruikte? Want ik merkte niet, dat die kunsten zelfs door ijverige en begaafde leerlingen zeer moeilijk begrepen werden, behalve toen ik hun ze trachtte uit te leggen en hij blonk het meest uit onder hen, die mijn uitlegging niet al te traag kon volgen.

Maar wat nut was dat mij, daar ik meende, dat Gij, Heere God 31 en Waarheid, een onmetelijk lichtend lichaam waart en ik een stukje van dat lichaam? O grote dwaasheid! Maar zo was ik, en ik schaam mij niet, mijn God, U te belijden Uw barmhartigheden jegens mij, en U aan te roepen, ik, die mij toen niet schaamde de mensen mijn godslasteringen te verkondigen en tegen U te blaffen. Wat dan baatte mij toen mijn verstand, dat gemakkelijk in die wetenschappen de weg vond, en wat baatte het mij, dat ik zonder enige hulp van menselijk onderricht zoveel ingewikkelde boeken ontwarde, daar ik in de leer van de vroomheid zo afschuwelijk en in goddeloze schandelijkheid dwaalde? Of was het wel een zo groot nadeel voor Uw nederige dienaren, dat ze een veel trager geest bezaten, daar ze niet ver van U weggingen, zodat zij in het nest Uwer kerk veren kregen en de vleugelen van hun liefde met het voedsel van een gezond geloof sterkten? O Heer onze God, laat ons hopen onder de schaduw van Uw vleugels en bescherm ons en draag ons. U zult ons dragen, U zult ons dragen én in onze jeugd én tot de grijsheid toe zult U ons dragen; want onze sterkte is dan sterkte, als U die bent, maar als ze de onze is, is ze zwakheid. Bij U leeft altijd ons goed en omdat we ons daarvan hebben afgekeerd, zijn we verkeerd geworden. Mogen wij dan terugkeren, Heere, opdat wij niet omgekeerd worden; want bij U leeft zonder enig gebrek ons goed, dat U zelf bent en wij vrezen niet, dat er geen plaats is, waarheen wij kunnen terugkeren, omdat wij vandaar afvielen; wanneer wij echter afwezig zijn, stort ons huis, Uw eeuwigheid, niet in.

8 VIJFDE BOEK

8.1 Inleiding

Hij vertelt de gebeurtenissen van zijn negenentwintigste jaar. Hij vervreemdt van de sekte van de Manichaeërs. Door Gods voorzienigheid wordt hij als leraar van de welsprekendheid naar Rome gezonden en vervolgens naar Milaan. Daar begint hij tot inkeer te komen; na Ambrosius gehoord te hebben besluit hij weer catechumeen van de kerk te worden.

8.2 Hij wekt de geest op tot Gods lof.

1. Aanvaard het offer van mij belijdenissen uit de hand van mij tong, die U gevormd hebt en opgewekt om Uw naam te belijden, en genees mijn beenderen, en laat ze zeggen: "*Heere, wie is U gelijk?*" Immers hij, die U belijdt, onderricht U niet, wat er in hem geschiedt, omdat een gesloten hart Uw oog niet buitensluit en de hardheid van de mensen Uw hand niet afweert, maar U verbreekt haar, wanneer U wilt, of U erbarmend of straffend, en er is niemand, die zich kan verbergen voor Uw hitte. Maar mijn ziel moge U loven, opdat ze U beminnen, en zij moge Gij Uw ontfermen belijden, opdat ze U loven. Geheel Uw schepping houdt niet op U te prijzen en zwijgt niet, noch iedere mensengeest door de lippen, die hij tot U keert, noch de dieren, noch de stoffelijke wezens door de lippen van degenen, die hen beschouwen, opdat onze ziel zich opricht van haar slapheid tot U, steunend op de dingen, welke U gemaakt hebt en overgaand tot U, die ze wonderbaarlijk gemaakt hebt: en daar is verkwikking en waarachtige sterkte.

8.3 De bozen ontkomen niet aan Gods tegenwoordigheid; zij moeten zich dus tot Hem bekeren.

Laat de bozen, in hun onrust, gaan en wegvlugten van U. En U ziet hen en onderscheidt hen als schaduwen en zie het geheel, met hen erbij, is schoon en toch zijn zij zelf lelijk. En welke schade brachten ze U toe? Of waarin hebben zij Uw rijk ontsierd, dat van de hemelen af tot aan de uiterste grenzen recht en ongeschonden is? Want waarheen vluchtten zij, toen zij vluchtten van Uw aanschijn? Of waar vindt U hen niet? Maar zij vloden, opdat zij U niet zouden zien, die hen zaagt, en in hun verblinding op U zouden stoten - want U verlaat niets van wat U geschapen hebt - op U zouden stoten in hun ongerechtigheid en rechtvaardig zouden worden gepijnigd, zich onttrekkend aan Uw zachtmoedigheid en stotend op Uw gerechtigheid en vallend in Uw strengheid. Zij weten blijkbaar niet, dat U overal bent en geen plaats U omgrent; en U alleen bent tegenwoordig ook voor hen, die zich ver verwijderden van U. Laat hen dan omkeren en U zoeken, omdat U niet Uw schepsel verlaten hebt, zoals zij hun Schepper hebben verlaten. Laat hen zich bekeren en zie, U bent daar in hun hart, in het hart van hen, die U belijden en die zich in Uw armen werpen en aan Uw borst wenen na hun moeilijke wegen: en Gij, in Uw vriendelijkheid, wist hun

tranen af en nog meer wenen zij en verheugen zich in tranen, omdat Gij, o Heere, niet enig mens van vlees en bloed, maar Gij, Heere, die hen gemaakt hebt, hen verkwikt en troost. En waar was ik, omdat ik U zocht? U was vóór mij, maar ik was weggegaan van mijzelf en ik kon mijzelf niet vinden: hoeveel minder U!

8.4 Over de Manichaeër Faustus en over de verblindheid van de filosofen, die wegens de schepselen de Schepper niet kennen.

Voor het aangezicht van mijn Gods zal ik van de gebeurtenissen uit het negen en twintigste jaar mijns levens spreken. Naar Carthago was gekomen een zekere bisschop van de Manichaeërs, genaamd Faustus, een grote strik van de duivel, en velen werden daarin gevangen, verlost door zijn aangename spreektrant. En ofschoon ik die wel prees, wist ik hem toch gescheiden te houden van de waarheid van de dingen, die ik begerig was te leren en ik lette er op, wat die bij zijn volgelingen zo beroemde Faustus mij voorzette aan kennis, niet hoe de schotel van zijn welsprekendheid was, waarin hij het opdiende. Want zijn faam was hem voorgedaan en had me verteld, dat hij zeer ervaren was in alle eervolle wetenschappen en dat hij vooral geleerd was op het terrein van de vrije kunsten. En daar ik veel gelezen had in de boeken van de filosofen en dat in mijn geheugen bewaard had, vergeleek ik daaruit enige dingen met de breed uitgesponnen fabelen van de Manichaeërs, en mij scheen waarschijnlijker wat die filosofen gezegd hebben, die zoveel vermochten, dat ze de wereld konden beoordelen, ofschoon zij haar Heer allermint gevonden hebben. Want U bent hoog, Heere, en U ziet het nederige aan, maar het verhevene kent U van verre en U bent slechts nabij de gebroken van harte en U laat U niet vinden door de hovaardige, zelfs niet wanneer zij in hun weetgierige geleerdheid de sterren en de zandkorrels zouden tellen en de sterrenhemel zouden afmeten en de banen van de hemellichamen zouden naspeuren. Want met hun verstand en het vernuft, dat U hun gegeven hebt, vorsen ze die dingen na en veel hebben zij gevonden en vele jaren tevoren voorspeld, zon- en maansverduisteringen, op welke dag, op welk uur, en in welke omvang die zouden plaats hebben en hun berekening heeft hen niet bedrogen. En het is zo gebeurd, als zij voorspeld hebben en de door hen gevonden regelen hebben zij opgeschreven en die worden nog heden gelezen en uit hen wordt voorspeld, in welk jaar en in welke maand van het jaar en op welk uur van de dag en voor hoe groot deel de zon of de maan haar licht zal verduisteren en het zal zo gebeuren, als voorspeld wordt. En de mensen, die daarin onkundig zijn, bewonderen dat en staan verstomd, en zij, die er kundig in zijn, springen op en verheffen zich, en terwijl ze in hun goddeloze hovaardij zich verwijderen van Uw zo groot licht en verduisterd worden, zien zij van tevoren een zonsverduistering, die plaats zal hebben, maar hun eigen tegenwoordige verduistering zien zij niet - want zij zoeken niet met vromen zin, vanwaar zij het verstand hebben, waarmee zij die dingen nazoeken - en wanneer zij vinden, dat U hen gemaakt hebt, geven ze zichzelf niet aan U over, opdat U hen zou bewaren als Uw maaksel, en zij doden

zich niet voor U zoals ze zichzelf gemaakt hebben en slachten niet hun zelfverheffing als gevogelte, en als de vissen van de zee hun weetgierigheid, waarmee zij de verborgene paden van de diepte doorwandelen en hun vleselijke lusten als de dieren van het veld, opdat Gij, o God, als een verterend vuur hun dode zorgen verteert, hen herscheppend tot onsterfelijkheid.

5. Maar zij kennen niet de weg, Uw Woord, waardoor U gemaakt hebt, wat zij tellen en henzelf, die tellen en het zintuig, waardoor ze zien, wat ze tellen en het verstand, waarmee zij tellen; en Uw *verstand is geen getal*. Hijzelf echter, de Eniggeboren, *is ons geworden wijsheid en rechtvaardigheid en heiligmaking* en Hij is onder ons geteld en betaalde de keizer schatting. Zij kennen deze weg niet, langs welke zij van zichzelf tot Hem kunnen afdalen en door Hem opstijgen tot Hem. Zij kennen deze weg niet en menen, dat zij verheven zijn met de sterren en lichtend, maar zie, zij zijn op de aarde gestort en *hun onverstandig hart is verduisterd geworden*. En veel waars zeggen ze over de schepping, maar de Waarheid, de Bouwheer van de schepping, zoeken ze niet vromelijk en daarom vinden ze Hem niet, of indien ze Hem vinden, verheerlijken zij, God kennende, Hem niet als God en danken Hem niet, maar zij worden verijdeld in hun overleggingen en geven zich uit voor wijzen, terwijl ze zichzelf toeschrijven, wat het Uw is, en daardoor in hun geheel verkeerde verblindings zelfs U trachten toe te schrijven wat van hen is, leugens toedichtend U, die de Waarheid bent, en *de heerlijkheid van de onverderfelijke Gods veranderend in de gelijkenis eens beeld van een verderfelijk mens, en van gevogelte en van viervoetige en kruipende gedierten*, en zij veranderen Uw waarheid in leugen en eren en dienen het schepsel boven de Schepper.

6. Vele juiste uitspraken echter, waartoe zij gekomen waren door de waarneming van de schepping zelf, had ik onthouden, en ik vond daarin een wetenschappelijke verklaring door middel van berekeningen en het in acht nemen van de tijdsorde en de zichtbare getuigenissen van de hemellichamen en vergeleek die met de uitspraken van Manichaeus, die over deze dingen veel geschreven heeft, breedvoerig bazelend, en daar vond ik geen verklaring, noch van de zomerzonnestilstand, noch van de dag- en nachtevening, noch van zonnen- en maansverduisteringen, noch van andere dergelijke verschijnselen, waarvan ik in de boeken van de wereldse wijsheid geleerd had. Hier echter moest ik geloven op bevel, maar het klopte niet met die verklaringen, die gevonden waren door berekening en door mijn ogen, maar het was geheel anders.

8.5 Alleen de kennis Gods maakt gelukkig.

Maar, *Heere, U God van de waarheid*, ieder, die zulke dingen kent, is daarom toch nog niet U welgevallig? Want ongelukkig is de mens, die dat alles kent, maar U niet kent; gelukkig echter hij, die U kent, ook al kent hij dat niet. Hij echter, die zowel U als die dingen kent, is om die dingen niet gelukkiger, maar

alleen om U gelukkig, indien hij U kennend als God, U verheerlijkt en dankt en niet verijldeld wordt in zijn overleggingen. Want evenals hij er beter aan toe is, die een boom weet te bezitten en voor het gebruik van die boom U dankt, ook al weet hij niet, hoeveel ellen hij hoog is of hoever hij zich in de breedte uitstrekt, dan hij, die de boom meet en al zijn takken telt, maar niet de bezitter ervan is, noch zijn Schepper kent of liefheeft, zo is het dwaas er aan te twijfelen of een gelovig man, wie de gehele wereld met al haar rijkdommen toebehoort, *als niets hebbende en nochtans alles bezittende*, doordat hij U aanhangt, wie alles dient, ook al kent hij niet eens de omwentelingen van de Grote Beer, toch veel beter er aan toe is dan een, die de hemel afmeet en de sterren telt en de elementen weegt, maar U veronachtzaamt, die alles in maat en getal en gewicht geordend hebt.

8.6 De onkunde van Manichaeus op het gebied van de sterrenkunde maakt hem ongeloofwaardig in de overige dingen.

Maar wie verlangde van een zekeren Manichaeus ook over die dingen te schrijven, zonder wier kennis vroomheid geleerd kon worden? Want U hebt tot de mens gezegd: "zie, de vroomheid is wijsheid." En daarin kon hij onkundig zijn, ook al wist hij die dingen volmaakt: daar hij ze echter niet kende, hoewel hij toch in zijn onbeschaamdheid ze durfde onderwijzen, moest hij met de vroomheid wel geheel en al onbekend zijn. Want het is ijdelheid die wereldse dingen, zelfs als men ze kent, openlijk te verkondigen; maar vroomheid is het U te belijden. En terwijl hij van haar afweek, sprak hij veel over die dingen met dit gevolg, dat hij, aan de kaak gesteld door hen, die er werkelijk verstand van hadden, duidelijk liet zien, wat voor inzicht hij had in de overige dingen, die meer in het verborgene liggen. Want hij wilde niet gering geacht worden, maar trachtte de overtuiging te doen post vatten, dat de Heilige Geest, de Trooster en de Verrijker van Uw gelovigen met zijn volledig gezag persoonlijk in hem aanwezig was. Toen hij dus er op betrapte werd, dat hij over de hemel en de sterren en over de loop van de zon en van de maan onjuiste dingen gezegd had, moest het duidelijk aan het licht treden, dat, ofschoon die dingen geen betrekking hebben op de leer van de godsdienst, toch zijn waagstuk heiligschennend was, daar hij dingen, die hij niet alleen niet wist, maar die zelfs onjuist waren, in dwaze en ijdele hovaardij zei met de bedoeling, dat die uitspraken aan hem als aan een goddelijk persoon zouden worden toegeschreven.

8. Want wanneer ik deze of genen Christenbroeder hoor, die van die dingen geen verstand heeft en die zich vergist, dan zie ik die man geduldig aan bij het uitspreken van zijn meningen en ik merk, dat het hem geen schade doet, daar hij omtrent U, Heere, Schepper van het al, geen onwaardige dingen gelooft,

indien hij wellicht onkundig is in zake de ligging en de gesteldheid van een stoffelijk schepsel. Tot nadeel echter zou het hem zijn, wanneer hij meende, dat dit behoort tot de inhoud van de leer van de vroomheid en het ondernam hardnekkig de juistheid te verzekeren van datgene, wat hij niet weet. Maar ook zo'n zwakheid wordt, als men nog ligt in de windselen van het geloof, door de liefde als een moeder gedragen, totdat de nieuwe mens is opgegroeid *tot een volkomen man* en niet kan *omgevoerd worden met allen wind van de leer*. Maar wanneer iemand het waagt als leermeester, als man van gezag, als gids en voorman van hen, die hij tot die dingen overhaalde, op te treden zó, dat zijn volgelingen menen niet een of anderen mens, maar Uw Heiligen Geest te volgen, wie zou dan niet van oordeel zijn, dat een zo grote waanzin, wanneer de onjuistheid van zijn beweringen wordt aangetoond, te verfoeien en ten zeerste te verwerpen is? Maar ik was er nog niet geheel zeker van, of niet wellicht ook volgens zijn uitspraken de wisseling van langere en kortere dagen en nachten en die van nacht en dag zelf en de verduisteringen van de hemellichamen en al dergelijke dingen, waarover ik in andere boeken gelezen had, konden verklaard worden, zodat, als dat misschien mogelijk was, het voor mij onzeker zou worden, of hij gelijk had of niet, maar ik in dat geval aan zijn gezag de voorkeur zou schenken ter bepaling van mijn geloof, omdat ik aan zijn heiligheid geloofde.

8.7 Faustus was welsprekend, maar onkundig op het gebied van de vrije kunsten.

En gedurende de bijna negen jaren, tijdens welke ik, geestelijk dwalend, de Manichaeërs hoorde, wachtte ik met gespannen verwachting de komst van die Faustus af. Want de anderen, die ik toevallig ontmoette, en die in het beantwoorden van de vragen over dergelijke dingen, welke ik hun voorlegde, faalden, verzekerden mij, dat, wanneer hij kwam en ik met hem in gesprek raakte, hij mij deze dingen en ook nog ingewikkelder vraagstukken, die ik hem wellicht zou voorleggen, zeer gemakkelijk en op heldere wijze zou uitleggen. Toen hij dan kwam, leerde ik hem kennen als een vriendelijk man, die aangenaam sprak en over de zaken, die zij plegen te bespreken, veel innemender wist te babbelen. Maar wat hielp het voor mijn dorst, dat de meest onberispelijke schenker mij kostbare bekers bood? Mijn oren waren met dergelijke dingen reeds verzadigd, en die schenen mij niet daarom beter toe, omdat ze beter gezegd werden, en niet daarom waar, omdat ze welsprekend werden meegedeeld en niet daarom scheen mij de ziel wijs toe, omdat het gelaat de passende uitdrukking aannam en de inkleding van de woorden sierlijk was. Zij echter, die mij gezegd hadden, dat ik zijn komst maar moest afwachten, waren geen goede beoordelaars van de dingen en daarom scheen hij hun verstandig en wijs toe, omdat hij hun door zijn woorden behaagde. Ook een ander soort van mensen heb ik leren kennen, die zelfs de waarheid verdacht vinden en zich niet bij haar willen neerleggen, wanneer ze in sierlijke en rijke

taal wordt voorgedragen. Maar mij had mijn God reeds onderricht op wonderlijke en verborgen wijze, en dat U mij onderricht hebt, geloof ik daarom, omdat het waar is en er buiten U geen andere leermeester van de waarheid is, waar en vanwaar dan ook ze aan het licht getreden is. Van U dus had ik reeds geleerd, dat iets niet daarom voor waar gehouden moet worden, omdat het sierlijk gezegd wordt en niet daarom voor onwaar, omdat de woorden in minder schonen vorm van de lippen komen; en omgekeerd, dat iets niet daarom voor waar moet gelden, omdat het niet beschaafd wordt meegedeeld, en niet daarom voor vals, omdat de taal schitterend is, maar dat de wijsheid en de dwaasheid zijn als goede en slechte gerechten, en dat in sierlijke en onsierlijke woorden als in fijn en ruw aardewerk beide soorten van gerechten kunnen worden opgediend.

Zo vond mijn begerigheid, waarmee ik zolang die man had verwacht, wel behagen in de gebaren en het vuur, waarmee hij zijn voordrachten hield, en in de passende bewoordingen, die hem gemakkelijk in de mond kwamen om zijn gedachten in te kleden. Ik had daar behagen in en met velen, ja zelfs boven velen, prees en loofde ik hem; maar het hinderde mij, dat ik in de kring van de toehoorders geen gelegenheid kreeg om hem de zorgen, die mijn vragen mij veroorzaakten, voor te leggen en met hem te delen in vertrouwelijk onderhoud door woord en wederwoord. En toen ik daartoe gelegenheid kreeg, en met mijn vrienden op een tijd, waarop het niet onpassend was van gedachten te wisselen, zijn aandacht in beslag nam en ik enkele dingen te berde bracht, die mij zwaar wogen, trof ik terstond reeds in hem een man aan, die van de vrije kunsten slechts de taalleer kende en dan nog op de gewone wijze. En doordat hij enige redevoeringen van Cicero gelezen had en een enkel boek van Seneca en iets van de dichters en enige boeken van zijn sekte, die in het Latijn in behoorlijken stijl geschreven waren, en doordat hij een dagelijkse oefening had in het woordvoeren, had hij zich een welbespraaktheid eigen gemaakt, die hij door een verstandig gebruik van zijn gaven en een zekere natuurlijke bekoring nog innemender en verleidelijker wist te maken. Is het zo niet, als ik me nu herinner, Heere mijn God, Rechter van mijn geweten? Mijn hart en mijn herinnering liggen voor U, die toen in de verborgen geheimenis Uwer voorzienigheid met mij werkzaam waart, en reeds bezig waart mijn smadelijke dwalingen mij onder het oog te brengen, opdat ik ze zou zien en haten.

8.8 Hij vervreemdt van de sekte van de Manichaeërs.

Want nadat mij voldoende duidelijk geworden was, dat hij onervaren was in die kunsten, waarin ik gemeend had, dat hij zou uitblinken, begon ik er aan te wanhopen, dat hij mij de vraagstukken, die mij kwelden, kon uitleggen en oplossen; daarin zou hij wel onkundig geweest kunnen zijn en toch de ware

vroomheid bezitten, maar dan alleen, als hij geen Manichaeër geweest was. Immers hun boeken zijn vol van ellenlange fabelen over de hemel, de gesternten, de zon en de maan: en ik geloofde reeds niet meer, dat hij mij haarfijn kon uitleggen, dat die dingen, wanneer ze, zoals ik begeerde, vergeleken werden met de berekeningen, die ik elders gelezen had, veeleer zo waren, als in de boeken van Manichaeus te lezen stond, of tenminste, dat uit die boeken een even goede verklaring gegeven kon worden. Toen ik echter dit hem ter overweging en bespreking voorlegde, gedroeg hij zich bescheiden en durfde die last niet op zich te nemen. Want hij wist, dat hij er geen verstand van had en hij schaamde zich niet dat te bekennen. Hij behoorde niet tot die veelpraters waarvan ik er velen had moeten dulden, die mij in die dingen poogden te onderrichten, maar niets zeiden. Hij echter had een hart, zij het niet recht voor U, toch ook niet zonder een zekere behoedzaamheid ten opzichte van zichzelf. Hij was niet geheel en al onbekend met zijn onkunde en wilde zich niet door er maar op los te redeneren in de engte laten drijven, waar hij niet gemakkelijk meer een uitweg of een terugtocht zou kunnen vinden: ook daardoor beviel hij mij beter. Want de bescheidenheid van een geest, die daar voor uit durft te komen, is schoner dan de dingen, die ik begeerde te weten. En ik bevond, dat hij in alle enigszins moeilijke en ingewikkelde vraagstukken zo was.

Daar zo de belangstelling, die ik gericht had op de geschriften van Manichaeus, een gevoelige slag gekregen had, en daar ik nog minder verwachting had van hun overige leraren, nu ik met deze beroemden man met betrekking tot mijn vele moeilijkheden deze ervaring had opgedaan, begon ik veel met hem om te gaan ten gevolge van zijn brandende belangstelling voor die letterkundige onderwerpen, die ik toen reeds als leraar in de welsprekendheid te Carthago met de jongelieden behandelde, en ik begon met hem boeken te lezen, waarvan hij gehoord had en die hij wenste te leren kennen en ook andere, die ik zelf voor een man van zijn ontwikkeling geschikt oordeelde. Overigens was al mijn ijver, waarmee ik besloten was geweest in die sekte vorderingen te maken, na de kennismaking met die man geheel verdwenen, niet zó, dat ik me geheel van hen afscheidde; maar daar ik toch niets beters vond dan dat, waarin ik, hoe dan ook, terecht gekomen was, besloot ik voorlopig maar tevreden te zijn tenzij zich wellicht iets aan me voordeed, dat verkieselijker was. Zo was die Faustus, die voor velen een strik van de dood geworden was, zonder zijn wil en zonder zijn weten reeds begonnen mijn strik, waarin ik gevangen was, weer los te maken. Want Uw in het verborgen werkende voorzienigheid, mijn God, trok de handen niet af van mijn ziel en het hart bloed van mij moeder werd door haar tranen dag en nacht voor mij geofferd, en U handelde met mij op wonderbaarlijke wijze. U deed dat, mijn God. Want de gangen van de mensen worden door de Heere gericht, *en Hij heeft lust aan zijn weg*. Of hoe kan de redding bewerkt worden dan door Uw hand, die herstelt, wat U gemaakt hebt?

8.9 Hij vertrekt tegen de zin van zijn moeder naar Rome.

Het was dus Uw leiding, dat ik mij liet overhalen om naar Rome te verhuizen en liever daar het onderricht te geven, dat ik te Carthago gaf. En waardoor ik hiertoe kwam, zal ik niet nalaten U te belijden, want ook hierin moeten de diepe verborgenheden Uwer voorzienigheid en Uw kennelijk aanwezige barmhartigheid jegens ons, overdacht en verkondigd worden. Niet daarom wilde ik naar Rome verhuizen, omdat mij door mijn vrienden, die me dit aanrieten, een groter inkomen en een groter aanzien in het uitzicht gesteld werden - ofschoon ook die dingen mij niet geheel koud lieten - maar dit was de voornaamste en nagenoeg enige beweegreden, dat ik hoorde, dat de jongelieden daar rustiger studeerden en door een beter geregelde tucht binnen de perken gehouden werden, zodat ze niet dan hier dan daar brutaal in de les binnenstormden van een leermeester, die de hun niet was, ja zonder zijn toestemming in 't geheel niet toegelaten werden. Daarentegen heerst te Carthago onder de studenten een schandelijke en ongebreidelde teugelloosheid: onbeschaamd stormen ze binnen en bijna als razende verstoren zij de orde, die ieder in het belang van zijn leerlingen heeft ingesteld. Met onbegrijpelijke lompheid doen ze vele onbehoorlijke dingen, die bij de wet strafbaar zouden zijn, als ze niet door de gewoonte beschermd werden; en deze gewoonte bewijst, dat ze nog des te ellendiger zijn, omdat ze, alsof het geoorloofd ware, doen, wat volgens Uw eeuwige wet nimmer geoorloofd zal zijn, en zij menen ongestraft te handelen, ofschoon ze juist door de verblindings van hun handelwijze gestraft worden en onvergeeflijk veel erger dingen lijden, dan ze doen. Zo zag ik mij gedwongen de gewoonten, die ik in mijn studietijd niet tot de mijn had willen maken, nu ik leraar was, te dulden van anderen en daarom besloot ik daarheen te gaan, waar naar de inlichtingen van allen, die erover konden oordelen, zulke dingen niet plaats vonden. In waarheid echter waart U het, mijn hoop en *mijn deel in het land van de levenden*, die, opdat ik van woonplaats op aarde zou veranderen tot heil van mij ziel, te Carthago mij prikkelen deed toekomen, waardoor ik me vandaar zou losrukken en die mij te Rome lokmiddelen voorhield, waardoor ik zou worden aangetrokken, en dat door middel van mensen, die een dood leven beminden en die hier te Carthago dolzinnige dingen deden, ginds te Rome ijdele voorspiegelden, en tot verbetering van mij gingen gebruikt U in het verborgene hun en mijn verkeerdheid. Want zij, die mijn rust verstoorde, waren verblind in schandelijke razernij, en zij, die mij uitnodigden tot verandering, bedachten alleen aardse dingen; ik echter verfoeide hier een werkelijke ellende, en zocht ginds een vals geluk.

Waarom ik van hier weg en daar heen ging, U wist het, o God, maar U gaf het noch mij te kennen, noch mijn moeder, die over mijn vertrek hevig jammerde en mij tot aan zee begeleidde. En daar zij mij met geweld wilde tegenhouden, om of mij weer mee terug te nemen naar huis, of met me mee te gaan, beloog

ik haar en gaf voor, dat ik een vriend niet alleen wilde laten, die op wind wachtte om uit te zeilen. En ik beloog mijn moeder - en dat nog wel zo'n moeder - en ontsnapte: ook dat hebt U mij vergeven in Uw barmhartigheid, mij behoedend voor de wateren van de zee, mij, die vol was van afschuwelijke onreinheid, totdat U mij bracht tot het water van Uw genade, opdat ik daardoor zou worden afgewassen en uit de ogen van mij moeder zouden opdrogen de stromen van tranen, waarmee zij dagelijks in gebed tot U de aarde onder haar gelaat bevochtigde. En toen zij toch weigerde zonder mij terug te gaan, kon ik er haar slechts met moeite toe krijgen om op een plaats in de nabijheid van ons schip, die aan de herinnering van de zaligen Cyprianus gewijd was, te overnachten. Maar in die nacht vertrok ik heimelijk, zij echter niet: zij bleef, in gebed en in tranen. En wat anders smeekte zij van U, mijn God, onder zoveel tranen, dan dat U mij niet zou laten wegvaren? Maar U naar Uw hoog raadsbesluit, verhoorde wel het voornaamste van haar verlangen, maar bekommerde! U niet om wat ze toen smeekte, opdat U van mij zou maken, wat zij altijd smeekte. De wind woei en vulde onze zeilen en onttrok aan onze ogen het strand, waar de volgenden morgen zij buiten zichzelf was van smart en met klachten en zuchten Uw oren vervulde, zonder dat U daarop acht sloeg, daar U mij door mijn begeerten meesleurde om aan die begeerten zelf een eind te maken, en haar vleselijk verlangen door de rechtmatige striemen van de smarten gekastijd werd. Immers zij wilde mij gaarne bij zich hebben, zoals moeders plegen te doen, maar dan nog veel meer dan vele andere moeders en zij wist niet, welk een vreugde U haar uit mijn afwezigheid zou bereiden. Dat wist zij niet, daarom weende zij en weeklaagde en in die smarten openbaarde zich in haar het erfdeel van

Eva, daar ze met smart zocht, wat ze met smart gebaard had. En toch, na zich beklaagd te hebben over mijn bedrog en wreedheid, keerde zij er toe terug om U voor mij te bidden en ging aan haar gewone bezigheden; maar ik ging naar Rome.

8.10 Door koorts aangetast wordt hij gevaarlijk ziek.

En zie, daar werd ik opgewacht door de gesel van lichamelijke ziekte en reeds was ik op weg naar de hel, dragend al de zonden, die ik bedreven had tegen U, tegen mijzelf en tegen anderen, en die veel en zwaar waren, en bovendien nog de erfzonde, waardoor wij allen in Adam sterven. Want geen enkele daarvan had U mij vergeven in Christus, en Hij had aan zijn kruis niet de vijandschap te niet gemaakt, waarin ik met U geraakt was door mijn zonden. Want hoe had Hij die te niet kunnen maken door de kruisiging van een schijnbeeld, waarvoor ik Hem

hield.⁸ Even vals als mij de dood van zijn lichaam scheen, even werkelijk was die van mijn ziel, en even werkelijk de dood van zijn lichaam was, even vals was het leven van mij ziel, die dat niet geloofde. En terwijl mijn koortsen toenamen, was ik reeds op weg ten verderf. Want waar zou ik heengegaan zijn, als ik toen van hier was weggegaan, anders dan naar het vuur en de pijniging, die, naar de waarheid van de door U gestelde orde, mijn daden verdiend hadden? En zij wist dit niet en toch bad ze in haar afwezigheid voor mij. U echter, die alomtegenwoordig bent, verhoorde haar, waar ze was, en waar ik was, erbarm Gij U van mij, zodat ik de gezondheid van mijn lichaam weerkreeg, hoewel ik nog steeds ziek was in mijn goddeloos hart. Immers ik verlangde in dat zo grote gevaar Uw doop niet; en als knaap was ik beter, toen ik aan mijn vrome moeder daarom vroeg, zoals ik me reeds in de herinnering teruggeroepen en beleden heb. Maar tot mijn schande was ik opgegroeid en in mijn dwaasheid lachte ik om de voorschriften van Uw geneeskunde; maar U liet mij niet in die toestand dubbel sterven. Ware het hart van mij moeder met die wonde geslagen, dan zou het nooit genezen zijn. Want ik kan niet voldoende uitspreken, hoe haar gezindheid jegens mij was en hoeveel groter de bange zorg was, met welke zij naar de geest in nood was van mij te baren, dan waarmee ze mij naar het vlees gebaard had.

Ik kan dus niet begrijpen, hoe zij genezen zou zijn, indien mijn sterven in die toestand de ingewanden van haar liefde doorstriemt had. En waar zouden dan de zo innige gebeden gebleven zijn, die ze zo dikwijls zonder onderbreking opzond? Nergens dan bij U. Of zou Gij, God van de ontferming, versmaad hebben het *gebroken en verslagen hart* van een kuise en ingetogen weduwe, die naarstig was in het geven van aalmoezen, die Uw heilige dienaren gehoorzaamde en diende, die geen enkelen dag naliet haar offergave op Uw altaar te leggen, die tweemaal daags, des morgens en 's avonds tot Uw kerk kwam zonder enige onderbreking, niet tot ijdele verhalen en oude wijven praatjes, maar opdat zij U zou horen in de bediening van Uw woord en U haar in haar gebeden? Zou U de tranen van zo'n vrouw, waardoor ze geen goud en zilver van U vroeg, noch enig wankelachtig of vergankelijk goed, maar het zielenheil van haar zoon, zou Gij, door wiens goedertierenheid ze zo iemand was, haar tranen hebben kunnen verachten en haar Uw hulp hebben kunnen ontzeggen? Geenszins, Heer; integendeel: U waart haar nabij en verhoorde haar, en handelde naar Uw voorbeschikking. Het zij verre, dat U haar zou bedrogen hebben in die droomgezichten en antwoorden van Uwentwege, die ik reeds vermeld heb en die ik niet vermeld heb, die zij in haar gelovig hart bewaarde en steeds in haar gebed als Uw eigen handschrift U voorhield. Want U verwaardigt U, daar Uw goedertierenheid in eeuwigheid is, hun, wie U al hun schulden kwijtscheldt, ook door Uw beloften een schuldenaar te worden.

⁸ De Manichaeërs geloofden, dat de persoon van Christus slechts een schijnbeeld was.

8.11 Zijn dwalingen, voordat hij de leer van het evangelie aanvaardde.

U deed mij dus uit die ziekte herstellen en maakte de zoon van Uw dienstmaagd toen gezond van lichaam, opdat hij zó zou zijn, dat U hem later een beter en zekerder gezondheid kon geven. En ik sloot me ook toen te Rome aan bij die bedrogen en bedrieglijke heiligen: en wel niet alleen bij hun hoorders, tot wie ook hij behoorde, in wiens huis ik ziek gelegen had en weer hersteld was, maar ook bij hen, die zij "uitverkorenen" noemen. Want nog geloofde ik, dat niet wij het zijn, die zondigen, maar dat ik weet niet welke andere natuur in ons zondigt en het streelde mijn trots zonder schuld te zijn en wanneer ik iets kwaads bedreven had, niet te moeten bekennen, dat ik het gedaan had, opdat U mijn ziel zou genezen, omdat zij zondigde tegen U; maar ik hield er van mijzelf vrij te pleiten en iets anders aan te klagen, dat in mij was en dat ik niet zelf was. In werkelijkheid echter was ik het geheel en al en mijn goddeloosheid had mij tegenover mijzelf gesplitst, en deze zonde was des te ongeneeslijk, doordat ik meende, dat ik de zondaar niet was, en dit was mijn verfoeilijke ongerechtigheid, dat ik, o almachtige God, liever wilde, dat U in mij tot mijn verderf overwonnen werd, dan ik door U tot mijn heil. Want nog niet had U een wacht voor mijn mond gezet en een deur van de zelfbeheersing voor mijn lippen, opdat mijn hart niet neigde tot kwade woorden om mijn zonden te verontschuldigen met mannen, die ongerechtigheid werken; en daarom verkeerde ik nog met hun "uitverkorenen," maar toch wanhoopde ik er reeds aan, dat ik in die valse leer vorderingen kon maken en juist van die dingen, waarmee ik besloten had tevreden te zijn, als ik niets beters vond, begon ik reeds losser te worden en ik begon er langzamerhand onverschilliger voor te worden.

Immers ook kwam de gedachte bij mij op, dat verstandiger dan de overige filosofen geweest waren zij, die men de Academici noemt, omdat zij van oordeel geweest waren, dat men aan alles moet twijfelen en beweerd hadden, dat geen waarheid door de mens kon gekend worden. Want dat dit hun gevoelen geweest was, zoals men gewoonlijk meent, scheen ook mij duidelijk, daar ik hun eigenlijke bedoeling nog niet begreep. En ik liet niet na dezelfde gastheer van mij af te brengen van het al te grote vertrouwen, dat ik bij hem opgemerkt had ten aanzien van de fabelachtige dingen, waarvan de boeken van de Manichaeërs vol zijn. Maar toch ging ik vriendschappelijk om met hen, dan met de andere mensen, die geen aanhangers van die sekte geweest waren. En ik verdedigde haar wel niet met de vroegere voortvarendheid, maar toch maakte de vriendschap met hen - en Rome herbergt velen van hen - dat ik met minder ijver naar iets anders zocht, temeer daar ik er aan wanhoopde, dat in Uw kerk, *Heere van de hemel en van de aarde*, Schepper van al het zienlijke en onzienlijke, de waarheid kon gevonden worden, waarvan zij mij afgekeerd hadden, en het scheen me zeer smadelijk toe te geloven, dat U een menselijke gedaante had en dat U ingesloten werd binnen de lichamelijke

begrenzing van onze ledematen. En daar ik, wanneer ik over mijn God wilde denken, mij slechts een lichamelijke gedaante kon voorstellen - want ik meende, dat niets bestond, wat niet lichamenlijk was - was dat de voornaamste en bijna de enige oorzaak van mijn onontkoombare dwaling.

Daarom geloofde ik ook, dat er een dergelijke substantie van het kwaad was, die haar eigen afschuwelijke en wanstaltige massa had, hetzij dicht, in welke gedaante men haar aarde noemde, hetzij dun en fijn, zoals de stof van de lucht is; en zij verbeelden zich, dat die als een boze geest door die aarde kruipt. En omdat mijn vroomheid, hoe gering die dan ook was, mij dwong te geloven, dat een goede God geen enkel boos wezen geschapen heeft, stelde ik de beide massa's mij voor als elkaar vijandig, beide oneindig, maar toch de slechte kleiner, de goede groter van omvang, en uit dit verderfelijke begin volgden mijn overige godslasteringen. Want wanneer mijn geest poogde terug te keren tot het katholieke geloof, werd hij teruggestoten, omdat het niet het katholieke geloof was, wat ik er voor hield. En ik meende, dat het vromer van mij was, wanneer ik U, mijn God, wie Uw eigen barmhartigheden door mijn mond belijden, in ieder ander opzicht oneindig dacht, hoewel ik mij gedwongen zag te erkennen, dat U aan de zijde, waar U de massa van het kwaad tegenovergesteld werd, begrensd waart, dan wanneer ik de mening koesterde, dat U aan alle zijden in de gedaante van een menselijk lichaam begrensd waart. En het scheen mij beter te geloven, dat U geen enkel kwaad geschapen hebt - en in mijn onwetendheid verstond ik daaronder niet alleen een substantie, maar zelfs een lichamelijke substantie, omdat ik mij ook de geest niet anders kon denken dan als een fijn lichaam, dat zich echter in de ruimte uitbreidde - dan te geloven, dat de natuur van het kwade, zoals ik die opvatte, van U was. Ik meende ook, dat zelfs onze Zaligmaker, Uw Eniggeboren, als het ware uit de inhoud van Uw lichtende massa uitgescheiden was tot ons heil, en daardoor geloofde ik aangaande Hem niets anders, dan wat ik me in de ijdelheid van mij verbeelding kon voorstellen. En ik meende, dat deze natuur van Hem niet uit de maagd Maria geboren kon worden zonder zich met het vlees te vermengen. Maar ik zag niet in, dat wat ik me zo voorstelde, zich kon vermengen zonder zich te bezoedelen. Daarom deinsde ik er voor terug te geloven, dat Hij in het vlees geboren was, om niet genoopt te worden te geloven, dat Hij uit het vlees bezoedeld was. Nu zullen Uw geestelijk gelovigen vriendelijk en vol liefde om mij lachen, als ze deze verwarde meningen van mij lezen; maar toch was ik zo.

8.12 De beweringen van de Manichaeërs over de Heilige Schrift komen hem onjuist voor.

Wat verder de Manichaeërs in Uw Schriften afgekeurd hadden, meende ik dat niet verdedigd kon worden, maar toch wenste ik eens met iemand, die in die boeken geheel en al thuis was, de afzonderlijke punten te bespreken en te vernemen, wat zijn mening erover was. Want ik had reeds te Carthago een zekeren Elpidius tegen de Manichaeërs horen spreken en betogen en zijn

woorden hadden indruk op mij gemaakt, daar hij over de Schriften zodanig sprak, dat hij niet gemakkelijk zou kunnen weerlegd worden. En het antwoord van de Manichaeërs scheen mij zwak; en dat gaven ze niet licht in het openbaar, maar in het geheim aan ons, en dan zeiden ze, dat de Schriften van het Nieuwe Testament vervalst waren door ik weet niet welke mensen, die de wet van de Joden op het Christelijk geloof wilden inenten, maar zelf konden ze geen enkel onvervalst exemplaar vertonen. Maar terwijl ik als het ware gevangen en verstikt was, drukten mij in mijn lichamelijke voorstellingen het meest neer die massa's, en daaronder hijgend kon ik niet ademen in de heldere en eenvoudige lucht van Uw waarheid.

8.13 De leerlingen te Rome bedriegen hun leermeesters.

Vol ijver begon ik dan te doen, waarvoor ik gekomen was, namelijk om te Rome onderricht te geven in de kunst van de welsprekendheid en eerst verzamelde ik bij mij aan huis enige leerlingen, aan wie ik reeds bekend geworden was en door wie ik bekend begon te worden. En zie, ik merkte, dat te Rome andere dingen gebeurden, die ik in Afrika niet ondervond. Want dat inderdaad die ordeverstoringen door verdorven jongelingen daar niet plaats hadden, werd mij bevestigd; "maar," zo zei men, "het gebeurt, dat ineens vele jongelingen, om de leermeester geen loon te betalen, met elkaar een afspraak maken en naar een ander lopen, woordbrekers, die uit geldzucht de gerechtigheid gering achten." Ook deze haatte mijn hart, hoewel niet met een volkomen haat. Want omdat ik van hen te lijden zou hebben, haatte ik hen wellicht meer dan omdat ze dingen deden, die voor ieder ongeoorloofd zijn. Maar gewis zijn dezulken schandelijke lieden en hoereren af van U (Ps. 73:27.) doordat ze vluchtig tijdverdrijf beminnen en vuil gewin, dat de hand bezoedelt, wanneer men het aangrijpt, en doordat ze de wereld omhelzen, die vergaat, maar U verachten, die blijft en de overspelige menselijke ziel terugroept en als ze terugkeert, haar vergiffenis schenkt. Nu haat ik zulke lieden als slechten en verkeerden, hoewel ik ze bemin als mensen, die te verbeteren zijn, opdat zij het geld achter stellen bij de wetenschap, die zij bestuderen, maar deze bij U, o God, die de waarheid en de overvloed van het gewisse goed en de reine vrede bent. Toen echter wilde ik hen in hun slechtheid minder verdragen om mijnentwil, dan dat ik wilde, dat ze goed werden om Uwentwil.

8.14 Hij gaat naar Milaan om daar de redenaarskunst te onderwijzen en wordt door Ambrosius ontvangen.

Toen nu uit Milaan naar de stadsprefect te Rome geschreven werd, of hij die stad een leraar in de redenaarskunst wilde bezorgen, waarbij toegestaan werd, dat deze de reis met de staatspostdienst zou afleggen, dong ik naar deze betrekking door bemiddeling juist van die vrienden, die dronken waren van Manichaeïsche ijdelheden - om mij van hen los te maken ging ik, maar geen van beide partijen wist dat -; nadat ik een proefredevoering gehouden had, keurde

Symmachus, die toen prefect was, mij goed en zond mij naar Milaan. En ik kwam te Milaan bij de bisschop Ambrosius, die op de gehele aarde tot de beste mensen gerekend werd, Uw vromen vereerder, wiens prediking in die tijd vol opgewektheid aan Uw volk *het vette van de tarwe* bood en de vreugdeolie en de nuchtere dronkenschap van het wijn. Tot hem werd ik geleid door U zonder mijn weten, opdat ik door hem met mijn weten tot U gevoerd zou worden. Op vaderlijke wijze ontving die man Gods mij en als een ware bisschop verheugde hij zich over mijn overplaatsing. En ik begon hem lief te hebben, in het eerst wel niet als een leraar van de waarheid, want ik wanhoopte er geheel aan die in Uw kerk te zullen vinden, maar als een man, die vriendelijk was jegens mij. IJverig hoorde ik hem prediken voor het volk, hoewel niet met de bedoeling, die ik had moeten hebben, maar als het ware om eens te onderzoeken of zijn welsprekendheid overeenkwam met zijn roep, dan wel of zij meer of minder rijk vloeide dan verkondigd werd, en met gespannen aandacht volgde ik zijn woorden; maar de inhoud boezemde mij geen belang in en als een verachter stond ik er bij en ik schepte behagen in de zoetvloeiendheid van zijn voordracht, die, hoewel van meer ontwikkeling getuigend, toch minder opwekkend en strelend was dan die van Faustus, wat betreft de manier van spreken. Maar de inhoud kon onmogelijk vergeleken worden: want de een doolde af door zijn Manichaeïsche bedriegerijen, maar de ander leerde op de heilzaamste wijze het heil. Maar *het heil is verre van de goddeloze*, (Ps. 119:155.) zoals ik er toen een was. En toch kwam ik langzaam nader en zonder dat ik het wist.

8.15 Na Ambrosius gehoord te hebben, komt hij langzaam van zijn dwalingen terug.

Want ofschoon ik er geen moeite voor deed om te leren, wat hij zei, maar alleen om te horen, hoe hij het zei - immers terwijl ik er aan wanhoopte, dat de weg tot U voor de mens openstond, was die ijdele zorg mij gebleven - kwamen in mijn geest tegelijk met de woorden, die ik beminde, ook de zaken, die ik minachtte. Immers ik kon die niet scheiden. En terwijl ik mijn hart opende om op te nemen, hoe welsprekend hij sprak, kwam tegelijkertijd binnen het opmerken, hoe waar het was, wat hij zei; zij het dan ook stap voor stap. Want eerst begon ik tot het inzicht te komen, dat het ook te verdedigen was, en ik was niet meer van oordeel, dat men er zich voor moest schamen de waarheid van het katholieke geloof, van dat ik gemeend had, dat het niet te verdedigen was tegen de tegenwerpingen van de Manichaeërs, staande te houden, te meer nadat ik zijn uitlegging gehoord had van een en meer moeilijke plaatsen uit het Oude Testament, waar ik, wanneer ik ze naar de letter opvatte, gedood werd. Toen ik dus de geestelijke uitlegging van de meeste plaatsen uit die boeken gehoord had, keurde ik die wanhoop van mij af, tenminste in zoverre als ik geloofd had, dat men hun, die de wet en de profeten verwerpen en bespotten, in 't geheel niet weerstaan kan. Maar ik meende toch niet, dat ik hierom reeds de katholieken weg moest inslaan, omdat ook die zijn geleerde verdedigers kon

hebben, die de tegenwerpingen uitvoerig en op juiste wijze konden weerleggen, en ik niet reeds daarom het standpunt, dat ik innam, behoefde prijs te geven, omdat de verdediging aan weerszijden tegen elkaar opwoog. Want het katholieke standpunt scheen mij wel niet overwonnen, maar het leek me toch ook nog niet overwinnaar.

Toen echter richtte ik met kracht mijn geest daarop, of ik op een of andere manier met enige zekere bewijzen de Manichaeërs kon overtuigen van onwaarheid. Had ik mij een geestelijke substantie kunnen denken, dan zouden terstond al die listig opgebouwde verzinsels uit elkaar gevallen en uit mijn geest verdreven zijn: maar dat kon ik niet. Maar toch kwam ik al meer en meer door overweging en vergelijking tot het oordeel, dat over de stoffelijke gedaante van deze wereld en de gehele door de zintuigen waargenomen natuur de meeste filosofen een veel waarschijnlijker opvatting gehad hadden. Terwijl ik dus op de wijze van de Academici, zoals men gewoonlijk van hen aanneemt, aan alles twijfelde en tussen alles heen en weer geslingerd werd, besloot ik, dat ik in ieder geval de Manichaeërs moest verlaten, daar ik in die tijd van mij twijfeling meende, dat ik niet moest blijven in die sekte, die ik reeds achterstelde bij verscheidene filosofen: maar ik weigerde geheel en al aan die filosofen de genezing van de ziekte van mij ziel toe te vertrouwen, omdat zij de heil aanbrengende naam van Christus niet kenden. Ik besloot dus zolang als catechumeen in de katholieke kerk te blijven, die mij door mijn ouders was aanbevolen, totdat enig zeker licht zou opdagen, waarnaar ik mijn koers kon richten.

9 ZESDE BOEK

9.1 Inleiding

Zijn moeder Monica komt te Milaan. Het karakter en het leven van Ambrosius. Augustinus, die nu dertig jaar oud is, woont de prediciën van Ambrosius bij en krijgt een beter inzicht in de katholieke leer. Het karakter van zijn vriend Alypius. Terwijl hij nadenkt over de verbetering van zijn leven, wordt hij heen en weer geslingerd; ook door vrees voor de dood en het oordeel wordt hij steeds meer aangespoord tot bekering.

9.2 Augustinus noch Manichaeër, noch katholiek.

Gij, mijn Verwachting van mijn jeugd aan, (Ps. 71:5.) waar waart U en waarheen had Gij U teruggetrokken? Had U mij dan niet gemaakt en mij onderscheiden van de dieren en wijzer gemaakt dan het gevogelte van de hemel? En ik wandelde in de duisternis en op slibberige wegen en ik zocht U buiten mij en vond de God mijns harten niet; en ik was gekomen in de diepte van de zee en twijfelde en wanhoopte er aan de waarheid te zullen vinden. Reeds was mijn moeder tot mij gekomen, sterk in haar vroomheid, over land en zee mij volgend en in alle gevaren zonder vrees in haar vertrouwen op U. Want gedurende de gevaren op zee troostte zij zelfs de zeelieden, door wie anders de op zee onervaren reizigers in hun angst plegen getroost te worden, en zij beloofde hun een behouden aankomst, omdat U haar dit in de droom beloofd had. En zij trof mij aan in ernstig gevaar, daar ik er aan wanhoopte de waarheid te vinden, maar toen ik haar vertelde, dat ik geen Manichaeër meer was, hoewel ook nog geen katholiek Christen, sprong zij niet, alsof ze iets onverwachts hoorde, op van vreugde, omdat ze nu gerust kon zijn ten opzichte van dat deel van mij ellende, waarover ze voor U mij placht te bewenen als een dode, die weer opgewekt moest worden en op de draagbaar van haar overdenking placht zij mij U voor te leggen, opdat U tot de zoon van de weduwe zou zeggen: "*Jongeling, ik zeg u, sta op!*" en hij weer levend zou worden en zou beginnen te spreken en U hem aan zijn moeder zou geven. Maar haar hart trilde niet van onstuimige vreugde, toen zij hoorde, dat voor een zo groot deel reeds geschied was, wat zij dagelijks onder tranen van U smeekte, dat ik nog wel niet de waarheid gegrepen had, maar toch reeds ontruikt was aan de onwaarheid: maar veeleer, omdat ze er zeker van was, dat Gij, wiens belofte niet ten dele was, ook zou geven, wat nog over bleef, antwoordde zij mij zeer kalm en met een hart vol vertrouwen, dat zij geloofde in Christus, dat zij, alvorens uit dit leven te scheiden, mij als een gelovig katholiek zou zien. Dat zei zij mij. Maar tot U, o Bron van de barmhartigheden, verdubbelde zij haar gebeden en tranen, dat Gij U zou haasten tot haar hulp en dat U mijn duisternis zou doen opklaren, en nog ijveriger liep zij naar de kerk en hing zij aan de lippen van Ambrosius, *naar de fontein van water, springende tot in het eeuwige leven.* (Joh. 4:14.) Zij had die man lief *als een engel Gods*, (Gal. 4:14.) omdat zij wist, dat ik door hem in die voorlopige toestand van weifeling

geraakt was, die ik, naar zij zeker geloofde, moest doormaken om door nog benauwender gevaar heen, als het ware door wat de geneesheren de crisis noemen, van de ziekte te komen tot de gezondheid.

9.3 Monica laat op bevel van Ambrosius het gebruik om maaltijden te houden ter gedachtenis van de heiligen na.

Toen zij, zoals het in Afrika de gewoonte was, naar de gedachteniskapellen van de heilige, meelspijs, brood en wijn had meegenomen en door de deurwachter tegengehouden werd en toen zij vernam, dat de bisschop dit verboden had, schikte zij zich daarin in zo vrome gehoorzaamheid, dat ik zelf er mij over verwonderde, hoe gemakkelijk zij liever haar eigen gewoonte afkeurde dan dat ze zich aanmatigde, dat gebod aan haar beoordeling te onderwerpen. Want drankzucht hield haar geest niet bevangen en de liefde tot de wijn prikkelde haar niet tot haat jegens de waarheid, zoals zoveel mannen en vrouwen, die van een opwekking tot nuchterheid evenzeer een afkeer hebben als dronkaards van een slappen drank: maar wanneer zij haar korf meebracht met de gerechten, die bij de plechtigheid geproefd en verdeeld moesten worden, dan diende zij zelfs niet meer dan één bekertje op, dat in overeenstemming met haar verlangen naar nuchterheid gemengd was, om daaruit een teug te nemen en wanneer er vele gedachtenisplaatsen van gestorvenen op die wijze vereerd moesten worden, dan nam zij datzelfde éne bekertje overal heen mee, waarin zich wijn bevond, die niet alleen sterk met water gemengd maar ook lauw was en die ze met hen, die haar begeleidden, in kleine teugen deelde, omdat ze daar vroomheid en niet genot zocht. Toen ze dus vernam, dat de voortreffelijke prediker en voorganger in de vroomheid verboden had, dat dit gedaan werd zelfs niet door hen, die het op matige wijze deden, opdat de drankzuchtigen geen gelegenheid geboden zou worden om zich te buiten te gaan, en ook omdat die gewoonte een grote overeenkomst vertoonde met de dodenoffers, die de heidenen in hun bijgelovigheid brachten, onthield zij zich er volgaarne van, en in plaats van een korf vol met aardse vruchten had zij geleerd een hart vol van zuiverder gebeden mee te nemen naar de gedachtenisplaatsen van de martelaars, opdat ze aan de behoeftige kon geven, wat ze vermocht en zo de gemeenschap van het lichaam van de Heer daar gevierd werd, door wiens lijden na te volgen de martelaren geofferd en gekroond zijn. En toch schijnt het mij toe, Heere mijn God - en zo is voor Uw aanschijn de mening van mijn hart over de zaak - dat mijn moeder misschien niet gemakkelijk toegegeven zou hebben in het afbreken van deze gewoonte, indien het verbod van een ander was uitgegaan, die zij niet als Ambrosius beminde. En zij beminde hem vooral wegens mijn redding, hij echter haar wegens haar godvruchtige wandel, waardoor ze vurig van geest (Rom. 12:11) in goede werken geregeld ter kerk ging, zodat hij dikwijls, wanneer hij mij zag, uitbrak in haar lof, mij gelukwensend, dat ik zo'n moeder had; maar hij wist niet wat voor zoon zij had,

die aan al die dingen twijfelde en allerminst meende, dat de weg van het leven te vinden was.

9.4 De bezigheden en studiën van Ambrosius.

Ik zuchtte niet meer in het gebed, dat U mij te hulp zou komen, maar mijn geest spande zich in tot onderzoek, en verlangde vol onrust naar bewijsvoering, en Ambrosius zelf hield ik voor een gelukkig man, naar de maatstaf van deze wereld, omdat hem zo machtige personen zo'n eer bewezen; slechts zijn ongehuwde staat scheen mij moeilijk te dragen. Welke hoop hij echter in zich droeg, welke strijd hij had tegen de verzoeken van zijn hoge positie of welke troost hij ontving in tegenspoed en welke heerlijke genietingen de verborgen mond zijns harten smaakte bij het eten van Uw brood, vermocht ik niet te gissen noch had ik zelf ondervonden. En hij wist niets van mijn gemoedsbewegingen en van de afgrond van mijn gevaar.

Want ik kon hem niet vragen, wat ik wilde en zoals ik wilde, daar mij van zijn oor en mond verwijderd hielden grote scharen van mensen, die allerlei zaken met hem te bespreken hadden en die hij in hun zwakheden steunde; en de korte ogenblikken, dat hij niet met hen bezig was, gebruikte hij om zijn lichaam te sterken met wat tot het onderhoud nodig was of zijn geest door te lezen. Maar wanneer hij las, liepen zijn ogen over de bladzijden en zijn hart doorzocht de betekenis, maar zijn stem en zijn tong rustten. Dikwijls, wanneer wij er bij waren - want het was niemand verboden binnen te komen en het was ook niet de gewoonte iemand aan te dienen - zagen wij hem zo zwijgend lezen en nooit anders⁹ en nadat we dan in langdurig stilzwijgen gezeten hadden - immers wie zou het gewaagd hebben hem in zo'n aandacht lastig te vallen? - gingen wij weg en vermoedden, dat hij in die korte ogenblikken, die hem ten dienste stonden tot opfrissing van de geest, vrij van de drukte van andermans zaken, niet tot iets anders geroepen wenste te worden en wellicht wilde voorkomen, dat, wanneer iemand vol gespannen aandacht toeluisterde, hij genoodzaakt zou zijn, duistere plaatsen uit de schrijver, die hij hardop las, ook uit te leggen of een uiteenzetting te geven van sommige moeilijker vraagstukken en hij zo, door zijn tijd hier aan te besteden, minder boekrollen kon lezen dan hij wilde, ofschoon ook de bedoeling om zijn stem, die gemakkelijk hees werd, te sparen, wellicht de juistere oorzaak was van het stil lezen. Maar met welke bedoeling hij dit ook deed, ongetwijfeld deed hij het met een goede bedoeling.

Maar in ieder geval kreeg ik geen enkele gelegenheid om, wat ik begeerde, te weten te komen van Uw zo heilig orakel, zijn hart, behalve af en toe een enkel woord. In de onrust van mijn gemoed zocht ik hem geheel zonder andere bezigheden aan te treffen, om mijn hart voor hem uit te storten, maar nooit

⁹ Het was in de oudheid de gewoonte steeds hardop te lezen; vandaar vermeldt Augustinus het stil lezen van Ambrosius als een bijzonderheid.

vond ik die gelegenheid. Maar op iedere dag van de Heer hoorde ik hem voor het volk het woord van de waarheid recht snijden, en meer en meer werd in mij de overtuiging bevestigd, dat alle knopen van sluwe laster, welke die bedriegers van ons tegen de Goddelijke boeken knoopten, konden worden losgemaakt. Toen ik echter ook vernam, dat de woorden, (Gen. 9:6.) dat de mens door U naar Uw beeld gemaakt is, door Uw geestelijke kinderen, die U door genade uit de katholieke moeder hebt doen wedergeboren worden, niet zo verstaan werden, dat zij geloofden of dachten, dat U ingesloten waart in de gedaante van een menselijk lichaam, al kon ik me niet de meest flauwe en duistere voorstelling maken van het wezen van een geestelijke substantie, kreeg ik een kleur van vreugde daarover, dat ik niet al die jaren tegen het katholieke geloof, maar tegen de verzinsels van vleselijke bedenkingen was te keer gegaan. Immers daarin had ik onbezonnen en goddeloos gehandeld, dat ik, wat ik door onderzoek had moeten leren, als aanklacht had uitgesproken. U echter, allerhoogste en toch allernaaste, verborgene en toch alomtegenwoordige, die geen ledematen hebt, sommige groter, andere kleiner, maar die overal geheel aanwezig bent en aan geen plaats gebonden, U hebt niet zo'n lichamelijke gedaante, maar toch hebt U de mens naar Uw beeld gemaakt, en zie, hij is van het hoofd tot aan de voeten op een bepaalde plaats.

9.5 Hij wordt overtuigd, dat de kerk niet leert, dat de Schepper een lichaam heeft als een mens.

Daar ik dus niet wist, hoe dit Uw beeld bestond, zou ik aangeklopt en de vraag gesteld hebben, hoe ik geloven moest en niet beledigend tegenwerpingen gemaakt hebben, alsof zo geloofd werd. Des te heftiger knaagde de zorg, over wat ik als zeker kon vasthouden, aan mijn binnenste, naarmate ik er mij dieper over schaamde, dat ik mij zo langen tijd had laten beetnemen en bedriegen door de belofte van gewisse kennis en dat ik in jeugdige dwaling en voortvarendheid over zoveel onzekers als over iets zeker had gebazeld. Want dat het onjuist was, is mij later duidelijk geworden. Maar dit was zeker, dat het onzeker was en eens door mij voor zeker gehouden was, toen ik in blinde ijver beschuldigingen uitsprak tegen Uw katholieke kerk, van welke ik nog wel niet wist, dat ze de waarheid leerde, maar toch wel, dat ze niet datgene leerde, waartegen ik zulke ernstige beschuldigingen uitsprak. Zo werd ik in verwarring gebracht en veranderd en ik verheugde mij erover, mijn God, dat de enige kerk, het lichaam van Uw enige Zoon, in welke mij als klein kind de naam van Christus in het hart gelegd werd, geen smaak had in kinderachtige verhaaltjes en in haar gezonde leer niet deze gedachte had, die U, de Schepper van alle dingen in een bepaalde ruimte, zij het dan ook een verhevene en grote, maar dan toch een, die aan alle zijden begrensd was, door de gedaante van menselijke ledematen insloot.

Ik verheugde mij er ook over, dat de oude boeken van de wet en van de profeten mij werden voorgelegd ter lezing met andere ogen, dan waarin ze me vroeger ongerijmd toeschenen, toen ik Uw heiligen beschuldigde, alsof ze hen zó opvatten, maar ze vatten ze niet zo op. En met vreugde hoorde ik Ambrosius vaak in zijn predicatiën tot het volk zeggen, alsof hij het zeer naarstig als regel aanbeval: *"De letter doodt, maar de Geest maakt levend"*, (2 Cor. 3:6.) wanneer hij datgene, wat naar de letter opgevat iets verkeers scheen te leren, ontdeed van de sluier van de geheimenis en naar de geest uitlegde, terwijl hij niets zei, waaraan ik me had kunnen stoten, ofschoon hij dingen zei, waarvan ik nog niet wist, of ze waar waren. Ik weerhield mijn hart van elke bijval, daar ik vreesde neer te storten, maar door te blijven hangen werkte ik nog meer mee tot mijn dood. Want ik wilde omtrent de dingen, die ik niet zag, evenveel zekerheid krijgen, als ik had omtrent het feit, dat zeven en drie tien is. Immers ik was niet zo ongezond van geest, dat ik meende, dat zelfs dit niet geweten kon worden, maar evenals dit, begeerde ik ook de andere dingen te weten, zowel het lichamelijke, dat niet voor mijn zintuigen waarneembaar was, als het geestelijke, waarover ik slechts in lichamelijke vorm kon denken. En door te geloven had ik genezen kunnen worden, zodat de blik van mijn geest, zuiverder geworden, in zekeren zin gericht zou zijn op Uw waarheid, die altijd blijft en in geen enkel opzicht faalt; maar zoals wel pleegt voor te komen, dat iemand, die ondervinding opgedaan heeft met een slechten geneesheer, ook aarzelt om zich aan een goede toe te vertrouwen, zo was het ook met de ziekte van mijn ziel, die ongetwijfeld slechts door te geloven genezen kon worden, maar, om geen valse dingen te geloven, weigerde zich te laten genezen, zich verzettend tegen de handen van U, die de geneesmiddelen van het geloof bereid, over de ziekten van de wereld uitgestrooid en hun zo grote kracht verleend heeft.

9.6 Over het gezag van de Heilige Schrift.

Terwijl ik ook al op grond hiervan aan de katholieke leer de voorkeur gaf, bemerkte ik, dat in de kerk bescheiden en allerm minst bedrieglijk bevolen werd te geloven, wat niet bewezen werd - hetzij het iets was, dat bewezen kon worden, maar niet aan iedereen, hetzij het in 't geheel niet bewijsbaar was - terwijl men bij de Manichaeërs onder de vermetele belofte stellige kennis te zullen schenken de lichtgelovigheid bespote, maar dan later van zoveel door en door fabelachtige en ongerijmde dingen, omdat ze niet te bewijzen waren, beval, dat men ze geloven moest. Vervolgens raakte Gij, Heere, langzamerhand met zachte en barmhartige hand mijn hart aan en bracht het tot rust, doordat ik overwoog, hoe talloze dingen ik geloofde, die ik niet zag en die ik niet had zien gebeuren, zoveel in de geschiedenis van de volken, zoveel van landen en steden, dat ik niet gezien had, zoveel wat ik geloofde op gezag van vrienden, geneesheren en alle mogelijke andere mensen, zonder welk geloof wij in dit leven niets zouden kunnen doen, en eindelijk met hoe ongeschokt geloof ik vasthield, uit welke ouders ik geboren was, wat ik niet had kunnen weten, als ik

het niet geloofd had van horen zeggen. En zo overtuigde U mij ervan, dat niet zij, die Uw boeken geloofden, welke U bij bijna alle volkeren met zo groot gezag gevestigd hebt, maar zij, die hen niet geloofden, te laken zijn en dat men niet moest luisteren naar hen, die wel tot me zeiden: "Vanwaar weet gij, dat die boeken door de Geest van de een waren en waarachtige God aan het menselijk geslacht geschonken zijn?" Want juist dat was het, wat ik voornamelijk geloven moest; want de strijd lustigheid van de filosofen, die onder elkaar vochten over allerlei twist veroorzakende vraagstukken, had mij bij de vele geschriften, die ik van hen gelezen had, dit niet kunnen afpersen, dat ik een ogenblik niet geloofde, dat U bent, wat U dan ook bent, wat ik niet wist, of dat ik niet geloofde, dat U de menselijke zaken bestuurt.

Wel geloofde ik dit nu eens wat sterker, dan weer wat zwakker, maar toch heb ik altijd geloofd, zowel dat U bestaat, alsook, dat U voor ons zorgt, ook al wist ik niet, wat ik moest denken van Uw wezen, of welke weg tot U voert of tot U terugvoert. En daar wij zo te zwak waren om door middel van de rede op duidelijke wijze de waarheid te vinden en daarom het gezag van de Heilige Schrift nodig hadden, begon ik reeds te geloven, dat U geenszins een zo uitnemend gezag in alle landen aan die Schrift zou hebben toegekend, indien het niet Uw wil geweest was, dat men door haar in U geloofde en door haar U zocht. Want de ongerijmdheid, die mij in die Schrift aanstoot placht te geven, schreef ik, nadat ik de waarschijnlijke uitlegging van vele plaatsen gehoord had, toe aan de diepte van de mysteries, en dat gezag scheen me des te eerbiedwaardiger en des te meer een heilig geloof waardig, omdat zij voor een ieder ter lezing bereid lag, maar toch de waardigheid van haar geheimenis in haar diepere betekenis bewaarde, doordat zij door duidelijke bewoordingen en een zeer eenvoudige manier van spreken zich een ieder ter beschikking stelde, maar ook de ingespannen aandacht eiste van hen, die ernstig van hart zijn, opdat zij allen in haar vriendelijke schoot zou opnemen en door enge poorten weinigen tot U zou voeren, maar toch een veel groter aantal, dan wanneer zij niet door zo hoog gezag uitgemunt en niet zo grote scharen in de schoot van haar heilige nederigheid opgenomen had. Dit bedacht ik en U waart mij nabij, ik zuchtte en U hoorde mij, ik dobberde rond en U bestuurde mij, ik ging over de brede weg van de wereld en U verliet mij niet.

9.7 Zijn geestelijke wasdom wordt belemmerd door zijn werelds streven.

Ik verlangde naar eer, gewin en naar een huwelijk en U belacht mij. Ik ondervond in die begeerten de bitterste moeilijkheden, maar U waart mij des te genadiger, naarmate U mij minder zoet deed zijn datgene, wat U niet waart. Zie mijn hart, Heere, Gij, die gewild hebt, dat ik mij dit zou herinneren en U belijden. Moge nu mijn ziel U aanhangen, die U ontrukkt hebt aan de knellende omarming van de dood. Hoe ellendig was zij! En U raakt haar gevoelige wonde aan, opdat zij alles zou verlaten en zich zou keren tot U, die boven alles bent en zonder wie alles

niets zou zijn, - opdat zij zich zou keren tot U en genezen worden. Hoe ellendig was ik en hoe hebt U mij mijn ellende doen gevoelen op die dag, toen ik mij gereed maakte om een lofrede te houden op de keizer, waarin ik het meeste zou liegen en hoewel ik loog, me de bijval zou verwerven van mensen, die dat wel wisten, en mijn hart hijgde onder zorg daarover en gloeide door de koortsen van verterende gedachten, en ik toen in een van de straten van Milaan een armen bedelaar opmerkte, die, denk ik, zijn honger reeds gestild had en nu schertste en vrolijk was. En ik zuchtte en sprak met mijn vrienden, die bij mij waren, over de vele smarten van onze dwaasheden; want met al die ondernemingen van ons, waarmee ik mij toen aftobde, terwijl ik onder de prikkels van de begeerten de last van mijn ellende meesleepte en al meeslepend nog vergrootte, wilden wij toch niets anders dan tot een zorgeloze vreugde komen, waarheen die bedelaar ons reeds voorgedaan was en die wij wellicht nooit zouden bereiken. Want wat hij reeds met enige weinige bijeen gebedelde geldstukjes bereikt had, daarheen streefde ik langs zo kommervolle kronkelpaden en omwegen; namelijk naar de vreugde van tijdelijk geluk. Want hij had niet de ware vreugde: maar met al dat streven zocht ik nog een veel valser vreugde. En in ieder geval was hij vrolijk, ik bedrukt, hij zorgeloos, ik angstig. En als iemand mij gevraagd had, wat ik liever wilde: vrolijk zijn of bang zijn, dan had ik geantwoord: "vrolijk zijn"; wederom, wanneer men gevraagd had, of ik liever wilde zijn als hij, dan zoals ik toen was, dan zou ik verkozen hebben te zijn, zoals ik was, afgetobd door zorg en angst; maar dat zou verkeerd geweest zijn: of wellicht naar waarheid? Immers daarom mocht ik mezelf niet boven hem stellen, omdat ik geleerder was; want daarin verheugde ik me niet, maar ik zocht daarmee de mensen te behagen, niet om hen te onderrichten, maar alleen om hun te behagen. Daarom ook brak U met Uw tuchtroede mijn beenderen.

Laat dan ook hen weggaan van mijn ziel, die tot haar zeggen: "het gaat er maar om, waarin men zich verheugt. Die bedelaar verheugde zich in zijn dronkenschap, U begeerde u te verheugen in uw roem." Wat voor een roem, Heere? Een, die niet in U is. Want zoals het geen ware vreugde was, zo was het ook geen ware roem en hij bedierf nog meer mijn geest. En hij zou die nacht zijn roes uitslapen, maar ik was met de mijn ingeslapen en opgestaan en ik zou met hem inslapen en opstaan: zie, hoeveel dagen! Zeker het komt er op aan, waarin men zich verheugt, ik weet het, en de vreugde van de hoop van het geloof staat onvergeeflijk ver af van die ijdelheid. Maar ook toen was er een afstand tussen ons: buiten kijf was hij de gelukkigste, niet slechts omdat hij overliep van vrolijkheid, terwijl in mij de zorgen knaagden, maar ook omdat hij door de voorbijgangers het goede toe te wensen zich wijn had weten te verschaffen, maar ik door te liegen mijn hoogmoed zocht te bevredigen. Ik zei toen veel in deze geest tot mijn vrienden, en bij dergelijke gelegenheden lette ik er op, hoe het met mij stond, en ik bevond, dat het mij slecht ging, en ik treurde en verdubbelde daardoor het kwaad zelf, en als mij enige voorspoed

toelachte, had ik weinig lust, die aan te grijpen, omdat hij alweer ontsnapte, voordat ik hem bijna vast had.

9.8 Hoe zijn vriend Alypius zijn liefde voor circusspelen liet varen.

Tezamen zuchtten wij over deze dingen, ik en de vrienden, met wie ik vriendschappelijk samenleefde, en vooral met Alypius en Nebridius besprak ik ze het meest vertrouwelijk. Van hen was Alypius afkomstig uit dezelfde stad als ik; zijn ouders behoorden tot de aanzienlijkste burgers; hij was jonger dan ik. Want hij was mijn leerling geweest, toen ik in onze stad mijn lerarenloopbaan begon en later te Carthago, en hij hield veel van mij, omdat ik hem goed en geleerd toescheen, en ik van hem wegens zijn deugdzame aard, die reeds in zijn jeugd duidelijk aan het licht trad. Maar de draaikolk van de Carthaagsche zeden, door welke de nietswaardige schouwspelen opbruisten, had hem meegesleurd tot de dwaasheid van de circusspelen. Maar toen hij daarin zich jammerlijk rondwentelde, en ik daar als leraar aan een staatsschool de redenaarskunst onderwees, woonde hij mijn lessen nog niet bij, wegens een onenigheid, die tussen mij en zijn vader was ontstaan. En ik had vernomen, dat hij met een noodlottige hartstocht de circus beminde en ik maakte mij ernstig ongerust, omdat het mij toescheen, dat hij de zo grote verwachting, die van hem gekoesterd werd, te gronde zou richten of wellicht reeds te gronde gericht had. Maar er was geen enkele gelegenheid om hem, hetzij door woorden van welwillende vriendschap of door gebruik te maken van mijn recht als leraar, te vermanen en door een of ander tuchtmiddel terug te roepen. Ik meende namelijk, dat hij evenzo over mij dacht als zijn vader; maar hij was zo niet. En zo begon hij, met terzijdestelling van de wil van zijn vader in deze, mij te groeten, terwijl hij mijn gehoorzaal binnentrad, een poosje te luisteren en dan weer weg te gaan.

Evenwel ik had vergeten om er met hem over te spreken, dat hij toch niet door blinde en gevaarlijke liefde tot circusspelen zijn zo uitnemende aanleg moest vernielen. Maar Gij, Heere, die het roer hanteert van alles, wat U geschapen hebt, had hem niet vergeten, die later te midden van Uw zonen een bedienaar van Uw sacrament zou zijn, en opdat openlijk aan U zijn betering zou worden toegeschreven, hebt U haar door middel van mij, zonder mijn weten, bewerkstelligd. Want op zekeren dag, toen ik op mijn gewone plaats zat, en mijn leerlingen bij mij waren, kwam hij binnen, groette, ging zitten en richtte zijn aandacht op wat juist behandeld werd. En toevallig had ik een stuk lectuur onder handen. En terwijl ik dat uitlegde en het mij geschikt voorkwam om ter vergelijking van de circusspelen aan te halen teneinde datgene, wat ik mijn leerlingen wilde bijbrengen, in prettiger vorm te gieten en op duidelijker wijze mede te delen, en ik daarbij met bijtende spot sprak over hen, die met die razernij bevangen waren, dacht ik er niet over, U weet het, o onze God, om Alypius van die pest te genezen. Maar hij betrok het terstond op zichzelf en meende, dat ik het alleen met het oog op hem gezegd had, en wat een ander

opgevat zou hebben als een reden om boos te worden op mij, vatte deze eerlijke jongeling op als een reden om boos te worden op zichzelf en om mij nog vuriger lief te hebben. Want U had reeds oudtijds gezegd en in Uw Schrift ingevoegd: *"Bestraf de wijze en hij zal u liefhebben*. Maar hem had niet ik bestraft, maar Gij, die U bedient van allen, zowel met als zonder hun weten in de orde, die U kent, - en die orde is juist - hebt uit mijn hart en mijn tong gloeiende kolen bereid om daarmee zijn geest, die zoveel beloofde, maar nu wegteerde, door uitbranding van het kwaad te genezen. Laat hem maar Uw lof verzwijgen, die Uw ontferming niet bedenkt, die ik uit mijn binnenste U belijd. Immers na die woorden sprong hij op uit de zo diepen put, waarin hij zo gaarne zich dompelde en met verwonderlijke lust zich liet verblinden, en met grote zelfbeheersing schudde hij het vuil van zijn ziel af en al de onreinheid van de circusvoorstellingen viel van hem af en hij ging daar niet meer heen. Vervolgens bracht hij zijn weerstrevende vader er toe, dat hij mijn leerling mocht worden: zijn vader gaf toe en stond het toe. En terwijl hij mijn lessen weer begon te volgen, geraakte hij met mij in dat bijgeloof verwickeld; want in de Manichaeërs trok hem het uiterlijk vertoon van onthouding aan, die hij voor waar en echt hield. Maar zij was arglistig en verleidend en ving in haar netten kostbare zielen, die nog niet de deugd in haar diepte wisten te peilen, maar zich gemakkelijk door de oppervlakte lieten bedriegen, welke bovendien nog de oppervlakte van een denkbeeldige en gehuichelde deugd was.

9.9 Alypius wordt bevangen door lust tot het bijwonen van gladiatorenspele.

Terwijl hij de aardse loopbaan, die zijn ouders hem aangeprept hadden, niet verliet, was hij eerder dan ik naar Rome gegaan, om het recht te bestuderen en daar werd hij op onbegrijpelijke wijze door een onbegrijpelijke hartstocht voor gladiatorengevechten meegesleurd. Want ofschoon hij een afkeer had van dergelijke dingen en ze verfoeide, werd hij door enige van zijn vrienden en medeleerlingen, die van de maaltijd kwamen en hem toevallig ontmoetten, niettegenstaande hij beslist weigerde en zich verzette, met vriendschappelijk geweld naar het amfitheater gevoerd in de tijd van de bloedige en moorddadige spelen, terwijl hij zei: "indien U ook al mijn lichaam naar die plaats sleept en daar neerzet, zo kunt U toch niet mijn geest en ogen op die schouwspelen richten; ik zal er dus zijn zonder er te zijn en zo zal ik u en die spelen de baas zijn." Hoewel ze dat hoorden, voerden zij hem niettemin met zich mede, wellicht juist met de begeerte om eens te onderzoeken, of hij dat zou kunnen volbrengen. Toen ze er gekomen waren en zich hadden neergezet op de plaatsen, die ze konden vinden, bruiste alles van ontzaglijk genot. Hij hield de deuren van zijn ogen gesloten en verbood zijn geest om tot zo grote boosheden te voorschijn te komen. Och, had hij ook zijn oren maar dichtgestopt. Want toen bij het een of ander voorval in het gevecht een geweldig geschreeuw van al het volk hem hevig schokte, opende hij, uit nieuwsgierigheid en als het ware er op voorbereid

om, wat het ook was, ook de aanblik ervan te minachten en te overwinnen, zijn ogen, en hij werd door een ernstiger wonde in zijn ziel getroffen, dan de gladiator, die hij begeerde te zien, in zijn lichaam, en hij viel ellendiger ter neer dan degene, wiens val het geschreeuw had gaande gemaakt: dat geschreeuw was door zijn oren binnengedrongen en had zijn ogen ontgrendeld, opdat er een kwetsbare plek zou zijn, waar hij getroffen kon worden en zo terneer geworpen; want zijn geest was nog meer vermetel dan sterk en juist daardoor des te zwakker, omdat hij op zichzelf gebouwd had, terwijl hij het had moeten doen op U. Want toen hij het bloed zag, dronk hij op hetzelfde ogenblik de onmenselijkheid in en hij keerde zich niet af, maar richtte zijn blik er op en zwolg in razernij en hij wist het niet en hij verheugde zich in het misdadige gevecht en bedronk zich aan bloedig genot. En hij was niet meer dezelfde, die daar gekomen was, maar een van de massa, tot welke hij gekomen, was en een ware makker van hen, door wie hij er gebracht was. Waartoe meer? Hij keek toe, hij schreeuwde, hij ontvlamde, hij nam vandaar mede de waanzin, die hem er toe aanzette terug te komen, niet alleen met hen, door wie hij tevoren meegesleurd was, maar zelfs voor hen uit en anderen meetrekkend. En toch hebt U hem daaruit weggerukt met Uw krachtige en ontfermende hand en U hebt hem geleerd vertrouwen te hebben niet op zichzelf, maar op U; maar dit geschiedde eerst veel later.

9.10 Alypius wordt gevat als dief.

Maar toch werd dit als toekomstig medicijn in zijn herinnering geborgen. En ook een andere gebeurtenis, namelijk deze, dat, toen hij nog studeerde en reeds mijn leerling was te Carthago en midden op de dag in de markthal de voordracht overdacht, die hij zou houden, zoals de scholieren dat tot oefening plegen te doen, U toeliet, dat hij door de marktopzichters gevangen werd genomen als dief; want ik meen, dat Gij, o onze God, dit om geen andere reden toeliet, dan opdat hij, die een zo groot man zou worden, reeds vroeg zou beginnen in te zien, hoe zeer men er voor moet oppassen, dat in rechtszaken de een mens door de anderen met roekeloze lichtgelovigheid veroordeeld wordt. Immers hij wandelde alleen op en neer voor de tribune met zijn schrijftafels en zijn schrijfstift, toen, zie, een jongeling, ook tot de scholieren behorend, de werkelijke dief, die heimelijk een bijl bij zich droeg, zonder dat Alypius het merkte, binnenkwam, toeliep op het loden hekwerk, dat boven de zilversmidsstraat is aangebracht en het lood begon af te kappen. Toen echter de zilversmeden, die daar beneden waren, het geluid van de bijl hoorden, fluisterden zij met elkaar en zonden enige mannen om te grijpen wie ze zouden aantreffen. Op het horen van hun stemmen liep de dief weg met achterlating van zijn werktuig, daar hij bang was, dat men hem zou aanhouden, wanneer hij in het bezit daarvan aangetroffen werd. Maar Alypius, die hem niet had zien binnenkomen, merkte hem op, toen hij er uitging en zag hem hard weglopen en daar hij de reden daarvan wilde weten, begaf hij zich op het terrein, vond de

bijl en stond die vol verwondering te bekijken toen, zie, de uitgezonden mannen hem daar alleen aantroffen en in zijn hand het ijzer, welks geluid hen er toe gebracht had te komen: zij grijpen hem aan, sleuren hem mee, en te midden van een oploop van marktbewoners beroemen zij er zich op de dief op heterdaad betrappt te hebben; en zo werd hij vandaar weggeleid om voor de rechtbank gebracht te worden.

Maar slechts tot zover behoefde zijn lering te gaan. Want terstond kwam U zijn onschuld te hulp, wier getuige U alleen waart. Want toen ze hem wegleidden, hetzij naar de gevangenis of naar de plaats, waar de straf voltrokken zou worden, ontmoetten zij een bouwmeester, die voornamelijk het toezicht had op de openbare gebouwen. Zij waren blij, dat juist hij hun tegemoet kwam, die hen placht te verdenken van verduistering, wanneer er iets van de markt verdwenen was, daar hij nu eindelijk eens kon zien, wie daarvan de dader was. Nu had echter die man Alypius dikwijls gezien in het huis van een senator, bij wie hij herhaaldelijk zijn opwachting kwam maken en terstond herkende hij hem, greep hem bij de hand en trok hem uit de menigte; en op zijn vraag, wat de oorzaak van dit zo grote ongeluk was, vernam hij, wat er gebeurd was en beval allen omstanders, die rumoerig waren en dreigende woorden uitten, met hem mee te gaan. Zo kwamen zij aan de woning van de jongeling, die het misdrijf gepleegd had. Er stond een slaaf voor de deur, en die was nog zo jong, dat hij gemakkelijk alles kon vertellen zonder dat hij daarin enig gevaar zag voor zijn meester; hij had die namelijk op de markt vergezeld. Hem herkende Alypius en deelde dat de bouwmeester mee. Deze liet toen de bijl zien aan de jongen en vroeg hem, van wie die was. En terstond zei hij: "die is van ons"; toen hij daarop verder ondervraagd werd, openbaarde hij alles. Zo werd de rechtszaak op dat huis overgebracht en terwijl de menigte, die aanvankelijk over hem getriomfeerd had, beschaamd stond, ging Alypius, de toekomstige verkondiger van Uw woord, die zoveel gedingen in Uw kerk te onderzoeken zou krijgen, rijker aan ervaring en lering heen.

9.11 De rechtschapenheid van Alypius. Nebridius komt te Milaan.

Hem dan had ik in Rome aangetroffen en met sterke banden hechtte hij zich aan mij en vertrok met mij naar Milaan, om mij niet te verlaten, maar ook om in de praktijk van de rechtsgeleerdheid, het vak, waarin hij had gestudeerd, werkzaam te zijn meer overeenkomstig de wens van zijn ouders dan dat hij zelf het begeerde. En reeds driemaal had hij zitting gehad als rechtskundig raadsman met een onbaatzuchtigheid, waarover de anderen zich verwonderden, terwijl hij zich meer verwonderde over hen, die het goud hoger achtten dan de onschuld. Ook werd zijn karakter op de proef gesteld niet alleen door de verlokkingen van de begeerte, maar ook door de prikkel van vrees. Te Rome was hij raadsman van de bestuurder van de Italische financiën. Nu was er in die tijd een zeer invloedrijk senator, aan wie velen verplichting hadden wegens bewezen weldaden of door vrees onderworpen waren. Deze wilde, dat

hem zou vrijstaan het een of ander te doen, wat volgens de wetten niet geoorloofd was, iets, waartoe zijn invloed hem gewoonlijk in staat stelde; maar Alypius verzette zich daartegen. Hem werd een beloning in 't vooruitzicht gesteld, maar hij lachte daarom. Toen kwam men met bedreigingen; hij minachtte die, zodat allen zich verwonderden over zo'n ongewone persoon, die een zo groot man, en iemand, van wie een geweldige roep uitging, doordat hem ontelbare middelen ter beschikking stonden om te bevoordelen en te benadelen, noch als vriend wenste, noch als vijand vreesde. Maar ofschoon ook de rechter zelf, wiens raadsman Alypius was, niet wilde, dat het gebeurde, weigerde hij toch niet openlijk, maar de zaak op hem schuivend, verzekerde hij, dat hij van Alypius geen toestemming kreeg om het toe te laten; want ook inderdaad zou deze, als hij zelf het deed, tegen gestemd hebben. Alleen door liefde tot de wetenschap had hij zich bijna laten verlokken en wel daarom, omdat hij van het geld, dat hij zo als lid van de rechtbank zou ontvangen, zich boeken had kunnen aanschaffen; maar toen hij met de rechtvaardigheid te rade was gegaan, leidde hij zijn overweging in betere banen en oordeelde het recht, dat hem verhinderde zijn toestemming te geven, nuttiger dan de macht, die het hem veroorloofde. Dit is slechts iets kleins; maar *die getrouw is in het kleine, die is ook in het grote getrouw*, en geenszins zal ijdel zijn, wat uit de mond Uw waarheid uitging: *zo U in de onrechtvaardige mammon niet getrouw bent geweest, wie zal u het ware geven? En zo U in eens anders goed niet getrouw bent geweest, wie zal u het uw geven?* (Luk. 16:11, 12.) Zo iemand was hij, die toen aan mij gehecht was en met mij wikte en woog, welke levenswijze wij moesten volgen.

Ook Nebridius, die zijn vaderstad, in de nabijheid van Carthago gelegen, en Carthago zelf, waar hij meestentijds vertoefd had, had verlaten, die zijn uitnemend vaderlijk landgoed had verlaten, en had verlaten zijn huis en zijn moeder, ofschoon het niet te verwachten was, dat zij hem volgen zou, en die om geen enkele andere reden naar Milaan gekomen was, dan om met mij te leven en met brandende ijver de waarheid te zoeken en de wetenschap te beoefenen, was met hetzelfde verlangen vervuld en werd evenzo heen en weer geslingerd, vol ijver zoekend naar een gelukkig leven en met grote scherpzinnigheid de moeilijkste vraagstukken navorsend. En zo waren er drie hongerige, die elkaar hun nood klaagden en wachtten op U, dat U hun te rechter tijd hun spijs zou geven. En wanneer we in al de bitterheid, die naar Uw ontferming onze wereldse handelingen vergezelde, speurden naar de reden, waarom we dit alles leden, ontmoetten onze ogen slechts duisternis, en zuchtend wendden wij ons af en zeiden: "Hoelang nog?" En dit zeiden we dikwijls, maar hoewel we het zeiden, verlieten we dat alles niet, omdat ons niet een houvast voor ogen kwam, dat we, na het andere prijs gegeven te hebben, konden aangrijpen.

9.12 Vol angst en twijfel zoekt hij verder naar de waarheid.

En het meest verwonderde ik mij, toen ik vol bezorgdheid overdacht, hoe lange tijd reeds verstreken was sinds het negentiende jaar mijns levens, toen ik ontbrand was in ijver voor de wijsheid, en mij had voorgenomen om, wanneer ik die gevonden had, alle zinledige verwachtingen van ijdele begeerten en alle leugenachtige dwaasheden te laten varen. En zie, nu was ik reeds in mijn dertigste jaar en nog steeds kleefde ik vast in hetzelfde slijk, begerig naar de genieting van de dingen van het ogenblik, die me ontvluchtten en verstrooiden, terwijl ik zo tot mezelf sprak: "morgen zal ik het vinden; zie, duidelijk zal het zich openbaren en ik zal het vasthouden; zie, Faustus zal komen en alles uiteenzetten. O U grote Academici! Men kan niets zeker weten, om zijn leven naar te richten. Neen, laten we met meer naarstigheid zoeken en niet vertwijfelen. Zie, het is niet langer ongerijmd, wat in de boeken van de kerk ongerijmd scheen, en het kan gevoeglijk anders verstaan worden. Ik wil mijn voeten zetten in het spoor, waarop ik als knaap door mijn ouders geplaatst ben, totdat ik de waarheid helder voor me zie. Maar waar zal ik die zoeken? Wanneer zal ik die zoeken? Ambrosius heeft geen tijd, ik ben niet in de gelegenheid om te lezen. Waar moeten we de boeken zelf vandaan halen? Waar of wanneer ze ons aanschaffen? Van wie ze lenen? Ik wil de tijd vaststellen en de uren indelen ter wille van het heil van mij ziel. Een grote hoop is in mij opgekomen: het katholieke geloof leert niet, wat wij meenden en waarvan wij het in onze ijdelheid betichtten. Zijn leraren houden het voor zonde te geloven, dat God in de gestalte van een menselijk lichaam besloten is. En aarzelen we dan om te kloppen, opdat ook het overige ons geopend worde? In de morgenuren nemen onze leerlingen ons in beslag; wat doen we in de overige? Waarom houden we ons hiermee niet bezig? Maar wanneer moeten we dan onze invloedrijke vrienden opzoeken, wier steun wij nodig hebben? Wanneer moeten wij voorbereiden datgene, waarvoor de scholieren betalen? Wanneer uitrusten door de geest te ontspannen van de inspanning van de zorgen?

Weg met dat alles: laat ons deze ijdele en holle dingen laten varen en ons alleen bezighouden met het zoeken naar de waarheid. Het leven is ellendig, de dood onzeker; gesteld, dat hij ons plotseling overvalt, hoe zullen wij dan vanhier gaan? En waar moeten we dan leren, wat we hier veronachtzaamd hebben? En zullen we niet veeleer moeten boeten voor deze nalatigheid? En als nu eens de dood zelf alle zorg tegelijk met het bewustzijn zal afsnijden en doen eindigen? Dan zou men hiernaar zelfs moeten streven. Maar het zij verre, dat dit zo zou wezen. Het is niet zonder reden, het is niet zonder zin, dat een punt van zo hoge betekenis voor het gezag van het Christelijk geloof over de gehele wereld verbreid is. Nooit zouden van Godswege zo grote en zo machtige dingen voor ons volbracht zijn, als met de dood van het lichaam ook het leven van de ziel vernietigd werd. Wat dralen we dan nog met de verwachting van deze wereld te laten varen en ons geheel te wijden aan het zoeken van God en het gelukzalige leven? Maar wacht: ook de dingen van deze wereld zijn aangenaam

en hebben hun niet geringe zoetheid; niet lichtvaardig moet men de betrekkingen er mee verbreken, want het zou schandelijk zijn later er weer toe terug te keren. Zie hoe weinig is er eigenlijk nog voor nodig om een erepost te verkrijgen? En wat is er in dat opzicht nog meer te verlangen? Vele invloedrijke vrienden staan me ten dienste: om nu maar niet sterk te jagen naar iets anders, een gouverneurschap zou ik toch wel kunnen krijgen. En dan zou ik een vrouw kunnen nemen met enig vermogen, opdat zij mijn uitgaven niet zou verzwaren, en dan zal daarmee de grens van mij begeerten bereikt zijn. Vele grote en alleszins navolgenswaardige mannen hebben zich in gehuwden staat geheel aan de studie van de wijsheid gewijd."

Terwijl ik zo tot mezelf sprak en zulke winden elkaar afwisselde en mijn hart hierheen en ginds heen dreven, ging de tijd voorbij en ik talmde met mijn bekering tot de Heere en van dag tot dag stelde ik het uit te leven in U, maar ik stelde het niet uit dagelijks in mijzelf te sterven: terwijl ik het gelukzalige leven beminde, vreesde ik het daar, waar het is en terwijl ik het ontvluchtte, zocht ik het. Want ik meende al te ongelukkig te zullen zijn, als ik de omarmingen van een vrouw zou moeten missen, en ik dacht niet aan het medicijn Uwer ontferming om die zwakte te genezen, omdat ik er geen ondervinding van had, en ik geloofde, dat onthouding een zaak was van eigen krachten, van welke ik mij niet bewust was, omdat ik zo dwaas was, dat ik niet wist, zoals geschreven is, dat niemand zich onthouden kan, tenzij U het hem geeft. Ongetwijfeld zou U het mij gegeven hebben, wanneer ik met innerlijke verzuchtingen gekomen was tot Uw oor en met vast geloof mijn zorg op U geworpen had.

9.13 Alypius raadt hem af te huwen uit vrees, dat hij zijn omgang zal verliezen.

Alypius trouwens hield mij van een huwelijk af, terwijl hij steeds maar beweerde, dat wij, als ik huwde, geenszins in zorgeloze rust tezamen konden leven in liefde tot de wijsheid, gelijk wij dat reeds lang verlangden. Want hij zelf onthield zich ook toen volkomen, zodat het bewonderenswaard was; want in het begin van zijn jongelingsjaren had hij de omgang met een vrouw wel leren kennen, maar hij had zich daardoor niet laten binden, maar had er veeleer berouw over gehad en het veracht, en sindsdien leefde hij in volkomen onthouding. Ik echter beriep mij tegenover hem op de voorbeelden van hen, die, hoewel gehuwd, de studie van de wijsheid in ere hadden gehouden, zich verdiensten hadden verworven bij God en hun vrienden trouw waren gebleven en hen bemind hadden. Weliswaar was ik van hun zielengrootheid ver verwijderd, en, gebonden door de ziekte van mijn vlees in dood aanbrengend genot, sleepte ik mijn keten voort, bevreesd, dat ze zou worden losgemaakt en woorden van goeden raad stiet ik van mij, alsof een hand mij wou bevrijden, maar daarbij de wond pijnlijk aanraakte. Bovendien sprak door mij de slang ook tot Alypius zelf en knoopte door mijn tong zoete strikken en legde die op zijn pad, opdat zijn voeten, die

eerbaar en zonder hindernissen de weg wandelden, daarin zouden worden verstrikt.

Want toen hij er zich over verwonderde, dat ik, die hij hoogschatte, zozeer verstrikt was in het net van die genieting, dat ik, zo dikwijls als we die vraag onder elkaar bespraken, verzekerde op geen enkele wijze ongehuwd te kunnen leven en ik mij, toen ik zijn verwondering zag, verdedigde door te zeggen, dat er een groot onderscheid was tussen datgene, wat hij zelf haastig en heimelijk had leren kennen, wat hij zich bijna zelfs niet meer herinnerde en daarom zonder moeite gemakkelijk kon verachten, en de vreugden van mijn voortdurende omgang, en dat, wanneer die omgang de eerbare naam van een wettig huwelijk zou krijgen, hij er zich niet over behoefde te verwonderen, dat ik zo'n leven niet kon verachten - begon hij ook zelf te verlangen naar een huwelijk, geenszins overwonnen door de hartstocht naar zo'n genieting, maar uit nieuwsgierigheid. Want hij zei, dat hij begeerde te weten, wat dat dan wel was, zonder dat mijn leven, dat hem zozeer behaagde, mij niet een leven, maar een straf scheen. Want, vrij van die band, verbaasde hij zich over mijn slavernij en door die verbazing kwam hij tot de begeerte om ook te leren kennen, en zo zou hij hebben leren kennen en daardoor wellicht in dezelfde slavernij zijn vervallen, waarover hij zich verbaasde, want hij wilde een verloving aangaan met de dood, en wie een gevaar bemint, zal daarin vallen. Want tot het schone in het huwelijk, dat gelegen is in de taak om het gezinsleven te besturen en de kinderen groot te brengen, voelde ieder van ons beiden zich maar zeer weinig aangetrokken. Voor een groot deel en op heftige wijze folterde mij de gewoonte, die mij in haar macht had, om mijn onverzadigde begeerte te verzadigen, hem echter sleurde zijn verwondering in gevangenschap. Zo waren wij, totdat Gij, o Allerhoogste, ons stof niet verlatend, in Uw ontferming ons in onze ellende te hulp kwam op wonderlijke en verborgen wijze.

9.14 Er wordt voor Augustinus een vrouw gezocht.

En onophoudelijk drong men er op aan, dat ik een vrouw zou trouwen. Reeds deed ik een aanzoek en kreeg een toestemmend antwoord, terwijl vooral mijn moeder zich moeite gaf om te bewerken, dat ik gehuwd zou zijn, wanneer de heilzame doop mij zou reinigen, want tot haar vreugde bemerkte zij, dat ik van dag tot dag tot de doop geschikter werd en haar gebeden en Uw beloften bezig waren in vervulling te gaan in mijn geloof. Maar hoewel zij op mijn verzoek en volgens haar eigen verlangen dagelijks met krachtig roepen haar hart van U smeekte, dat U haar in de droom iets zou tonen omtrent mijn toekomstig huwelijk, zo hebt U dat nimmer willen doen. Wel zag zij enige ijdele en fantastische gezichten, waartoe de aandrang van haar menselijke geest, die zich steeds met deze zaak bezighield, haar bracht, en zij vertelde me die, maar niet met het vaste vertrouwen, waarmee ze dat placht te doen, wanneer U haar iets liet zien, maar met geringschatting. Want ze zei, dat ze door een of anderen smaak, die ze niet in woorden kon uitdrukken, onderscheidde of U haar iets

openbaarde dan wel of haar ziel droomde. Toch drong men er op aan en er werd een meisje gevraagd, wier leeftijd ongeveer twee jaar beneden de huwbare was, maar daar ze ons beviel, werd er gewacht.

9.15 De vrienden maken een plan tot het vormen van een gemeenschap, maar het valt in duigen.

Wij vrienden, in groten getale bijeen, hadden al eens overlegd - en, terwijl we in onze gesprekken onze afschuw uitspraken over de onrust en de moeilijkheden van het menselijk leven, hadden we bijna al vast besloten-, om ver van de woelingen van de wereld rustig te leven en die rust dachten wij zó te kunnen bereiken, dat, als wij iets verkregen, wij dat bij elkaar brachten en uit dat alles één gemeenschappelijk vermogen vormden, zodat in oprechte vriendschapsverhouding het één niet van deze en het ander van die zou zijn, maar dat wat, van allen afkomstig, tot één geheel werd, in zijn geheel het eigendom van ieder zou zijn en ook alle dingen van allen. Wij meenden, dat wij met ongeveer tien mensen in dezelfde gemeenschap konden leven en er waren onder ons zeer rijken, vooral Romanianus, onze stadgenoot, wie toen ernstige moeilijkheden in zijn zaken naar het hof gevoerd hadden, en die van jongs af een van mij beste vrienden was geweest. Hij vooral drong er op aan, en zijn raadgevingen hadden groot gezag, omdat zijn groot vermogen dat van de anderen verre te boven ging. En wij hadden besloten, dat ieder jaar twee van ons, als het ware als overheidspersonen, voor al het nodige zorg zouden dragen, terwijl de anderen zich nergens mee bemoeiden. Maar toen men begon te overwegen of de vrouwen, die sommigen van ons reeds hadden en die wij verlangden te hebben, dit goed zouden vinden, sprong dat hele plan, dat we bezig waren zo goed in elkaar te zetten, uiteen in onze handen en brak in stukken en werd weggeworpen. Daarop zuchtten en klaagden wij weer en richtten onze schreden op de brede en veel betreden wegen van de wereld, want in ons hart waren veel gedachten, maar Uw raad bestaat in eeuwigheid. En uit die raad lachte U om onze plannen en bereidde de Uw voor, om ons te van zijn tijd onze spijs te geven en Uw hand open te doen en onze zielen te verzadigen met zegen.

9.16 Augustinus' bijzit keert terug naar Afrika; een andere neemt haar plaats in.

Intussen verveelvoudigden zich mijn zonden, en toen zij, met wie ik mijn legerstede placht te delen, van mijn zijde weggerukt was, daar zij een wettig huwelijk in de weg stond, was mijn hart, dat aan haar hing, gebroken en gewond, en het bloedde. En zij was naar Afrika teruggekeerd en had U de gelofte gedaan, dat zij geen anderen man meer zou toebehoren; mijn natuurlijke zoon, die ik bij haar had, liet zij bij mij achter. Maar ik, ongelukkige, volgde het voorbeeld van

die vrouw niet, en kon het uitstel niet verdragen, daar ik eerst na twee jaren het meisje, dat ik gevraagd had, als vrouw zou krijgen; maar omdat ik niet zozeer een huwelijk begeerde als wel een slaaf was van mijn lusten, nam ik een andere, maar niet als wettige echtgenote, opdat zo als het ware, door het trawantschap van mij ononderbroken gewoonte de ziekte van mij ziel ongedeerd of nog vergroot zou blijven voortbestaan en zou worden gerekt, totdat ik over een echtgenote zou beschikken. Maar mijn wonde, die door de eerste scheiding was geslagen, genas niet, maar na het heftigste gloeien en de hevigste pijn, begon ze te ontsteken en smartte minder brandend, maar ook met minder hoop op genezing.

9.17 Hij wordt gekweld door vrees voor de dood en het toekomstig oordeel.

U de lof, U de roem, o Bron van de ontferming. Ik werd ellendiger, maar U kwam naderbij. Reeds naderde meer en meer Uw rechterhand, die mij zou rukken uit het slijk en zou reinigen, maar ik wist het niet. En van een nog dieper verzinken in de poel van de vleselijke lusten weerhield mij slechts de vrees voor de dood en Uw toekomstig oordeel, die bij al de wisseling van mij opvattingen toch nooit uit mijn hart geweken was. En ik sprak met mijn vrienden Alypius en Nebridius over het hoogste goed en het ergste kwaad en zei, dat Epicurus in mijn geest de overwinningspalm zou hebben gekregen, zo ik niet geloofd had aan het voortleven van de ziel na de dood en aan vergelding, waaraan Epicurus niet wilde geloven. En ik vroeg waarom, indien wij onsterfelijk waren en in onafgebroken lichaamswellust leefden zonder enige vrees om die te verliezen, wij dan niet gelukkig zouden zijn of nog iets anders zouden zoeken, terwijl ik niet wist, dat juist dit mijn grote ellende uitmaakte, dat ik, zo verzonken en verblind, niet kon denken over het licht van de deugd en van de schoonheid, die om haarzelf wil wordt bemind, die niet met het oog van het vlees, maar met het binnenste wordt aanschouwd. En in mijn ellende overwoog ik niet, uit welke bronader het mij toestroomde, dat ik zelfs zulke verachtelijke dingen toch met mijn vrienden zo aangenaam besprak en dat ik zonder mijn vrienden niet gelukkig kon zijn, ook bij mijn toenmalige gezindheid en te midden van de grote overvloed van zinnelijke genietingen. En in ieder geval beminde ik die vrienden om henzelf wil en ik voelde, dat ik wederkerig om mijnentwil door hen bemind werd. O kronkelwegen! Wee mijn vermetele ziel, die hoopte, als ze zich van U verwijderd had, iets beters te zullen vinden! Al wendt en keert zij zich, op de rug, op de zijden, op de buik: alles is hard en U alleen bent de Rust. En zie, U komt en bevrijdt ons van onze ellendige dwalingen en U zult ons op Uw weg plaatsen en U troost ons en zegt: "Loopt, ik zal U dragen en ik zal U leiden ten einde toe, zelfs daar zal ik U dragen."

10 ZEVENDE BOEK

10.1 Inleiding

Hij verhaalt van zijn eenendertigste jaar, het begin van zijn mannelijke leeftijd. Hij wandelt nog in de duisternis, daar hij zich God slechts lichamelijk kan voorstellen. Hij ziet wel de goddeloosheid van de opvattingen van de Manichaeërs, maar kan het geloof van de kerk nog niet omhelzen. De dwalingen van de sterrenwichelaars laat hij varen, maar wordt gekweld door de vraag naar de oorsprong van het kwaad. De boeken van de Platonici leren hem veel; maar zij zijn niet voldoende, daar hij over de vleeswording van Christus een verkeerde opvatting heeft. Nadat hij echter de Heilige Schrift ter hand genomen heeft en in 't bijzonder de brieven van de Apostel Paulus, verdwijnen al zijn twijfelingen.

10.2 Hij denkt zich God als iets lichamelijks, door de onbegrensde ruimte verspreid.

Reeds was mijn slechte en zondige jongelingsleeftijd gestorven en kwam ik in de mannelijke leeftijd, naarmate ik ouder was in jaren, in diezelfde mate schandelijker in ijdelheid, ik, die mij geen substantie kon denken dan alleen zó, als men die met de ogen pleegt te zien. Ik dacht U niet, o God, in de gedaante van een menselijk lichaam, sinds ik enig wijsgerig begrip had gekregen; steeds had ik dat vermeden en het verheugde mij, dat ik het zo ook vond in het geloof van onze geestelijke moeder, Uw katholieke kerk; maar hoe ik U anders moest denken, dat vond ik niet. En ik poogde U te denken, ik, een mens, en wat voor een mens, U de hoogste, enige, ware God, en met het diepst van mij ziel geloofde ik, dat U onvergankelijk, onschendbaar en onveranderlijk bent; want, hoewel ik niet wist, vanwaar en op welke wijze ik dat inzicht gekregen had, toch zag ik duidelijk in en was er zeker van, dat wat vergaan kan, slechter is dan wat niet vergaan kan, en het onschendbare stelde ik zonder aarzelen boven het schendbare, en ik twijfelde niet, dat wat geen verandering ondergaat, beter is dan wat veranderen kan. Mijn hart schreeuwde heftig tegen al de voorstellingen van mij verbeelding en met één slag trachtte ik de zwerm van onzuiverheid, die om me heen fladderde, van het oog van mijn geest te verjagen, en ternauwernood was hij verdreven of zie, in een oogwenk was die zwerm, dicht samengepakt, weer daar en stormde weer in op mijn blik en verduisterde die, zodat ik genoopt werd, zij het dan niet in de gedaante van een menselijk lichaam, toch iets lichamelijks te denken, dat zich in de ruimte uitbreidde, hetzij verbreid in de wereld, hetzij ook buiten de wereld in het oneindige verspreid, en ook dat dacht ik me onvergankelijk en onschendbaar en onveranderlijk, omdat ik het stelde boven het vergankelijke en schendbare en veranderlijke; want wat ik me dacht zonder ruimtelijke uitbreiding, scheen mij toe niets te zijn, maar dan ook geheel en al niets, zelfs niet eens een leegte, zoals bijvoorbeeld ontstaat, wanneer een lichaam uit zijn plaats weggenomen wordt en de plaats dan blijft

zonder enig lichaam, hetzij een lichaam van aarde, van water, van lucht of een hemels lichaam, maar dan toch de ledige plaats blijft als een ruimtelijk niets.

Terwijl ik dus zo verhard was van hart en zelfs zelf niet mijn eigen wezen doorgrondde, meende ik, dat wat zich niet over een zekere ruimte uitstreckte of verspreidde of samen hoopte of uitzwol, of iets anders van die aard bevatte of bevatten kon, in het geheel niets was. Want zoals de gestalten waren, die mijn ogen plachten waar te nemen, zo waren ook de beelden in mijn hart, en ik zag niet, dat juist diezelfde geesteskracht, waarmee ik die beelden vormde, niet iets van die aard was: en toch zou ze die niet hebben kunnen vormen, indien ze niet iets groots was. Zo dacht ik ook, dat Gij, Leven mijns levens, groot in Uw oneindige uitbreiding, overal de gehele massa van de wereld doordrong en dat Gij U buiten haar uitstreckte in alle richtingen door het onmetelijke zonder grens, zodat de aarde U bevatte, en de hemel U bevatte, ja, alles U bevatte en zijn begrenzing vond in U, maar U nergens eindigt. Zoals echter aan het licht van de zon het lichaam van de lucht, die boven de aarde is, niet in de weg staat, maar het licht door die lucht heendringt zonder haar te breken of te vernietigen, maar haar geheel vervult, zo meende ik, dat voor U niet alleen het lichaam van de hemel en van de lucht en van de zee, maar ook van de aarde toegankelijk en in al zijn delen, de grootste zowel als de kleinste, doordringbaar was, zodat het U in Uw tegenwoordigheid kon bevatten, en Uw verborgen bezieling inwendig en uitwendig alles bestuurd, wat U geschapen hebt. Zo vermoedde ik, omdat ik me niets anders kon denken; maar het was vals. Want op die wijze zou een groter deel van de aarde een groter deel van U hebben en een kleiner een kleiner deel, en zou alles van U vervuld zijn zó, dat het lichaam van een olifant meer van U bevatte, dan dat van een mus, omdat het groter is en een grotere ruimte in beslag neemt, en zo zou U stuksgewijs Uw delen tegenwoordig doen zijn in de delen van de wereld, in de grote en in de kleine. Zo is het echter niet. Maar U had mijn duisternis nog niet doen opklaren.

10.3 De redenering, waardoor Nebrius de Manichaeërs weerlegde.

Voldoende was mij, o Heere, tegenover die bedrogen bedriegers, die woordenrijk en toch stom waren, omdat uit hun mond Uw woord niet klonk, voldoen dan was tegenover hen, wat reeds lang, al van die tijd af, dat we nog in Carthago waren, Nebrius placht aan te voeren en waardoor wij allen, die het hoorden, getroffen werden: wat zou het geslacht van de duisternis, wat dat dan ook mocht zijn, dat zij uit een vijandelijke wereldmassa tegenover U plegen te stellen, U hebben kunnen doen, wanneer U er niet mee had willen strijden? Want als het antwoord luidde, dat het U enige schade zou hebben toegebracht, dan zou U schendbaar en vergankelijk zijn. Indien men echter zei, dat het in geen enkel opzicht schade had kunnen toebrengen, dan zou er in 't geheel geen reden kunnen worden aangevoerd om te strijden en dan nog wel zo te strijden, dat een of ander deel van U of een lid of een afstammeling van Uw substantie zou worden vermengd met vijandelijke machten en naturen, die niet door U

geschapen waren en zozeer door hen zou worden bedorven en ten kwade veranderd, dat het van de gelukzaligheid terechtkwam in de ellende en hulp nodig had om uitgered en gereinigd te kunnen worden; en dat zou dan de ziel zijn, aan wie, in haar dienstbaarheid, bevlekking en bederf, te hulp zou komen Uw vrij, zuiver en onaangetast woord; maar dat zou ook zelf bederfelijk zijn, omdat het uit een en dezelfde substantie zou voortgekomen zijn. Derhalve indien ze van U, wat U ook bent, dat wil zeggen van Uw substantie, die Uw wezen uitmaakt, beweerden, dat zij onvergankelijk is, dan was dat alles vals en vloekwaardig; zeiden ze echter dat ze vergankelijk is, dan zou dat reeds terstond vals en bij het eerste woord verfoeilijk zijn. Dat was dus voldoende tegenover hen, om hen op alle manier uit te spuwen en het hart van hun druk te bevrijden, omdat zij geen uitweg wisten zonder gruwelijke godslastering van hart en tong, daar ze zulke dingen van U dachten en zeiden.

10.4 De vrije wil als oorzaak van de zonde.

Hoewel ik echter zei en vast geloofde, dat U onbevlekt en onomkeerbaar en in geen enkel opzicht veranderlijk bent, Gij, onze God, de ware God, die niet alleen onze zielen gemaakt hebt, maar ook onze lichamen en niet alleen onze zielen en lichamen, maar alle, toch was de oorzaak van het kwaad mij nog niet helder en duidelijk. Maar welke die ook was, ik zag in, dat ik haar zo moest zoeken, dat ik door haar niet genoopt zou worden te geloven, dat de onveranderlijke God veranderlijk was, opdat ik zelf niet zou worden datgene, wat ik zocht. Daarom kon ik haar rustig zoeken en in de vaste overtuiging, dat niet waar was, wat zij zeiden, die ik met mijn gehele ziel ontvluchtte, omdat ik zag, dat ze, terwijl ze naar de oorsprong van het kwaad zochten, vervuld waren met boosheid, waardoor ze liever de mening koesterden, dat Uw substantie kwaad leed, dan dat de hun kwaad deed.

En ik spande mij in om duidelijk te zien, wat ik hoorde, dat de vrije wil de oorzaak is, dat wij kwaad doen en Uw rechtmatig oordeel de oorzaak, dat wij lijden, maar ik was niet in staat die oorzaak duidelijk in te zien. Maar toen ik dus poogde de scherpzinnigheid van mijn geest uit de diepte omhoog te voeren, zonk ik weer weg en toen ik dat herhaaldelijk poogde, zonk ik telkens en telkens weer weg. Want naar Uw licht beurde mij op de wetenschap, dat ik even zeker een wil had als dat ik leefde. Wanneer ik dus iets wilde of niet wilde, was ik er geheel zeker van, dat niemand anders dan ik het wilde of niet wilde, en ik stond op het punt op te merken, dat daar de oorzaak van mijn zonde gelegen was. Wat ik echter tegen mijn wil deed, daarvan zag ik, dat ik het meer leed dan deed, en ik was van oordeel, dat dit geen schuld was, maar een straf, waardoor ik, zoals ik

terstond erkende, daar ik U als rechtvaardig dacht, niet onrechtvaardig getuchtigd werd. Maar dan zei ik wederom: "Wie heeft mij gemaakt? Is het niet mijn God, die niet alleen goed is, maar de goedheid zelf? Vanwaar komt mij dan, dat ik het kwade wil en het goede niet wil? Soms opdat er reden zou zijn, waarom ik rechtvaardig gestraft word? Wie heeft dit in mij gelegd en in mij geplant de gaard van bitterheid, hoewel ik toch geheel gemaakt ben door mijn God, die mij zo dierbaar is? Indien de duivel de bewerker is, vanwaar is dan de duivel zelf? En indien ook hij zelf door verkeerden wil van een goeden engel een duivel geworden is, vanwaar kwam dan ook in hem de kwade wil, waardoor hij duivel werd, wanneer de gehele engel door de al goede Schepper gemaakt is?" Door deze overdenkingen werd ik weer neergedrukt en verstikt, maar ik werd niet omlaag gevoerd tot die afgrond van dwaling, waar niemand u belijdt, namelijk tot de dwaling te menen, dat U eerder kwaad lijdt, dan dat de mens het doet.

10.5 Als God vergankelijk was, zou Hij niet God zijn.

Ik deed mijn best, het overige zó te vinden, als ik reeds gevonden had, dat het onvergankelijke beter is dan het vergankelijke en daarom van U, wat U ook bent, had leren belijden, dat U onvergankelijk bent. Immers geen enkele ziel kon ooit iets denken of zal ooit iets kunnen denken, dat beter is dan Gij, die het hoogste en beste goed bent. Wanneer echter met volkomen waarheid en zekerheid het onvergankelijke gesteld wordt boven het vergankelijke, zoals ik reeds deed, dan zou ik door nadenken tot iets kunnen komen, dat beter was dan mijn God, indien U niet onvergankelijk waart. Mijn overtuiging, dat het onvergankelijke de voorkeur verdient boven het vergankelijke, moest ik dus als uitgangspunt nemen bij mijn zoeken naar U en vandaar uit waarnemen, waar het kwaad is, dat wil zeggen vanwaar het verderf is, waardoor Uw wezen op generlei wijze kan worden aangetast. Want op geen enkele wijze kan het verderf onze God aantasten, niet door wil, niet door noodzaak, niet door een onvoorzien toeval, daar Hij zelf God is en goed is, wat Hij voor zich wil en Hij zelf juist dit goede is; verdorven te worden echter is niet iets goeds. En tegen Uw wil wordt U niet tot iets gedwongen, omdat Uw wil niet groter is dan Uw macht. Hij zou echter groter zijn, indien U zelf groter waart dan U zelf: want de wil en de macht Gods is God zelf. Wat is onvoorzien voor U, die alles kent? En geen schepsel is, dan omdat U het kent. En waartoe zullen wij nog veel redenen opsommen, waarom het wezen, dat God is, niet vergankelijk is, daar het, wanneer het dit was, niet God zou zijn?

10.6 Als God vergankelijk was, zou Hij niet God zijn.

Ik deed mijn best, het overige zó te vinden, als ik reeds gevonden had, dat het onvergankelijke beter is dan het vergankelijke en daarom van U, wat U ook bent, had leren belijden, dat U onvergankelijk bent. Immers geen enkele ziel kon ooit iets denken of zal ooit iets kunnen denken, dat beter is dan Gij, die het hoogste

en beste goed bent. Wanneer echter met volkomen waarheid en zekerheid het onvergankelijke gesteld wordt boven het vergankelijke, zoals ik reeds deed, dan zou ik door nadenken tot iets kunnen komen, dat beter was dan mijn God, indien U niet onvergankelijk waart. Mijn overtuiging, dat het onvergankelijke de voorkeur verdient boven het vergankelijke, moest ik dus als uitgangspunt nemen bij mijn zoeken naar U en vandaar uit waarnemen, waar het kwaad is, dat wil zeggen vanwaar het verderf is, waardoor Uw wezen op generlei wijze kan worden aangetast. Want op geen enkele wijze kan het verderf onze God aantasten, niet door wil, niet door noodzaak, niet door een onvoorzien toeval, daar Hij zelf God is en goed is, wat Hij voor zich wil en Hij zelf juist dit goede is; verdorven te worden echter is niet iets goeds. En tegen Uw wil wordt U niet tot iets gedwongen, omdat Uw wil niet groter is dan Uw macht. Hij zou echter groter zijn, indien U zelf groter waart dan U zelf: want de wil en de macht Gods is God zelf. Wat is onvoorzien voor U, die alles kent? En geen schepsel is, dan omdat U het kent. En waartoe zullen wij nog veel redenen opsommen, waarom het wezen, dat God is, niet vergankelijk is, daar het, wanneer het dit was, niet God zou zijn?

10.7 Hij vraagt wederom, vanwaar het kwaad is en wat zijn wortel is.

Zo zocht ik, vanwaar het kwaad is, en ik zocht slecht en zag het kwade in mijn onderzoek niet. En ik stelde voor het oog van mijn geest de schepping in haar geheel, al wat van haar zichtbaar is, zoals de aarde, de zee, de lucht, de hemellichamen, de bomen en de sterfelijke levende wezens, en ook al wat van haar niet zichtbaar is, zoals het uitpansel van de hemel en bovendien alle engelen en alle geestelijke wezens, die zich daarin bevinden; maar ook die beschouwde ik, alsof ze lichamen waren, ruimtelijk begrensd en geordend, zoals mijn verbeelding ze zag; en ik maakte Uw schepping tot één grote massa, waarin ik verschillende soorten van lichamen onderscheidde, zowel die, welke werkelijk lichamen waren, alsook die, welke ik zelf van geesten tot lichamen gemaakt had, en ik maakte die massa groot, niet zo groot als ze was, want dat kon ik niet weten, maar zo groot als ik goed vond, maar toch naar alle kanten begrensd; maar van U nam ik aan, o Heere, dat Gij, aan alle zijden onbegrensd, haar overal omgaf en haar doordrong!, bijvoorbeeld zoals wanneer de zee overal was en overal door de onmetelijke ruimte alleen de oneindige zee, en deze dan in zich had een spons, wel groot, maar toch begrensd, en dan die spons in al haar delen gevuld was met water uit de oneindige zee: zó dacht ik me Uw eindige schepping vol van U, de oneindige, en ik zei: "Ziedaar God en ziedaar wat God geschapen heeft, en God is goed en oneindig veel voortreffelijker dan dat; maar toch heeft Hij in zijn goedheid goede dingen geschapen; en zie, hoe Hij alles omgeeft en vervult: waar is dan het kwaad en vanwaar komt het en hoe is het hier ingeslopen? Wat is zijn wortel en wat zijn kiem? Of bestaat het in 't geheel niet? Waarom zijn wij dan bang en hoeden wij ons voor wat niet is? Of indien

wij zonder grond vrezen, is de vrees ongetwijfeld zelf een kwaad, waardoor ons hart nodeloos wordt gefolterd en gekweld, en wel een des te ernstiger kwaad, omdat er niets is, wat we behoeven te vrezen en we toch vrezen. Derhalve is er of een kwaad, dat we vrezen, of daarin is het kwaad gelegen, dat we vrezen. Vanwaar is het dan, daar de goede God al deze dingen goed gemaakt heeft? Het grotere en zelfs hoogste Goed heeft het kleinere goede gemaakt, maar toch zijn Schepper en al het schepsel beiden goed. Vanwaar is dan het kwaad? Of was er wellicht een kwade stof, waaruit Hij het gemaakt heeft, en heeft Hij het gevormd en geordend, maar iets er in gelaten, dat Hij niet in goed veranderde? En waarom dan dit? Was Hij dan onmachtig de gehele stof te keren en te veranderen, zodat er niets kwaads in bleef, hoewel Hij almachtig is? En eindelijk, waarom wilde Hij uit die stof iets maken en bewerkte Hij niet liever door diezelfde almacht, dat zij er in 't geheel niet was? Of kon zij wellicht bestaan tegen Zijn wil? Of indien zij van eeuwigheid was, waarom liet Hij haar dan zo lang gedurende oneindige tijden in 't verleden zo bestaan en behaagde het Hem eerst zoveel later iets uit haar te maken? Of ook, indien Hij plotseling iets wilde bewerken, had dan de Almachtige niet veeleer dit moeten bewerken, dat zij niet bestond en Hij alleen bestond, het gehele ware, hoogste en oneindige Goed? Of indien het niet goed was, dat Hij, die goed was, naliet iets goeds te maken en te vestigen, had Hij dan niet die stof, die slecht was, moeten wegnemen en vernietigen en zelf een goede moeten formeren, om daaruit alles te scheppen? Want Hij zou niet almachtig zijn, indien Hij niet iets goed kon voortbrengen zonder behulp van de stof, die Hij zelf niet had voortgebracht." Zulke dingen overwoog ik in mijn ellendig hart, dat bezwaard was door fel knagende zorgen van de vrees voor de dood en het niet vinden van de waarheid; maar toch was diep in mijn hart geworteld het geloof van de katholieke kerk in Uw Christus, onze Heer en Zaligmaker, in vele opzichten nog wel minder goed gevormd en heen en weer slingerend zonder de vasten koers van de leer, maar toch liet mijn ziel dat geloof niet los, integendeel zij dronk het met de dag meer en meer in.

10.8 Hij verwerpt de dwaasheden van de sterrenwichelaars.

Ook had ik reeds de bedrieglijke voorspellingen en goddeloze dwaasheden van de sterrenwichelaars verworpen. Laat ook hierin uit de diepste ingewanden van mij ziel Gij Uw ontferming belijden, mijn God! Want Gij, ja U alleen - immers wie anders roept ons terug uit de dood van alle dwaling dan het leven, dat geen dood kent, en dan de wijsheid, die, zelf geen licht behoevend, de behoeftige geesten verlicht, door welke de wereld bestuurd wordt tot de heen en weer waaiende boombladeren toe? - U zorgde, dat een vriend zich verzette tegen mijn hardnekkigheid, waarmee ik mij te weer stelde tegen Vindicianus, een scherpzinnige grijsaard en Nebridius, de jongen man, die zo'n bewonderenswaardige geest had, van wie de eerste met krachtige verzekering,

de laatste wel met enige aarzeling, maar toch herhaaldelijk, zei, dat er geen sprake was van een kunst om de toekomst te voorzien, maar dat de gissingen van de mensen dikwijls de kracht van een voorspelling hadden en dat men door veel te zeggen verscheidene dingen zei, die uitkwamen, zonder dat degenen, die het zeiden, er iets van afwisten, maar doordat ze, door niet te zwijgen, er toevallig op terecht gekomen waren, - U zorgde dus, dat tegen mijn hardnekkigheid zich een vriend verzette, die wel niet zelden de sterrenwichelaars raadpleegde en ook niet veel verstand had van die kunde, maar die, zoals ik zei, hen uit nieuwsgierigheid raadpleegde en toch wel iets wist, dat hij van zijn vader zei gehoord te hebben: maar van hoe grote waarde dat was om de hogen dunk van die kunst te verstoren, wist hij niet. Toen dan eens die man, die Firminus heette en een goede opvoeding genoten had en keurig kon spreken, mij als een van zijn beste vrienden raadpleegde omtrent enige zaken, waarop zijn wereldse verwachtingen gespannen waren en mij vroeg, wat ik ervan dacht in verband met, zoals men dat noemt, zijn constellatie, en ik, die in deze zaak reeds begonnen was over te hellen tot de mening van Nebridius, wel niet weigerde mijn uitlegging te geven en te zeggen, wat mij in de geest kwam, hoe vaag dat dan ook was, maar toch er aan toevoegde, dat ik zo goed als overtuigd was van de belachelijkheid en zinledigheid van die dingen, toen vertelde hij mij, dat zijn vader bijzonder groot belang gesteld had in de boeken, die over dergelijke dingen handelen en een vriend had gehad, die tegelijkertijd evenzeer die dingen najoeg. En met gelijken ijver en inspanning bliezen zij het vuur huns harten aan tot die onbeduidende dwaasheden, zodat ze zelfs wanneer de stomme dieren in hun huis jongen wierpen, het ogenblik van de geboorte waarnamen en daarbij de stand van de hemel aantekenden, om zo ervaring te verkrijgen van die gewaande kunst. En zo zei hij van zijn vader gehoord te hebben, dat toen zijn moeder van hem, Firminus, zwanger was, ook een slavin van die vriend van zijn vader gelijktijdig in dezelfde omstandigheden verkeerde. En dat kon niet verborgen blijven voor haar heer, die zelfs het tijdstip, waarop zijn honden moesten jongen met de meeste nauwkeurigheid zorgde te weten; en zo was het geschied, dat terwijl de een bij zijn vrouw, de ander bij zijn slavin de dagen en de uren en ook de onderdelen van uren met de aller nauwgezetste waarneming telden, beide vrouwen tegelijkertijd bevielen, zodat ze genoodzaakt waren voor beide geborenen dezelfde, tot in de kleinste bijzonderheden gelijken, horoscoop op te stellen, de een voor zijn zoon, de ander voor zijn slaafje. Want toen de vrouwen barensweeën begonnen te krijgen, hadden zij beiden elkaar meegedeeld, wat er in ieders huis gebeurde en zij hadden boodschappers gereed gehouden om wederkerig naar elkaar te zenden en het zo elkaar te melden, wanneer het te verwachten kind geboren was: en dat dit terstond gemeld werd, konden zij, als heer op hun eigen terrein, gemakkelijk bewerken. En hij zei, dat de boden, die van weerskanten gezonden werden, op zo volkomen gelijke afstanden van beide huizen elkaar ontmoetten, dat geen van beiden een anderen stand van de sterren en een ander tijdstip kon

aantekenen dan de ander: en toch had Firminus, die in een aanzienlijke familie geboren was, een schitterende levensloop in de wereld, werd rijk en geraakte tot hoge eer, maar die slaaf diende zijn meesters zonder dat ook maar in enig opzicht het juk van zijn stand werd verlicht, zoals Firminus, die hem kende, meedeelde.

Toen ik dit dan gehoord had en het geloofde - in aanmerking genomen, wie het verteld had - loste zich mijn gehele tegenstand op en verdween, en in de eerste plaats trachtte ik Firminus zelf van dat bijgeloof af te brengen, doordat ik zei, dat, wanneer ik zijn constellatie bekeek om daaruit een waarzegging te doen, ik daarin toch zeker moest zien, dat zijn ouders tot de eersten van hun stand behoorden, zijn familie tot de aanzienlijken van haar eigen stad gerekend werd, dat hij van edele afkomst was, een goede opvoeding genoten had en in de wetenschappen was onderwezen; maar indien die slaaf mij op grond van diezelfde constellatie - want die was ook de zijn - raadpleegde, opdat ik ook hem zou waarzeggen, dan moest ik wederom daaruit zien, dat hij van zeer lage afkomst was, tot de slavenstand behoorde, en al het andere, dat geheel verschilde van het vorige en daarvan ver verwijderd was. Maar daaruit, dat ik met dezelfde constellatie voor me, verschillende dingen moest zeggen, als ik de waarheid zei - zei ik echter hetzelfde, dan zou ik onjuiste dingen zeggen - kon, zo beweerde ik, met ontwijfelbare zekerheid de gevolgtrekking gemaakt worden, dat, wanneer na beschouwing van constellaties de waarheid gezegd werd, dit niet geschiedde door een kunst, maar door toeval; werden echter onjuiste dingen gezegd, dat dit dan niet geschiedde uit onkunde, maar door de leugen van het toeval.

Terwijl ik, na van deze zijde de zaak aangepakt te hebben, dergelijke overwegingen bij mezelf hield en wilde verhoeden, dat iemand van die dwazen, die daaruit hun broodwinning maakten en die ik steeds meer begeerde te weerleggen en bespottelijk te maken, mij voor de voeten zou werpen, dat Firminus mij of zijn vader hem leugens verteld had, richtte ik mijn opmerkzaamheid op hen, die als tweelingen geboren worden, waarvan de meeste zo na elkaar ter wereld komen, dat de kleine tijdsruimte, die daartussen ligt, van hoeveel belang die dan ook volgens hun bewering in de natuur moge zijn, toch door menselijke waarneming niet kan vastgesteld worden en in 't geheel niet kan worden aangetekend op het geschrift, dat de sterrenwichelaar onder ogen zal krijgen, om de waarzegging te doen. En die zal niet juist zijn, want met hetzelfde geschrift voor ogen zou hij hetzelfde moeten zeggen over Ezau en Jacob; en toch hadden die beiden niet hetzelfde levenslot. Dus zou hij leugens zeggen of, als hij de waarheid zei, zou hij niet hetzelfde zeggen: maar hij had wel hetzelfde geschrift voor ogen. Hij zou dus niet door zijn kunst, maar door het toeval de waarheid zeggen. Want Gij, o Heere, rechtvaardige Bestuurder van het heelal, werkt door geheime ingeving, zonder dat zij, die raadplegen en zij, die geraadpleegd worden, het weten, opdat ieder, die raadpleegt, hoort, wat hij moet horen uit de diepte van Uw rechtvaardig oordeel

naar hetgeen de zielen in 't verborgen verdienen. En de mens mag tot dat oordeel niet zeggen: "Wat is dit?" "Waartoe dit?" Hij zegt dat niet, hij zegt dat niet; want hij is een mens.

10.9 Ofschoon niet in staat de oorzaak van het kwaad te vinden, blijft hij geloven in God.

En zo had U mij dus uit die banden bevrijd, o mijn Helper, maar ik zocht naar de oorsprong van het kwaad en er was geen uitweg. Maar U liet niet toe, dat ik op enige golven van de gedachte werd weggevoerd van het geloof, waardoor ik geloofde, dat U bestaat en dat Uw wezen onveranderlijk is en dat U zorgt voor de mensen en hen oordeelt en dat U in Christus, Uw Zoon, onze Heer, en in de Heilige Schriften, die door het gezag Uwer katholieke kerk worden aanbevolen, de mensen de weg van het heil gewezen hebt tot dat leven, dat na deze dood zal zijn. Terwijl dus deze waarheden onaangetast en met ongeschokte kracht in mijn ziel leefden, zocht ik in angstige weifeling, vanwaar het kwaad komt. Wat al kwellingen van mijn in barensnood verkerend hart, wat al zuchten, o mijn God! En Uw oren waren daar, maar ik wist het niet. En terwijl ik in stilte naarstig zocht, gingen luide stemmen op tot Uw ontferming, namelijk de zwijgende pijnigingen mijns harten. U wist, wat ik leed, maar niemand van de mensen wist het. Want hoe weinig was het, dat daarvan door mijn tong werd overgebracht tot de oren van mij vertrouwdste vrienden! Immers de gehele onrust van mij ziel drong toch niet tot hen door? Want daartoe zou noch de tijd noch mijn stern voldoende geweest zijn. Maar toch kwam alles tot Uw gehoor, wat ik brulde *van het geruis van mijn hart en voor U was al mijn begeerte en het licht van mijn ogen was niet bij mij*. Want het was in mijn binnenste, maar ik was buiten, en ook was het niet in een bepaalde ruimte. Maar ik schonk mijn aandacht slechts aan de dingen, die zich in de ruimte bevinden, en daar vond ik geen ruimte om te rusten en die dingen namen mij niet op, zodat ik zeggen kon "het is genoeg en het is goed," maar ze lieten mij ook niet terugkeren daarheen, waar het mij goed genoeg zou geweest zijn. Want ik stond boven die dingen, maar beneden U, en Gij, de ware vreugde voor mij, die U onderworpen was, had aan mij onderworpen al wat U beneden mij geschapen hebt. En dat was de juiste verhouding en het middengebiet, waar mijn heil gelegen was, dat ik bleef naar Uw beeld en U dienend heerste over het lichaam. Maar daar ik mij trots tegen U verhief en tegen U aanliep met een nek, krachtig onder mijn schild, kwamen ook die lagere dingen boven mij te staan en drukten mij en nergens was er verlichting en verademing. Wanneer ik keek, dan kwamen ze van alle kanten bij hopen en troepen op mij af, wanneer ik echter dacht, dan versperden de voorstellingen van lichamelijke dingen mij de terugkeer, alsof ze zeiden: "Waarheen gaat gij, onwaardige en onreine?" En deze waren opgegroeid uit mijn wonde, want U hebt de hovaardige verbrijzeld als een gewonde en door mijn opgeblazenheid werd ik van U gescheiden en mijn gezwollen gelaat hield mijn ogen gesloten.

10.10 Hoe God, in Zijn genade, hem helpt.

U echter, o Heere, blijft in eeuwigheid en *zult niet eeuwig tegen ons toornen*, want U hebt U ontfermd over stof en as, en het behaagde U voor Uw aanschijn te hervormen wat aan mij misvormd was. En met innerlijke prikkels dreef U mij er toe, dat ik onrustig zou zijn, totdat ik door innerlijke aanschouwing zekerheid had omtrent U. En onder de verborgen aanraking Uwer genezende hand verdween mijn opgezwollenheid en de verstoorde en verduisterde blik van mijn geest genas door de scherpe zalf van mij heilzame smarten van dag tot dag.

10.11 Hij krijgt boeken van Platonisten in handen en vergelijkt hun leer met de leer van de Schrift.

En daar U mij eerst wilde tonen, hoezeer U de *hovaardige wederstaat, maar de nederige genade geeft*, en hoe groot de barmhartigheid is, waarmee de mensen de weg van de nederigheid gewezen is, omdat *het Woord vlees geworden is en onder de mensen heeft gewoond*, hebt U mij door middel van een man, die opgeblazen was van ontzaglijke hoogmoed, enige boeken van Platonisten onder ogen doen komen, uit het Grieks in het Latijn vertaald, en ik las daarin,¹⁰ zij het dan ook niet met dezelfde woorden, toch deze zelfde gedachte, die met vele en veelvuldige redeneringen werd aanbevolen, dat *in de beginne was het Woord, en het Woord was bij God en het Woord was God. Dit was in de beginne bij God; alle dingen zijn door hetzelfde gemaakt en zonder hetzelfde is geen ding gemaakt, dat gemaakt is; in hetzelfde was het leven, en het leven was het licht van de mensen; en het licht schijnt in de duisternis, en de duisternis heeft hetzelfde niet begrepen*; en verder, dat de ziel van de mens, hoewel ze van het licht getuigt, toch zelf het licht niet is, maar het Woord, God zelf, is *het waarachtige licht, dat verlicht een ieder mens, komende in de wereld; en verder dat Hij in de wereld was, en de wereld door Hem gemaakt is, en de wereld Hem niet gekend heeft*. Maar het verdere: *Hij is gekomen tot het zijn, en de zijn hebben Hem niet aangenomen; maar zoveel Hem aangenomen hebben, die heeft Hij macht gegeven kinderen van God te worden, namelijk die in zijn naam geloven*, dat las ik daar niet.

Evenzo las ik daar, dat het Woord, God, niet uit het vlees, *niet uit de bloede, noch uit de wil des mans, noch uit de wil van het vlees, maar uit God geboren is*,¹¹ maar: *het Woord is vlees geworden en heeft onder ons gewoond*, las ik daar niet. Immers ik vond in die geschriften wel verschillend en op velerlei wijze gezegd, dat de Zoon *in de gestalten van de Vader zijnde het geen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn*, omdat Hij dit reeds van natuur is, maar: *Hij heeft zich zelf vernietigd, de gestalte eens dienstknechts aangenomen hebbende, en is*

¹⁰ Augustinus bedoelt hier geschriften van de zogenaamde Neo-Platonisten; de gedachten, die hij in 't verdere vermeldt, trof hij aan in de boeken van de wijsgeer Plotinus en diens leerling Amelius.

¹¹ De afwijking van Joh 1:13 is te verklaren uit de Latijnse vertaling van het N.T., die Augustinus gebruikte.

de mensen gelijk geworden, en in gedaante gevonden als een mens, heeft hij zich zelf vernederd, gehoorzaam geworden zijnde tot de dood, ja de dood van het kruis: daarom heeft Hem ook God verhoogd van de doden, en heeft Hem een naam gegeven, welke boven allen naam is; opdat in de naam van Jezus zich zou buigen alle knie van degenen, die in de hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn, en alle tong zou belijden, dat Jezus Christus de Heere zij, tot heerlijkheid God, van de Vader - dat staat niet in die boeken. Dat vóór alle tijden en boven alle tijden Uw Eniggeboren Zoon onveranderlijk blijft, eeuwig als Gij, en dat de zielen uit zijn volheid ontvangen, om gelukzalig te zijn, en dat ze door deel te hebben aan de wijsheid, die in zichzelf blijft, vernieuwd worden, opdat zij wijs mogen zijn, dat staat daar; maar, dat Hij te van zijn tijd voor de goddeloze gestorven is en dat U ook Uw eigen Zoon niet gespaard hebt, maar Hem voor ons allen overgegeven hebt, dat staat daar niet. Want deze dingen hebt U voor de wijzen verborgen en hebt dezelve de kinderen geopenbaard, opdat tot Hem zouden komen allen die vermoeid en belast zijn en H ij ze rust zou geven, want Hij is zachtmoedig en nederig van hart, en Hij leidt de zachtmoedige in het recht en leert de zachtzinniger! zijn wegen, ziende onze ellende en onze moeite en wegnemende al onze zonden. Zij echter, die zich verheffen op een leer, welke zij verhevener wanen, horen Hem niet zeggen: leert van mij, dat ik zachtmoedig ben en nederig van hart en U zult rust vinden voor uw zielen; en ofschoon zij God kennen, verheerlijken of danken zij Hem niet als God, maar worden verijdeld in hun overleggingen en hun onverstandig hart wordt verduisterd; zich uitgevende voor wijzen, worden zij dwaas.

En daarom vond ik daar ook de heerlijkheid van Uw onverderfelijk veranderd in afgodsbeelden en allerlei beeltenissen, in de gelijkenis eens beeld van een verderfelijk mens en van gevogelte en van viervoetige en kruipende gedierten, de Egyptische gerecht namelijk, waardoor Ezau zijn eerstgeboorterecht verloor, daar Uw eerstgeboren volk de kop van een viervoetig dier eer bewees in plaats van U, het hart gekeerd naar Egypte, en het zijn ziel, Uw evenbeeld, boog voor het beeld van een kalf, dat gras eet. Dit alles vond ik daar, maar ik at er niet van. Want het behaagde U, o Heere, de smaad van de vernedering van Jacob weg te nemen, opdat de meerdere de mindere zou dienen, en U hebt de heidenen geroepen tot Uw erfenis. En ik was tot U gekomen uit de heidenen en streefde naar het goud, dat U wilde, dat Uw volk uit Egypte zou meenemen; want waar het ook was, behoorde het U. En tot de Atheners zei U door de mond van Uw apostel, dat wij in U leven en ons bewegen en zijn, gelijk ook sommigen van hen gezegd hebben; (Vgl. /APOSV Wijs 7:27) en ook die boeken kwamen daarvandaan. Maar ik sloeg geen acht op de afgodsbeelden van de Egyptenaren, die zij dienden met Uw goud, zij, die de waarheid Gods veranderd

hebben in de leugen, en het schepsel geëerd en gediend hebben boven de Schepper.

10.12 Hij keert tot zichzelf terug en zoekt God met zijn ziel.

Omdat ik nu daaruit de vermaning had gekregen tot mijzelf terug te keren, trad ik onder Uw leiding in mijn binnenste en dat kon ik, omdat U mijn helper geworden waart. Ik trad binnen en zag met het oog van mij ziel, hoe zwak dat dan ook was, boven datzelfde oog van mij ziel, boven mijn geest een onveranderlijk licht, niet het gewone licht, dat ieder vleselijk oog kan zien en ook niet van dezelfde soort maar dan groter, alsof het veel en veel helderder lichtte en met zijn grote glans het geheel vervulde. Dat was het niet, maar een ander, geheel anders dan dat alles. En het was niet zo boven mijn geest, als olie op het water drijft en ook niet als de hemel is boven de aarde, maar het was hoger, omdat het mij gemaakt heeft en ik was lager, omdat ik door dat licht gemaakt ben. Wie de waarheid kent, kent het, en wie het kent, kent de eeuwigheid. De liefde kent het. O eeuwige waarheid en ware liefde en geliefde eeuwigheid! U bent het, mijn God, tot U zucht ik, nacht en dag. En zodra als ik U leerde kennen, naam U mijn hand, opdat ik zou zien, dat er iets was, dat ik moest zien, maar dat ik nog niet in staat was het te zien. En U verblindt mijn zwakke blik door de kracht Uwer stralen, en ik sidderde van liefde en schrik: en ik bevond, dat ik ver van U was in een geheel ander gebied, alsof ik Uw stem hoorde uit de hoge: "Ik ben de spijs van de volwassenen: groei en U zult Mij eten. Maar U zult Mij niet veranderen in u, zoals de spijs van uw vlees, maar U zult veranderd worden in Mij." En ik zag in, dat U de mens om de ongerechtigheid kastijdde en mijn ziel deed verdwijnen als een spinnenweb, en ik zei: "Is de waarheid wellicht niets, omdat ze noch door begrensde, noch door onbegrensde ruimten verspreid is?" Maar U riep van verre: "Ik ben, die Ik ben." En ik hoorde dat, zoals men hoort met het hart en er was in 't geheel niets meer, waardoor ik twijfelde en ik zou er gemakkelijker aan getwijfeld hebben, dat ik leefde dan dat er een waarheid was, die uit de schepselen verstaan en doorzien wordt. Vgl. Rom. 9:12.

10.13 Op welke wijze de schepselen zijn en niet zijn.

En ik bezag de overige dingen, die beneden U zijn, en ik zag, dat ze noch geheel zijn, noch geheel niet zijn: dat ze zijn, omdat ze van U zijn, maar niet zijn, omdat ze niet zijn, wat U bent. Want dat is waarlijk, wat onveranderlijk blijft. Mij echter is het goed God aan te hangen, want indien ik niet blijf in Hem, zal ik ook niet in mijzelf kunnen blijven. Hij echter, ofschoon Hij in zichzelf blijft, vernieuwt alle dingen; en U bent mijn Heer, want mijn goederen behoeft U niet.

10.14 Al wat is, is goed.

En mij werd duidelijk, dat goed is, wat aan verderf onderhevig is, want het zou niet verdorven kunnen worden, als het hoogste goed was, maar ook niet, als het niet goed was, omdat, als het hoogste goed was, het onverderfelijk zou zijn, maar wanneer het niet goed was, er niets in zou zijn, dat verdorven kon worden. Want het verderven schaadt, maar, als het goede niet verminderde, zou het niet schaden. Dus of het verderven schaadt niets, maar dat is onmogelijk, of - en dat is volkomen zeker - alles wat verdorven wordt, wordt van iets goeds beroofd. Wordt het echter van al het goede beroofd, dan houdt het geheel op te bestaan. Want bleef het bestaan en kon het niet meer verdorven worden, dan zou het beter zijn, omdat het onverderfelijk zou voortbestaan. En wat zou zonderling zijn dan te zeggen, dat het door het verlies van al het goede beter geworden was? Derhalve wanneer het van alle goed beroofd wordt, zal het geheel ophouden te bestaan: dus zolang het bestaat, is het goed. Dus alles wat bestaat, is goed en dat kwade, naar welks oorsprong ik zocht, is geen wezenlijk iets, want, als het een wezenlijk ding was, zou het goed zijn. Want of het zou een onverderfelijke wezenlijkheid, en dus stellig een groot goed, of het zou een verderfelijke wezenlijkheid zijn, die niet verdorven zou kunnen worden, wanneer ze niet goed was. Zo zag ik en werd mij duidelijk, dat U alle goede dingen gemaakt hebt en dat er in 't geheel geen werkelijke dingen zijn, die U niet gemaakt hebt. En aangezien U niet alle dingen gelijk gemaakt hebt, is alles, wat stuk voor stuk goed is, ook tezamen genomen zeer goed; want onze God heeft alles zeer goed gemaakt.

10.15 Al, wat geschapen is, looft God.

En voor U is er in 't geheel geen kwaad, en niet alleen voor U, maar ook niet voor geheel Uw schepping, want daarbuiten bestaat niets, wat zou kunnen binnendringen en de orde, die U in haar gelegd hebt, verstoren. Omdat echter in haar delen sommige dingen met andere niet in overeenstemming zijn, worden die voor kwade dingen gehouden; maar diezelfde dingen zijn weer met andere in overeenstemming en zijn dan goed en ook in zichzelf zijn ze goed. En al die dingen, die onderling niet overeenstemmen, stemmen overeen met het lagere deel van de schepping, dat wij aarde noemen, welke haar eigen wolken- en winden rij ken hemel heeft, die bij haar past. En het zij verre van mij, dat ik nu zou zeggen: "Die dingen moesten er niet zijn," want ook indien ik die alleen zag, zou ik ze wel beter wensen, maar toch zou ik reeds om hen alleen U moeten loven; want Uw lof verkondigen *van de aarde de walvissen en alle afgronden, vuur en hagel, sneeuw en ijs, en de stormwind, die Uw woord doen, de bergen en alle heuvelen, vruchtbomen en alle cederbomen, het wild gedierte en alle vee, kruipend gedierte en gevleugeld gevogelte; de koningen van de aarde en alle volken, de vorsten en alle rechters van de aarde, de jongelingen en ook de maagden, de ouden met de jongen*, zij moeten Uw naam prijzen. Daar echter ook

van de hemelen Uw lof moet komen, laat U dan, o onze God, *in de hoge plaatsen al Uw engelen loven, al Uw heerscharen, zon en maan, alle lichtende sterren, hemelen van de hemelen en de wateren, die boven de hemelen zijn*, laat hen Uw naam loven: en ik wenste niet meer, dat de afzonderlijke dingen beter zouden zijn, omdat ik dacht aan het geheel, en met een gezonder oordeel overwoog ik, dat de hogere dingen beter waren dan de lagere, maar dat het geheel beter was dan de hogere dingen alleen geweest zouden zijn.

10.16 Hoe hij God zag.

Zij zijn niet gezond van geest, wie enig ding Uwer schepping mishaagt, zoals ook ik het niet was, daar vele dingen, die U gemaakt hebt, mij mishaagden. En daar mijn ziel de gedachte niet aandurfde, dat mijn God haar zou mishagen, wilde zij niet, dat wat haar mishaagde, Uw werk was. En daardoor was ze gekomen tot haar opvatting van twee substanties en ze vond geen rust en sprak dwaze dingen. En daarvan terugkomend had ze zich een God gevormd, die door de gehele, onbegrensde, ruimte verspreid was, en zij had gemeend, dat U die God waart, en had hem een plaats gegeven in haar hart, en zo was zij wederom een tempel van haar afgod geworden en verfoeilijk voor U. Maar nadat U mijn hoofd, zonder dat ik het wist, genezen had en mijn ogen gesloten, *dat zij geen ijdelheid* zouden zien, kreeg ik een weinig rust van mezelf en mijn dwaasheid werd in slaap gesust; en ik ontwaakte in U, en ik zag U als oneindig op andere wijze, maar dat gezicht kwam niet voort uit het vlees.

10.17 Alle dingen hebben hun bestaan van God, die boven tijd en ruimte is.

En ik zag terug op het andere en ik zag, dat het U zijn bestaan dankt en dat alles in U begrensd is, maar anders, niet als in een ruimte, maar omdat U alles in Uw hand houdt door de waarheid; en alles is waar, voor zover het is, en niets is onwaarheid, behalve wanneer men meent dat iets is, wat niet is. En ik zag, dat ieder ding niet alleen past bij zijn plaats, maar ook bij zijn tijd, en dat Gij, die alleen eeuwig bent, niet na ontelbare tijdsruimten begonnen bent te werken, omdat alle tijdsruimten, die voorbijgegaan zijn en die zullen voorbijgaan, niet zouden weggaan noch komen, dan doordat U werkt en blijft.

10.18 Alle dingen zijn goed, maar passen niet bij alles.

En ik bemerkte, daar ik het zelf bij ervaring had, dat het niet te verwonderen is, dat voor een niet gezond verhemelte zelfs het brood een straf is, dat voor een gezond verhemelte aangenaam is, en dat zieke ogen het licht haten, dat heldere ogen beminnen. En Uw rechtvaardigheid mishaagt aan de bozen; hoeveel te meer dan de adder en de worm, die U goed geschapen hebt, passend bij de lagere delen Uwer schepping, waarbij ook de bozen zelf passen, en wel des te meer, naarmate zij meer ongelijk zijn aan U; maar ze passen des te meer bij de

hogere delen Uwer schepping, naarmate zij meer aan U gelijk worden. En ik vroeg, wat de boosheid was, en bevond, dat zij geen wezenlijkheid is, maar de verkeerdheid van de wil, die zich van het hoogste Wezen, van U, o God, afgewend heeft tot de laagste dingen, die zijn binnenste wegwerpt en naar buiten zich opblaast.

10.19 Zijn slechte gewoonten trekken hem neer.

Ik verwonderde mij erover, dat ik U reeds beminde en niet in Uw plaats een hersenschim, maar dat ik niet volhardde in de genieting mijns Gods, maar nu eens tot U getrokken werd door Uw schoonheid, en dan weer van U werd weggetrokken door mijn eigen gewicht en met zuchten neerstortte in de zonde; en dat gewicht was mijn vleselijke gewoonte. Maar de herinnering aan U was bij mij, en ik twijfelde er geenszins aan, dat er Een was, wie ik moest aanhangen, maar ook wist ik, dat ik nog niet in staat was Hem aan te hangen, daar het lichaam, dat vergankelijk is, de ziel bezwaart en de aardse woning de geest, die veel bedenkt, neerdrukt, en ik was er volkomen zeker van, dat *Uw onzienlijke dingen, van de schepping van de wereld aan, uit de schepselen verstaan en doorzien worden, beide Uw eeuwige kracht en Goddelijkheid*. Want toen ik zocht, waarnaar ik de schoonheid van lichamen, hetzij hemelse, hetzij aardse, beoordeelde, en wat mij ten dienste stond, wanneer ik onbevooroordeeld over veranderlijke dingen oordeelde en zei: "Dit moet zo zijn, en dat niet," toen ik dus zocht, naar welke maatstaf ik oordeelde, wanneer ik zo oordeelde, vond ik boven mijn veranderlijke geest de onveranderlijke, waarachtige, eeuwige Waarheid. En zo klom ik trapsgewijs op van de lichamen tot de ziel, die door middel van het lichaam waarneemt, en vandaar tot haar innerlijke kracht, aan wie de zintuiglijke waarneming van het lichaam de dingen van buiten meldt, en die de grens is van wat ook de dieren nog vermogen, en vandaar wederom tot het vermogen van verstandelijke redenering, aan welks oordeel onderworpen wordt, wat van de zintuigen wordt overgenomen; en daar dit vermogen in mij bevond, dat het ook zelf veranderlijk was, richtte het zich op tot het verkrijgen van inzicht in eigen wezen en leidde zijn gedachte weg van de gewoonte, zich onttrekkend aan de onderling tegenstrijdige scharen van voorstellingen van de verbeelding, om te vinden, door welk licht het bestraald werd, wanneer het zonder enige aarzeling uitriep, dat het onveranderlijke te stellen is boven het veranderlijke, door dat het juist het onveranderlijke kende - want indien het dit niet op een of andere wijze kende, zou het dat op generlei wijze beslist boven het veranderlijke stellen - en zo kwam het tot dat, wat is, op een ogenblik van sidderende aanschouwing. Toen echter verstond ik *Uw onzienlijke dingen* uit de schepselen en doorzag ze, maar ik vermocht niet mijn blik daarop gevestigd te houden en toen ik in mijn zwakheid mij moest afwenden en weer tot het gewone leven weerkeerde, droeg ik slechts met mij een herinnering vol liefde en die

terugverlangde als het ware naar de geurige gerechten, die ik nog niet vermocht te nuttigen.

10.20 Alleen Christus de weg tot heil.

En ik zocht de weg om de kracht te verkrijgen, die ik nodig had om U te genieten, en vond die niet, voordat ik zou omhelzen de *Middelaar Gods en van de mensen, de mens Christus Jezus, dewelke is God boven allen te prijzen in van de eeuwigheid*, die roept en zegt: "*Ik ben de weg, en de waarheid, en het leven*," en die de spijs, welke ik niet in staat was tot mij te nemen, in verbinding bracht met het vlees, want *het Woord is vlees geworden*, opdat Uw wijsheid, door welke U alles geschapen hebt, tot melk zou worden voor ons in onze kinderlijken staat. Want ik hield niet in nederigheid de nederige Jezus, mijn God, vast en ik wist niet, wat zijn zwakheid ons te leren had. Want Uw Woord, de eeuwige Waarheid, dat ver uitsteekt boven de hogere delen Uwer schepping, richt de onderworpenen op tot zich, maar in de lagere delen heeft het zich een nederige woning gebouwd uit ons slijk, om daardoor degenen, die onderworpen moeten worden, van hun eigen hoogheid neer te halen en tot zich te trekken, hun opgeblazenheid genezend en hun liefde voedend, opdat ze niet in zelfvertrouwen verder zouden afdolen, maar veeleer hun zwakheid zouden gevoelen, doordat ze voor hun voeten zien de Goddelijkheid, die zwak geworden is door het aannemen van het kleed van onze sterfelijkheid, en opdat ze vermoeid zich voor haar zouden neerwerpen en zij, zich opheffend, ook hen zou oprichten.

10.21 Zijn gevoelens over de vleeswording van Christus.

Ik echter had een andere mening en dacht over Christus, mijn Heer, als over een man van uitnemende wijsheid, met wie niemand gelijkgesteld kon worden, temeer omdat Hij, door zijn wonderbare geboorte uit een maagd, als een voorbeeld hoe men de tijdelijke dingen moet gering achten in vergelijking met het verkrijgen van de onsterfelijkheid, door de goddelijke zorg voor ons een zo groot gezag voor zijn lerarenambt verdiend scheen te hebben. Maar welk een geheimenis de uitdrukking: "Het Woord is vlees geworden" inhield, kon ik zelfs niet vermoeden. Uit datgene, wat over Hem geschreven was, namelijk dat Hij at en dronk, sliep, wandelde, zich verheugde, treurde, sprak, wist ik slechts, dat vlees met Uw woord verenigd was geweest niet anders dan in verbinding met een menselijke ziel en een menselijke geest. Dit weet een ieder, die de onveranderlijkheid van Uw Woord kent, welke ik reeds kende, voor zover ik dat vermocht, en waaraan ik nooit in enig opzicht twijfelde. Immers nu eens de ledematen door de wil te bewegen, dan weer niet te bewegen, nu eens een gemoedsbeweging te ondergaan, dan weer niet, nu eens door middel van tekenen verstandige gedachten te uiten, dan weer het stilzwijgen te bewaren, dat alles zijn eigenaardige uitingen van de veranderlijkheid van de ziel en van

de geest. En indien deze dingen niet naar waarheid van Hem geschreven stonden, dan zou alles gevaar lopen voor leugen gehouden te worden en dan zou er in die geschriften geen enkel heil van het geloof voor de mensheid overblijven. Omdat het dus naar waarheid geschreven staat, erkende ik in Christus de volledige mens, niet alleen het lichaam van een mens en ook niet een ziel met een lichaam, maar zonder geest; maar van deze mens meende ik, dat Hij boven de anderen gesteld werd, niet omdat Hij de Waarheid in persoon was, maar door een buitengewone voortreffelijkheid van zijn menselijke natuur en een meer volkomen deelhebben aan de wijsheid. Alypius echter meende, dat volgens het geloof van de katholieken God zodanig in het vlees gekomen was, dat in Christus slechts zijn Goddelijkheid en het vlees was, en hij was van opvatting, dat men niet leerde, dat in Hem een menselijke ziel en geest aanwezig was. En daar het zijn vaste overtuiging was, dat, wat van Hem overgeleverd is, niet had kunnen geschieden, wanneer er geen sprake was van een met levenskracht en verstand toegerust schepsel, liet hij zich niet gemakkelijk overhalen tot het Christelijk geloof. Maar later, toen hij vernam dat dit de dwaling was van de sekte van de Apollinaristen, nam hij vol vreugde het katholieke geloof aan en berustte daarin. Ik echter beken, dat ik zelf eerst enige tijd later geleerd heb, hoe ten aanzien van de woorden „het Woord is vlees geworden” de katholieke waarheid zich onderscheidt van de valse leer van Photinus. Immers de verwerping van de ketters doet aan de dag treden, wat Uw kerk gelooft en wat de inhoud is van de gezonde leer. *Want er moeten ook ketterij en zijn opdat degenen, die oprecht zijn, openbaar mogen worden onder de zwakken.*

10.22 Hij dankt God daarvoor, dat de boeken van de Platonisten hem in handen kwamen, voordat hij de kracht van de Schrift leerde kennen en niet nadien.

Maar toen ik, door het lezen van die boeken van de Platonisten er toe aangezet om naar de onlichamelijke waarheid te zoeken, Uw onzienlijke dingen uit de schepselen verstaan en doorzien had, en, in mijn verdere pogingen teleurgesteld, merkte wat ik vanwege de duisternis van mij ziel niet vermocht te aanschouwen, was ik er zeker van, dat U bent en dat U oneindig bent, maar toch niet door eindige of oneindige ruimten verspreid, en dat U waarlijk bent, daar U steeds dezelfde bent en in geen enkel opzicht en door geen enkele beweging anders of een ander wordt; dat echter al het overige uit U is, wat onwrikbaar zeker is alleen hierdoor reeds, dat het is; van dit alles was ik wel zeker, maar toch was ik te zwak om U te genieten. Ik redeneerde zeer fraai, alsof ik er alles van wist, maar indien ik niet in Christus, onze Zaligmaker, Uw weg had gezocht, zou ik niet ervaren, maar verloren geweest zijn. Want reeds was ik begonnen wijs te willen schijnen, hoewel ik vol was van mijn straf, en ik weende niet, maar was bovendien nog opgeblazen van kennis. Want waar was die liefde, die opbouwt

op het fundament van de nederigheid, dat is Christus Jezus? Of wanneer zouden die boeken mij haar geleerd hebben? Ik geloof, dat U daarom wilde, dat die boeken mij onder ogen kwamen, voordat ik Uw Schriften overwoog, opdat de indruk, die ik van die boeken ontving, in mijn geheugen zou worden geprent en ik later, wanneer ik door het lezen van Uw Schriften gebreideld zou zijn en door Uw helende vingers mijn wonden zich zouden samentrekken, ik duidelijk het onderscheid zou zien en opmerken tussen 'trotse aanmatiging en nederige belijdenis, tussen hen, die het doel zien, maar niet zien, hoe men het bereiken moet, en de weg, die leidt naar het vaderland, dat zaligheid schenkt en dat we niet slechts zien, maar ook bewonen moeten. Want indien ik eerst door Uw Heilige Schriften onderwezen was en Gij, doordat ik met hen vertrouwd geworden was, mij dierbaar geworden waart, en ik dan daarna die boeken onder ogen gekregen had, zouden zij wellicht of mij van de vasten grondslag van de vroomheid hebben afgerukt, of, als ik volhard had in de gemoedsstemming, die ik als een heilzame aanvaard had, zou ik gemeend hebben, dat men haar ook door die boeken kon verkrijgen, wanneer men die alleen had leren kennen.

10.23 Bij het lezen van de geschriften van de Apostel Paulus verdwijnen al zijn moeilijkheden.

En zo greep ik gretig naar de eerwaardige Schriften van Uw Geest en bovenal naar die van de apostel Paulus en al de moeilijkheden verdwenen, die ik eens had, toen het mij scheen, dat de inhoud van zijn woorden met zichzelf in tegenspraak was en niet overeenstemde met de getuigenissen van de Wet en van de Profeten, en de heilige uitspraken deden zich aan mij voor als van één en hetzelfde karakter en ik leerde mij verheugen met beving. En ik begon, en vond, dat al het ware, dat ik daar, in die andere boeken, gelezen had, ook hier gezegd werd met een heen wijzen naar Uw genade, opdat wie ziet, niet zou roemen, alsof hij niet ontvangen had niet alleen, wat hij ziet, maar ook, dat hij ziet - want wat heeft hij, dat hij niet ontvangen heeft? - en opdat hij niet alleen vermaand wordt U te zien, die steeds dezelfde bent, maar ook genezen wordt, opdat hij U kunne vasthouden, en opdat wie van verre niet zien kan, toch de weg wandelt, die hij moet gaan om te komen en te zien en vast te houden, want, ofschoon iemand *vermaak* heeft *in de wet Gods naar de inwendige mens*, wat zal hij doen met die *andere wet*, die *in zijn leden strijdt tegen de wet zijns gemoeds* en hem *gevangen neemt onder de wet van de zonde, die in zijn leden is*? Want U bent rechtvaardig, Heere; maar wij hebben gezondigd, boos gehandeld en goddeloos gedaan, en *Uw hand was zwaar op ons*, en rechtvaardig zijn wij overgegeven aan de zondaar van oudsher, de heer van de dood, omdat hij ons overreedde onze wil aan de zijn gelijk te maken, volgens welke hij *in Uw waarheid niet staande gebleven is*. Wat zal de ellendige mens doen? *Wie zal hem verlossen uit het lichaam hiervan dood*s tenzij Uw genade door Jezus Christus onze Heer, die U van eeuwigheid gegenereerd hebt en geschapen hebt in het begin Uwer wegen, aan wie *de overste van deze wereld* niets van de dood

waardig gevonden heeft, maar wie hij toch doodde; en *het handschrift, dat tegen ons was*, is uitgewist? Dat staat niet in die boeken. Op die bladzijden staat niets over de gelaatstrekken van die godsvrucht, over de tranen van de belijdenis, over *Uw offeranden, een gebroken geest en een gebroken en verslagen hart*, over de redding van het volk, over de stad, toebereid als een bruid, over *het onderpand van de Heilige Geest*, over de beker van onze verlossing. Niemand zingt daar: *"Zal mijn ziel niet stil zijn tot God? want van Hem is mijn heil: immers Hij is mijn God en mijn heil, mijn toevlucht, ik zal niet meer wankelen"*. Niemand hoort daar Hem, die roept: *"Komt hierheen tot Mij, die vermoeid bent"*. Zij verwaardigen zich niet van Hem te leren, dat Hij *zachtmoedig is en nederig van hart*. Want U hebt deze dingen voor de wijzen en verstandige verborgen en hebt *dezelve de kinderen geopenbaard*. En iets anders is het van een bosrijken bergtop het vaderland van de vrede te zien, maar de weg daarheen niet te vinden en zich vruchteloos daartoe af te tobben in onbegaanbare streken, terwijl in het ronde voortvluchtige afvalligen met hun vorst, de leeuw en de draak, gelegerd zijn en hun lagen leggen - en iets anders de weg te houden, die daarheen leidt en die gebaad is door de zorg van de Hemelse Koning, waar geen rovers zijn, die het hemelse heerleger verlaten hebben; want zij vermijden die weg als een straf. Dit alles drong op wonderbare wijze door tot in mijn binnenste, toen ik *de minste van Uw apostelen* las; en ik overdacht Uw werken en huiverde.

11 ACHTSTE BOEK

11.1 Inleiding

Hij behandelt het meest besproken tijdperk zijns levens, zijn tweeëndertigste jaar. Hij vraagt Simplicianus om raad en hoort van hem de bekeringsgeschiedenis van Victorinus. Ponticianus verhaalt hem de bekering van Antonius en van twee jonge mannen. Na een hevige strijd tussen vlees en ziel komt hij tot verandering, verbreekt de banden van de begeerte en bekeert zich geheel tot God.

11.2 Hij raadpleegt Simplicianus, een bejaard dienstknecht van God.

Mijn God, laat mij dankbaar Uw barmhartigheden jegens mij gedenken en ze U belijden. Laat mijn beenderen doordrongen worden van Uw liefde en zeggen: *"Heere, wie is U Gelijk? Gij hebt mijn banden losgemaakt: ik zal U offeren een offerande van het lof.* Hoe U ze verbroken hebt, zal ik vertellen, en allen, die U aanbidden, zullen, wanneer ze het horen, zeggen: *"Geloofd zij de Heere in de hemel en op de aarde; groot en wonderbaar is zijn naam.*" Uw woorden waren blijven hangen in mijn binnenste, en aan alle zijden werd ik door U omschanst. Omtrent Uw eeuwig leven had ik zekerheid, ofschoon ik het zag *in een duistere rede en als door een spiegel;* maar toch was iedere twijfel aan een onverderfelijk Wezen en daaraan, dat van dit Wezen alle andere wezens hun bestaan hebben, van me genomen, en ik begeerde niet grotere zekerheid omtrent U, maar grotere standvastigheid in U. Maar omtrent mijn aardse leven was alles nog in weifeling en mijn hart moest gereinigd worden van de ouden zuurdesem; wel behaagde mij de weg zelf, de Zaligmaker, maar ik had nog geen lust door de engten van die weg te gaan. En U gaf mij in de geest en het scheen goed in mijn ogen mij naar Simplicianus te begeven, die mij een goed dienstknecht van U scheen en in wie Uw genade uitblonk. Ik had ook gehoord, dat hij van zijn jeugd af in algehele toewijding aan U leefde; toen echter was hij reeds een oude man en het scheen mij, dat hij in zijn lange leven bij zo uitnemende ijver om Uw wegen te volgen veel ervaren en veel geleerd had: en inderdaad was dat zo. En uit die schat van ervaringen wilde ik, dat hij, wanneer ik hem mijn moeilijkheden meedeelde, zou putten om mij te zeggen, op welke wijze iemand, die er zo aan toe was als ik, er toe kon komen om in Uw weg te wandelen.

Want ik zag de kerk gevuld en de een ging deze weg, de ander die. Maar mij mishaagden mijn wereldlijke bezigheden en zij waren mij tot een grote last, daar niet meer, zoals vroeger, mijn begeerten mij aanvuurden, door hoop op eer en geld, om die zo zware slavernij te dragen. Want in die dingen schepte ik geen behagen meer in vergelijking met Uw liefelijkheid en het sieraad van Uw huis, dat ik beminde, maar ik was nog met sterke banden gebonden aan de vrouw, en de apostel weerhield mij niet te huwen, ofschoon hij mij aanspoorde tot iets beters en het liefst *wilde, dat alle mensen waren, gelijk hij zelf was.* Maar ik was zwakker en koos een zachtere plaats, en wegens dat één gedroeg ik mij ook in de andere dingen traag en kwijnende weg door verslappende zorgen, omdat ik

ook in de andere dingen, die ik niet wilde ondergaan, genoopt werd mij te schikken ter wille van het echtelijk leven, waaraan ik mij gebonden had en verslaafd was. Ik had gehoord uit de mond van de Waarheid, dat er *gesneden zijn, die zichzelf gesneden hebben om het Koninkrijk van de hemelen; maar zo zegt hij, die dit vatten kan, vatte het*. IJdel zijn gewis alle mensen, die geen kennis Gods hebben, en uit de goede dingen, die gezien worden, Hem niet kunnen vinden, die is. Maar ik was niet meer in die ijdelheid; ik was haar te boven gekomen en door de getuigenis van de gehele schepping had ik U, onze Schepper, gevonden en Uw Woord, dat bij U, God, is en met U één God is, door dat U alles geschapen hebt. En er is nog een andere soort van goddeloze, die, *God kennende, Hem als God niet hebben verheerlijkt of gedankt*. Ook hiertoe was ik vervallen, maar *Uw rechterhand heeft mij ondersteund* en U voerde mij vandaar weg en bracht mij, waar ik genezen kon, want U hebt tot de mens gezegd: "*Zie de vreze van de Heer is de wijsheid*" en: "*wil niet wijs schijnen,*" want *zich uitgevende voor wijzen, zijn zij dwaas geworden*. En ik had reeds de schone parels gevonden en ik had alles moeten verkopen, wat ik had, om haar te kopen - maar ik aarzelde.

11.3 Simplicianus vertelt hem de geschiedenis van Victorinus.

Ik begaf me dus tot Simplicianus, die Ambrosius, welke toen bisschop was, tot vader was geweest in de tijd, toen hij van de genade deelachtig was geworden, en wie deze waarlijk als een vader beminde. Ik verhaalde hem de rondzwervende van mij dwaling. Toen ik echter vermeldde, dat ik enige boeken van de Platonisten gelezen had, die Victorinus, eertijds leraar van de retorica te Rome, van wie ik had gehoord, dat hij als Christen gestorven was, in het Latijn had vertaald, wenste hij mij geluk, dat ik niet terecht was gekomen bij geschriften van andere filosofen, vol van leugen en bedrog *naar de eerste beginselen van deze wereld*, daar in deze boeken tenminste op alle wijzen sprake is van God en zijn Woord. En vervolgens, om mij op te wekken tot de nederigheid van Christus, die voor de wijzen verborgen is, maar de kinderen geopenbaard, bracht hij Victorinus zelf in herinnering, die hij, toen hij te Rome was, zeer van nabij gekend had en vertelde mij van hem, wat ik niet verzwijgen zal. Want Uw genade moet grotelijks geprezen worden, wanneer men bedenkt, hoe die grijsaard, die zeer geleerd was en in alle wetenschappen doorkneed, en die zoveel werken van filosofen met oordeel gelezen had, die de leraar geweest was van zoveel aanzienlijke senatoren en als een onderscheiding voor zijn voortreffelijk leraarschap een standbeeld op de markt te Rome verdiend en ook verkregen had, iets, wat de burgers van deze wereld voor iets zeer buitengewoons houden, die tot op die hogen leeftijd een vereerder van afgodsbeelden geweest was en deelgenomen had aan de goddeloze afgodendienst, waarvan toen bijna de gehele Romeinse adel vervuld was, zodat hij schandelijke wezens vereerde en wondergestalten van allerlei soorten van goden en de blaffende Anubis, die

eens "tegen de goden Neptunus en Venus en tegen Minerva" hun wapenen gericht hadden, (Vergilius, Aen. VIII, 698, 699.) welke Rome eertijds overwon, maar nu aanriep, en welke die oude Victorinus zoveel jaren met donderende stem verdedigd had, - wanneer men bedenkt, hoe zo'n man zich niet schaamde een kind van Christus, Uw Zoon, te zijn en een pasgeborene van Uw Bron, nadat hij zijn nek gebogen had onder het juk van de nederigheid en zijn trots gebroken had om de smaad van het kruis te dragen.

O Heere, Heere, die de hemelen neigde en neerdaalt, de bergen aanraakte, dat zij rookten, op welke wijze bent U in zijn hart doorgedrongen? Hij placht, zoals Simplicianus zei, de Heilige Schrift te lezen en met grote ijver spoorde hij alle

Christelijke boeken op en onderzocht ze en zei tot Simplicianus niet openlijk, maar in 't geheim en vertrouwelijk: "Weet, dat ik reeds een Christen ben." Maar hij antwoordde: "Ik zal het niet geloven en U niet onder de Christenen rekenen, indien ik u niet in Christus' kerk zie." Hij echter zei schertsend: "Maken dan de muren iemand tot Christen?" En hij zei dit dikwijls, dat hij al een Christen was, en even vaak gaf Simplicianus dat antwoord en herhaalde Victorinus dan weer die scherts over de muren. Want hij vreesde zijn vrienden aanstoot te geven, trotse afgodendienaars, en hij meende, dat van de hoogte van hun Babylonische waardigheid, die als het ware was als de cederen van de Libanon, welke de Heere nog niet verbroken had, hun vijandschap zwaar op hem zou neerdalen. Maar toen hij door te lezen en begerig te onderzoeken kracht geput had en vreesde door Christus *verloochend te worden voor de heilige engelen*, wanneer hij vreesde Hem te belijden voor de mensen, en het hem toescheen, dat hij grotelijks schuldig stond door zich te schamen over de verborgenheden van de nederigheid Uw Woord, maar zich niet te schamen voor de goddeloze dienst van hovaardige duivelen, die hij als een hovaardig volgeling had aanvaard, legde hij alle schaamte af tegenover zijn ijdelheid, maar nam haar op tegenover de waarheid en plotseling en onverwacht zei hij tot Simplicianus, zoals deze zelf vertelde: "Laat ons naar de kerk gaan: ik wil een Christen worden." En deze wist zich niet te houden van vreugde en ging met hem. Toen hij dan het eerste onderricht in de heilgeheimen ontvangen had, gaf hij zich niet lang daarna zelfs op, om door de doop herboren te worden, tot verwondering van Rome, en tot vreugde van de kerk. De hovaardige zagen het en vertoornen zich, zij knarsten met hun tanden en versmolten, maar Uw dienaar stelde de Heere God tot zijn vertrouwen en zag niet om naar de ijdelheden en leugenachtige dwaasheden.

Toen eindelijk de ure gekomen was tot het afleggen van de belijdenis van het geloof, die te Rome pleegt plaats te hebben, doordat zij, die tot Uw genade zullen toetreden, een bepaald formulier, dat ze uit het hoofd geleerd hebben, van een verhoogde plaats af ten aanschouw van het gelovige volk uitspreken, was aan Victorinus, zo vertelde Simplicianus, door de priesters aangeboden, dat hij het in stilte zou doen, zoals men gewoon was voor te stellen aan hen, van wie te verwachten was, dat ze uit schroomvalligheid zenuwachtig zouden

worden; maar hij gaf er de voorkeur aan om zijn heil ten aanschouw van de heilige schare openlijk uit te spreken. Want er was geen heil gelegen in de redenaarskunst, die hij onderwees, en toch had hij die in 't openbaar behandeld. Hoeveel minder dus behoefde hij Uw zachtmoedige kudde te vrezen, wanneer hij Uw Woord sprak, daar hij niet de scharen van de dwazen gevreesd had toen hij zijn eigen woorden sprak? Toen hij dus de verhevenheid besteeg, om belijdenis af te leggen, riepen allen, die hem kenden, elkaar zijn naam toe met een geroep van gelukwens. En wie kende hem daar niet? En met een onderdrukt geluid klonk het uit de monden van allen, die zich tezamen verheugden: "Victorinus, Victorinus." Plotseling riepen zij van vreugde, omdat zij hem zagen, en plotseling zwegen zij in spanning, om hem te horen. Hij sprak het waarachtig geloof in kostelijk vertrouwen uit en allen wilden hem in het hart sluiten, en zij deden dat ook met hun liefde en hun vreugde: die waren als het ware hun handen.

11.4 Er is meer vreugde over de bekering van een zondaar dan van iemand, van wie men goede verwachting heeft.

Goede God, wat is het in de mens, dat hij zich meer verheugt over de redding van een ziel, aan welke men wanhoopte, en wanneer het gevaar, waarvan ze bevrijd wordt, groter is, dan wanneer er altijd goede verwachting van haar geweest was of het gevaar geringer was? Immers ook Gij, barmhartige Vader, verheugt U *over één zondaar, die zich bekeert, meer dan over negen en negentig rechtvaardigen, die de bekering niet van node hebben*. En wij horen het met grote blijdschap, wanneer wij horen, hoe vol vreugde de herder op zijn schouderen het schaap naar huis draagt, dat gedwaald had, en de penning teruggebracht wordt in Uw schatkamers door de vrouw, die haar gevonden heeft en met wie haar geburinnen zich verblijden, en de feestvreugde van Uw huis ontlokt ons tranen, wanneer in Uw huis gelezen wordt van Uw jongste zoon, omdat hij dood was en weer levend is geworden, verloren was en gevonden is. Immers U verblijdt U in ons en in Uw engelen, die heilig zijn door heilige liefde. Want U blijft altijd dezelfde, want datgene, wat niet altijd is en niet altijd op dezelfde wijze is, dat alles kent U steeds op dezelfde wijze.

Wat is dat dan in de ziel, dat zij zich meer verheugt, wanneer ze dingen, waarvan ze houdt, vindt of terug krijgt, dan wanneer ze die altijd gehad had? Want ook de andere dingen getuigen dat en alles is vol van getuigenissen, die uitroepen: "zo is het." Een overwinnend veldheer zegepraalt, maar hij zou niet overwonnen hebben, zo hij niet gestreden had, en hoe groter het gevaar was in de strijd, des te groter is de vreugde in de zegepraal. Het noodweer slingert de zeevaarders heen en weer en bedreigt hen met schipbreuk; allen verbleken, doordat ze de dood voor ogen hebben: maar gaat de storm liggen en wordt de zee kalm, dan verheugen zij zich bovenmate, omdat ze ook bovenmate gevreesd hebben. Een dierbare vriend is ziek en zijn pols voorspelt niet veel goeds; allen, die zijn

behoud wensen, zijn tegelijkertijd ziek in hun ziel: maar als het met hem ten goede keert, ook al wandelt hij nog niet met zijn vroegere krachten daarheen, dan is er reeds zo'n vreugde, als er niet was, toen hij tevoren gezond en sterk daarheen ging. En ook de genietingen zelf van het menselijk leven verschaft men zich niet door onverwachte en tegen de wil zich voordoende, maar door opzettelijk en vrijwillig aanvaarde moeilijkheden. Eten en drinken bieden geen genot, indien niet voorafgaat het onaangename gevoel van honger en dorst te hebben. En drinkers eten zoutachtige gerechten, om last te krijgen van de dorst en wanneer ze die dan lessen door te drinken, schenkt hun dat genot. En het is gebruik, dat een bruid, hoewel reeds verloofd, nog niet terstond aan de man gegeven wordt, opdat hij, als echtgenoot, wanneer ze hem gegeven is, des te meer haar waardeert, naar wie hij als bruidegom verlangd heeft, toen ze hem nog onthouden werd.

Zo is het in schandelijke en verfoeilijke blijdschap, zo in de vreugde, die toegestaan en geoorloofd is, zo in de meest oprechte vriendschapsverhouding, zo ook bij hem, die dood was en weer levend geworden is, die verloren was en gevonden is: overal gaat aan een grotere vreugde een grotere moeite vooraf. Wat is dat, Heere, mijn God, terwijl U toch Uzelf tot eeuwige vreugde bent, en er wezens om U zijn, die zich altijd in U verheugen? Hoe komt het, dat er in deze aardse wereld een afwisseling is van afnemen en toenemen, van vijandschap en verzoening? Of is dat haar wijze en hebt U haar dat toegedeeld, toen U van de hoogte van de hemelen tot de diepte van de aarde, van het begin tot het einde van de eeuwen, van de engel tot het wormpje, van de eerste beweging tot de laatste, alle soorten van goede dingen en al Uw rechtvaardige werken, ieder op zijn juiste plaats stelde en ieder op de juiste tijd deed? Ach, hoe verheven bent U in de hoogte en hoe diep in de diepte! En nergens heen trekt Gij U terug en toch keren wij ternauwernood tot U terug.

11.5 Waarom men zich zo verblijdde over de bekering van Victorinus.

Welaan Heere, wek ons op en roep ons terug, vuur ons aan en voer ons mede, wees ons liefelijk en zoet: laat ons U beminnen en tot U snellen. Keren niet velen uit een diepere afgrond van de verblinding tot U terug dan Victorinus? En zij naderen en worden verlicht, terwijl ze het licht ontvangen, met dat zij, die het ontvangen, de macht verkrijgen Uw kinderen te worden. Maar, wanneer ze minder bekend zijn onder het volk, verblijden ook zij zich minder om hen, die hen kennen. Want wanneer men zich met velen tezamen verblijdt, is ook de vreugde van ieder afzonderlijk overvloediger, omdat men elkaar verwarmt en de een door de ander ontvlamt. En verder, omdat ze velen bekend zijn, hebben ze op velen invloed tot hun heil, en zullen velen hun voorbeeld volgen en daarom verblijden ook zij, die hen voorgedaan zijn, zich grotelijks over hen, omdat ze zich niet alleen over hen verblijden. Want verre zij het, dat in Uw heiligdom de rijken worden aangenomen boven de armen en de voornamen boven de geringe, waar U veeleer *het zwakke van de wereld hebt uitverkoren*,

opdat U het sterke zou beschamen, en het onedele van de wereld, en het verachte hebt uitverkoren, en hetgeen niet is, alsof het ware, opdat U hetgeen iets is, te niet zou maken. En toch wilde diezelfde minste van Uw apostelen, door wiens mond U deze Uw woorden deed weerklinken, toen de trots van de stadhouder Paulus door zijn dienst ten onder gebracht was en hij het zachte juk van Christus op zich genomen had, en zo de onderdaan was geworden van de grote Koning, ook zelf liever in plaats van Saulus, Paulus heten tot een aandenken aan die zo grote overwinning. Want de grootste nederlaag lijdt de vijand, wanneer het hem betreft, die hij het stevigst vast houdt en door wiens toedoen hij meerderen vasthoudt. Het stevigst echter houdt hij de trotse vast door een aanzienlijken naam en door middel van hen meerderen, door hun invloed. Met hoeveel te meer ingenomenheid men dus dacht over het hart van Victorinus, dat de duivel als een zo onneembare schuilplaats bezet had gehouden, en over de tong van Victorinus, door welke hij als door een machtig en scherp wapen velen omgebracht had, des te overvloediger moesten Uw kinderen zich er over verblijden, dat onze Koning de sterke gebonden had, en dat zijn huisraad, zoals ze zagen, hem ontnomen was en gereinigd werd en werd toebereid tot Uw eer en *bekwaam gemaakt tot gebruik van de Heer, tot alle goed werk.*

11.6 Victorinus gaf zijn ambt prijs. Wat Augustinus weerhield zijn voorbeeld te volgen.

Toen dan Uw knecht Simplicianus mij dat alles over Victorinus verteld had, ontbrandde ik in lust om hem na te volgen: want met dit doel had hij het mij ook verteld. Toen hij er echter ook dit aan toevoegde, dat ten tijde van keizer Julianus bij de wet de Christenen verhinderd werden onderricht te geven in de letteren en de redenaarskunst - en aan die wet onderwierp Victorinus zich en wilde liever de woordenrijke school in de steek laten dan Uw Woord, waardoor U de tongen van de kinderen welsprekend maakt - scheen hij mij nog meer gelukkig dan krachtig, omdat hij de gelegenheid gevonden had, zich geheel aan U te wijden. En daarnaar verlangde ik smachtend, gebonden niet met de ijzeren banden van een ander, maar van mijn eigen wil. Mijn willen werd door mijn vijand gevangen gehouden en daaruit had hij mij een keten gesmeed en mij daarmee gebonden. Immers daar mijn wil verkeerd was, was ze tot hartstocht geworden, en terwijl ik die hartstocht diende, werd ze tot gewoonte, en terwijl ik aan die gewoonte geen weerstand bood, werd ze tot noodzakelijkheid. En in die, als het ware, onderling verbonden schakels - daarom noemde ik het een keten - hield een harde slavernij mij gekluisterd. De nieuwe wil echter, die in mij begonnen was te werken, om U om Uw zelf wil te dienen en U te genieten, mijn God, die de enige onwankelbare genieting bent, was nog niet geschikt om mijn vroegere wil, die door de tijd krachtig geworden was, te overwinnen. Zo streeden twee willen in mij met elkaar, de een oud, de andere nieuw, de een vleselijk, de andere geestelijk, en door hun onenigheid verdeelden zij mijn ziel.

Zo begreep ik uit de ondervinding, die ik met mezelf opdeed, wat ik gelezen had, hoe *het vlees begeert tegen de geest en de geest tegen het vlees*; ik was wel in beiden, maar toch was mijn ik meer in datgene, wat ik in mij goedkeurde, dan in datgene, wat ik in mij afkeurde.

Want in dat laatste was ik in mindere mate ikzelf, omdat ik grotendeels meer tegen mijn wil het onderging, dan dat ik het met mijn wil deed. Maar toch was de gewoonte strijdlustiger tegen mij geworden door mijn eigen toedoen, omdat ik met mijn wil gekomen was, waar ik niet had willen komen. En wie zou zich terecht kunnen verzetten, daar de rechtvaardige straf op de zonde volgde? En die verontschuldiging gold niet meer, welke in mijzelf placht voor te houden, dat ik daarom nog niet met verachting van de wereld U diende, omdat ik nog geen vast inzicht in de waarheid had: want ik had reeds een vast inzicht. Maar nog gebonden aan de aarde, weigerde ik in Uw dienst te treden en ik vreesde zó van alle hindernissen bevrijd te worden, als men moet vrezen er mee belast te worden.

Zo werd ik, evenals dat in de slaap wel geschiedt, door de last van de wereld aangenaam gedrukt, en de gedachten, die ik in overpeinzing op U richtte, waren gelijk aan de pogingen van hen, die willen ontwaken, maar overmand door de diepte van de slaap, weer inslapen. En zoals er niemand is, die altijd zou willen slapen, en zoals volgens het gezonde oordeel van een ieder wakker zijn beter is, maar men toch meestal uitstelt de slaap van zich te schudden, wanneer een zware loomheid de ledematen bevangen houdt, en hem, hoewel men hem reeds liever kwijt was, toch maar al te gaarne geniet, ook al is de tijd om op te staan reeds aangebroken: zo stond het bij mij vast, dat het beter was me aan Uw liefde over te geven, dan aan mijn begeerte toe te geven; maar het een trok mij aan en had de overhand, het andere stond mij aan en hield me gekluisterd. Want ik wist U niets te antwoorden, wanneer U tot mij zei: *"Ontwaak, U die slaapt, en sta op uit de doden, en Christus zal over u lichten"*; en daar U mij overal toonde, dat U de waarheid sprak, wist ik U in 't geheel niets te antwoorden, omdat ik door de waarheid overtuigd was, behalve alleen trage en slaperige woorden: "terstond" "ja terstond," "laat me nog een weinig" Maar dat "terstond, terstond" kwam niet tot een einde, en dat "laat me nog een weinig" werd in de lengte gerekt. Het was vergeefs een *vermaak* te hebben *in Uw wet naar de inwendige mens*, daar een *andere wet in mijn leden* streed *tegen de wet mijns gemoeds en mij gevangen nam onder de wet van de zonde, die in mijn leden was*. Want de wet van de zonde is de kracht van de gewoonte, waardoor de geest ook tegen zijn wil wordt meegesleurd en vastgehouden, maar naar verdienste, omdat hij met zijn wil haar ten prooi is gevallen. Ik ellendig mens dan, wie zou mij verlossen uit het lichaam hiervan doods dan Uw genade door Jezus Christus, onze Heere?

11.7 Het verhaal van Ponticianus over twee hovelingen, die de wereld vaarwel zegden.

Ik zal verhalen, hoe U mij hebt bevrijd uit de banden van het verlangen naar zinnelijke liefde, in welke ik zo vast geboeid lag, en uit de slavernij van wereldse bezigheden, en Uw naam belijden, o Heere, mijn Helper en mijn Verlosser. Ik deed mijn gewone bezigheden met toenemende onrust en dagelijks zuchtte ik tot U, en ik bezocht Uw kerk, zo dikwijls mijn bezigheden, onder wier gewicht ik zuchtte, mij daartoe de tijd lieten. Alypius was bij mij, die, nadat hij voor de derde maal rechtskundig raadsman geweest was, nu vrij was van rechtsgeleerden arbeid en wachtte op mensen, aan wie hij wederom voor geld zijn raad kon geven, zoals ik voor geld de welsprekendheid schonk, wanneer die tenminste door onderwijs verleend kan worden. Nebridius echter had aan ons vriendschappelijk verzoek gehoor gegeven, om ons van alle vertrouwden vriend Verecundus, een Milaans burger en leraar, als hulpleraar ter zijde te staan, daar deze dit vurig verlangde en met het recht, dat de vriendschap hem toestond, uit onze kring een trouwe hulp vroeg, die hij zo dringend nodig had. Niet de zucht naar voordeel dus bracht Nebridius daartoe - want als hij gewild had, had hij belangrijker wetenschappelijk werk kunnen verrichten-maar uit welwillendheid wilde onze vriendelijke en zachtzinnige vriend ons verzoek niet afslaan. Hij handelde daarbij echter zeer verstandig door zich te hoeden voor kennismaking met mensen, die groot waren in deze wereld, en daardoor elke onrust te vermijden in zijn geest, die hij vrij wilde houden om zoveel mogelijk uren ter beschikking te hebben om op het gebied van de wijsheid iets te onderzoeken of te lezen of te horen.

Op zekere dag dan, toen Nebridius, ik herinner me niet meer om welke reden, afwezig was, kwam bij ons, Alypius en mij, thuis een zekere Ponticianus, een landgenoot, in zoverre hij geboortig was uit Afrika, die een hoge betrekking aan het hof bekleedde, en wilde het een of ander van ons. Wij gingen zitten om met elkaar te spreken. En toevallig zag hij op een speeltafeltje, dat voor ons stond, een boek liggen: hij nam het op, opende het, en vond, klaarblijkelijk tegen zijn verwachting, de apostel Paulus: want hij had gedacht een of ander boek aan te treffen op het gebied van het vak, dat ik geregeld beoefende. Toen echter zag hij mij glimlachend aan en sprak, terwijl hij mij gelukwenste, er zijn verwondering over uit, dat hij zo onverwacht dat boek en wel alléén dat boek voor mij liggend had aangetroffen. Want hij was een Christen en een gelovige en dikwijls wierp hij zich voor U, o onze God, op de knieën in de kerk om herhaaldelijk en langdurig tot U te bidden. En toen ik hem meedeelde, dat ik aan het lezen van die geschriften zeer grote zorg besteedde, ontstond er een gesprek, waarin hij vertelde van Antonius, een Egyptische kluizenaar, wiens naam buitengewoon beroemd was onder Uw dienaren, maar ons tot dat ogenblik geheel onbekend. En toen hij dat hoorde, ging hij door over dat onderwerp en maakte ons, die niets van hem afwisten, met die grote man bekend, terwijl hij zijn verwondering uitsprak over die onkunde van ons. En wij stonden verstomd, toen we hoorden

van Uw wonderen, die in het rechte geloof in Uw katholieke kerk nog zo kort geleden, ja bijna in onze tijd hadden plaats gegrepen, en die door de beste getuigenissen gestaafd werden. Allen verwonderden wij ons, wij over de grootheid van die gebeurtenissen, hij daarover, dat wij er niets van gehoord hadden.

En daarop kwam hij te spreken over de vele kloosters en hun gewoonten, die U tot een welriekende reuk zijn en de vruchtbare vlakten van de woestijn, waarvan wij niets wisten. Ook te Milaan was een klooster, vol van goede broeders, buiten de stadsmuren onder het toezicht van Ambrosius, en wij wisten het niet. Hij ging door en sprak verder, en wij zwegen in gespannen aandacht. En zo gebeurde het, dat hij vertelde, dat hij op zekeren tijd met drie vrienden te Trier, terwijl de keizer in beslag genomen werd door de voormiddagspelen in de circus, uitgegaan was om te wandelen in het park, dat aan de muren grensde, en dat daar, zoals toevallig het gezelschap zich verdeeld had, één met hem meeinging en de beide anderen evenzo afzonderlijk samen een anderen kant uitgingen. Die beiden nu waren, al dolend, terecht gekomen bij een hut, waarin enige dienaren van U woonden, *armen van geest, welker het koninkrijk van de hemel is* en daar hadden ze een boek gevonden, waarin het leven van Antonius beschreven was. En een van hen begon dat te lezen en werd door bewondering aangegrepen en geraakte in vuur, en onder het lezen kwam de gedachte bij hem op om een dergelijke levenswijze aan te grijpen en de dienst van de wereld vaarwel te zeggen en U te dienen. Zij nu behoorden tot hen, die men de keizerlijke koeriers noemt. Toen, plotseling vervuld van heilige liefde en in ingetogen schaamte toornig op zichzelf, richtte hij zijn ogen op zijn vriend en zei tot hem: „Zeg me, bid ik u, welk doel trachten wij met al die moeite en inspanning van ons te bereiken? Wat zoeken we? Waarom zijn we in dienst? Kunnen we aan het hof iets hogers bereiken, dan dat we tot de vrienden van de keizer behoren? En wat is daar niet onbestendig en vol van gevaren? En door hoeveel gevaren moeten we niet heen om telkens weer tot een nog groter gevaar te komen? En wanneer zal dat zijn? Maar een vriend van God, kan ik, als ik wil, nu terstond worden. "Zo sprak hij en onrustig, als het ware door de barensweeën van een nieuw leven, wendde hij zijn ogen weer op de bladzijden: en hij las en werd inwendig veranderd, waar U het zaagt, en zijn geest maakte zich los van de wereld, zoals weldra bleek. Want terwijl hij las en de golven zijns harten op en neer deed gaan, sprak hij nu en dan bij zichzelf en wikte en woog en nam zijn besluit ten beste en, terwijl hij reeds de Uw was, zei hij tot zijn vriend: "Ik heb me reeds losgemaakt van die verwachting van ons en besloten God te dienen en daarmee vang ik aan op dit ogenblik en op deze plaats. Indien U geen lust hebt, mij na te volgen, weerstreef mij dan in ieder geval niet." Hij antwoordde, dat hij bij hem bleef als deelgenoot aan zo'n loon en in zo'n dienst. En terwijl ze nu beiden de Uw waren, bouwden zij een toren met voldoende middelen, die daarin bestonden, dat ze al het hun verlieten en U volgden. Toen kwamen Ponticianus en zijn metgezellen, die in een ander deel van het park

wandelden, hen zoekend, op dezelfde plaats en toen ze hen vonden, spoorden ze hen aan om terug te keren, omdat de dag reeds aan 't dalen was.

Maar zij deelden hun besluit en voornemen mee, vertelden, hoe zo'n verlangen in hen opgerezen en versterkt was en verzochten hun, hun niet lastig te vallen, wanneer ze zich zelf niet bij hen wensten aan te sluiten. Maar zij, nog geheel dezelfde als tevoren, weenden wel over zichzelf, zoals hij zei, wensten hun op vrome wijze geluk en bevalen zich in hun gebeden aan; en hun hart als het ware over de grond meeslepend gingen zij terug naar het paleis, maar de anderen hun hart hechtend aan de hemel, bleven in de hut. En zij hadden beiden een bruid: en toen deze hoorden, hetgeen geschied was, wijdden ook zij U hun maagdom.

VII Augustinus schaamt zich diep bij het horen van Ponticianus' verhaal.

Dit verhaalde Ponticianus. U echter, o Heere, wendde mij onder zijn woorden om tot mijzelf en nam mij weg van achter mijn eigen rug, waar ik mij geplaatst had, omdat ik niet op mezelf wilde letten, en U stelde mij voor mijn eigen aangezicht, opdat ik zou zien, hoe onooglijk ik was, hoe mismaakt en vuil, bezoedeld en vol zweren. En ik zag het en huiverde, maar er was niets, waarheen ik mezelf kon ontluchten. En trachtte ik de blik van mezelf af te wenden, dan was hij aan het verhalen, wat hij verhaalde, en U stelde mij weer tegenover mijzelf en drong mij op aan mijn eigen aanblik, opdat ik mijn ongerechtigheid zou vinden en haten. Ik kende haar, maar ik ontveinsde mij haar, berustte in haar en vergat haar.

Maar hoe vuriger ik hen beminde, van wie ik hoorde, hoe ze door heilrijke gemoedsverandering zich geheel aan U ter genezing hadden overgegeven, met des te groter verfoeiing haatte ik toen mijzelf, wanneer ik mij met hen vergeleek. Immers vele jaren waren met mij heen gevloten - wel ongeveer twaalf - sinds ik in het negentiende jaar mijns levens door het lezen van Cicero's Hortensius was opgewekt tot de studie van de wijsheid, en altijd door stelde ik het uit, om met minachting van aards geluk mijn tijd te wijden aan het zoeken van die wijsheid, welker opsporing alleen reeds, om niet eens te spreken van haar bezit, te stellen was zelfs boven gevonden schatten en koninkrijken van de aarde en lichamelijke genietingen, die men voor 't grijpen heeft. Maar ik, die als jongeling zeer ellendig was, en nog ellendiger juist in het begin van mij jongelingsjaren, had U ook om kuisheid gebeden en gezegd: "Geef mij kuisheid en zelfbeheersing, maar nu nog niet." Want ik vreesde, dat U mij terstond zou verhoren en terstond zou genezen van de ziekte van de begeerte en ik wilde liever dat die verzadigd werd dan uitgedoofd. En ik had kwade wegen bewandeld in goddeloos bijgeloof, wel niet met vaste overtuiging, maar toch zo, dat ik het stelde boven het andere, dat ik niet met vroom gemoed zocht, maar vijandig bestreed.

En ik had gemeend, dat ik daarom van dag tot dag het uitstelde, om met verachting van de verwachting van deze wereld U alleen te volgen, omdat zich niets zeker aan mij voordeed, waarnaar ik mijn koers kon richten. En de dag was gekomen, waarop ik mij in mijn naaktheid zag en mijn geweten in mij toeschreeuwde: "Waar is mijn tong? U zei immers, dat U wegens de onzekerheid omtrent de waarheid de last van de ijdelheid niet wilde afwerpen? Zie, nu is zij zeker en nog drukt die last u, en vleugelen groeien aan de vrije schouderen van hen, die noch zich zo met zoeken afgetobd hebben, noch tien jaren en langer over die dingen hebben nagedacht." Zo knaagde het in mijn binnenste en ik werd hevig ontroerd door verschrikkelijke schaamte, toen Ponticianus zulke dingen vertelde. Toen nu het gesprek geëindigd was en de zaak, waarvoor hij gekomen was, afgedaan, ging hij weg, en keerde ik tot mijzelf in. Wat al heb ik niet bij mezelf gezegd? Met welke zweepslagen van de gedachten heb ik niet mijn ziel gegeseld, opdat zij mij zou volgen in mijn poging om achter U te gaan? En zij verzette zich, zij weigerde, maar zij verontschuldigde zich niet. Alle betogen waren vernietigd en overwonnen: slechts een sprakeloze angst was gebleven en als de dood vreesde zij het te worden losgemaakt van de stroom van de gewoonte, door welke zij ten dode wegteerde.

11.8 Hij gaat in zijn tuin, gevolgd door Alypius.

Dan, in die geweldige strijd van mijn inwendige woning, die ik krachtig had aangebonden met mijn ziel in ons vertrek, mijn hart, grijp ik, ontsteld van gelaat zowel als van geest, Alypius aan en roep uit: "Wat overkomt ons? Wat is dit, dat U gehoord hebt? De ongeleerde staan op en nemen de hemel, en wij met onze geleerdheid, zie, hoe wij ons wentelen in vlees en bloed! Of schamen wij ons hen te volgen, omdat zij voorgedaan zijn en schamen wij ons niet, hen niet eens te volgen? Ik zei iets dergelijks en mijn opwindende rukte mij van hem los, terwijl hij zweeg en mij verplet aanstaarde. Immers mijn stem klonk niet als gewoonlijk. Meer dan de woorden, die ik uitte, spraken mijn gelaatsuitdrukking, wangen, ogen, kleur en de klank van mijn stem uit, wat in mijn geest omging. Er was bij onze woning een kleine tuin, waarvan wij het gebruik hadden, zoals van het gehele huis: want onze huiswaard, die de eigenaar was van het huis, woonde daar niet. Daarheen dreef mij de ontroering van mijn hart, waar niemand de brandende strijd zou tegengaan, die ik met mijzelf had aangebonden, totdat hij zou uitlopen op wat U wist, maar ik niet: ik was slechts buiten zinnen tot mijn heil en ik was stervende om te komen tot leven; ik wist, wat al slechts ik was, maar wist niet, wat al goeds ik na enige ogenblikken zou zijn. Ik ging dus naar de tuin en Alypius volgde mij op de voet. Immers het stoorde mijn eenzaamheid niet, wanneer hij bij mij was. En hoe zou hij mij in deze toestand hebben kunnen verlaten? Wij zetten ons neer zo ver mogelijk van het huis. Ik briepte in mijn geest in onstuimige verontwaardiging, dat ik er niet toe kwam een verbond aan te gaan met U, mijn God, hoewel al mijn beenderen schreeuwden, dat ik het moest aangaan, en het met lofprijzing verhieven tot de hemel toe: en toch

behoefde men daartoe niet te komen met schepen of met wagens of te voet, niet eens over de afstand, die ik van het huis gegaan was tot de plaats, waar wij zaten. Want niet alleen het gaan, maar ook het bereiken van het doel was niets anders dan te willen gaan, maar dan sterk en geheel en al te willen, niet de half gewonden wil heen en weer te slingeren, zodat het een deel, dat opstond, streed met het andere deel, dat neerviel.

En eindelijk: zelfs in de heftige gemoedsbeweging van mij weifeling deed ik met mijn lichaam vele dingen, die de mensen soms willen doen, maar niet kunnen, hetzij wanneer ze juist daartoe de ledematen niet hebben of wanneer die door boeien gebonden of door uitputting verslapt of op welke wijze dan ook belemmerd zijn. Als ik mijn haar uitrukke, als ik me voor het hoofd sloeg, als ik met samen gestrengelde vingers mijn knie omvatte, dan deed ik dat, omdat ik het wilde. Maar ik zou het hebben kunnen willen, maar niet doen, wanneer de beweeglijkheid van mij ledematen mij niet ten dienste had gestaan. Zo veel dus deed ik, waar te willen niet hetzelfde was als te kunnen: en toch deed ik dat niet, wat ik met een onvergelykbare veel sterker neiging begeerde en wat ik terstond, als ik het gewild had, zou gekund hebben, omdat ik het terstond, als ik het gewild had, juist gewild had. Want daar was het vermogen hetzelfde als de wil, en het willen zelf was reeds het doen; en toch gebeurde het niet, en gemakkelijker gehoorzaamde het lichaam aan de zwakste wil van de ziel, zodat op haar wenk de ledematen zich bewogen, dan de ziel zichzelf gehoorzaamde door haar sterken wil door te zetten alleen daarin, dat ze wilde.

11.9 Er schijnen twee willen in de mens te zijn, wanneer hij moet kiezen tussen goed en kwaad.

Vanwaar dat onnatuurlijke verschijnsel? En waartoe dat? Laat Uw barmhartigheid licht schenken, en laat mij vragen: wellicht kunnen de verborgenheden van de menselijke straffen en het lijden van de kinderen Adams in de diepste duisternis mij antwoord geven. Vanwaar dat onnatuurlijke verschijnsel? En waartoe dat? De geest beveelt het lichaam en ziet zich terstond gehoorzaamd: de geest beveelt zichzelf en stoot op verzet. De geest beveelt, dat de hand zich beweegt en dat gaat zo gemakkelijk, dat het bevel ternauwernood van de uitvoering onderscheiden kan worden: en toch is de geest, maar de hand lichaam. De geest beveelt de geest te willen, en het is een en dezelfde geest en toch doet hij het niet. Vanwaar dat onnatuurlijke verschijnsel? En waartoe dat? Hij beveelt, zeg ik, te willen, die dat niet zou bevelen, indien hij het niet wilde, en toch doet hij niet, wat hij beveelt. Maar hij wil niet van harte: dus beveelt hij niet van harte. Want hij beveelt slechts in zoverre hij wil; en in zoverre geschiedt niet, wat hij beveelt, als hij het niet wil; want de wil beveelt, dat er een wil zij, maar geen andere, maar hijzelf. Dus beveelt hij niet in zijn geheel: en daarom is hij niet wat hij beveelt. Want indien hij in zijn geheel was, zou hij ook niet bevelen er te zijn, omdat hij er dan reeds was. Het is dus niet een onnatuurlijk verschijnsel deels te willen, deels niet te

willen, maar het is een ziekte van de geest, omdat deze niet in zijn geheel oprijst, ondersteund door de waarheid, daar hij neergetrokken wordt door de gewoonte. En daarom zijn er twee willen, omdat een van die beiden niet volledig is en de een bezit, wat de anderen ontbreekt.

11.10 Tegen de Manichaeërs, die aannemen, dat ten gevolge van twee tegengestelde willen twee tegengestelde naturen in de mens zijn.

Mogen vergaan van voor Uw aangezicht, o God, zoals ze vergaan, de *ijdelheidsprekers en verleiders van zinnen*, die, daar zij bij het overleggen twee willen opgemerkt hebben, verzekeren, dat er twee naturen van twee geesten zijn, de een goed, de andere slecht. Zij zelf zijn in waarheid slecht, wanneer ze zulke slechte dingen denken, en diezelfde zullen goed zijn, als zij ware dingen denken en in hun denken met de waarheid overeenstemmen, opdat Uw apostel tot hen zegge: "*Gij waart eertijds duisternis, maar nu bent U licht in de Heere.*" Want terwijl zij licht willen zijn, niet in de Heere, maar in zich zelf, door te menen, dat de natuur van de ziel dat is, wat God is, zijn zij des te dichtere duisternis geworden, omdat zij in verschrikkelijke aanmatiging zich verder van U verwijderd hebben, van U, *het waarachtige licht, dat verlicht een ieder mens, komende in de wereld.* Geeft acht op wat U zegt, en wordt schaamrood en nadert tot Hem en wordt verlicht, dan zullen Uw gezichten niet schaamrood worden. Toen ik overwoog, dat ik de Heere, mijn God, nu zou dienen, zoals ik me reeds lang voorgenomen had, was ik het, die wilde, en ik, die niet wilde; ik was het. En ik wilde niet geheel en al en ik wilde niet geheel en al niet. Daarom streed ik met mezelf en was tegen mezelf verdeeld en die verdeeldheid was wel tegen mijn wil, maar zij was toch niet het blijk van een vreemden geest, maar van de straf, die mijn eigen geest onderging. En daarom bewerkte ik haar *niet meer, maar de zonde, die in mij woont* en die afkomstig is van een zonde in groter vrijheid bedreven, daar ik een zoon van Adam ben.

Want indien er zoveel tegengestelde naturen zijn, als zich willen tegen elkaar verzetten, zouden er niet meer twee, maar meer zijn. Wanneer iemand bij zichzelf overlegt, of hij naar een samenkomst van de Manichaeërs zal gaan of naar de schouwburg, dan roepen zij: "Zie de twee naturen, de een, de goede, voert hierheen, de andere, de slechte, daarheen. Want vanwaar anders die aarzeling van elkaar tegenstrijdige willen?" Maar ik noem ze beiden slecht, zowel die, welke naar hen voert, als die, welke voert naar de schouwburg. Maar zij geloven dat slechts goed is de wil, door welke men naar hen gaat. Hoe nu? Indien dus iemand van de onze bij zichzelf overweegt en doordat twee willen met elkaar strijden, weifelt, of hij naar de schouwburg zal gaan of naar onze kerk, zullen dan ook zij niet er over weifelen, wat zij moeten antwoorden? Want of ze zullen erkennen, wat ze niet willen, dat men volgens de goeden wil naar onze kerk gaat, zoals zij daarheen gaan, die in haar geheimenissen zijn ingewijd en daardoor worden vastgehouden, of ze zullen menen, dat twee slechte naturen en twee slechte geesten in één mens strijden, en dan is niet meer waar

wat zij gewoonlijk zeggen, dat de een goed en de andere kwaad is, of ze zullen zich tot de waarheid bekeren en niet ontkennen, dat, wanneer iemand bij zichzelf overweegt, één ziel heen en weer gedreven wordt door verschillende willen.

Wanneer ze dus bemerken, dat twee willen in één mens elkaar bestrijden, moeten ze niet meer zeggen, dat twee tegengestelde geesten uit twee tegengestelde substanties en uit twee tegengestelde beginselen, de een goed, de andere slecht, met elkaar strijden. Want Gij, waarachtige God, logenstraft hen en weerlegt en overtuigt hen, onder anderen wanneer beide willen slecht zijn; wanneer bij voorbeeld iemand bij zichzelf overweegt, of hij een mens zal doden met vergif of met het zwaard, of hij dit of dat stuk grond van een ander zal bemachtigen, wanneer hij ze beiden niet kan te pakken krijgen, of hij voor zijn geld in uitspattingen zich genot zal verschaffen of het in gierigheid bewaren, of hij naar de circus zal gaan of naar de schouwburg, wanneer op dezelfde dag in beiden gespeeld wordt: ik voeg er nog een derde mogelijkheid bij, namelijk of hij zal gaan stelen in het huis van een ander, als daartoe gelegenheid is, of ook, als vierde mogelijkheid, echtbreuk zal plegen, wanneer ook daartoe gelijktijdig de gelegenheid openstaat, wanneer dus alles samenvalt op een tijdstip en alles gelijk begeerd wordt, wat niet tegelijk gedaan kan worden: want dan rukt dat alles de geest uiteen, doordat vier of zelfs nog meer willen elkaar bestrijden bij zo'n grote menigte dingen, die begeerd worden, maar dan plegen zij toch niet te spreken van een zo grote menigte van verschillende substanties. Zo staat het ook met de goede willen. Want wanneer ik hun vraag, of het goed is zich te verlustigen in het lezen van de apostel en of het goed is zich te verlustigen in een ernstige psalm en of het goed is het evangelie te bespreken, dan zullen zij bij dat alles afzonderlijk zeggen: "Het is goed." Hoe nu? Indien dus alles gelijke vreugde schenkt en tegelijkertijd, rukken dan niet verschillende willen het hart van de mens uiteen, wanneer hij bij zichzelf overweegt, wat we het liefst moeten aangrijpen? En al die willen zijn goed, maar zij strijden met elkaar, totdat er een wordt uitgekozen, op welke dan de gehele wil, die in meerdere verdeeld werd, in zijn geheel overgaat. Zo ook, wanneer de eeuwigheid ons een hogere vreugde schenkt, maar de lust tot een tijdelijk goed ons in de laagte terughoudt, is het dezelfde ziel, die niet met haar gehele wil het een of het ander wil, en die daardoor in heftige smart uiteengerukt wordt omdat ze het een door de waarheid geleid, verkiest, maar het andere door de gewoonte gedreven, niet aflegt.

11.11 Strijd tussen geest en vlees.

Zo was ik ziek en werd gekweld, terwijl ik mijzelf aanklaagde nog heftiger dan gewoonlijk en mij wentelde en keerde in mijn banden, totdat ze geheel zouden verbroken worden, hoewel de banden, die mij gebonden hielden, nog slechts

zwak waren. Maar toch hielden ze mij nog gebonden. Maar U hield op mij aan in het verborgene van mijn hart, o Heere, terwijl U in gestrenge barmhartigheid de geselslagen van vrees en schaamte verdubbelde, om te verhoeden, dat ik wederom zou dralen en zo niet verbroken zou worden die zwakke en dunne band, die nog overgebleven was en deze weer krachtig zou worden en mij steviger zou binden. Want ik zei in mijn binnenste: "Zie, laat het nu geschieden, laat het nu geschieden" en met woorden ging ik reeds over tot het besluit. Reeds bijna deed ik het, maar ik deed het nog niet, maar toch viel ik ook niet terug tot het vroegere, maar bleef dichtbij staan en schepte adem. En wederom beproefde ik het en was een weinig dichter bij en nog een weinig dichter, en bijna, bijna raakte ik het aan en greep het vast, maar ik was er nog niet en ik raakte het niet aan en greep het niet vast, aarzelend de dood af te sterven en het leven te leven, en meer kracht had in mij het ingewortelde slechtere dan het ongewone betere, en hoe nader het punt des tijd kwam, waarop ik iets anders zou worden, des te groter huivering verwekte het in mij; maar het stootte mij niet terug en wendde me niet af, maar het hield mij in spanning.

Nietigheden van de nietigheden en ijdelheden van de ijdelheden, mijn oude vriendinnen, hielden mij terug en trokken aan mijn vleselijk gewaad en fluisterden mij toe: "laat U ons varen?" en "van dat ogenblik af zullen wij niet meer bij u zijn tot in eeuwigheid," en "van dat ogenblik af zult U dit niet meer mogen doen en dat niet tot in eeuwigheid." En waarop doelden zij met dat "dit en dat," waarop doelden zij, mijn God? Moge Uw barmhartigheid het afwenden van de ziel van Uw knecht! Op welk een vuilheid doelden zij, op welk een schande! En ik hoorde haar reeds met veel minder dan mijn halve aandacht, niet zo, alsof ze me vrijelijk tegenspraken mij tegemoet komend, maar zo, alsof ze achter mijn rug fluisterden en mij, terwijl ik wegging, speelsgewijs als het ware aan mijn kleed trokken, opdat ik om zou zien. Maar toch deden zij mij vertragen in mijn aarzeling om hen af te werpen en van mij te schudden en met een sprong te komen daar, waarheen ik geroepen werd, doordat de hevige gewoonte tot mij zei: "Denkt U het zonder hen te kunnen stellen?"

Maar reeds zei zij dit op matten toon. Want aan die zijde, waarheen ik mijn gelaat gericht had en waarheen ik sidderend begeerde te gaan, openbaarde zich aan mijn blik de onthouding in kuise waardigheid, kalm en blijde, maar zonder ongebondenheid, eerbaar mij lokkend, dat ik zou komen en niet aarzelen, en haar vrome handen, die vol waren van een menigte goede voorbeelden, uitstrekkend om mij op te nemen en te omhelzen. Daar waren zoveel knapen en meisjes, daar waren veel jongelieden en iedere leeftijd, ernstige weduwen en oude vrouwen, die steeds maagden gebleven waren, en bij allen die onthouding, die geenszins onvruchtbaar was, maar een vruchtbare moeder van kinderen, namelijk van de vreugden over hun Bruidegom, over U, o Heere. En zij lachte mij toe met aansporende lach, als zei zij: "Zult U niet kunnen, wat die mannen en die vrouwen konden? Of kunnen die het dan soms in eigen kracht en niet veeleer in de Heere, hun God? De Heere, hun God, heeft mij hun

geschonken. Wat staat U dan op eigen voeten en kunt toch niet op eigen voeten staan? Werp u op Hem, vrees niet; Hij zal zich niet onttrekken, zodat U valt: werp u onbekommerd op Hem, Hij zal u opvangen en u genezen. "En ik werd zeer schaamrood, omdat ik nog steeds het gefluister van die ijdelheden hoorde en vol aarzeling weifelde. En wederom was het, of zij zei: "Wees doof tegenover uw onreine leden, opdat zij gedood worden. Zij spreken u van genietingen, maar niet zoals de Wet van de Heer uw Gods." Die strijd had plaats in mijn hart, maar slechts over mij zelf tegen mijzelf. Maar Alypius, die niet van mijn zijde week, wachtte stilzwijgend de afloop van mijn ongewone gemoedsbeweging af.

11.12 Op het horen van een stem opent hij de Schrift en komt tot volkomen bekering.

Toen echter een diepgaande beschouwing mijn gehele ellende uit de verborgen grond te voorschijn gehaald en voor de aanblik mijns harten gesteld had, stak er een geweldige storm op, die een geweldige tranenregen met zich bracht. En om die geheel te kunnen vergieten met de woorden, die ermee gepaard gingen, stond ik op en ging weg van Alypius - het kwam mij voor, dat de eenzaamheid geschikter was tot het wenen - en ik ging zover weg, dat ook zijn aanwezigheid mij niet lastig kon zijn. Want zo was ik op dat ogenblik, en hij merkte het: want ik had het een of ander gezegd, denk ik, waarbij de klank van mij stern mijn opkomende tranen verried, en zo was ik opgerezen. Hij bleef dus op de plaats, waar wij zaten, in grote verbazing. Ik wierp mij onder een vijgenboom neer, ik weet niet hoe, en liet mijn tranen de vrije loop en de stromen van mij ogen braken los, als een welbehaaglijk offer voor U, en veel sprak ik tot U, zij het niet met dezelfde woorden, dan toch in deze zin. "En *Gij, Heere, hoe lange? Hoe lang, Heere, zult U eeuwig toornen? Gedenk ons de vorige misdaden niet.* Want ik gevoelde, dat zij mij vasthielden. En ik riep de klagelijke woorden uit: "Hoe lang, hoe lang nog zal het zijn: "morgen, altijd door morgen?" "Waarom niet nu? Waarom niet in deze ure het einde van mij smaadheid?"

Zo sprak ik en ik weende in de bitterste verbrijzeling mijns harten. En zie, daar hoor ik een stem uit de naburige woning, alsof een knaap of een meisje, dat weet ik niet, op zingende toon zei en dikwijls herhaalde: "Neem, lees; neem, lees." Terstond nam mijn gelaat een andere uitdrukking aan en met de grootste inspanning begon ik na te denken, of de kinderen in het een of andere spel iets dergelijks plachten te zingen, maar ik herinnerde mij niet het ergens gehoord te hebben, en na de aandrang van mij tranen onderdrukt te hebben, stond ik op, daar ik het niet anders kon verklaren, dan dat mij van Godswege bevolen werd, het boek te openen en het eerste hoofdstuk, dat ik zou vinden, te lezen. Want ik had van Antonius gehoord, dat hij door een voorlezing uit het Evangelie, waar hij toevallig bij gekomen was, de vermaning gekregen had, alsof tot hem gezegd werd, wat werd voorgelezen: *Ga heen, verkoop wat U hebt, en geef het de armen en U zult een schat hebben in de hemel; en kom hierheen, volg mij;* en dat hij door deze stem Gods zich terstond tot U bekeerd had. Derhalve snelde ik terug

naar de plaats, waar Alypius zat: want daar had ik het boek van de apostel neergelegd, toen ik vandaar opgestaan was. Ik greep het, opende het en las zwijgend de plaats, waar mijn ogen het eerst op vielen: *niet in brasserijen en dronkenschappen, niet in slaapkamers en ontuchtigheden, niet in twist en nijdigheid; maar doet aan de Heer Jezus Christus en verzorgt het vlees niet tot begeerlijkheden*. Verder wilde ik niet lezen en dat was ook niet nodig. Want terstond, toen ik deze woorden ten einde gelezen had, stroomde als het ware het licht van de gemoedsrust mijn hart binnen en alle duisternis van twijfel vlot heen.

Daarop legde ik mijn vinger of het een of ander teken in het boek, sloot het en met een gelaatsuitdrukking, die nu rustig was, verhaalde ik het aan Alypius. Maar wat in hem omging - en waarvan ik niets wist - gaf hij mij als volgt te kennen. Hij verzocht te mogen zien, wat ik gelezen had: ik liet het hem zien en aandachtig las hij ook het vervolg van wat ik gelezen had. En ik wist niet, wat er volgde. Er volgde dan: *Degenen nu, die zwak is in het geloof, neemt aan*. Dat paste hij toe op zichzelf, en hij deelde mij dat mee. Door die vermaning nu werd hij versterkt en zonder enig onrustig dralen sloot hij zich aan bij mijn goede besluit en voornemen, dat geheel in overeenstemming was met zijn zeden, door welke hij zich reeds sinds lang in bijzondere mate in gunstiger! zin van mij onderscheidde. Daarop gaan we tot mijn moeder, en delen het haar mee: hoe verheugt zij zich. Wij verhalen, hoe het zich heeft toegedragen: zij springt op van vreugde en triomfeert en prees U, *die machtig is te doen boven al wat wij bidden of denken*; want ze zag, dat haar door U te mijn opzichte zoveel meer geschonken was, dan zij in haar treurende en klagelijke zuchten placht te vragen. Want U had mij tot U bekeerd, zodat ik niet meer naar een vrouw vroeg noch naar enige verwachting van deze wereld, staande op die richtlat van het geloof, waarop U mij haar zoveel jaren geleden had getoond, en U had haar rouw veranderd in een vreugde, veel rijker, dan zij gewild had en veel dierbaarder en reiner, dan zij verwachtte van de kleinkinderen, die ik haar zou geschonken hebben.

12 NEGENDE BOEK

12.1 Inleiding

Daar hij begeert alleen Gode te leven, besluit hij zijn ambt van leraar van de welsprekendheid neer te leggen. Op het landgoed van Verecundus bereidt hij zich voor tot zijn doop. Hij wordt gedoopt met Alypius en zijn zoon Adeodatus. Kort daarna komt hij, op reis naar Afrika, te Ostia, waar zijn moeder Monica op zesenvijftig jarige leeftijd sterft.

12.2 Hij dankt God voor de bevrijding van zijn zonden.

Och Heere, ik ben Uw knecht, ik ben Uw knecht, een zoon Uwer dienstmaagd. U hebt mijn banden losgemaakt; ik zal U offeren een offerande des lof. Laat mijn hart en mijn tong U prijzen, en laat al mijn beenderen zeggen: Heere, wie is U gelijk? Laat hen dat zeggen, en antwoord mij en zeg tot mijn ziel: Ik ben uw Heil. Wie was ik en hoedanig was ik? Wat kwaads is er, dat ik niet gedaan heb, of zo niet gedaan dan toch gezegd, of zo niet gezegd, dan toch gewild heb? Maar Gij, Heere, bent goed en barmhartig en, terwijl U acht gaf op de diepte mijns doods, reinigde Uw rechterhand tot op de bodem mijn hart van de afgrond van het verderf. En dat betekende, dat ik ophield te willen, al wat ik gewild had en begon te willen, wat U wilde. Maar waar was in zo lange jaren mijn vrije wil en uit welke diepe en verborgen geheimenis werd hij in een oogwenk te voorschijn geroepen, opdat ik mijn nek zou buigen onder Uw zachte juk en mijn schouders onder Uw lichten last, Christus Jezus, mijn Helper en mijn Verlosser? Hoe liefelijk was het mij plotseling geworden, de liefelijkheid van de ijdele genietingen te ontberen, en terwijl ik vroeger gevreesd had ze te verliezen, was het me nu een vreugde ze te laten varen. Want U wierp ze uit van mij, o ware en hoogste Liefelijkheid, U wierp ze uit en trad in hun plaats binnen, zoeter dan ieder genot, maar niet voor vlees en bloed, stralender dan ieder licht, maar meer innerlijk dan iedere geheimenis, verhevener dan iedere eer, maar niet voor hen, die verheven zijn in zichzelf. Mijn geest was nu vrij van de knagende zorgen voor het nastreven, verwerven, overwegen en schrabben van de kitteling van de lusten, en als een kind sprak ik tot U, mijn Licht en Rijkdom en mijn Heil, mijn Heer en mijn God.

12.3 Hij besluit zijn ambt neer te leggen.

En ik besloot voor Uw aangezicht niet op opzienbarende wijze, maar zacht aan de dienst van mij tong aan de markt van de woordenrijkheid te onttrekken, opdat de knapen, die niet Uw wet overdenken, niet Uw vrede, maar leugenachtige dwaasheden en redetwisten, niet langer door mijn mond zich de wapenen zouden verschaffen ten behoeve van hun dulle drift. En het trof zeer gunstig, dat na slechts weinige dagen de wijnoogstvakantie zou aanbreken, en ik besloot het tot zolang nog uit te houden, om dan plechtig af te treden en, vrijgekocht door U, niet meer terug te keren om me voor geld ter beschikking

te stellen. Ons besluit was dus bekend voor Uw aanschijn, maar van de mensen was het slechts aan de onze bekend. En wij hadden met elkaar afgesproken, dat het niet overal en aan ieder bekend gemaakt zou worden, ofschoon U ons, terwijl wij opklommen uit het dal van de tranen en het lied des opgang zongen, *scherpe pijlen* gegeven had en *gloeierende kolen* tegen een *bedrogen tong*, die onder de schijn goeden raad te geven, tegenwerkt en, zoals dat met spijs gebeurt, verteert, als was het uit liefde.

Met de pijn Uwer liefde had U ons hart doorboord en wij droegen Uw woorden vastgehecht in ons binnenste en de voorbeelden Uwer knechten, die U van zwart lichtend en van dood levend gemaakt had, hadden wij in de schoot van onze gedachte verzameld en daar brandden zij en verteerden onze lome verstarring, opdat we niet naar de diepte zouden neigen, en zij vuurden ons krachtig aan, zodat iedere ademtocht, die kwam van de bedrieglijke tong van de tegenwerking, ons niet kon uitdoven, maar nog heftiger kon doen opvlammen. Maar omdat wegens Uw naam, die U geheiligd hebt op aarde, onze wens en ons voornemen ongetwijfeld door sommigen ook geprezen zou zijn, scheen het te gelijken op pralerij, wanneer ik niet de zo nabij zijnde vakantietijd afwachtte, maar mijn openbaar en aan iedereen bekend ambt voordien vaarwel zei, zodat van alle ogen op mijn daad gericht zouden zijn, daar men zou opmerken, dat ik de zo spoedig komende dag van het begin van de wijnoogstvakantie vóór wilde zijn, en dit oorzaak zou wezen, dat men allerlei dingen zou zeggen, alsof ik er naar gestreefd had groot te schijnen. En waartoe zou het gediend hebben, dat men allerlei dacht en sprak over mijn bedoeling en ons goed zou gelasterd worden?

Daarbij kwam nog, dat juist in die zomer door al te grote inspanning met wetenschappelijke arbeid mijn long aangedaan was en moeilijk adem haalde en door pijn in de borst verried, dat ze ziek was en verhinderde, dat ik met heldere stem en langen tijd aaneen sprak; in het eerst had mij dit verontrust, omdat ik mij daardoor bijna genoopt zag de last van het lerarenambt neer te leggen, of althans, wanneer ik genezen kon worden en weer kon herstellen, te onderbreken. Maar toen in mij opkwam en bevestigd werd de volle wil om af te laten en te zien, dat U de Heere bent - U weet het, mijn God - begon ik mij zelfs er over te verheugen, dat ook deze geheel met de waarheid overeenstemmende verontschuldiging tot mijn beschikking stond, om de ontstemming van de mensen te matigen, die in het belang van hun kinderen het liefst zagen, dat ik nooit vrij was. Vervuld dus van zo'n vreugde, verdroeg ik die tussentijd, totdat hij zou zijn verlopen - het zullen ongeveer twintig dagen geweest zijn - maar toch was er kracht toe nodig om die te verduren, omdat de begeerte, die vroeger met mij de moeilijke bezigheden placht te dragen, geweken was, en ik alleen was achtergebleven en bezwaken zou zijn, indien niet de lijdzaamheid mij te hulp was gekomen. Wellicht zal een Uwer knechten, mijn broederen, zeggen, dat ik daarin zondigde, dat ik, hoewel mijn hart reeds geheel van Uw dienst vervuld was, het over me heb kunnen krijgen, zelfs nog één uur in het

spreekgestoelte van de leugen te zitten. Maar daarover twist ik niet. Maar hebt Gij, o barmhartige Heer, mij niet met al de andere verfoeilijke en dodelijke zonden ook deze in het heilige water vergeven en kwijtgescholden?

12.4 Verecundus stelt hem zijn landgoed ter beschikking.

Verecundus werd gedrukt door kommer over dat geluk van ons, want wegens zijn banden, door welke hij stevig gebonden werd gehouden, zag hij, dat hij door onze kring verlaten werd. Hij was nog geen Christen, maar had een gelovige vrouw, en werd juist door haar als door een nauwer aangetrokken strik afgehouden van de weg, die wij ingeslagen hadden, en hij zei, dat hij op geen andere wijze Christen wilde zijn, dan waarop het hem, (door zijn huwelijk) onmogelijk was. Hij bood echter vriendelijk aan, dat we, zolang we daar zouden zijn, op zijn landgoed zouden wonen. U zult het hem vergelden, Heere, in de vergelding van de rechtvaardigen, want reeds hebt U hem zijn deel vergolden. Want terwijl wij niet aanwezig waren, daar we ons reeds te Rome bevonden, is hij door een ziekte aangeprepen en uit dit leven verscheiden, na op zijn ziekbed een Christen en een gelovige geworden te zijn. Zo hebt Gij U ontfermd niet alleen over hem, maar ook over ons, opdat wij niet, wanneer we de grote minzaamheid van onze vriend jegens ons zouden bedenken, maar hem niet tot Uw kudde mochten rekenen, door ondraaglijke smart zouden worden gekweld. U zij dank, o onze God, Uw dienaren zijn wij; dat tonen Uw vermaningen en vertroosting: trouw houdend Uw beloften schenkt U aan Verecundus voor dat landgoed Cassiacum van hem, waar wij van het gewoel van de wereld rust vonden in U, de liefelijkheid van Uw eeuwig bloeiend paradijs, want U hebt hem zijn zonden op aarde kwijtgescholden op de vruchtbare berg, Uw berg, de overvloedige berg.

Hijzelf was dus toen bekommerd, maar Nebridus verheugde zich met ons. Want ofschoon ook hij zelf nog geen Christen was en in de afgrond van die verderfelijke dwaling gevallen was, dat hij het lichaam Uw Zoon, die de Waarheid is, voor een schijnbeeld aanzag, wist hij toch zich daaraan te ontworstelen en was het nu zo met hem gesteld, dat hij nog wel niet in enig geheimenis Uwer kerk was ingewijd, maar toch een zeer vurig zoeker van de waarheid was. En niet lang na onze bekering en onze wedergeboorte door Uw doop hebt U ook hem als een gelovig Katholiek, terwijl hij in volmaakte kuisheid en onthouding U diende, in Afrika te midden van de zijn, nadat zijn gehele huis door zijn toedoen Christelijk geworden was, van zijn aardse lichaam verlost. En nu leeft hij *in de schoot van Abraham*. (Luk. 16:22.) Wat het ook zij, dat door die schoot wordt aangeduid, daar leeft mijn Nebridus, mijn lieve vriend, die U van vrijgelatene tot zoon hebt aangenomen: daar leeft hij. Want welke andere plaats zou er zijn voor zo'n ziel? Daar leeft hij, waarover hij mij, onervaren en onbeduidend mensenkind, zoveel placht te vragen. Nu richt hij zijn oor niet meer naar mijn mond, maar zijn geestelijken mond naar Uw bron en hij drinkt, zoveel hij kan, wijsheid, waarnaar hij zo begerig was, en hij is gelukkig zonder

einde. En ik geloof niet, dat hij zich daaraan zo dronken drinkt, dat hij mij vergeet, daar Gij, Heere, die hij drinkt, van onze gedachtig bent. Zo stond het dus met ons, en wij troostten Verecundus, die, zonder dat zijn vriendschap er onder leed, droevig was gestemd over onze zodanige bekering, en wij spoorden hem aan tot het geloof, dat paste bij zijn toestand, namelijk bij de gehuwden staat, terwijl we daarentegen afwachtten, wanneer Nebridius ons zou volgen. En dat kon bijna reeds gebeuren en al meer en meer was hij op het punt het te doen, toen, zie, eindelijk ook voor hem de dagen vervuld waren. Want lang en veel schenen zij door het verlangen naar de bevrijding van bezigheden om te zingen uit het diepst van het hart: *"Mijn hart zegt tot U: ik zoek Uw aangezicht; Uw aangezicht, o Heere, zal ik zoeken."* (Ps. 27:8.)

12.5 Zijn boeken, te Cassiciacum geschreven. Zijn brieven aan Nebridius. De indruk, die de vierde psalm op hem maakte.

De dag brak aan, waarop ik ook metterdaad bevrijd zou worden van mijn ambt van leraar van de welsprekendheid, waarvan ik in mijn gedachte reeds bevrijd was. En het geschiedde. U hebt mijn tong verlost daaruit, waaruit U mijn hart reeds verlost had en vol vreugde loofde ik U en vertrok met al de mijn naar het landgoed. Welk wetenschappelijk werk ik daar verricht heb - waarin ik wel reeds U diende, maar dat toch nog schoolse hovaardij ademde, zoals wanneer men na ingespannen lopen nog zit te hijgen - daarvan getuigen de boeken, waarin de gesprekken beschreven zijn, die ik met de aanwezigen hield en met mij zelf alleen, voor Uw aangezicht; wat ik echter met de afwezigen Nebridius verhandelde, daarvan getuigen de brieven. En wanneer zou ik voldoende tijd vinden om al Uw grote weldaden, die U ons in die tijd bewees, te vermelden, temeer daar ik me haast om andere nog grotere dingen te verhalen? Want mijn herinnering roept mij weer te binnen en het wordt me liefelijk, o Heere, U te belijden, met welke innerlijke prikkelen U mij geheel getemd hebt en hoe U mij geëffend hebt door de bergen en heuvelen van mij gedachten te vernederen, en hoe Gij, wat in mij krom was, recht gemaakt en wat hobbelachtig was, gelijk gemaakt hebt en hoe U ook Alypius, de broeder mijns harten, onderworpen hebt aan de naam van Uw Eniggeboren Zoon, *onze Heere en Zaligmaker Jezus Christus*, welke naam hij eerst niet waardig keurde in onze geschriften in te voegen. Want hij wilde liever, dat die geurden naar de cederen van de scholen, welke de Heere verbroken heeft, dan naar de heilzame kruiden van de kerk, die de slangen tegen zijn. Hoe riep ik tot U, mijn God, toen ik de psalmen van David las, liederen van geloof, klanken van vroomheid, die een gezwollen geest uitsluiten, terwijl ik nog onervaren was in Uw ware liefde en als catechumeen op het landgoed met de catechumeen Alypius in rust woonde en terwijl mijn moeder niet van ons week, mijn moeder, die een vrouw was naar het uiterlijk, maar het geloof had van een man, de rustige zekerheid van een oudere vrouw, de liefde van een moeder, de vroomheid van een Christin! Hoe riep ik tot U bij het lezen van die psalmen en hoe ontvlamde ik door hen tot U en hoe werd ik

aangevuurd om hen, als ik kon, te zingen voor de gehele wereld tegen de trots van de mensheid! En toch worden ze op de gehele aarde gezongen en niemand kan zich verbergen voor Uw hitte. Hoe heftig en vlijmend was de smart van mij verontwaardiging tegen de Manichaeërs, en hoe zeer had ik aan de anderen kant medelijden met hen, dat zij die genademiddelen, die medicijn niet kenden en ziek van zinnen waren tegen het tegengift, waardoor ze gezond hadden kunnen worden! Ik wenste wel, dat zij toen ergens in mijn nabijheid geweest waren en zonder dat ik wist, dat ze daar waren, mijn gelaat hadden gezien en mijn woorden gehoord, toen ik in mijn toenmalige rusttijd de vierden psalm las, en dat zij de indruk hadden gezien, welke die psalm op mij maakte: toen ik U riep, verhoorde U mij, *o God mijner gerechtigheid; in benauwdheid hebt U mij ruimte gemaakt; wees mij genadig, en hoor mijn gebed*: dan zouden ze gehoord hebben, zonder dat ik wist, dat ze me hoorden, opdat ze niet zouden denken, dat ik om hunnentwil zei, wat ik tussen die woorden door zei; want inderdaad zou ik dat niet gezegd hebben en ook niet op die manier gezegd hebben, indien ik gemerkt had, dat ik door hen gehoord en gezien werd, en, wanneer ik het al gezegd had, zouden zij het niet zo aanvaard hebben, als ik het bij mijzelf en tot mijzelf zei voor Uw aanschijn uit de innige aandoening van mijn geest.

Ik huiverde van vrees en tegelijkertijd gloeide ik van hoop en vreugde in Uw barmhartigheid, Vader. En dat alles uitte zich in de blik van mij ogen en in mijn stem, wanneer ik las, hoe Uw goede Geest, zich kerend tot ons, zegt: "Gij mensenkinderen, tot hoelang zult U zwaar zijn van hart? *Hoe lang zult U de ijdelheid beminnen, de leugen zoeken?* Want ik had de ijdelheid bemind en de leugen gezocht. En Gij, Heere, had reeds Uw Heilige verheerlijkt, toen U Hem uit de doden hebt opgewekt en Hem gezet hebt tot Uw rechterhand, opdat Hij vandaar, uit de hogen, naar zijn belofte zou zenden de Trooster, de Geest van de waarheid. En Hij had die reeds gezonden, maar ik wist het niet. Hij had Hem gezonden, want Hij was reeds verheerlijkt, opgestaan van de doden en opgevaren ten hemel. Want tevoren was de Geest nog niet gegeven, *overmits Jezus nog niet verheerlijkt was*. En de profeet roept: "Tot hoelang zult U zwaar zijn van hart? *Hoe lang zult U de ijdelheid beminnen, de leugen zoeken?* Weet toch, dat de Heere zijn Heilige verheerlijkt heeft." Hij roept: "tot hoelang," hij roept: "weet," en ik heb zo langen tijd in onwetendheid de ijdelheid bemind en de leugen gezocht; en daarom sidderde ik, toen ik dat hoorde, want het wordt gesproken tot dezulken, als ik mij herinnerde geweest te zijn. Want in de waanvoorstellingen, die ik had vastgehouden in plaats van de waarheid, was ijdelheid en leugen. En veel zware en heftige woorden deed ik in de smart van mij herinnering weerklinken. Och, hadden zij die gehoord, die nog steeds de ijdelheid beminnen en de leugen zoeken: wellicht zouden zij geroerd zijn en dat van zich geworpen hebben en zou U hen verhoord hebben, wanneer zij tot U riepen; want met de werkelijke dood van het vlees is Hij voor ons gestorven, die bij U voor ons bidt.

Ik las: "Wees vertoornd, *en zondigt niet*", en hoe ontroerde ik, mijn God, daar ik reeds geleerd had op mijzelf vertoornd te zijn over het verleden, opdat ik in 't vervolg niet zou zondigen; en met recht was ik vertoornd, want niet een andersoortig wezen uit het geslacht van de duisternis zondigde in mij, zoals zij zeggen, die niet vertoornd worden op zichzelf en zichzelf *toorn* vergaderen *als een schat in de dag van de toorn en van de openbaring van Uw rechtvaardig oordeel*. En mijn goederen waren niet meer buiten mij, en ik zocht ze niet met vleselijke ogen in het licht van deze zon. Want zij, die zich in het uiterlijke willen verheugen, worden licht ijdel en gaan op in datgene, wat zichtbaar en tijdelijk is, en met de voorstellingen daarvan tracht zich hun hongerige gedachte te voeden. Och, of zij hun vasten moe werden en zeiden: "*Wie zal ons het goede doen zien?*" en mochten wij dan zeggen en zij het horen: "Het licht Uw aanschijn is over ons verheven, o Heere." Want niet wij zijn het licht, *dat verlicht een ieder mens*, maar wij worden verlicht door U, opdat wij, die *eertijds duisternis* waren, licht mogen zijn in U. O, zagen zij maar het inwendige, eeuwige Licht, dat ik geproefd had, ten gevolge waarvan ik knarsetandde van spijt, dat ik het hun niet kon tonen, wanneer ze tot mij kwamen met het hart gericht op wat ze zagen ver af van U, en zeiden: "*Wie zal ons het goede doen zien?*" Want daar, waar ik op mijzelf vertoornd was geworden, in mijn binnenste vertrek, waar ik getroffen was, waar ik mijn ouden mens geslacht en geofferd had, en, toen ik over mijn vernieuwing begon na te denken, hoopte op U, daar waart U begonnen mij liefelijk te worden en had *vreugde in mijn hart gegeven*. En ik schreeuwde het uit, toen ik dit uiterlijk las en innerlijk aanvaardde, en ik wilde niet, dat aardse goederen mij verveelvoudigd werden, terwijl ik het tijdelijke zou verslinden en door het tijdelijke zou verslonden worden, daar ik in eeuwige enkelvoudigheid ander koren en wijn en olie had.

En met een luiden kreet uit het diepst van mijn hart riep ik in het volgende vers uit: "*O in vrede*, o in het Zijn zelf - hoe zei de psalmist het?: *zal ik neerliggen en slapen*". Want wie zal zich tegen ons stellen, wanneer *het woord zal geschieden, dat geschreven is: De dood is verslonden tot overwinning?* En U bent geheel en al het Zijn zelf, Gij, die onveranderlijk bent, en in wie de rust is, die alle moeiten doet vergeten, want naast U is niemand anders en niet om vele andere dingen te verwerven, die niet zijn, wat U bent, maar in hoop alleen, o Heere, hebt U mij doen zeker wonen. Dat las ik en ik brandde, maar vond niet wat ik kon doen voor die dove doden, tot wie ik zelf behoord had als een verderf, een bittere, blinde blaffer tegen de Schriften, die zoet zijn van hemelse honing en lichtend door Uw licht, en ik verteerde van ergernis over de vijanden van deze Schrift.

Wanneer zal ik mij herinneren alles, wat in die dagen van rust geschiedde? Maar ik ben niet vergeten en zal ook niet verzwijgen de felheid van Uw gesel en de verwonderlijke snelheid Uwer ontferming. In die tijd foltert U mij door tandpijn en toen die zo hevig werd, dat ik niet kon spreken, steeg in mijn hart de gedachte op om alle aanwezigen aan te sporen, dat ze voor mij zouden bidden tot U, de God van alle heil. En dat schreef ik op een schrijftafeltje en gaf het hun

ter lezing. Spoedig, zodra wij in eenvoudigheid onze knieën gebogen hadden, verdween de pijn. Maar wat voor pijn was het? Of hoe verdween zij? Ik ontstelde, ik erken het, mijn Heer en mijn God: want nog nimmer van mijn jeugd af had ik iets dergelijks ondervonden. En in de diepte werd mij Uw wenk duidelijk en vol vreugde in het geloof prees ik Uw naam, maar dat geloof maakte, dat ik niet rustig was over mijn vroegere zonden, die mij door middel van Uw doop nog niet kwijtgescholden waren.

12.6 Hij vraagt Ambrosius, wat hij lezen moet.

Toen de wijnoogstvakantie ten einde was, kondigde ik de inwoners van Milaan aan, dat ze ten behoeve van hun scholieren voor een anderen woordenverkoper moesten zorgen, omdat ik Uw dienst gekozen had en ook wegens mijn moeilijke ademhaling en pijn in de borst dat ambt niet meer kon waarnemen. En in een brief deelde ik aan Uw bisschop Ambrosius, de heilige man, mijn vroegere dwalingen mee en mijn tegenwoordige wens, opdat hij mij van raad kon dienen, wat ik het liefst uit Uw boeken moest lezen, om des te beter voorbereid en des te meer geschikt te worden tot het ontvangen van zo grote genade. En hij wees mij op de profeet Jesaja; naar ik geloof, omdat deze meer dan de anderen op duidelijke wijze het Evangelie en de roeping van de heidenen voorzegt heeft. Maar toen ik hem begon te lezen en niet begreep en meende, dat hij geheel zo was, stelde ik de lezing uit tot de tijd, dat ik meer geoefend zou zijn in de taal van de Heer.

12.7 Hij wordt te Milaan gedoopt met Alypius en Adeodatus.

Toen daarna de tijd aanbrak, dat ik mij voor de doop moest opgeven, verlieten wij het landgoed en keerden naar Milaan terug. Ook Alypius had besloten met mij wedergeboren te worden in U, terwijl hij reeds bekleed was met de nederigheid die past bij Uw geheimenissen en zo krachtig zijn lichaam had leren beheersen, dat hij zelfs in ongewone durf de ijsskoude Italische bodem blootsvoets betrad. Ook voegden wij aan ons toe de jeugdigen Adeodatus, mijn zoon naar het vlees, geboren uit mijn zonde. U had hem goed geschapen. Hij was ongeveer vijftien jaar oud, maar in aanleg ging hij vele ernstige en geleerde mannen te boven. Uw gaven belijd ik U, Heere mijn God, Schepper van 't heelal, die zeer machtig bent om schoon te vormen wat aan ons wanstaltig is: want behalve mijn zonde was er in die knaap niets van mij. Want dat hij door ons in Uw tucht werd opgevoed, had U ons ingegeven en niemand anders. Uw gaven belijd ik U. Er bestaat een boek van mij getiteld "Over de leermeester": daarin spreekt hij met mij. U weet, dat alles, wat daarin aan mijn medespreker in de mond gelegd wordt, zijn eigen gedachten zijn, ofschoon hij pas zestien jaar oud was. Vele andere, nog wonderlijker dingen heb ik van hem ondervonden. Die begaafdheid maakte mij beangst: en wie anders dan U bent de bewerker van zulke wonderen? Vroeg hebt U zijn leven van de aarde weggenomen, en des te rustiger kan ik aan hem denken, daar ik niets behoef te vrezen, voor zijn jeugd,

noch voor zijn jongelingsleeftijd noch in het algemeen iets voor hem behoefte vrezen. Wij voegden hem bij ons als iemand van gelijken leeftijd als wij in Uw genade, ter opvoeding in Uw tucht: en wij werden gedoopt en de bekommernis over ons vroegere leven ging weg van ons. En ik kon mij in die dagen niet verzadigen aan de wonderlijke liefelijkheid, gelegen in de overdenking van de diepte van Uw raadsbesluit tot redding van de mensheid. Hoe weende ik bij Uw lofliederen en gezangen, heftig geroerd door de liefelijk klinkende stemmen Uwer kerk! Die stemmen stroomden mijn oren binnen en de waarheid droppelde helder in mijn hart en vrome aandoeningen welden daarin op, en mijn tranen stroomden en het was mij goed met hen.

12.8 Hoe het zingen van lofliederen te Milaan gewoonte was geworden. Het vinden van de lijken van Protasius en Gervasius.

Niet lang tevoren was de kerk van Milaan begonnen deze soort van vertroosting en opwekking te beoefenen en met grote ijver verenigden de broeders in de zang stem en hart. Het was namelijk een jaar of niet veel langer geleden, dat Justina, de moeder van de jeugdige keizer Valentinianus, Uw dienaar Ambrosius vervolgde ter wille van de ketterij, waarin zij door de Arrianen gelokt was. Het vrome volk hield de wacht in de kerk, bereid te sterven met zijn bisschop, Uw knecht. Mijn moeder, Uw dienstmaagd, die de eerste was in bezorgdheid en waken, leefde daar voor haar gebeden. Ook wij, die nog niet verwarmd waren door de warmte van Uw Geest, werden toch door de ontstelde en verwarde burgerij opgewekt. Toen is ingesteld, dat de lofliederen en de psalmen gezongen zouden worden naar de gewoonte van de Oosterse streken, opdat het volk niet door de afmattende droefheid zou wegwijnen: van die dag af tot op heden toe heeft dat gebruik zich gehandhaafd, terwijl vele, ja bijna alle kudden van U ook in de overige delen van de wereld het navolgen.

Toen hebt U aan genoemden bisschop in een gezicht geopenbaard, waar de lichamen van de martelaars Protasius en Gervasius verborgen lagen, welke U gedurende zoveel jaren ongeschonden in de schatkamer van Uw geheim bewaard had, om ze te juister tijd te voorschijn te halen tot beteugeling van de woede van een vrouw, die echter keizerin was. Want toen ze te voorschijn gehaald en uitgegraven waren en met passend eerbetoon overgebracht werden naar de basiliek van Ambrosius, werden niet alleen van onreine geesten bezeten, zoals die geesten zelf bekenden, genezen, maar meer nog: toen een zekere burger, die verscheidene jaren blind was en aan de gehele stad bekend was, vroeg waarom het volk zo luide vreugde bedreef, en de reden hoorde, sprong hij op en verzocht zijn geleider hem daarheen te brengen. En toen hij er gebracht was, wist hij toestemming te verkrijgen om met zijn zweetdoek de draagbaar aan te raken van de voor Uw ogen kostelijke dood Uwer heiligen. En toen hij dat gedaan had en de doek aan zijn ogen had gebracht, werden deze terstond geopend. Het gerucht hiervan verspreidde zich, Uw lof schitterde en lichtte, en ofschoon het gemoed van die vijandige vrouw zich nog niet neigde

tot de gezondheid van het geloof, werd het toch verder afgehouden van de woede van de vervolging. Dank zij U, mijn God! Vanwaar en waarheen leidde U mijn herinnering, dat ik ook dit U zou belijden, dat ik, hoe groot het ook was, vergeten had en waaraan ik voorbijgegaan was? En toch, hoewel zo de reuk Uwer zalven geurde, liepen wij U niet na; daarom weende ik des te meer tijdens het zingen Uwer lofliederen, terwijl ik eertijds zuchtte tot U en nu eindelijk U inademde, voor zover de lucht kan binnendringen in een huis van stro.

12.9 Hij keert met Evodius naar Afrika terug. Onderweg sterft zijn moeder. Haar opvoeding en karakter.

Gij, die de eensgezinde doet wonen in een huis, hebt bij ons gevoegd ook Evodius, een jongen man uit onze vaderstad. Terwijl hij diende als keizerlijk koerier, was hij nog eerder dan wij tot U bekeerd en gedoopt en na de wereldse dienst vaarwel gezegd te hebben, had hij zich aangegeord tot Uw dienst. Wij waren bij elkaar, en waren van plan samen te wonen naar ons heilig besluit. Wij vroegen ons af, waar wij het best konden wonen om U te dienen: tegelijk gingen wij terug naar Afrika. En toen wij te Ostia aan de Tiber waren, stierf mijn moeder. Veel sla ik over, omdat ik mij zeer haast. Aanvaard mijn belijdenissen en mijn dankzeggingen, mijn God, ook over ontelbare dingen, die ik stilzwijgend voorbijga. Maar niet voorbijgaan zal ik, wat mijn ziel wil voortbrengen over die dienstmaagd van U, die mij heeft voortgebracht, zowel in het vlees, opdat ik tot dit tijdelijke, als ook in het hart, opdat ik tot het eeuwige licht zou geboren worden. Niet over haar gaven, maar over de Uw, gelegd in haar, zal ik spreken. Immers zij had niet zich zelf geschapen of zich zelf opgevoed: U schiep haar en noch haar vader, noch haar moeder wist, wat voor kind uit hen zou geboren worden. En in Uw vrees voedde haar op de roede van Uw Christus, de tucht van Uw Eniggeboren Zoon, in een gelovig gezin, dat een goed lid Uwer kerk was. En nog meer dan de ijver van haar moeder voor haar opvoeding roemde zij die van een oude dienstmaagd, die haar vader als kind had gedragen, zoals kleine kinderen wel eens gedragen worden op de rug van meisjes, die een weinig groter zijn. En ter wille daarvan en ook om haar ouderdom en uitnemend karakter werd zij in dat Christelijk gezin door haar meester en meesteres met niet geringe onderscheiding behandeld. En daarom zorgde zij ook ijverig voor hun dochters, die haar waren toevertrouwd en, wanneer het nodig was, hield zij ze, in heilige gestrengheid, krachtig in de band en onderwees ze met bezonnen wijsheid. Want ze stond niet toe, dat zij buiten de uren, dat ze aan de tafel van hun ouders in grote matigheid zich voedden, ook al brandden ze van dorst, zelfs ook maar water dronken, daar zij ze wilde hoeden voor een slechte gewoonte, en dan voegde ze daaraan het volgende gezonde woord toe: "Nu drinkt U water, omdat U geen wijn tot uw beschikking hebt, maar wanneer U eens getrouwd bent en meesteres geworden bent over voorraadkamers en wijnbergplaatsen, dan zal het water u te min schijnen, maar de gewoonte om te drinken zal haar macht uitoefenen." Door op deze manier haar voorschriften te

geven en door het gezag, waarmee zij beval, beteugelde zij de gulzigheid van de tedere jeugd en leerde de meisjes ook in hun dorst bescheiden maat te houden, zodat ze niet meer verlangden, wat niet paste.

En toch was bij haar, zoals Uw dienstmaagd mij, haar zoon, vertelde, de zucht tot wijn drinken binnengeslopen. Want wanneer, zoals dat pleegt te geschieden, zij als ingetogen meisje van haar ouders de opdracht kreeg om wijn te halen uit het vat en wanneer ze dan de schepbeker door de opening boven in het vat ondergedompeld had, dan placht ze, alvorens de wijn in de fles te gieten, met het uiterste van de lippen een weinige er af te slurpen, want meer kon ze niet drinken, omdat de wijn haar tegenstond. Want ze deed het niet uit drankzucht, maar uit een zekeren overmoed, van de jeugd eigen, die zich in guitenstreken uit en in de kinderjaren door het gezag van de ouderen ten onder gehouden pleegt te worden. Terwijl ze nu zo aan dat weinige van iedere dag iedere dag een weinige toevoegde - want wie het weinige verwaarloost, komt langzamerhand tot vallen - was ze dat zo gewoon geworden, dat ze bijna reeds volle bekertjes wijn gulzig opdrank. Waar was toen die wijze oude vrouw en dat krachtig verbod? Vermocht ze wel iets tegen de verborgen ziekte, indien niet Gij, o Heere, over ons waakte ter genezing? Wanneer vader en moeder en opvoeders afwezig zijn, bent U aanwezig, die ons geschapen hebt, die ons roept, die ook door middel van over ons gestelde mensen iets goeds doet tot heil van de zielen. Wat deed U toen, mijn God? Vanwaar bracht U herstel en genezing? Haalde U niet een hard en scherp schimpwoord van een andere ziel als het mes van een geneesheer uit Uw verborgen voorraden te voorschijn, om met één snede dat bederf uit te snijden? Want een slavin, met wie zij naar het vat placht te gaan en die, zoals dat wel gebeurt met haar jonge meesteres, toen ze eens alleen waren, twist kreeg, wierp haar dit misdrijf voor de voeten, terwijl ze haar in bittere aantijging "wijnzuipster" noemde. En door dat scherpe woord getroffen, dacht zij na over haar slechte gewoonte en terstond verfoeide ze die en legde haar af. Zoals vrienden door hun vleierijen ons bederven, zo verbeteren ons dikwijls vijanden door hun twisten. Maar U vergeldt hun niet datgene, wat U door hen doet, maar wat zij zelf gewild hebben. Want die slavin begeerde in haar boosheid haar jonge meesteres te plagen, niet te genezen, en daarom deed ze het heimelijk, hetzij omdat de plaats en de tijd van de twist dat zo meebrachten, hetzij wellicht om zelf geen gevaar te lopen, omdat ze het zo laat verraden had. Maar Gij, Heere, Bestuurder van hemel en aarde, die naar Uw bedoelingen richt de diepten van de stroom, de vloed van de tijden, die wel onstuimig, maar toch volgens Uw ordening, vliedt, U hebt ook door de dwaasheid van de een ziel de andere genezen, opdat niemand, wanneer hij dit opmerkt, het aan eigen invloed toeschrijft, wanneer door zijn woord een ander wordt verbeterd, die hij verbeteren wil.

12.10 Vervolg van de schildering van Monica's karakter.

Nadat ze zo in ingetogenheid en matigheid opgegroeid was en meer door U tot onderworpenheid aan haar ouders gebracht was dan door haar ouders tot onderworpenheid aan U, werd ze, toen ze de huwbare leeftijd bereikt had, uitgehuwelijkt, en zij diende haar man als haar heer en zij deed haar best hem voor U te winnen, hem U predikend door haar zeden, waarmee U haar had versierd en die maakten, dat haar man haar vol achting beminde en bewonderde. Zijn echtelijke ontrouw verdroeg zij zo, dat zij daarover met haar man nooit enige twist had. Want zij wachtte op Uw ontferming over hem, opdat hij, in U gelovend, kuis zou worden. Hij was overigens iemand, die goedgehartig van aard was, maar zich licht tot drift liet verleiden. Maar zij verstond het, zich tegen haar man, als hij toornig was, niet te verzetten, niet alleen met geen daad, maar zelfs niet met een woord. Maar wanneer ze zag, dat hij was uitgeraasd en kalm geworden was en de tijd om te spreken gekomen was, dan gaf ze rekenschap van haar handelwijze, wanneer hij zich soms wat al te overijld daardoor had opgewonden. Vele gehuwde vrouwen, wier mannen zachtzinniger waren, maar die toch de sporen van mishandeling op hun gelaat droegen, spraken onder vriendinnen afkeurend over het leven van hun mannen; maar dan berispte zij hun tongen, terwijl ze er als het ware schertsend de ernstige vermaning aan toevoegde, dat, sinds zij het zogenaamde huwelijkscontract hadden horen voorlezen, zij dat hadden moeten beschouwen als het werktuig, waardoor ze dienstmaagden geworden waren; dat ze dus, gedachtig aan hun toestand, niet tegen hun meesters mochten opstaan. En wanneer die vrouwen, die wisten welk een heftige echtgenoot zij te verduren had, hun verwondering er over te kennen gaven, dat hun nooit ter ore gekomen was en ook nimmer door enige aanduiding gebleken was, dat Patricius zijn vrouw had geslagen of dat zij zelfs ook maar één dag door een huiselijke twist in onenigheid geleefd hadden, en vertrouwelijk naar de reden daarvan vroegen, dan leerde zij hun haar wijze van handelen, die ik boven vermeld heb. De vrouwen, die manier van doen dan ook in acht namen, kwamen haar, na ondervinding te hebben opgedaan, bedanken, die het niet deden, bleven onderworpen kwellingen lijden.

Ook haar schoonmoeder, die in het eerst door de achterklap van slechte dienstmaagden tegen haar opgezet was, wist zij door meegaandheid en door te volharden in verdraagzaamheid en zachtzinnigheid zo voor zich te winnen, dat zij uit eigen beweging het gepraat van de dienstmaagden, waardoor de huiselijke vrede tussen haar en haar schoondochter verstoord werd, bij haar zoon aanbracht en hem verzocht het te straffen. En toen hij aan de wens van zijn moeder voldeed en, daar hij de tucht in zijn gezin wilde handhaven en voor de eendracht onder de zijn zorgen, de schuldigen naar de door zijn moeder aangegeven maat met zweepslagen kastijdde, zei zij, dat een dergelijke beloning verwacht kon worden door ieder, die tot haar, om haar te behagen, enig kwaad sprak over haar schoondochter; en daar niemand dat meer durfde,

leefden zij verder in een merkwaardig gelukkige verhouding van onderlinge welwillendheid.

Aan Uw goede dienstmaagd, in wier schoot U mij geformeerd hebt, mijn God, mijn Barmhartigheid, had U ook deze grote gave geschonken, dat zij tussen onenige en tweedrachtige gemoederen, waar ze kon, als vredeachtster optrad; en ze deed dat zo, dat wanneer ze van ieder van beide partijen over de andere de bitterste dingen te horen kreeg, zoals hooglopende en verwarde twist die in de mond pleegt te geven, wanneer tegenover een aanwezige vriendin over een afwezige vijandin de heftigheid van de haat zich in scherpe bewoordingen uitstort, zij toch niets van de een aan de ander overbracht, behalve wat dienstig kon zijn om ze te verzoenen. Dit zou mij nu niet zo'n grote verdienste schijnen, ware het niet, dat ik tot mijn droefheid de ervaring heb opgedaan, dat talloze scharen van mensen door een of andere wijd verbreide afschuwelijke besmetting van zondigheid er toe komen om niet alleen de woorden van toornige vijanden aan hun toornige vijanden over te brengen, maar zelfs dingen, die niet gezegd zijn, daaraan toe te voegen, terwijl het integendeel voor een menslievend man niet genoeg moest zijn om de vijandschap van de mensen niet op te wekken noch door kwaadspreken te vermeerderen, maar hij zijn best moest doen haar door goede woorden uit te blussen. En zo iemand was zij, door U, haar inwendige leermeester, onderwezen in de school van het hart.

Eindelijk won zij ook haar man voor U, toen hij zich reeds in het laatst van zijn tijdelijk leven bevond en zij behoefde, nu hij gelovig was, in hem niet meer te bewenen, wat ze tijdens zijn ongeloof in hem gedragen had. Zij was ook de dienaar Uwer dienaren. Al wie van hen haar kende, prees en eerde en beminde ten eerste U in haar, omdat hij Uw tegenwoordigheid in haar hart gevoelde, waarvan de vruchten van een heiligen wandel getuigenis aflegden. Want ze was *eens mans vrouw geweest*, had haar ouders *wedervergelding* gedaan, had haar huis vroom bestuurd en had *getuigenis van goede werken*. Zij had haar kinderen opgevoed, even dikwijls in barensnood over hen verkerend, als ze hen van U zag afwijken. Eindelijk heeft ze voor ons allen, Heere, die - het is Uw gave, dat we het mogen zeggen - Uw dienaren zijn, en die vóór haar ontslapen reeds leefden verenigd in U na de genade van Uw doop te hebben ontvangen, zo gezorgd, alsof ze ons van alle moeder was, en ons zo gediend, alsof ze ons van alle dochter was.

12.11 Gesprek van Augustinus met zijn moeder over het Koninkrijk van de Hemelen.

Toen nu de dag aanstaande was, waarop zij uit dit leven zou scheiden, - welke dag U bekend was, maar ons niet - was het door U, naar ik geloof, in Uw verborgen wijze van handelen, zo beschikt, dat wij samen, zij en ik, geleund

stonden aan een venster, vanwaar men uitzicht had op de binnentuin van het huis, waarin wij vertoefden, daar, te Ostia aan de Tiber, waar wij, ver van het gewoel van de wereld, na de inspanning van een lange reis, krachten verzamelden tot de zeereis. Wij spraken dan samen zeer liefelijk en *vergetende hetgeen achter was en strekkende ons tot hetgeen voor was*, vroegen wij elkaar in de tegenwoordigheid van U, die de Waarheid bent, hoe het eeuwige leven van de heiligen zou zijn, *hetgeen het oog niet heeft gezien, en het oor niet heeft gehoord, en in het hart des mensen niet is opgeklommen*. En wij smachtten met de mond van ons hart naar de wateren van boven uit Uw bron, de bron van het leven, die bij U is, opdat wij, door die wateren besprenkeld, naar de mate van ons begrip, zo goed we dat konden, over een zo verheven onderwerp konden nadenken.

Toen nu ons gesprek zo ver gekomen was, dat het ons toescheen, dat geen enkele genieting van de vleeselijke zinnen, hoe groot die ook ware en in hoe helder aards licht die ook schitterde, waardig was om vergeleken te worden met de heerlijkheid van dat leven, ja zelfs ook maar genoemd te worden, verhieven wij ons hart in klimmende vervoering tot het Zijnde zelf en doorliepen trapsgewijs alle lichamelijke dingen en de hemel zelf, vanwaar de zon en de maan en de sterren lichten over de aarde. En wij stegen nog hoger, in ons hart overdenkend en besprekend en bewonderend Uw werken en zo kwamen wij tot onze zielen en stegen ook daar boven uit, om het land van de onuitputtelijke vruchtbaarheid te bereiken, waar U Israël weidt tot in eeuwigheid met het voedsel van de waarheid en waar het leven de wijsheid is, door welke dat alles wordt, zowel wat geweest is als wat zijn zal, maar zij zelf wordt niet, maar is zo, als zij geweest is, en zal altijd zo zijn. Ja veeleer: in haar is niet een geweest-zijn en een zuilen-zijn, maar alleen het zijn, daar ze eeuwig is: want geweest-zijn en zullen-zijn is niet eeuwig. En terwijl we over haar spraken en naar haar smachtten, raakten wij haar min of meer aan met de gehele beweging van ons hart; en wij hijgden en wij lieten daar gebonden *de eerstelingen van de Geest* en keerden terug tot de klank van onze mond, waar het woord een begin en een eind heeft. Maar wat is gelijk aan Uw Woord, onze Heere, dat in zich blijft zonder te verouderen en dat alles nieuw maakt?

Wij dan spraken aldus: Indien in iemand zwijgt de onrust van het vlees, indien zwijgen de gedachten aan de aarde en de wateren en de lucht, indien zwijgt het uitspansel en de ziel zelf zwijgt en, niet aan zichzelf denkend, boven zichzelf zich verheft, en de dromen en de openbaringen van de verbeelding zwijgen en elke tong en elk teken en al wat voorbijgaand van aard is, indien dat voor iemand geheel zwijgt - want indien iemand het horen kon, zouden al deze dingen zeggen: niet wijzelf hebben ons gemaakt, maar Hij heeft ons gemaakt, die blijft in eeuwigheid - indien zij, na dit gezegd te hebben, weer zwegen, omdat zij hun oor gericht houden op Hem, die hen gemaakt heeft, en indien Hij zelf alleen sprak niet door hen, maar door Zichzelf, zodat wij zijn Woord zouden horen niet door de tong van het vlees noch door de stem van een engel, noch door de

klank van een wolk noch door de raadselen van een gelijkenis, maar wij Hemzelf zouden horen, wie wij in al deze dingen beminnen, wanneer wij Hemzelf zonder dat alles zouden horen, zoals wij nu onszelf uitstrekken en in snelle gedachte aanraken de eeuwige wijsheid, die boven alles stand houdt; indien dit dan blijvend was en het andere schouwen, dat van zo geheel anderen aard is, verdween en alleen dit een zijn beschouwer meevoerde en in zich opnam en verborg tot innerlijke vreugde, zodat het eeuwige leven zo was, als dit ogenblik van begrijpen, waarnaar wij hijgden, geweest is - zou dat dan niet zijn: "*Ga in, in de vreugde van uw Heer?*" En wanneer zal dat zijn? Zal het zijn wanneer wij allen opstaan, maar niet allen veranderd zullen worden?

Dergelijke dingen zei ik, zij het dan niet op die manier en met die woorden: maar toch, Heere, U weet, dat op die dag, toen wij dergelijke dingen met elkaar spraken en onder onze woorden de wereld met al haar bekoringen voor ons haar waarde geheel verloor, zij toen zei: "Mijn zoon, wat mij aangaat, niets in dit leven bekoort mij nog. Wat ik hier nog moet doen en waarom ik hier ben, weet ik niet, want van deze wereld verwacht ik niets meer. Eén ding was er, waarom ik nog een weinig in dit leven wenste te blijven, namelijk, dat ik u mocht zien als een katholiek Christen voor mijn sterven. Meer dan mijn verlangen heeft God mij geschonken, zodat ik zelfs mag zien, dat U met verachting van aards geluk zijn dienaar bent. Wat doe ik nog hier?"

12.12 Het ziekbed en het sterven van Monica.

Wat ik haar hierop geantwoord heb, weet ik me niet meer voldoende te herinneren; maar onmiddellijk daarna, ongeveer vijf dagen of iets meer, legde zij zich in koortsen te bed. En toen ze daar ziek lag, overviel haar op zekeren dag een bewusteloosheid en was zij korten tijd buiten kennis. Wij liepen toe, maar spoedig kwam ze weer bij en zag ons bij haar staan, mijn broer en mij, en zei tot ons, zoals iemand spreekt, die iets vraagt: "Waar was ik?" En toen zij zag, dat wij door droefheid overweldigd waren, zei zij: "Gij begraaft uw moeder hier." Ik zweeg en onderdrukte mijn tranen. Maar mijn broeder zei iets van die aard, dat hij wenste en het voor gelukkiger zou houden, wanneer zij niet in de vreemde, maar in haar vaderland zou sterven. En toen zij dat hoorde, zag zij hem met angstig gelaat en verwijtende blik aan, omdat hij dergelijke dingen dacht, en daarop mij aanziende zei zij: "Hoor toch eens, wat hij zegt." En daarop zei ze tot ons beiden: "Begraaft dit lichaam, waar Gen. wilt: maakt u daarover niet de minste zorg; slechts dit vraag ik van u, dat U van mij gedenkt voor het altaar van de Heer, waar U ook zult zijn." En toen ze deze zin had uitgesproken, zo goed en kwaad ze dat nog in woorden kon, zweeg zij en kreeg een aanval van de ziekte, die steeds heviger werd.

Maar ik overdacht Uw gaven, o onzichtbare God, die U legt in de harten van Uw gelovigen, en waaruit wonderbare vruchten voortkomen, en ik verheugde mij en dankte U, daar ik mij herinnerde, wat ik wist, namelijk met hoeveel zorg en

onrust zij altijd vervuld geweest was over haar graf, waarvoor zij gezorgd had en dat zij had laten aanleggen naast het lichaam van haar man. Want daar zij in zo grote eendracht geleefd hadden, wilde zij ook - zo weinig is de menselijke geest geschikt het Goddelijke te vatten - dat aan dat geluk zou worden toegevoegd en door de mensen worden vermeld dit, dat het haar vergund was na de lange zeereis, dat het stoffelijk overschot van de beide echtgenoten door dezelfde aarde bedekt werd. Wanneer echter deze zinledige wens door de volheid Uwer goedheid uit haar hart was geweken, wist ik niet, en vol bewondering verheugde ik me er over, dat ze zich nu zo aan mij had geopenbaard, ofschoon ook al uit ons gesprek aan het venster, toen ze zei: "Wat doe ik hier nog?" mij niet gebleken was, dat ze verlangde in haar vaderland te sterven. Later hoorde ik ook, dat ze, toen we reeds te Ostia waren, met enige van mij vrienden op zekeren dag in moederlijke vertrouwelijkheid een gesprek hield over de verachting hiervan levens en het goede van de dood en dat ze toen, terwijl ik zelf er niet bij was, en zij verbaasd waren over de deugdzaamheid van de vrouw - want U had haar die verleend - en haar vroegen of zij niet bang was haar lichaam zo ver van haar vaderland achter te laten, zei: "Niets is ver van God, en ik behoef niet te vrezen, dat Hij in het einde van de eeuwen de plaats niet zou kennen, waar Hij mij zal opwekken." Zo is dan op de negenden dag van haar ziekte, in het zesenvijftigste jaar van haar leven, in het drieëndertigste jaar van mijn leven, die godvruchtige en vrome ziel van het lichaam bevrijd.

12.13 Augustinus' rouw en de begrafenis van zijn moeder.

Ik drukte haar de ogen toe en geweldige droefheid stroomde samen in mijn binnenste en vloeide over in tranen en onmiddellijk daarop drongen op krachtig bevel van mijn geest mijn ogen het stromen van de tranenbron terug, zodat ze droog werden, maar in die worsteling was het mij droef te moe. Toen zij de laatste adem uitgeblazen had, barstte de jonge Adeodatus in geweën uit, maar werd, door ons allen bedwongen, stil. Op die manier werd ook die kinderlijke aandoening van mij, die zich uitte in tranen, door de mannelijke stem mijns harten, bedwongen en zweeg. Want wij achtten het niet passend dit overlijden met tranenrijke klachten en zuchten te vieren, omdat men daarmee het ongelukkige lot van de stervenden of hun als het ware algehele vernietiging pleegt te bewenen. Maar zij stierf niet ongelukkig en stierf in het geheel niet. Hieraan hielden wij vast op grond van haar leven en haar *ongeveinsd geloof* en haar vaste beginselen.

Wat was het dan, dat in mijn binnenste zo diep treurde, anders dan de wonde, die vers geslagen was, doordat het gewend zijn aan het liefelijke en dierbare samenleven zo plotseling was afgebroken? Wel was ik dankbaar voor wat ze getuigde, toen ze in haar laatste ziekte, terwijl ik haar hielp, zo vol liefde mij haar lieve goede zoon noemde en in grote tederheid vermeldde, dat zij nimmer uit

mijn mond een hard woord of een smadelijke klank jegens haar gehoord had. Maar toch, mijn God, die ons gemaakt hebt, wat was de eerbied, die ik haar bewees, vergeleken bij haar diensten jegens mij? Daar ik dus verstoken was van haar zo grote vertroosting, was mijn ziel gewond en mijn leven, dat met het haar een was geworden, als het ware verscheurd.

Toen we dan de knaap met wenen hadden doen ophouden, nam Evodius het psalmboek en begon een psalm te zingen. En wij antwoordden daarop met allen die in huis waren: *"Ik zal van goedertierenheid en recht U psalmzingen, o Heere"*. Toen ze hoorden, wat er gebeurde, kwamen vele broederen en godvruchtige vrouwen samen, en terwijl volgens de gewoonte zij, van wie ambt dat was, voor de begrafenis zorgden, hield ik op een afzonderlijke plaats, waar dat passend kon, met hen, die oordeelden, dat ze mij niet alleen mochten laten, een gesprek over een onderwerp, dat paste bij de omstandigheden, en zo verzachtte ik door de balsem van de waarheid mijn pijn, die U bekend was, maar waarvan zij niets wisten, terwijl ze aandachtig toeluisterden en meenden, dat ik vrij was van gevoel van smart. Maar voor Uw oren, waar niemand van hen het hoorde, verweet ik mij de weekheid van mijn gevoel en drong de stroom van mijn droefheid terug, en hij week een weinig voor me: maar dan brak hij zich opnieuw met kracht baan, wel niet zover, dat ik in tranen uitbarstte of mijn gelaat veranderde, maar ik wist wel, wat ik in mijn hart te onderdrukken had. En omdat het mij ernstig mishaaagde, dat zoiets menselijks, dat toch naar de gestelde orde en naar onze staat noodzakelijk komt, zo de overhand over mij had, had ik ook nog smart over mijn smart en werd ik door dubbele droefheid gekweld.

Toen, zie, het lijk werd uitgedragen, gingen en keerden wij terug zonder tranen. Want ook bij de gebeden, die wij voor Gij Uitstortten, toen voor haar het offer van onze losprijs werd gebracht, terwijl het lijk reeds naast het graf geplaatst was, voordat het erin gelegd werd, zoals daar pleegt te geschieden, ook bij die gebeden heb ik niet geweend, maar de gehele dag was ik in het verborgen diep bedroefd en in de verwarring van mijn geest vroeg ik U, zo goed ik kon, dat U mijn smart zou willen genezen, maar U deed het niet, - naar ik geloof, om in mijn geheugen in te prenten door dit een voorbeeld, hoe de kluister van iedere gewoonte zelfs tegen een geest, die zich niet meer voedt met bedrieglijke woorden, gekeerd is. Ook besloot ik een bad te nemen; omdat ik gehoord had, dat het Griekse woord voor bad, (waarvan het Latijnse is afgeleid) aanduidde, dat het de onrust uit het gemoed wegneemt. Zie, ook dat belijd ik aan Uw barmhartigheid, Vader van de wezen, dat ik mij baadde en dezelfde bleef, die ik voordien geweest was. Immers de bitterheid van de smart zweette mijn hart niet uit. Daarop legde ik mij te slapen en ik ontwaakte en vond mijn smart voor een niet gering deel verzacht en, terwijl ik op mijn bed alléén was, herinnerde ik mij de ware verzen van Uw dienaar Ambrosius:

O God, U Schepper van 't heelal,

*Die 's hemels baan bestuurt, en kleedt
 De dag met 't schitterende zonnelicht,
 De nacht met zoete sluimering,
 Opdat de rust de leden sterkt
 En weer in staat stelt tot het werk,
 En de vermoeiden geest verkwikt,
 Bekommerden bevrijdt van zorg.*

En daarop kwam ik langzamerhand weer terug op mijn vroegere gedachten over Uw dienstmaagd en haar levenswandel, die vroom was tegenover U en zo vol heilige vriendelijkheid en welwillendheid tegenover ons, waarvan ik zo plotseling beroofd was, en ik begeerde te wenen voor Uw aangezicht over haar en voor haar, over mij en voor mij. En ik liet de tranen, die ik ingehouden had, de vrije loop, ze als een bed spreidend onder mijn hart: en het rustte uit in hen, want daar waren Uw oren, en niet die van een mens, die mijn gewezen hoogmoedig zou hebben uitgelegd. En nu, Heere, belijd ik het U in het geschreven woord. Leze dat wie wil en laat hij het uitleggen, zoals hij wil, en als hij bevindt, dat het zonde was, dat ik een klein deel van een uur weende om mijn moeder, mijn moeder, die nu voor mijn ogen dood was, maar die vele jaren om mij geweend had, opdat ik voor Uw ogen zou leven, laat hij mij dan niet uitlachen, maar veeleer, wanneer zijn liefde groot is, zelf voor mijn zonden wenen tot U, Vader van alle broederen van Uw Christus.

12.14 Hij bidt voor zijn gestorven moeder.

Nu echter, nu mijn hart genezen is van die wonde, om welke men het van vleselijke aandoeningen had kunnen beschuldigen, vergiet ik voor U, o onze God, voor Uw dienstmaagd tranen van geheel anderen aard, die stromen uit een geest, die geschokt is door de overweging van de gevaren van iedere ziel, die in Adam sterft. Ofschoon zij, levend gemaakt in Christus, ook toen zij nog niet van vlees ontbonden was, zo leefde, dat Uw naam geprezen wordt in haar geloof en haar wandel, durf ik toch niet te zeggen, dat, sedert U haar door de doop hebt wedergeboren, geen enkel woord uit haar mond gegaan is tegen Uw gebod. En er is gezegd door de Waarheid, Uw Zoon: *"Wie tot zijn broeder zegt: U dwaas! die zal strafbaar zijn door het helse vuur;* en wee het leven van de mensen, ook al is dat prijzenswaardig, indien U het met terzijdestelling Uwer barmhartigheid zou onderzoeken. Maar omdat U onze misdrijven niet met gestrengheid onderzoekt, hopen wij vol vertrouwen een plaats bij U te vinden. Wie echter U zijn werkelijke verdiensten opsomt, wat somt hij U anders op dan Uw gaven? O leerden toch de mensen zichzelf kennen als mensen, en: *die roemt, roemt in de Heere.*

Terwijl ik dus, o mijn Lof en mijn Leven, God mijns harten, voor een ogenblik haar goede daden, voor welke ik U vol vreugde dank, ter zijde laat, bid ik U nu voor de zonden van mij moeder: hoor mij door de Medicijn van onze wonden, die aan het hout hing en zittend aan Uw rechterhand U voor ons bidt. Ik weet, dat zij barmhartigheid geoefend heeft en van harte haar schuldenaren hun schulden vergeven heeft: vergeef ook U haar, haar zonden, die zij gedurende zoveel jaren na het ontvangen van het water van het heil wellicht begaan heeft. Vergeef, Heere, vergeef, smee ik U; *ga niet in het gericht* met haar. Moge de barmhartigheid roemen tegen het oordeel; want Uw uitspraken zijn waar en U hebt de barmhartige barmhartigheid beloofd. Dat zij dat zijn, hebt U hun geschonken, Gij, die U zult ontfermen, diens Gij U ontfermt en barmhartig zijn, wie U barmhartig bent.

En ik geloof, dat U reeds gedaan hebt, wat ik U bid, maar *laat U toch, o Heere, welgevallen de vrijwillige offeranden van mijn mond*. Want toen de dag van haar ontbinding nabij was, was haar geest niet vervuld met de gedachte aan een kostbare begrafenis of de balseming van haar lijk met specerijen en ook begeerde zij niet een uitgezocht gedenkteken of zorgde zij er voor, dat ze in haar vaderland begraven zou worden: niets van dat alles droeg zij ons op, maar alleen wenste zij, dat van haar gedacht zou worden voor Uw altaar, dat zij geen enkelen dag nagelaten had te dienen, want zij wist, dat vandaar het heilige offer uitgedeeld wordt, waardoor *het handschrift* uitgewist is, *dat tegen ons was*, waardoor onze vijand overwonnen is, die onze misdrijven optelde en zocht, wat hij ons voor de voeten zou kunnen werpen, maar die niets vond in Hem, in wie wij overwinnen. Wie zal Hem zijn onschuldig bloed teruggeven? Wie zal Hem de prijs terugbetalen, waarvoor Hij ons gekocht heeft, om ons aan hem te ontrukken? En aan het sacrament van die losprijs van ons had Uw dienstmaagd haar ziel gebonden met de band van het geloof. Niemand scheurt haar los van Uw bescherming. Leeuw en draak mogen zich noch met geweld noch met list daartussen stellen: immers zij zal niet antwoorden, dat zij geen schuld heeft, opdat ze niet overtuigd worde en in de macht komt van de sluwe aanklager, maar zij zal antwoorden, dat haar schulden kwijtgescholden zijn door Hem, aan wie niemand teruggeeft, wat Hij voor ons betaald heeft, hoewel Hij niets schuldig was.

Ruste zij dus in vrede met haar man, vóór wie en na wie zij met niemand gehuwd geweest is, die zij diende, U vrucht voortbrengende met lijdzaamheid, opdat zij ook hem zou winnen voor U. En leg het in het hart, mijn Heer en mijn God, leg het in het hart van Uw dienaren, mijn broeders, Uw zonen, mijn heer, die ik die met het hart en met de stem en met mijn geschriften, dat allen die dit lezen, voor Uw altaar gedenken Monica, Uw dienstmaagd, met Patricius, die eens haar man was, door wie U mij dit leven binnen gebracht hebt; hoe, weet ik niet. Mogen zij in vroomheid gedenken hen, die in dit voorbijgaande licht mijn

ouders waren en die mijn broederen zijn onder U als Vader en in de kerk als moeder, en mijn medeburgers in het eeuwige Jeruzalem, waarnaar de vreemdelingschap van Uw volk hijgt van de uitgang tot de terugkeer, opdat, wat zij van mij verzocht als haar laatste bede, haar in veler gebeden overvloediger worde verleend door deze mijn belijdenissen dan door mijn gebeden.

13 TIENDE BOEK

13.1 Inleiding

Zoals hij in de vorige boeken verhaalde, hoe hij was vóór zijn doop, onderzoekt hij in dit boek, hoe hij nu is. Terwijl hij onderzoekt langs welke weg men God kan leren kennen, gaat hij al de vermogens van zijn ziel na; in het bijzonder bespreekt hij de kracht van het geheugen. Verder belijdt hij zijn houding tegenover de verzoeken van het vlees en van de zinnen. Hij eindigt dit boek vanzelf onderzoek met te wijzen op Christus als de waren Middelaar.

13.2 In God alleen is zijn hoop en vreugde.

Moge ik U kennen, U, die mij kent, moge ik U kennen, *gelijk ook ik gekend ben*. Kracht van mij ziel, kom in haar en bereid haar toe voor U, opdat U haar mocht hebben en bezitten *zonder vlek en rimpel*. Dit is mijn hoop, daarom spreek ik en in die hoop verblijd ik mij, daar mijn blijdschap ware blijdschap is. De overige dingen van dit leven echter zijn des te minder bewenen waard, naarmate men meer weent, en des te meer bewenen waard, naarmate men minder erom weent. Want *zie, U hebt lust tot waarheid, want wie de waarheid doet, komt tot het licht*. Ik wil haar doen in mijn hart voor Uw ogen in mijn belijdenis, maar in mijn schrijfstift voor de ogen van vele getuigen.

13.3 Wat betekent: aan God belijden, daar toch alle dingen Hem bekend zijn.

En wat zou er voor U, Heere, voor wiens ogen de afgrond van het menselijk geweten bloot ligt, in mij verborgen kunnen zijn, ook al zou ik het U niet willen belijden? Want ik zou U voor mij verbergen, niet mij voor. Nu echter, nu mijn zuchten getuige is, dat ik mijzelf mishag, schittert U en behaagt mij en bent het voorwerp van mijn liefde en verlangen, zodat ik schaamrood word over mezelf en mij wegwerp en U kies en slechts in U, U en mij behaag. Aan U dus, Heere, ben ik openbaar, wie ik ook moge zijn. En waartoe ik U belijd, heb ik gezegd. En ik doe het niet met woorden van het vlees en hoorbare geluiden, maar met de woorden van de ziel en het roepen van de gedachte, dat Uw oor kent. Want wanneer ik slecht ben, betekent U belijden niets anders dan mijzelf mishagen; ben ik echter vroom, dan betekent U belijden niets anders dan dit niet aan mij toeschrijven; want Gij, Heere, zegent de rechtvaardige, maar tevoren rechtvaardigt U hem, daar hij goddeloos was. Mijn belijdenis dus, mijn God, geschiedt voor Uw aangezicht tot U zwijgend en toch niet zwijgend. Want zij zwijgt voor zover het de klank van de stem betreft, maar zij roept, voor wat de aandoening van de ziel aangaat. Immers ik zeg niet iets goeds tot de mensen, wat U niet reeds tevoren van mij gehoord hebt, en U hoort niets van mij, wat U mij niet tevoren gezegd hebt.

13.4 Met welk doel hij belijdt, wie hij nu is.

Wat heb ik dan met de mensen te maken, dat zij mijn belijdenissen moeten horen, alsof zij al mijn zwakheden zouden genezen? Terwijl ze nieuwsgierig zijn om het leven van een ander te vernemen, zijn zij traag om het hun te verbeteren. Waarom verlangen ze van mij te horen, wie ik ben, terwijl ze niet van U willen horen, wie zij zelf zijn? En hoe weten zij, wanneer zij van mijzelf over mijzelf horen, of ik de waarheid spreek; want niemand van de mensen *weet hetgeen van de mensen is, dan de geest van de mensen, die in hem is*? Indien ze echter van U horen over zichzelf, kunnen ze niet zeggen: "De Heere liegt." Want wat betekent van U horen over zichzelf anders dan zichzelf leren kennen? En wie leert zichzelf kennen en zegt dan: "het is onwaar," tenzij hij zelf liegt? Maar daar de liefde alle dingen gelooft, althans te midden van hen, die zij met zich tot een eenheid samenbindt, belijdt ook ik U, o Heere, zo, dat de mensen het horen, aan wie ik niet kan bewijzen, dat ik de waarheid belijdt; maar zij geloven mij, wier oren de liefde voor mij opent.

Maar Gij, Geneesheer van mijn binnenste, maak mij duidelijk, waartoe ik dat doe. Want wanneer de belijdenissen van mijn vroegere zonden, die U kwijtgescholden en bedekt hebt, om mij in U gelukkig te maken, terwijl U mijn ziel veranderde door het geloof en door Uw sacrament, wanneer die gelezen en gehoord worden, wekken zij het hart op, dat het niet slaapt in wanhoop en zegt: "ik kan niet," maar dat het opwaken in liefde tot Uw ontferming en in de liefelijkheid Uwer genade, door welke iedere zwakke machtig is, die door haar zich van zijn zwakheid bewust wordt. En het verheugt de goeden de vroegere zonden te horen van hen, die er reeds van bevrijd zijn, en het verheugt hen niet, omdat het zonden zijn, maar omdat ze geweest zijn en niet meer zijn. Waartoe dan, mijn Heer, aan wie dagelijks mijn geweten belijdenis doet, meer gerust door de hoop op Uw barmhartigheid dan door zijn eigen schuldeloosheid, waartoe, bid ik U, belijdt ik dan nog voor de mensen in Uw tegenwoordigheid door dit boek, wie ik ben, niet wie ik geweest ben? Want van dit laatste heb ik het nut gezien en vermeld. Maar wie ik nu ben, juist nu, in deze tijd van mij belijdenissen, dat begeren velen te weten, die mij kennen en toch niet kennen, die van mij of over mij iets gehoord hebben, maar wier oor niet doordringt in mijn hart, waar ik ben, zoals ik werkelijk ben. Zij willen dus horen, wat ik, naar mijn belijdenis, zelf ben in mijn binnenste, waarin zij noch hun oog, noch hun oor, noch hun geest kunnen doen doordringen; en zij willen dat, en zullen het ook geloven. Maar zullen zij mij ook leren kennen? Want de liefde, door welke zij goed zijn, zegt hun, dat ik niet lieg in mijn belijdenis, van mijzelf, en die liefde in hen gelooft mij.

13.5 Hij schrijft in de hoop, dat zijn belijdenis ten zegen zij voor de broederen.

Maar welke vrucht verwachten zij ervan? Begeren zij mij geluk te wensen, wanneer ze horen, hoe ik door Uw genade nader bij U gekomen ben, en voor mij te bidden, wanneer ze horen, hoe ik door mijn eigen last tegengehouden ben? Aan dezulken zal ik mij openbaren. Want het is geen geringe vrucht, Heere, mijn God, dat aan U *voor ons dankzegging door velen gedaan wordt* en door velen voor ons tot U gebeden wordt. Moge hun broederlijke geest in mij beminnen, wat U aanwijst als beminnenswaard, en moge hij in mij betreuren, wat U als betreurenswaard aanwijst. Moge dat doen de broederlijke geest, niet een vreemde, niet die van zonen van de vreemden, *welker mond leugen spreekt, en hun rechterhand is een rechterhand van de valsheid*, maar die broederlijke geest, die, wanneer hij iets in mij goedkeurt, zich over mij verblijdt, maar wanneer hij iets in mij afkeurt, zich voor mij bedroeft, omdat hij, hetzij goedkeurend hetzij afkeurend, mij liefheeft. Aan dezulken zal ik mij openbaren: laat hen herademen bij het goede en zuchten bij het kwade, dat in mij is. Wat er goeds in mij is, is Uw inzetting en Uw gave, wat er kwaads is, is mijn misdrijf en Uw oordeel. Laat hen herademen bij het een en zuchten bij het andere, en laat hun lofzang en hun gewezen opstijgen tot voor Uw aangezicht uit hun broederharten als uit wierookvaten. U echter, Heere, die U verblijdt in de geur van Uw heiligen tempel, wees mij genadig naar Uw grote barmhartigheid, om Uw naam wil, en laat geenszins varen wat U begonnen bent, maar voltooi wat onvolmaakt is in mij.

Dat is de vrucht wanneer ik belijd, niet hoe ik geweest ben, maar hoe ik ben; en daarom belijd ik dat niet alleen in Uw tegenwoordigheid in geheime verheuging met beving en in geheime droefheid met hoop, maar ook voor de oren van de mensenkinderen, die het geloven, de metgezellen van mij vreugde en de lotgenoten van mij sterfelijkheid, mijn medeburgers en die met mij vreemdelingen zijn, die mij voorgaan en volgen en vergezellen op mijn levensweg. Zij zijn Uw dienaren, mijn broeders, Uw zonen, van wie U gewild hebt, dat ze mijn meesters zouden zijn, die ik naar Uw bevel moet dienen, als ik met Gij Uit U wil leven. En dit Uw woord zou weinig voor mij betekenen, indien het wel met woorden mij dat bevel gaf, maar mij niet voorging in de uitvoering daarvan. En ik streef daarnaar met daden en woorden, ik streef daarnaar onder Uw vleugelen, want het gevaar zou al te groot zijn, indien niet mijn ziel onder de hoede Uwer vleugelen zich bevond en mijn zwakheid U niet bekend was. Ik ben een kind, maar mijn Vader leeft altijd en Hij is mij een genoegzame beschermer; want Hij is dezelfde, die mij geschapen heeft en mij beschermt, en U zelf bent al mijn goed, Gij, de Almachtige, die met mij bent, ook voordat ik met U was. Ik zal dus openbaren aan dezulken, die ik naar Uw bevel die, niet wie ik geweest ben, maar wie ik geworden ben en wie ik nu ben; maar ik oordeel ook mij zelf niet. Zo moge men dus naar mij horen.

13.6 Er is veel in hem, dat hij niet kent.

Want Gij, Heere, oordeelt mij, immers, ook al weet niemand *van de mensen hetgeen van de mensen is, dan de geest van de mensen, die in hem is*, toch is er iets in de mens, wat ook de geest van de mensen, die in hem is, niet weet; U echter, Heere, die hem gemaakt hebt, weet alles van hem. Hoewel ik mij voor Uw aangezicht veracht en reken als stof en as, toch weet ik iets over U, wat ik niet weet over mijzelf. En ongetwijfeld *wij zien nu door een spiegel in een duistere rede, nog niet aangezicht tot aangezicht*; en daarom zolang ik nog in het lichaam ben buiten U, ben ik mijzelf nader dan U, en toch weet ik, dat U op generlei wijs kunt aangetast worden; maar van mijzelf weet ik niet tegen welke verzoeken ik mij vermag te verzetten en tegen welke ik het niet vermag. Maar mijn hoop is daarin gelegen, dat U getrouw bent, Gij, die ons niet zult laten verzocht worden boven hetgeen wij kunnen dragen, maar U geeft met de verzoeking ook de uitkomst, opdat wij ze kunnen verdragen. Laat mij dus bekennen, wat ik van mij weet, laat mij ook bekennen, wat ik van mij niet weet, want wat ik van mij weet, weet ik door Uw verlichting, en wat ik van mij niet weet, zal ik zolang niet weten, totdat mijn *donkerheid zal zijn als de middag* voor Uw aangezicht.

13.7 Hij vangt zijn zelfonderzoek aan. Wat bemint hij, als hij God bemint? De schepping is God niet.

Niet met weifelend, maar met vast bewustzijn, Heere, bemin ik U. U hebt mijn hart getroffen met Uw woord, en ik vatte liefde voor U op. Maar ook de hemel en de aarde en alles, wat daarin is, zie, van alle kanten zeggen zij mij, dat ik U moet beminnen, en zij houden niet op dat te zeggen tot allen, *opdat zij niet te verontschuldigen zouden zijn*. Maar in nog meerdere mate zult Gij U ontfermen, diens Gij U ontfermt en barmhartig zijn, die U barmhartig bent: anders zouden hemel en aarde Uw lof spreken tot doven. Maar wat bemin ik, wanneer ik U bemin? Niet lichamelijke schoonheid, noch tijdelijk sieraad, niet de glans van het licht, dat, zie, zo aangenaam is voor de ogen, niet de zoete melodieën van allerlei liederen, niet de welriekendheid van bloemen en zalven en specerijen, niet manna en honing, niet ledematen, die noden tot vleselijke omhelzing: niet dit alles bemin ik, wanneer ik mijn God bemin. En toch bemin ik een zeker licht, een stem, een geur, een spijs, en een omhelzing, wanneer ik God bemin, het licht, de stem, de geur, de spijs, de omhelzing van mijn innerlijke mens; en daar straalt voor mijn ziel, wat geen ruimte bevat; en daar klinkt, wat niet met de tijd vergaat; en daar geurt, wat de wind niet verdrijft; en daar wordt gemaakt, wat geen eetlust vermindert, en daar omhelst, wat geen verzadiging scheidt. Dat is het, wat ik bemin, als ik mijn God bemin.

8. En wat is dat? Ik vroeg het de aarde, en zij zei: „ik ben het niet”; en alles wat in haar is, beleed hetzelfde. Ik vroeg het de zee en de afgronden en het

gewemel van levende zielen, en zij antwoordden: "wij zijn niet Uw God; zoek hoger dan wij zijn." Ik vroeg het de waaiende winden en het gehele luchtruim met zijn inwoners zei: "Anaximenes dwaalt; ik ben niet God." Ik vroeg het de hemel, de zon, de maan, de sterren en zij zeiden: "ook wij zijn niet God, die U zoekt." En ik zei tot alle dingen, die voor de poorten van mijn vlees staan: "Spreekt mij over mijn God, die U niet bent, zegt mij iets van Hem." En zij riepen met luide stem: "Hij heeft ons gemaakt." Mijn vraag was de aandacht, waarmee ik hen beschouwde en hun antwoord was hun schoonheid. En ik wendde me tot mijzelf en zei tot mij: "Wie bent gij?" En ik antwoordde: "Een mens." En zie, een lichaam en een ziel bezit ik, het een uiterlijk en het ander innerlijk. En aan wie van deze beiden moest ik vragen naar mijn God, die ik reeds met mijn lichaam gezocht had van de aarde tot de hemel, zover ik mijn boden, de blikken van mij ogen, kon zenden? Het beste is, wat innerlijk is. Immers daaraan brachten alle lichamelijke boden als aan de leider en beoordelaar bericht over de antwoorden van hemel en aarde en van alles, wat in hen is, en wat zei: "Wij zijn God niet" en: "Hij heeft ons gemaakt." De inwendige mens vernam dit door de dienst van de uitwendige; mijn inwendige ik vernam dit, ik, ik de geest, door de zintuigen van mijn lichaam. Ik ondervroeg de wereldmassa over mijn God, en zij antwoordde mij: "ik ben het niet, maar Hij heeft mij gemaakt."

9. Is niet voor allen, die gezond van zinnen zijn, deze schoonheid zichtbaar? Waarom spreekt zij niet tot allen hetzelfde? De dieren, klein en groot, zien haar, maar zij kunnen niet vragen. Want in hen is niet het verstand als rechter gesteld boven de berichten van de zintuigen. De mensen echter kunnen vragen, dat zij *de onzienlijke dingen Gods uit de schepselen verstaan en doorzien*, maar door de liefde worden zij hun onderworpen en in hun onderworpenheid kunnen zij niet oordelen. En die dingen antwoorden niet op vragen, tenzij aan hen, die oordelen, en zij veranderen niet hun stem, dat is hun schoonheid, indien de een slechts ziet, de ander echter ziende ondervraagt, zodat ze de een anders voorkomt dan de ander, maar terwijl ze beiden gelijk voorkomt, is zij voor de een stom, en spreekt zij tot de ander: of veeleer: ze spreekt tot allen, maar zij verstaan haar, die haar stem, welke zij van buiten af vernemen, in hun binnenste met de waarheid vergelijken. Want de waarheid zegt tot mij: "Uw God is niet de hemel en de aarde of enig lichaam." Dat zegt hun natuur. Zij zie het: het is een massa, van wie een deel kleiner is dan het geheel. Ja, U bent beter, zeg ik u, mijn ziel, want U brengt de massa van uw lichaam in beweging, doordat U haar het leven schenkt, wat geen lichaam aan een ander lichaam geeft. Maar uw God is ook voor u het leven van uw leven.

13.8 Hij bespreekt de krachten van zijn ziel.

Wat bemin ik dan, wanneer ik mijn God bemin? Wie is Hij, die boven mijn ziel staat? Door mijn ziel zelf wil ik tot Hem opklimmen. Ik zal de kracht voorbijgaan,

door welke ik aan mijn lichaam verbonden ben en zijn samen voegsel met leven vervul. Niet door die kracht vind ik mijn God: want dan zou Hem ook vinden *een paard en een muilezel, dat geen verstand heeft*, en wier lichamen ook door dezelfde kracht leven. Er is nog een andere kracht, waardoor ik het lichaam, dat de Heere heeft gemaakt, niet alleen leven geef, maar ook gewaarwording, bevelend aan het oog, dat het niet hoort, en aan het oor, dat het niet ziet, maar aan het oog, dat het ziet en aan het oor, dat het hoort, en aan ieder van de overige zintuigen zijn eigenaardige werkzaamheid toewijs naar gelang van zijn zetel en plicht; en al die verschillende dingen doe ik door middel van de zintuigen, ik, die één geest ben. Ik zal ook die kracht voorbijgaan; want ook deze heeft het paard en de muilezel: want ook zij nemen waar door middel van hun lichaam.

13.9 De kracht van het geheugen.

Ook die kracht van mijn natuur zal ik dus voorbijgaan, wanneer ik trapsgewijs opklim tot Hem, die mij gemaakt heeft, en zo kom ik in de velden en ruime paleizen van het geheugen, waar de schatkamers zijn van ontelbare beelden, welke daar van alle mogelijke waargenomen dingen zijn samengebracht. Daar is geborgen al wat wij denken door vermeerdering of vermindering of welke verandering dan ook van datgene, wat de zintuigen bereikte, en al wat daar verder ter bewaring is neergelegd, dat nog niet door het vergeten is opgeteerd en begraven. Wanneer ik daar ben, eis ik, dat te voorschijn gehaald wordt, wat ik wil, en sommige dingen komen terstond te voorschijn, naar andere moet langer gezocht worden en zij worden als het ware uit meer verborgen bewaarplaatsen opgediept, sommigen komen bij scharen te voorschijn en terwijl men iets anders wenst en er naar zoekt, springen zij naar voren, alsof ze zeiden: "Zijn wij het soms?" En die verdrijf ik met de hand mijns harten van het gelaat van mij herinnering, tot dat helder wordt, wat ik wil, en uit het verborgene voor mijn aanblik komt. Weer anderen verschijnen zonder moeite en in ongestoorde volgorde, zoals verlangd wordt, en de voorgaande maken plaats voor de volgende en terwijl ze plaats maken, worden ze opgeborgen, om weer te voorschijn te komen, wanneer ik het wil. En dit alles geschiedt, wanneer ik iets uit mijn geheugen verhaal.

En alles is daar afzonderlijk en naar soorten gerangschikt bewaard naar gelang van de toegang, waardoor het binnengebracht is, zoals het licht en alle kleuren en vormen van de lichamen door de ogen, door de oren echter alle soorten van klanken en alle geuren door de toegang van de neus, alle smaken door de toegang van de mond, door het gevoel van het gehele lichaam echter, wat hard, wat zacht, wat warm is of koud, glad of ruw, zwaar of licht, hetzij het buiten of binnen het lichaam is. Dit alles nemen de grote ruimte van het geheugen en ik weet niet welke geheime en onbeschrijfbaar schuilhoeken op, om, wanneer het nodig is, het weer te voorschijn te halen en opnieuw onder handen te nemen: en al die dingen treden een ieder door zijn eigen deur het geheugen binnen en

worden daar opgeborgen. Maar toch treden niet de dingen zelf binnen, maar de beelden, die de zintuigen zich van de dingen maken, staan daar ter beschikking van de gedachte van hem, die ze zich te binnen roept. En wie zal zeggen, hoe die gemaakt zijn, al is het ook duidelijk door welke zintuigen zij meegenomen zijn en binnen opgeborgen? Want ook terwijl ik in duisternis en stilte verkeer, laat ik in mijn geheugen opkomen, als ik wil, kleuren, en maak ik onderscheid tussen wit en zwart en tussen andere kleuren naar believen, en dan komen daar geen klanken tussen om mij te storen in de beschouwing van wat ik door middel van mijn ogen in mij opnam, ofschoon toch ook zij daar zijn en als het ware op een afzonderlijke plaats opgeborgen liggen. Want ook hen kan ik oproepen, als het mij belieft, en terstond zijn zij er, en hoewel mijn tong zich niet beweegt en mijn keel zwijgt, zing ik, zoveel ik wil, en die kleurvoorstellingen, niettegenstaande zij daar evenzeer zijn, komen niet tussenbeide en onderbreken niet, wanneer de andere voorraad te voorschijn is gehaald, die door de oren is binnengestroomd. Zo roep ik mij ook het overige, dat door de overige zintuigen is binnengebracht en vergaard, te binnen naar believen en ik onderscheid de geur van de leliën van die van de viooltjes, hoewel ik niets ruik en ik geef de voorkeur aan honing boven most, aan het gladde boven het ruwe, hoewel ik dan toch niets proef of betast, maar ik doe dat alleen door de herinnering.

Ik doe dat inwendig, in het geweldige paleis van mijn geheugen. Want daar staan tot mijn beschikking de hemel en de aarde met alles, wat ik in hen heb kunnen waarnemen, behalve wat ik vergeten ben. Daar ontmoet ik ook mijzelf en ik herinner mij, wat ik gedaan heb, en wanneer en waar, en welke mijn indrukken waren, toen ik het deed. Daar is alles, wat ik mij herinner, hetzij doordat ik het zelf ondervond of van een ander aannam. Aan dezelfde voorraad ontleen ik ook voorstellingen van dingen, die ik of zelf ondervonden heb, of van andere, die ik op grond van de dingen, die ik ervaren heb, aangenomen heb en weer andere breng ik zelf in verband met vroegere en daarnaar overweeg ik, wat ik in de toekomst zal doen en verwachten en hopen, en dit alles overdenk ik, alsof het tegenwoordig ware. "Ik zal dit en dat doen," zo spreek ik tot mijzelf in die geweldige bergruimte van mijn geest, die vol is van de voorstellingen van zoveel en zo grote dingen, en dit of dat volgt. "O, als dit of dat eens geschiedde!" "Moge God dit of dat verhoeden!" zo zeg ik bij mijzelf en terwijl ik het zeg, komen de voorstellingen van alles, wat ik zeg, op uit dezelfde schat van de herinnering, en ik zou in 't geheel niets van die dingen zeggen, als ze daar niet waren.

Groot is die kracht van het geheugen, zeer groot, o mijn God, een wijd uitgestrekt en oneindig heiligdom. Wie heeft het gepeild tot de bodem? En het is een kracht van mijn geest en zij behoort tot mijn natuur en toch vat ik niet het geheel, dat ik ben. Is dan de geest te eng om zichzelf te bezitten, zodat de vraag rijst, waar dat is, wat hij van zichzelf niet vat? Is er dan iets buiten hem, dat niet in hem is? Waarom bevat hij dat dan niet? Een grote verwondering hierover rijst

in me op, verbazing grijpt mij aan. En de mensen gaan om te bewonderen de hoogten van de bergen en de machtige golven van de zee en de brede stromen van de rivieren en de gang van de oceaan en de omloop van de hemellichamen en zij verlaten zichzelf en verwonderen zich er niet over, dat, terwijl ik dit alles noemde, ik het niet zag met mijn ogen, maar het toch niet genoemd zou hebben, indien ik niet de bergen en de golven en de rivieren en de hemellichamen, die ik gezien heb, en de oceaan, die ik van horen zeggen ken, binnen in mij in mijn geheugen zag in zo grote uitgestrektheid, alsof ik ze buiten mij zag. En toch heb ik ze niet, toen ik ze met mijn ogen zag, met mijn blikken als het ware ingezogen, en zij zelf zijn ook niet bij mij, maar hun beelden, en ik weet, door welk lichamelijk zintuig ik ieder van die indrukken heb ontvangen.

13.10 Het onderscheid tussen kennis en het geheugenbeeld van zintuiglijke indrukken.

Maar niet dat alleen draagt mijn geheugen met zijn onmetelijk bevattingsvermogen in zich. Hier is ook alles wat ik van de vrije wetenschappen in me opgenomen heb en wat me nog niet ontschoten is; dat als het ware weggeschoven ligt in een meer verborgen plaats, die eigenlijk geen plaats is; en ik draag niet de beelden van de zaken in me, maar de zaken zelf. Want wat taalkunde is, wat bekwaamheid in het redeneren, hoeveel soorten vragen men pleegt te stellen, alles wat ik daarvan weet, is zo in mijn geheugen aanwezig, dat ik niet het beeld ervan achtergehouden, maar de zaak zelf buiten mij gelaten heb, of dat het weerklonken heeft en daarmee verdwenen is, zoals een stern, die door middel van de oren een indruk gemaakt heeft, door dat spoor, waardoor ze weer in de herinnering kan worden teruggeroepen, als het ware nog eens klinkt, hoewel ze in werkelijkheid niet meer klinkt; of zoals een geur, terwijl hij voorbijgaat en in de wind verdwijnt, de reukzin aandoet en daardoor in het geheugen een beeld van zichzelf doet overgaan, dat wij door het ons te herinneren, nog eens te voorschijn roepen; of zoals de spijs, die we althans in de maag niet meer proeven, maar die toch in het geheugen als het ware de smaak achterlaat; of zoals iets, dat men door het met het lichaam aan te raken voelt, maar dat men ook wanneer het ver weg is, zich door het geheugen kan voorstellen. Immers al die dingen worden niet zelf in het geheugen gelegd, maar van hen worden slechts met verwonderlijke snelheid beelden genomen en die worden als het ware in verwonderlijke voorraadkamers opgeborgen en bij het in de herinnering terugroepen op verwonderlijke wijze te voorschijn gehaald.

13.11 Wat is kennen en hoe erkennen wij iets als waar?

Maar daarentegen, wanneer ik hoor, dat er drie soorten van vragen zijn, namelijk of iets is, wat het is en hoedanig het is, dan houd ik wel de beelden vast van de klanken, waarin deze woorden uitgedrukt zijn, maar ik weet, dat die klanken met hun geluid in de wind zijn verdwenen en dat ze niet meer zijn. Maar de dingen zelf, die door die klanken aangeduid worden, heb ik met geen enkel lichamelijk

zintuig aangeraakt en nergens gezien buiten mijn geest, en in mijn geheugen heb ik niet hun beelden, maar de dingen zelf opgeborgen: en vanwaar zij tot mij gekomen zijn, mogen zij zeggen, als zij kunnen. Want ik ga al de deuren van mijn vlees na, maar vind er onder die geen, door welke zij zijn binnengetreten. Immers de ogen zeggen: "als ze gekleurd zijn, hebben wij ze gemeld"; de oren zeggen: "als ze klank gehad hebben, zijn ze door ons aangewezen"; de neus zegt: "hebben ze geur gehad, dan zijn ze door mij heengegaan"; ook de smaakzin zegt: "als ze geen smaak hadden, moet Gen. mij niet vragen"; de tastzin zegt: "als het niet lichamelijk is, heb ik het niet aangeraakt; en als ik het niet aangeraakt heb, heb ik het niet meegedeeld." Vanwaar en waardoor zijn deze dingen mijn geheugen binnengetreten? Ik weet niet hoe; want toen ik die dingen leerde, heb ik niet de geest van een ander geloofd, maar ze in de mijn onderzocht en als waar erkend en ze hem toevertrouwd en ze als het ware opgeborgen, om ze te voorschijn te halen, wanneer ik wilde. Ze waren dus reeds daar, ook voordat ik ze geleerd had, maar ze waren niet in mijn geheugen. Waar waren ze dan, of waarom heb ik ze erkend, toen ze uitgesproken werden, en heb ik gezegd: "zo is het, het is waar," anders dan omdat ze reeds in mijn geheugen waren, maar zo ver weg en zo verborgen als het ware in geheime bergplaatsen, dat ik ze wellicht niet eens had kunnen denken, indien ze niet op iemands aanmaning te voorschijn gehaald waren?

13.12 Wat is leren?

En daarom bevinden wij, dat het leren van die dingen, waarvan wij niet door middel van onze zintuigen beelden in ons opnemen, maar die we, zonder beelden, zoals ze zijn, zelf inwendig zien, niets anders is dan datgene, wat verstrooid en ongeordend in ons geheugen zich bevond, door het denken als het ware te vergaderen en door op te merken te zorgen, dat het als het ware voor de hand ligt in het geheugen, waar het eerst verspreid en verwaarloosd schuil ging, en dat het voortaan gemakkelijk ter beschikking staat van de opmerkzaamheid, die er zich mee heeft vertrouwd gemaakt. En hoeveel dingen van deze aard draagt mijn geheugen met zich, die reeds gevonden zijn en die, zoals ik zei, als het ware voor de hand liggen, van welke men zegt, dat wij ze geleerd hebben en kennen. Maar wanneer ik gedurende betrekkelijk korten tijd nalaat ze mij weer te binnen te roepen, dan duiken ze weer zo onder en gaan ze zo als het ware weer naar verder afgelegen schuilhoeken uiteen, dat ze opnieuw, als waren ze geheel nieuw, daar weer uit bij elkaar gedacht moeten worden - want een andere verblijfplaats hebben ze niet - en weer bijeengebracht worden, om geweten te kunnen worden, dat wil zeggen dat ze als uit een zekere verstrooiing verzameld moeten worden, waarom het ook in het Latijn *cogito* heet. Want *cogo*, ik breng samen, en *cogito*, ik breng herhaaldelijk samen of ik denk, verhouden zich tot elkaar als *ago*, ik handel, en

agito, ik handel herhaaldelijk en als *facio*, ik doe, en *factito*, ik doe herhaaldelijk.¹² Maar de geest heeft zich dit woord in het bijzonder toegeëigend, zodat men niet bij hetgeen elders, maar bij wat in de geest samengebracht wordt, in het bijzonder het woord *cogitare* gebruikt.

13.13 De herinnering van wiskundige begrippen.

Evenzo bevat het geheugen talloze verhoudingen en wetten van getallen en afmetingen, van welke geen enkele een indruk heeft achtergelaten door zintuiglijke waarneming, omdat ook zij geen kleur hebben of klank of geur of smaak of tastbaar zijn. Ik heb de klanken van de woorden gehoord, door welke ze worden aangeduid, wanneer deze dingen worden besproken, maar die zijn niet hetzelfde als die dingen zelf. Want die klanken zijn anders in het Grieks dan in het Latijn, maar die dingen zijn noch Grieks noch Latijns noch zijn zij van een andere taal. Ik heb de lijnen gezien van kunstenaars, zelfs zo fijn als het rag van een spinnenweb; maar de wiskundige lijnen zijn anders en niet de beelden van die lijnen, die het oog van mijn lichaam mij deed kennen: ieder kent ze, die ze zonder aan iets lichamelijks te denken innerlijk erkent. Ik heb ook met al mijn lichamelijke zintuigen de getallen waargenomen, die wij tellen, maar de getallen, waarmee wij tellen, zijn iets andere dan die, en zijn daarvan niet de beelden en daarom bestaan zij zelfstandig. Laat hem, die ze niet ziet, mij uitlachen, wanneer ik dit zeg, maar laat mij me dan bedroeven over hem, die mij uitlacht.

13.14 Het zich herinneren van de herinnering.

Dit alles bewaar ik in mijn geheugen en ik bewaar in mijn geheugen, hoe ik het geleerd heb. Ook veel, dat geheel onjuist hiertegen ingebracht wordt, heb ik gehoord en bewaar ik in mijn geheugen; en ofschoon dat onjuist is, is mijn herinnering daaraan niet onjuist; en dat ik een onderscheid gemaakt heb tussen het ware en deze onjuiste beweringen, die er tegen in gebracht worden, ook dat herinner ik mij en het is iets anders, wanneer ik nu zie, dat ik daartussen een onderscheid maak, dan wanneer ik me herinner, dat ik dikwijls dat onderscheid gemaakt heb, telkens als ik er over nadacht. Dus herinner ik me ook, dat ik die dingen meermalen begrepen heb, en dat ik nu dat onderscheid maak en ze begrijp, berg ik op in mijn herinnering, zodat ik me later herinner, dat ik het nu begrepen heb. Dus herinner ik mij, dat ik het mij herinner, zoals ik later, wanneer ik me zal te binnen roepen, dat ik mij dit nu kon herinneren, mij dat ongetwijfeld zal te binnen roepen door de kracht van mij herinnering.

¹² Het is deskundigen bekend, dat deze afleiding gegeven wordt door Varro, Ling. Lat. VI, 43; nieuwere o.a. Walde verklaren co-agitare als secum agitare.

13.15 Hoe het geheugen de aandoeningen van de geest bewaart.

Ook de aandoeningen van mijn geest bevat datzelfde geheugen, niet op die wijze, waarop mijn geest zelf ze heeft wanneer hij ze ondergaat, maar op een geheel andere manier, zoals de kracht van het geheugen meebrengt. Want zonder dat ik blij ben, herinner ik mij, dat ik blij geweest ben, en zonder droef te zijn herinner ik mij mijn vroegere droefheid en ik roep mij weer voor de geest, dat ik eens bevreesd was, terwijl ik het nu niet ben en zonder begeerte ben ik gedachtig een vroegere begeerte. Soms herinner ik me omgekeerd mijn vroegere droefheid met vreugde en vreugde met droefheid. En dat is niet te verwonderen, wanneer het mijn lichaam betreft: want de geest is iets anders dan het lichaam. Dus wanneer ik mij met blijdschap mijn vroegere lichaamssmart herinner, is dat niet zo verwonderlijk. Maar in dit geval, waar de geest ook het geheugen zelf is - want wanneer we iemand opdragen iets te onthouden, zeggen wij: "maak, dat U dit in uw geest houdt," en wanneer wij iets vergeten, zeggen wij: "ik had het niet voor de geest" en "het is mijn geest ontschoten," en noemen zo het geheugen zelf geest - waar dat dan zo is, wat is dat dan, dat terwijl ik mij mijn vroegere droefheid met blijdschap herinner, mijn geest blijdschap heeft en mijn herinnering droefheid, en dat mijn geest blijde is ten gevolge daarvan, dat blijdschap in hem is, maar mijn herinnering ten gevolge daarvan, dat droefheid in haar is, niet droevig is? Behoort zij dan wellicht niet tot de geest? Wie zou dat zeggen? Dan is ongetwijfeld de herinnering als het ware de maag van de geest, de blijdschap echter en de droefheid dan het ware zoete en bittere spijs: wanneer ze aan de herinnering worden toevertrouwd, dan worden ze als het ware in de maag overgebracht en kunnen daar opgeborgen worden, maar dan kunnen ze niet meer geproefd worden. Het zou belachelijk zijn, te menen, dat er gelijkheid bestond tussen deze dingen, maar toch ontbreekt de gelijkenis niet geheel en al.

Maar zie, ik haal het uit mijn geheugen te voorschijn, wanneer ik zeg, dat er vier gemoedsaandoeningen zijn, begeerte, blijdschap, vrees en droefheid, en al wat ik daarover te berde kan brengen door ze afzonderlijk weer soort bij soort onder te verdelen en nauwkeurig te bepalen: daar vind ik wat ik zeggen moet en vandaar haal ik het te voorschijn, en toch word ik door geen enkele van die aandoeningen gestoord, wanneer ik die in mijn herinnering terugroep en ze vermeld; en voordat ik ze in de herinnering terugriep en ze opnieuw overdacht, waren ze daar; en daarom konden ze door de herinnering vandaar te voorschijn gehaald worden. Misschien dus worden zij, evenals bij het herkauwen de spijs uit de maag, door het zich te binnen roept uit het geheugen te voorschijn gehaald. Hoe komt het dan dat degene, die er over handelt, dat wil zeggen die het zich te binnen roept, in de mond van zijn overdenking niets merkt van de zoetheid van de blijdschap of de bitterheid van de droefheid? Of is dat het punt van ongelijkheid, daar de vergelijking niet geheel opgaat? Want wie zou gaarne over dergelijke dingen spreken, wanneer wij, telkens als we droefheid of vrees vermelden, genoodzaakt zouden zijn droevig te wezen of te vrezen? En toch

zouden we daarover niet spreken, indien we niet in ons geheugen niet alleen de klanken van de woorden overeenkomstig de beelden, die in het geheugen door de zintuigen gevormd zijn, maar ook de begrippen van de dingen zelf aantreffen, die we door geen enkele lichamelijke poort hebben verkregen, maar die de geest zelf door de ondervinding van zijn aandoeningen gewaar is geworden en aan het geheugen heeft toevertrouwd of die het geheugen zelf, ook zonder dat ze eraan waren toevertrouwd, vastgehouden heeft.

13.16 Ook wat niet aanwezig is, herinneren wij ons.

Maar of dit door middel van beelden geschiedt of niet, wie zou dat kunnen zeggen? Immers ik spreek van een steen, ik spreek van de zon, hoewel de dingen zelf niet voor mijn zintuigen aanwezig zijn; maar in mijn geheugen staan tenminste hun beelden ter beschikking. Ik spreek van een lichaamssmart, en die is er niet, terwijl ik geen pijn heb; maar indien niet een beeld ervan in mijn geheugen was, zou ik niet weten, wat ik zei, en zou ik haar in de redenering niet onderscheiden van het genot. Ik spreek van de gezondheid van het lichaam, terwijl ik gezond ben van lichaam; de zaak zelf is aanwezig; maar indien niet ook haar beeld in mijn herinnering was, zou ik mij op geen enkele wijze te binnen kunnen roepen, wat de klank van dit woord aanduidde, en de zieken zouden, wanneer van gezondheid gesproken werd, niet begrijpen, wat bedoeld wordt, indien niet datzelfde beeld door de kracht van het geheugen vastgehouden werd, ofschoon de zaak zelf niet in hun lichaam aanwezig is. Ik spreek van de getallen, waarmee wij tellen: en zie, in mijn geheugen zijn niet hun beelden aanwezig, maar zij zelf. Ik spreek van het beeld van de zon en dat is aanwezig in mijn geheugen; immers niet het beeld van haar beeld, maar haar beeld zelf roep ik in mijn herinnering op: dat beeld zelf staat mij, wanneer ik mij het herinner, ter beschikking. Ik spreek van geheugen en ik begrijp wat ik zeg. En waar anders begrijp ik het dan in mijn geheugen zelf? Is dit dan ook door middel van zijn beeld aanwezig voor zichzelf en niet door zichzelf?

13.17 Er is ook een herinnering aan het vergeten.

Maar hoe, wanneer ik spreek van vergeten en evenzo inzie, waarvan ik spreek? Hoe zou ik de zaak inzien, wanneer ik ze mij niet herinnerde? Ik bedoel niet dezelfde klank van het woord, maar de zaak, welke dit aanduidt; want wanneer ik haar vergeten was, dan zou ik zeker niet in staat zijn te begrijpen, wat die klank betekende. Wanneer ik dus mij het geheugen herinner, dan staat het geheugen door zichzelf, zichzelf ter beschikking; maar wanneer ik mij het vergeten herinner, dan staat én het geheugen én het vergeten ter beschikking, het geheugen, waardoor ik mij herinner en het vergeten, dat ik mij herinner. Maar wat is het vergeten anders dan een ontbreken van de herinnering? Hoe kan het dan aanwezig zijn, opdat ik het mij herinner, daar ik, wanneer het aanwezig is, mij niet kan herinneren? Maar aan de anderen kant: indien juist is, dat wij, wat wij ons herinneren, in het geheugen houden, maar, wanneer wij ons

het vergeten niet herinneren, in 't geheel niet, op het horen van dat woord, de zaak zouden kunnen begrijpen, die er door aangeduid wordt, dan volgt daaruit, dat het vergeten door het geheugen wordt vastgehouden. Het is dus aanwezig, opdat we het niet zouden vergeten, maar wanneer het aanwezig is, dan betekend dat, dat we het vergeten. Of volgt hieruit, dat het niet zelf door zichzelf in het geheugen aanwezig is, wanneer wij het ons herinneren, maar door middel van zijn beeld, omdat, wanneer het vergeten door zichzelf ter beschikking stond, het gevolg daarvan zou zijn, dat wij het ons niet zouden herinneren, maar vergeten? En wie zal dat naspeuren? Wie zal begrijpen, hoe het daarmee staat?

Ik tenminste, o Heere, tob mij met deze vraag af, en ik tob mij af in mij zelf: ik ben mijzelf geworden tot een moeilijk en in het zweet van mijn aanschijn te bewerken aardbodem. Immers wij doorvorsen nu niet de streken van de hemel noch meten wij de afstanden van de hemellichamen of zoeken naar het gewicht van de aarde: ik ben het, die mij herinner, ik, de geest. Het is niet te verwonderen, wanneer mij ver is, wat ik niet ben: maar wat is dichterbij mij dan ik bij mijzelf? En zie de kracht van mijn geheugen wordt door mij niet begrepen, hoewel ik toch niet kan zeggen, dat ik buiten haar bereik ben. Want wat zal ik zeggen, daar het voor mij vast staat, dat ik mij het vergeten herinner? Moet ik zeggen, dat, wat ik mij herinner, niet in mijn geheugen is? Of moet ik zeggen, dat het vergeten daartoe in mijn geheugen is, opdat ik het niet vergeet? Beide beweringen zijn geheel ongerijmd. En die derde mogelijkheid dan? Hoe kan ik zeggen, dat het beeld van het vergeten in mijn geheugen vastgehouden wordt, maar niet het vergeten zelf, wanneer ik het mij herinner? Hoe zou ik dat kunnen zeggen, daar, wanneer het beeld van een of andere zaak zich in het geheugen hecht, noodzakelijk eerst de zaak zelf aanwezig moet zijn, wil dat beeld van haar zich in het geheugen hechten? Want zo herinner ik mij Carthago, zo alle plaatsen, waar ik geweest ben, zo de gezichten van de mensen, die ik gezien heb, zo de mededelingen van de overige zintuigen, zo de gezondheid of de pijn van mijn lichaam zelf: toen die dingen ter beschikking waren, nam mijn geheugen van hen beelden in zich op, opdat ik die als aanwezig zou kunnen beschouwen en opnieuw in mijn geest overdenken, wanneer ik mij die dingen ook in hun afwezigheid zou herinneren. Wanneer dus het vergeten door zijn beeld en niet door zichzelf in het geheugen vastgehouden wordt, was het in ieder geval zelf aanwezig, opdat het beeld ervan zou worden opgenomen. Maar wanneer het aanwezig geweest was, hoe had het dan zijn beeld in het geheugen kunnen aftekenen, daar het vergeten ook datgene, wat het reeds afgetekend aantreft, door zijn aanwezigheid vernietigt? En toch ben ik er zeker van, dat op enigerlei wijze, hoe onbegrijpelijk en onverklaarbaar die wijze dan ook zij, ik mij het vergeten herinner, waardoor datgene, wat wij ons herinneren, verdwijnt.

13.18 Groot is de kracht van het geheugen, maar om God te vinden, moet men daarboven uit gaan.

Groot is de kracht van het geheugen, iets onbekends, dat mij doet huiveren, mijn God, een diepe en grenzeloze veelvuldigheid; en dat is de geest, en dat ben ik zelf. Wat ben ik dan, mijn God? Wat bereik voor een wezen? Een leven veelzijdig, veelsoortig en van een geweldige onmetelijkheid. Zie, door de velden van mijn geheugen en zijn spelonken en holen, ontelbaar in getal, ontelbaar vol met ontelbare soorten van dingen, hetzij die daar zijn door hun beelden, zoals al het lichamelijke, hetzij ze zelf aanwezig zijn, zoals de wetenschappen, of door middel van zekere begrippen of merktekens, zoals de aandoeningen van de geest - ook wanneer de geest die niet ondergaat, houdt het geheugen ze vast, daar al wat in het geheugen is, ook in de geest is - door dat alles loop ik heen en ik vlieg hierheen en ginds heen, ook dring ik er in door, zover ik kan en nergens is een grens: zo groot is de kracht van het geheugen, zo groot is de kracht van het leven in de mens, die sterfelijk leeft! Wat moet ik dan doen, o U mijn ware Leven, mijn God? Ik zal ook deze mijn kracht voorbijgaan, die geheugen genoemd wordt, ik zal haar voorbijgaan, om U te bereiken, mijn liefelijk Licht. Wat zegt U tot mij? Zie, door mijn geest opklimmend tot U, die boven mij verheven blijft, zal ik ook die kracht van mij voorbijgaan, die geheugen genoemd wordt, daar ik U wil aanraken, vanwaar U aangeraakt kunt worden en U wil aanhangen, vanwaar men U aanhangen kan. Want geheugen hebben ook het vee en de vogels, anders konden zij hun legers en hun nesten niet weervinden en vele andere dingen, waaraan zij gewoon zijn; immers aan niets zouden zij zich kunnen wennen anders dan door het geheugen. Ik zal dus ook het geheugen voorbij gaan, om Hem te bereiken, die mij onderscheiden heeft van de viervoetige dieren en mij wijzer gemaakt heeft dan de vogelen van de hemel. Ik zal ook het geheugen voorbijgaan om U te vinden; maar waar? waarlijk Goede, en veilige Liefelijkheid, om U te vinden, maar waar? Indien ik U buiten mijn geheugen vind, ben ik Uwer niet gedachtig. En hoe zou ik U nog kunnen vinden, wanneer ik Uwer niet gedachtig ben?

13.19 Het verlorene zou niet kunnen worden gevonden, indien niet een beeld ervan in het geheugen was.

De vrouw had een penning verloren en zocht hem met een lamp en zou hem niet gevonden hebben, als zij zich hem niet herinnerd had. Want hoe zou ze, toen ze hem gevonden had, geweten hebben, of het de verlorene was, als ze zich hem niet herinnerd had? Ik herinner mij, dat ik dikwijls iets, dat verloren was, gezocht en gevonden heb. En daaruit weet ik dat; want, wanneer ik zo iets zocht en men tot mij zei: "is het dit misschien?" "is het misschien dat?" zei ik zolang: "neen," totdat men mij voorhield, wat ik zocht. En indien ik mij dat niet herinnerd had, wat het dan ook was, dan zou ik, ook al werd het mij voorgehouden, het niet gevonden hebben, omdat ik het niet herkend zou hebben. En zo gaat het altijd, wanneer wij iets, dat verloren is, zoeken en vinden.

Maar wanneer iets toevallig uit het oog verdwijnt, maar niet uit het geheugen, bijvoorbeeld een of ander zichtbaar voorwerp, dan wordt van binnen het beeld ervan vastgehouden, en zoekt men het, totdat het weer voor ogen komt. En wanneer het dan gevonden is, wordt het aan het beeld, dat men in zich heeft, herkend. En wij zeggen niet, dat wij het verlorene gevonden hebben, indien wij het niet herkennen, en wij kunnen het niet herkennen, als we het ons niet herinneren: het was wel uit het oog verloren, maar werd in het geheugen vastgehouden.

13.20 Als we iets uit het geheugen verloren hebben, moeten we er enige herinnering aan hebben, anders zouden we niet weten, dat we het verloren hebben.

Maar verder? Wanneer het geheugen zelf iets verliest, zoals dat gebeurt, wanneer we iets vergeten, en we het dan ons te herinneren zoeken, waar zoeken we dan anders dan juist in het geheugen? En wanneer daar dan het een zich soms aanbiedt in plaats van het ander, wijzen wij het af, totdat we datgene aantreffen, wat we zoeken. En wanneer we het aantreffen, zeggen we: "dit is het"; en dat zouden wij niet zeggen, wanneer we het niet herkenden, en we zouden het niet herkennen, wanneer we het ons niet herinnerden. Want we waren het toch vergeten! Of was het ons niet geheel ontschoten, maar zochten wij, uitgaande van het deel, dat vastgehouden werd, het andere deel, omdat het geheugen merkte, dat het niet gezamenlijk meedroeg, wat het gezamenlijk placht mee te dragen en het, als het ware hinkend, doordat datgene was verminkt, waaraan het gewend was, eiste, dat het ontbrekende teruggegeven werd? Bijvoorbeeld zoals, wanneer we iemand, die we kennen, met de ogen zien, of aan hem denken, maar zijn naam vergeten zijn en daarnaar zoeken, wij alle andere namen, die ons in de gedachte komen, niet aan hem verbinden, omdat we niet gewoon zijn die samen met hem te denken en we ze daarom afwijzen, totdat die naam te voorschijn komt, die we gewoon zijn aan hem te verbinden en in welke ons denken als in de juiste naam berust. En vanwaar komt die anders dan juist uit het geheugen? Want ook wanneer een ander ons aan hem herinnert en wij hem herkennen, komt hij daarvandaan. Want wij geloven die naam niet als iets nieuws, maar terwijl we hem ons herinneren, stemmen wij toe, dat deze het is, die genoemd werd. Maar wanneer hij geheel en al uit onze geest verdwijnt, dan herinneren wij hem ons ook niet, wanneer men ons op hem opmerkzaam maakt. Immers we zijn nog niet geheel en al vergeten datgene, waarvan we ons herinneren het vergeten te zijn. Dus ook dit kunnen we niet als iets, dat we verloren hebben, zoeken, wat we geheel en al vergeten zijn.

13.21 Allen zoeken de gelukzaligheid, dus moeten zij haar kennen.

Hoe moet ik U dan zoeken, Heere? Want wanneer ik U, mijn God, zoek, zoek ik een gelukzalig leven. Laat mij U zoeken, opdat mijn ziel leve. Want mijn lichaam

leeft uit mijn ziel en mijn ziel leeft uit U. Hoe dan zoek ik het gelukzalige leven? Want ik heb het niet, totdat ik zeg: "genoeg, daar is het." Ik moet dan zeggen, hoe ik het zoek, door de herinnering, alsof ik het vergeten was, maar nog wist, dat ik het vergeten ben, of door het verlangen het te leren kennen, terwijl ik het nog niet ken, hetzij omdat ik het nooit gekend heb, hetzij omdat ik het zo vergeten ben, dat ik mij zelfs niet herinner het vergeten te zijn. Is dat niet het gelukzalige leven, waarnaar allen streven, zodat er niemand is, die er niet naar streeft? Waar hebben zij het leren kennen, dat ze er zo naar streven? Waar hebben zij het gezien, opdat ze het zouden lief krijgen? Ongetwijfeld bezitten wij het op een of andere wijze. En daarvan verschilt de wijze, waarop ieder het bezit, die door dat bezit gelukkig is en ook zijn er, die door de hoop gelukkig zijn. Die hebben het op onvolkomen wijze dan zij, die reeds inderdaad gelukkig zijn, maar toch zijn zij er beter aan toe dan degenen, die noch inderdaad noch door de hoop gelukkig zijn. Maar toch indien ook zij niet op een of andere wijze dat leven hadden, zouden ze er niet naar streven gelukkig te zijn: en dat ze dat willen, is buiten kijf. Op een of andere manier hebben zij het leren kennen en daarom hebben zij er enige kennis van, maar aangaande die kennis vraag ik me tevergeefs af, of ze zich in het geheugen bevindt, omdat, wanneer ze daar is, wij reeds te eniger tijd gelukkig geweest zijn - allen ieder afzonderlijk, of in die mens, die het eerst gezondigd heeft, in wie wij allen gestorven zijn en uit wie wij allen in ellende geboren zijn, daarnaar vraag ik nu niet, maar ik vraag, of het gelukzalige leven zich in ons geheugen bevindt. Immers wij zouden het niet liefhebben, wanneer we het niet kenden. Wij hebben de naam gehoord en wij bekennen, dat wij allen naar de zaak zelf streven; want niet alleen in de klank verheugen wij ons. Want wanneer een Griek de naam in het Latijn hoort, verheugt hij zich niet, omdat hij niet weet, wat er gezegd wordt; maar wij verheugen ons wel, evenals hij, wanneer hij het Griekse woord hoort, want de zaak zelf is noch Grieks noch Latijns, en Grieken en Latijnen en de mensen, die de overige talen spreken, verlangen ernaar, haar te verkrijgen. Ze is dus aan allen bekend, en wanneer men allen met één woord kon vragen, of ze gelukkig wilden zijn, zouden ze zonder enige twijfel antwoorden, dat ze dat wilden. En dat zou niet zo zijn, wanneer niet de zaak zelf, waarvan dit de naam is, in hun geheugen zich bevond.

13.22 Hoe het gelukzalige leven zich in ons geheugen bevindt.

Is het nu daarmee zo, als hij zich Carthago herinnert, die het gezien heeft? Neen; want het gelukzalige leven kan men niet met ogen zien, omdat het niet iets lichamelijks is. Dan zoals wij ons getallen herinneren? Neen; want hij, die daarvan kennis heeft, verlangt nog niet ze te krijgen; maar van het gelukzalige leven hebben wij kennis en daarom hebben wij het lief, maar toch begeren wij nog het te verkrijgen, om gelukkig te zijn. Dan soms zoals wij ons de welsprekendheid herinneren? Neen; want ofschoon ook op het horen van deze naam ook zij zich de zaak zelf te binnen roepen, die nog niet welsprekend zijn

en velen wensen het te zijn, - waaruit blijkt, dat ze van de zaak enige kennis hebben - zo hebben zij toch door hun zintuigen anderen leren kennen, die welsprekend zijn, en hebben er behagen in geschept en verlangen ook zo te zijn - trouwens ze zouden er geen behagen in geschept hebben, indien ze niet in hun binnenste enige kennis ervan bezeten hadden, en ze zouden niet ook zo willen zijn, indien ze er geen behagen in geschept hadden - maar het gelukzalige leven nemen wij met geen enkel zintuig bij anderen waar. Dan soms zoals wij onze vreugde herinneren? Ja, misschien zo. Want mijn vreugde herinner ik me ook in droefheid evenals het gelukzalige leven in ellende, en nooit heb ik met een zintuig mijn vreugde gezien of gehoord of geroken of geproefd of aangeraakt, maar ik heb haar in mijn geest waargenomen, wanneer ik blijde was en de kennis daarvan is blijven hangen in mijn geheugen, zodat ik in staat ben mij haar te herinneren, nu eens met versmading, dan weer met verlangen, naar gelang van de onderscheiden dingen, waarover ik mij herinner mij verheugd te hebben. Want ook over schandelijke dingen ben ik van een zekere vreugde vervuld geweest, wat ik me nu met verfoeiing en afschuw herinner, soms ook over goede en eerbare dingen, waaraan ik met verlangen terugdenk, ofschoon ze er wellicht nu niet zijn en ik daarom met droefheid terugdenk aan mijn vroegere vreugde.

Waar dan en wanneer heb ik mijn gelukzalig leven leren kennen, dat ik het mij herinner en het liefheb en er naar terugverlang? En niet ik alleen of weinigen met mij, maar allen zonder uitzondering willen wij gelukkig zijn. En indien wij daarvan niet een vaste kennis bezaten, zouden wij dat niet met zo vasten wil willen. Maar hoe is dat dan? Hoe? Indien men aan twee mensen vraagt, of ze in krijgsdienst willen gaan, dan kan het gebeuren, dat de een antwoordt, dat hij wel wil, en de ander, dat hij niet wil: maar wanneer men hun vraagt, of zij gelukkig willen zijn, dan antwoorden beiden terstond zonder aarzeling, dat ze dat begeren, en om geen andere reden wil de een in krijgsdienst gaan, en om geen andere reden wil de ander dat niet, dan om gelukkig te zijn. Is dat soms zo, omdat de een hierin en de ander daarin zijn vreugde zoekt? Zo stemmen allen er in overeen, dat ze gelukkig willen zijn, zoals ze, wanneer hun dat gevraagd werd, er in zouden overeenstemmen, dat ze zich willen verheugen; de vreugde zelf noemen ze dan het gelukkige leven. En ook al bereikt de een het vanhier, de ander vandaar, één ding is er toch, dat allen pogen te bereiken, namelijk zich te verheugen. En daar dit een zaak is, van welke niemand kan zeggen, dat hij ze niet heeft leren kennen, daarom wordt ze in het geheugen aangetroffen en herkend, wanneer men hoort spreken van het gelukzalige leven.

13.23 Wat het gelukzalige leven is en waar het te vinden is.

Verre zij het, o Heere, verre zij het van het hart van Uw dienaar, die U belijdenis doet, verre zij het, dat ik, met welke vreugde ik mij ook verheug, mij voor gelukzalig houd. Want er is een vreugde, die niet aan de goddeloze geschonken wordt, maar aan hen, die U om Uw zelf wil dienen, wier vreugde U zelf bent. En

dat is het gelukzalige leven, zich te verheugen tot U, in U, om U: dat is het, en er is geen ander. Wie echter menen, dat het een ander is, jagen een andere vreugde na en niet de ware. Maar van enig beeld van vreugde wendt hun wil zich niet af.

13.24 Vervolg.

Het is dus niet zeker, dat allen gelukkig willen zijn, daar zij, die zich niet in U willen verheugen, wat het enige gelukzalige Leven is, blijkbaar het gelukzalige leven niet willen. Of willen allen het wel, maar vervallen zij, daar *het vlees begeert tegen de geest en de geest tegen het vlees*, zodat ze niet doen, hetgeen ze willen, tot datgene, waartoe ze in staat zijn en zijn ze daarmee tevreden, omdat ze naar datgene, waartoe ze niet in staat zijn, niet zo krachtig streven, dat ze er toe in staat geraken? Want vraag ik aan allen, of ze zich liever over de waarheid willen verheugen dan over de leugen, dan aarzelen ze evenmin te zeggen, dat ze zich liever in de waarheid verheugen, als dat ze aarzelen te zeggen, dat ze gelukkig willen zijn. Immers het gelukzalige leven is vreugde over de waarheid. Want dat betekent vreugde over U, die de Waarheid bent, o God, mijn Licht, Heil van mijn aangezicht, mijn God. Naar dit gelukzalige leven streven allen, naar dit leven, het enige, dat gelukzalig is, streven allen, naar vreugde over de waarheid streven allen. Velen heb ik leren kennen, die wilden bedriegen, niemand echter, die bedrogen wilde worden. Waar hebben zij dan dit gelukzalige leven leren kennen dan daar, waar zij ook de waarheid hebben leren kennen? Want ook die beminnen zij, omdat ze niet bedrogen willen worden, en wanneer ze het gelukzalige leven beminnen, dat niets anders is dan vreugde over de waarheid, dan beminnen ze ongetwijfeld ook de waarheid, en die zouden ze niet beminnen, indien niet enige kennis omtrent haar in hun geheugen was. Waarom verheugen zij zich dan niet over haar? Waarom zijn zij niet gelukkig? Omdat ze sterker in beslag genomen worden door andere dingen, die hen eerder ellendig maken, dan dat hen gelukkig maakt datgene, waaraan ze slechts een zwakke herinnering hebben. Want er is nog een zwak licht in de mensen; laat hen zich haasten, zich haasten, opdat de duisternis hen niet bevangen.

Waarom echter *baart waarheid haat* en is de Mens, die U zond en die de waarheid verkondigde, hun tot vijand geworden, daar zij toch het gelukzalige leven beminnen, dat niet anders is dan vreugde over de waarheid? Wellicht omdat de waarheid zo bemind wordt, dat allen, die iets anders beminnen, wensen, dat wat zij beminnen, de waarheid is, en die, omdat ze zich niet zouden willen bedrogen zien, zich niet willen laten overtuigen, dat ze zich vergissen? Dan haten zij dus de waarheid ter wille van datgene, wat ze in plaats van de waarheid beminnen. Zij beminnen de waarheid, wanneer ze licht geeft, zij haten haar, als ze hen logenstraft. Want omdat ze niet bedrogen willen worden, maar wel willen bedriegen, beminnen zij haar, wanneer zij zichzelf openbaart, maar haten haar, als zij hen openbaar maakt. Zij zal hun daarin vergelden, dat ze hen, die door haar niet openbaar gemaakt willen worden, ook tegen hun wil

openbaar maakt, maar zichzelf aan hen niet openbaart. Zo, zo, ja zo wil de menselijke geest, blind en traag, schandelijk en onbehoorlijk, zichzelf verborgen houden, maar hij wil niet, dat iets zich voor hem verborgen houdt. Maar het tegendeel bereikt hij: hij zelf blijft niet verborgen voor de waarheid, maar de waarheid blijft verborgen voor hem. Maar toch ook zo, terwijl hij ellendig is, wil hij zich liever verheugen in het ware dan in het leugenachtige. Gelukkig zal hij dus zijn, wanneer hij, zonder dat enige moeilijkheid tussen beide treedt, zich verheugt alleen in de waarheid, door welke alles waar is.

13.25 Sinds hij God leerde kennen, vindt hij Hem in zijn geheugen.

Zie, hoe grote ruimte in mijn geheugen ben ik doorgestaan U zoekende, Heere, en daarbuiten heb ik U niet gevonden. Immers ik heb niets omtrent U gevonden, dat ik mij niet herinnerde, sinds ik U leerde kennen. Want sinds ik U leerde kennen, ben ik U niet vergeten. Want waar ik de waarheid vond, daar vond ik mijn God, de Waarheid zelf, die ik niet vergeten ben, sinds ik haar leerde kennen. Sinds ik U dus heb leren kennen, waart U blijvend in mijn geheugen, en daar vind ik U, wanneer ik mij Uwer herinner en in U mijn vreugde heb. Dat is mijn heilige verlustiging, die U mij geschonken hebt in Uw barmhartigheid, acht gevende op mijn armoede.

13.26 In welk deel van het geheugen vindt hij God?

Maar waar verblijft U in mijn geheugen, Heere, waar verblijft U daar? Wat voor vertrek hebt Gij U bereid? Wat voor heiligdom hebt Gij U gebouwd? U hebt mijn geheugen waardig gekeurd, er in te verblijven, maar in welk deel daarvan U verblijft, dat overdenk ik. Want ik ben uitgegaan boven die delen, die ook de dieren hebben, wanneer ik mij Uwer herinnerde, omdat ik U daar niet vond te midden van de beelden van lichamelijke dingen, en ik bereikte die delen, aan welke ik de aandoeningen van mijn geest heb toevertrouwd, en ook daar vond ik U niet. En ik trad de verblijfplaats van mijn geest zelf binnen, die hij bezit in mijn geheugen - want de geest herinnert zich ook zichzelf - en ook daar waart U niet, want zoals U geen lichamelijk beeld bent en ook geen aandoening van een levend wezen, gelijk er een aanwezig is, wanneer wij ons verheugen, ons bedroeven, begeren, vrezen, ons herinneren, vergeten en wat er verder van die aard is, zo bent U ook niet de geest zelf, want U bent de Heer en de God van de geest, en dit alles verandert, maar U blijft onveranderlijk boven alles en hebt U verwaardigd te wonen in mijn geheugen sinds ik U heb leren kennen. En waartoe vraag ik dan, op welke plaats van mijn geheugen U woont, alsof daar plaatsen waren? In ieder geval woont U erin, want ik herinner mij Uwer, sinds ik U heb leren kennen en in mijn geheugen vind ik U, wanneer ik mij Uwer herinner.

13.27 Waar wordt God gevonden?

Waar dan heb ik U gevonden, dat ik U leerde kennen? Immers U waart niet reeds in mijn geheugen, voordat ik U leerde kennen. Waar heb ik U dan gevonden,

dat ik U leerde kennen, anders dan in U boven mij? En er is geen sprake van een plaats, als wij ons van U verwijderen of naar U begeven, er is geen sprake van een plaats. O Waarheid, overal bent U voor allen te raadplegen en U antwoordt allen tegelijk, ook als zij U in verschillende dingen om raad vragen. Duidelijk antwoordt Gij, maar niet allen horen duidelijk. Allen raadplegen U over datgene, waarover ze willen, maar niet altijd horen zij, wat ze willen horen. Hij is Uw beste dienaar, die niet zozeer van U verlangt te horen, wat hij zelf wil, als wel wil, wat hij van U hoort.

13.28 Hoe hij God vond.

Te laat heb ik U lief gekregen, o Schoonheid, die zo oud en toch zo nieuw bent, te laat heb ik U lief gekregen! En zie, U waart in mijn binnenste en ik was buiten en daar zocht ik U, en ik, die wanstaltig was, stortte mij op de schone dingen, die U gemaakt hebt. U waart met mij, maar ik was niet bij U. Die dingen hielden mij ver van U, die niet zouden zijn, als ze niet waren in U. U hebt mij genood en geroepen en mijn doofheid verbroken, U hebt geblonken en geschitterd en mijn blindheid verdreven, U hebt liefelijke geur verspreid en ik snoof die in en hijg nu naar U, ik heb geproefd en nu honger en dorst ik, U hebt mij aangeraakt en ik ben ontbrand naar Uw vrede.

13.29 De ellende van dit leven.

Wanneer ik U met mijn gehele wezen zal aanhangen, zal nergens voor mij smart en moeite zijn en zal mijn leven, geheel vervuld van U, een levend leven zijn. Maar nu, waar U hem steunt, die U vervult, en ik niet vol ben van U, ben ik mijzelf tot een last. Mijn bewenen waardige blijdschap strijdt met mijn verblijden waardige droefheid, maar aan welke zijde de overwinning is, weet ik niet. Mijn slechte droefheid strijdt met mijn goede vreugde, maar aan welke zijde de overwinning is, weet ik niet. Wee mij, Heere, ontferm U van mij! Wee mij! Zie, mijn wonden verberg ik niet: U bent de geneesheer, ik ben ziek; U bent barmhartig, ik ben ellendig. Is niet het menselijk leven op aarde een verzoeking? Wie zou lasten en moeilijkheden wensen? U beveelt, dat men ze moet verdragen, maar niet, dat men ze moet beminnen. Niemand bemint, wat hij verdraagt, ook al bemint hij het verdragen. Want ofschoon hij er zich in verheugt, dat hij verdraagt, zou hij toch liever willen, dat hij niets te verdragen had. In tegenspoed verlang ik naar voorspoed, in voorspoed vrees ik tegenspoed. Welk terrein is daar tussen gelegen, waar het menselijk leven geen verzoeking is? Wee de voorspoed van deze wereld, eenmaal en andermaal wee, vanwege de vrees voor tegenspoed en het bederven van de vreugde! Wee de tegenspoed van deze wereld eenmaal en nogmaals en driewerf wee, vanwege het verlangen naar voorspoed en omdat de tegenspoed zelf hard te verdragen is en het gevaar dreigt, dat hij de lijdzaamheid breekt. Is dan niet het menselijk leven op aarde een verzoeking zonder enige onderbreking?

13.30 Zijn gehele hoop is op God gevestigd.

En geheel mijn hoop is slechts gevestigd op Uw zeer grote barmhartigheid. Geef wat U beveelt en beveel wat U wilt. U beveelt ons onthouding. "En toen ik wist," zo zegt iemand, "dat niemand zich kan onthouden, indien God het hem niet geeft, was reeds dit wijsheid te weten van wie deze gave komt." Immers door de onthouding worden wij samengebracht en teruggevoerd tot de Een, van wie wij tot het vele zijn uiteengegaan. Want minder groot is de liefde tot U van hem, die naast U iets anders mint, wat hij niet om Uwentwil mint. O Liefde, die altijd brandt en nimmer uitdooft, Liefde, mijn God, doe mij ontvlammen! U beveelt onthouding: geef wat U beveelt en beveel wat U wilt.

13.31 Zijn verhouding tot de vleselijke begeerten.

Gewis beveelt Gij, dat ik mij onthoud van de begeerlijkheid van het vlees, en de begeerlijkheid van de ogen, en de grootsheid van het leven. U hebt onthouding bevolen van buitenechtelijke gemeenschap en aangaande het huwelijk zelf hebt U iets beters aangeraden, dan wat U toegestaan hebt. En daar U het mij gegeven hebt, is het zo geschied, ook voordat ik een uitdeler Uwer verborgenheid werd. Maar nog leven in mijn geheugen, waarover ik uitvoerig gesproken heb, de beelden van dergelijke dingen, welke mijn gewoonte daar vastgehecht heeft, en wanneer zij zich aan mij voordoen, terwijl ik waak, missen zij kracht, maar doen zij het, wanneer ik slaap, dan verlokken zij mij niet alleen tot genieting maar zelfs tot toegeven en tot een geheel gelijke daad. En zoveel vermag de begoocheling van zo'n beeld in mijn ziel in mijn lichaam, dat, wat ik in mijn slaap in de verbeelding zie, mij overhaalt tot iets, waartoe de werkelijkheid mij, als ik waak, niet kan overhalen. Ben ik dan soms mijzelf niet, Heere mijn God? En toch is er zo groot verschil tussen mijzelf en mijzelf in de korten tijd, die ik nodig heb om van waken tot slapen of van slapen tot waken over te gaan! Waar is dan het verstand, waardoor men wakend aan zulke ingevingen weerstand biedt, en ook ongeschokt blijft, wanneer de dingen zelf zich voordoen? Sluit het zich met de ogen? Sluimert het in met de zintuigen? En hoe komt het, dat wij vaak ook in de slaap ons verzetten en, gedachtig aan ons voornemen en daarin vol kuisheid volhardend, in geen enkel opzicht aan dergelijke verlokkingen toegeven? En toch is het verschil zo groot, dat, wanneer het anders gaat, wij bij het ontwaken terugkeren tot de rust van het geweten en door de afstand tussen slapen en waken vinden, dat wij niet gedaan hebben datgene, wat toch, hoe dan ook, tot onze droefheid in ons geschied is.

Is dan Uw hand niet machtig, almachtige God, om alle ziekten van mij ziel te genezen en door overvloediger genade ook de zinnelijke bewegingen van mijn slaap te blussen? U zult, o Heere, meer en meer in mij Uw gaven vermeerderen, opdat mijn ziel mij volgen tot U, bevrijd van het lokaas van de begeerlijkheid, opdat zij niet weerbarstig zij tegen zichzelf en in de slaap niet alleen die

verleidelijke schandelijkheden door zinnelijke voorstellingen niet volvoeren tot vloeiing van het vlees toe, maar zelfs de gedachte eraan niet toelaten. Want dat niets van die aard, zelfs niet al is het zo gering, dat het door mijn wil kan bedwongen worden ook in mijn kuise aandoening tijdens de slaap, mij behaagt, terwijl ik niet alleen in dit leven verkeer, maar bovendien nog iemand ben van mijn jaren, dat is voor U, de Almachtige, geen grote zaak, voor U, die machtig bent te doen boven al wat wij bidden of denken. Hoe het met mij staat ten opzichte van deze soort van kwaad, heb ik nu uitgesproken tot mijn goeden God, mij verheugend met beving in datgene, wat U mij geschonken hebt, en treurend daarover, dat ik nog onvolmaakt ben, hopend, dat Gij Uw barmhartigheden in mij zult volmaken tot de volkomen vrede, waarin mijn inwendige en mijn uitwendige wezen met U zal leven, wanneer *de dood is verslonden tot overwinning*.

13.32 Hoe hij staat tegenover de verzoeken van de tafelgenietingen.

Er is ook nog een ander kwaad, dat de dag met zich brengt; och had hij daaraan slechts genoeg. Want wij herstellen het dagelijks verlies van ons lichaam door te eten en te drinken, totdat U de gerecht en de buik te niet doet, wanneer U de behoefte door een wonderlijke verzadiging zult vernietigen en dit verderfelijke zult bekleden met eeuwige onverderfelijkheid. Nu echter is de behoefte mij aangenaam, en ik strijd tegen deze behoefte, opdat zij mij niet gevangen neemt, en ik voer een dagelijkse strijd, in vasten menigmaal, mijn lichaam brengend tot dienstbaarheid, en mijn smarten worden verdreven met lust. Want honger en dorst zijn in zekeren zin smarten; zij pijnigen en zouden, evenals koorts, dodelijk zijn, indien niet het geneesmiddel van het voedsel te hulp kwam. En daar dit ter beschikking staat ten gevolge van de troostrijke schenking Uwer gaven, met welke aarde, water en lucht onze zwakheid dienen, wordt onze ramp een genieting genoemd.

Dit hebt U mij geleerd, dat ik mij begeef tot het nemen van voedsel als van een geneesmiddel. Maar terwijl ik van de onaangename toestand van de behoefte overga tot de rust van de verzadiging, belaagt mij tijdens die overgang de strik van de begeerte. Want die overgang zelf is een genot en er is geen andere manier om over te gaan naar de toestand, die de noodzakelijkheid eist. En terwijl het behoud van de gezondheid het doel is van eten en drinken, sluit zich daarbij als metgezellin aan een gevaarlijke lust en tracht vaak voor te lopen, opdat om harentwil geschiede, wat ik zeg te doen of wil doen ter wille van het behoud van de gezondheid. En beiden hebben niet dezelfde maat: want wat voor de gezondheid genoeg is, is voor het genot te weinig, en dikwijls is het onzeker, of de noodzakelijke lichaamsverzorging nog hulp verlangt dan wel of de bedrieglijke begeerte naar genot nog gediend wil worden. In deze onzekerheid schept de ongelukkige ziel vermaak en daarin vindt zij steun tot een verontschuldiging, terwijl ze er zich over verheugt, dat niet duidelijk blijkt, wat voldoende is voor het onderhouden van de gezondheid, zodat ze onder de

dekmantel van de gezondheid het streven van de genotzucht kan verbergen. Deze verzoeken tracht ik dagelijks te weerstaan en ik roep de hulp in van Uw hand en ik breng mijn moeilijkheden voor U, omdat ik met deze zaak nog geen raad weet.

Ik hoor de stem van mijn God, die beveelt: *"Wacht u zelf, dat uw harten niet bezwaard worden met brasserij en dronkenschap"*. Dronkenschap is verre van mij; ontferm U van mij, opdat ze mij niet nadere. Maar brasserij is wel eens bij Uw knecht binnengeslopen: ontferm U van mij, opdat ze ver van mij ga. Want niemand kan zich onthouden, indien U het niet schenkt. Veel schenkt U ons op ons gebed, en het goede, dat wij ontvangen hebben, voordat wij er om baden, hebben wij van U ontvangen; en dat wij dat later leerden inzien, hebben wij ook van U ontvangen. Ik ben nooit een dronkaard geweest, maar ik weet, dat dronkaards door U tot matige lieden gemaakt zijn. Dus door U is het geschied, dat zij het niet zijn, die het nooit geweest zijn, door U is het geschied, dat zij, die het geweest zijn, het niet altijd gebleven zijn, door U ook is het geschied, dat beiden weten, door wie het geschied is. Ik heb nog een ander woord van U gehoord: *"Volg uw begeerten niet en weerhoud u van uw lust."* Ik heb door Uw genade ook dit woord gehoord, dat ik zeer lief gekregen heb: *"hetzij dat wij eten, wij hebben geen overvloed, en hetzij dat wij niet eten, wij hebben geen gebrek"*; dat wil zeggen: noch het een zal mij rijk maken, noch het ander bekommerd. Ik heb ook nog een ander gehoord: *"want ik heb geleerd vergenoegd te zijn in hetgeen ik ben en ik weet overvloed te hebben en gebrek te lijden. Ik vermag alle dingen door Hem, die mij kracht geeft."* Zie, zo spreekt een krijgsknecht van het hemelse leger, niet stof, wat wij zijn. Maar gedenk, o Heere, dat wij stof zijn, en dat Gij Uit stof de mens gemaakt hebt, en dat hij verloren was en is gevonden. En ook hij kon niets in zichzelf, omdat ook hij stof was, die ik lief gekregen heb terwijl hij door Uw ingeving de woorden sprak: *"Ik vermag alle dingen door Hem, die mij kracht geeft."* Geef mij kracht, opdat ik het vermogen. Geef wat U beveelt en bevel wat U wilt. Hij belijdt ontvangen te hebben en wat hij roemt, roemt hij in de Heere. En een ander hoorde ik vragen, dat hij mocht ontvangen: *"neem weg van mij"*, zo zei hij, *"de begeerlijkheden van de buik"*. En daaruit blijkt, mijn heilige God, dat U het geeft, wanneer geschiedt, wat naar Uw bevel geschiedt.

U hebt mij geleerd, goede Vader: "alle dingen zijn wel rein de rein, maar het is kwaad de mens, die met aanstoot eet", en: "alle schepsel Gods is goed en er is niets verwerpelijk, met dankzegging genomen zijnde", en: "de gerecht maakt ons Gode niet aangenaam" en: "dat ons niemand oordeel in spijs of in drank", en: "die daar eet, verachte hem niet, die niet eet; en die niet eet, oordeel hem niet, die daar eet". Dit leerde ik, dank zij U, lof zij U, mijn God, mijn Meester, die spreekt tot mijn oren en mijn hart verlicht: ontruk mij aan alle verzoeking. Ik vrees niet de onreinheid van de gerecht, maar de onreinheid van de begeerte. Ik weet, dat aan Noach toegestaan werd alle soort van vlees, dat tot spijs kon dienen, te eten, dat Elia door het eten van vlees verkwikt werd, dat Johannes,

die met een verwonderlijke gave van onthouding toegerust was, door het eten van dieren, en wel van sprinkhanen, die hem tot voedsel dienden, niet verontreinigd werd; ik weet ook, dat Ezaü door de begeerte naar linzen werd bedrogen en dat David zich zelf berispte om zijn begeerte naar water, en dat onze Koning niet met vlees, maar met brood verzocht werd. Daarom verdiende ook het volk in de woestijn terechtgewezen te worden, niet omdat het naar vlees verlangde, maar omdat het in zijn verlangen naar spijs tegen de Heere mopperde.

Te midden van deze verzoeken dus strijd ik dagelijks tegen de begeerte naar eten en drinken: want er is hier niet iets, dat ik kan besluiten eens en voor al af te snijden en niet meer aan te raken, zoals ik dat kon doen bij de vleselijke gemeenschap. Dus moeten de teugels van de eetlust zo gevoerd worden, dat ze in de juiste verhouding worden gevierd en aangetrokken. En wie is er, Heere, die zich niet een weinig buiten de perken van de noodzakelijkheid laat meesleuren? Is er zo iemand, dan is hij groot, en dan moge hij Uw naam grootmaken. Ik echter ben het niet, want ik ben een zondig mens. Maar ook ik maak Uw naam groot, en voor mijn zonden bidt tot U Hij, die de wereld overwonnen heeft, mij rekenend onder de zwakke ledematen zijn lichaam, want ook het nog onvolkomen in Hem hebben Uw ogen gezien en allen zullen in Uw boek geschreven worden.¹³

13.33 Hoe hij staat tegenover de verlokkingen van de reuk.

Om de verlokking van de geuren bekommer ik me niet al te zeer: zijn ze er niet, dan zoek ik ze niet; zijn ze er, dan versmaad ik ze niet, terwijl ik bereid ben, ze altijd te ontberen. Zo meen ik, dat het met mij staat; misschien vergis ik mij wel. Want ik moet ook klagen over die duisternis, waarin zich het vermogen, dat in mij is, voor mij schuil houdt, zodat, wanneer mijn geest zichzelf ondervraagt over zijn eigen krachten, hij meent niet gemakkelijk zichzelf te mogen geloven, omdat vaak wat in hem is, verborgen blijft, indien het niet door de ervaring aan het licht gebracht wordt, en omdat niemand in dit leven, dat een voortdurende verzoeking genoemd wordt, er zeker van mag zijn, dat hij, die van slechter beter kon worden, ook niet van beter slechter kan worden. De enige hoop, het enige vertrouwen, de enige vaste belofte is Uw barmhartigheid.

13.34 Hoe hij staat tegenover de genietingen van de oren.

De genietingen van de oren hadden mij in steviger strikken gevangen en mij onderworpen, maar U hebt die losgemaakt en mij bevrijd. Ik erken, dat ik nu in de tonen, wanneer ze bezielde worden door Uw woorden en wanneer ze gezongen worden door een mooie en kunstvaardige stem, wel enig welgevallen heb, maar niet zo, dat ik mij er niet van kan losmaken, maar zo dat ik dat doen

¹³ Vgl. Ps. 139:16, in welk vers Augustinus meent, dat sprake is van de nog onvolmaakte leden van het lichaam van Christus (Enarr. in Ps. ad loc. 21).

kan, als ik wil. Maar om tezamen met de woorden, waaraan ze hun leven ontlennen, tot mij toegelaten te worden, vragen ze in mijn hart een nogal belangrijke plaats, en ternauwernood geef ik hun een enigszins passende. Want nu en dan meen ik hun meer eer te bewijzen, dan passend is, terwijl ik bemerk, dat door de gewijde woorden zelf ons gemoed met meer heiligen ijver ontvlamt tot vrome gezindheid, wanneer ze zo gezongen worden, dan wanneer ze niet zo werden gezongen, en dat alle aandoeningen van onze geest naar hun verscheidenheid in de stem en het gezang iets eigenaardigs aantreffen, waarmee ze op een of andere wijze innig samenhangen en waardoor ze worden opgewekt. Maar de genieting van mijn vlees, waaraan men de geest niet mag overgeven, wil hij niet verslapt worden, bedriegt mij dikwijls, doordat zintuiglijke waarneming het verstand niet zo vergezelt, dat ze lijdzaam volgt, maar dat ze, omdat ze ter wille van het verstand diende te worden toegelaten, zelfs vooraan tracht te lopen en de leiding te nemen. Zo zondig ik hierin zonder het te merken, maar later merk ik het.

Soms echter tracht ik voor dit bedrog wat al te zeer op mijn hoede te zijn en ga dan fout door al te grote gestrengheid, ja soms zelfs zo zeer, dat ik alle liefelijke melodieën, waarop de psalmen Davids plegen gezongen te worden, van mijn oren en van de kerk zelf verre gehouden zou willen zien; en veiliger schijnt me dan, wat ik mij herinner dikwijls te hebben horen vertellen van de Alexandrijnsen bisschop Athanasius, die de voorlezer de psalmen met zo geringe heffing en daling van de stem deed voordragen, dat het meer leek, dat hij ze uitsprak dan dat hij ze zong. Maar wanneer ik me dan weer de tranen herinner, die ik vergoot bij het kerkgezag in de eersten tijd van het terugwinnen van mijn geloof, en bedenk, dat ik ook nu niet geroerd word door het gezang, maar door de inhoud van het gezongene, wanneer dat gezongen wordt met zuivere stem en op een geheel bij de inhoud passende melodie, dan erken ik weer het grote nut van deze instelling. Zo schommel ik heen en weer tussen de overweging van het gevaar, dat het genot oplevert, en de ervaring van de heilzaamheid, en ik ben meer geneigd - zonder daarmee een onherroepelijk oordeel uit te spreken - om de gewoonte om in de kerk te zingen juist te achten, opdat door het strelen van de oren deze en gene zwakke geest tot een stemming van vroomheid gebracht worde. Maar wanneer het mij overkomt, dat ik meer geroerd word door het gezang dan door het gezongene, dan belijd ik, dat ik een strafwaardige zonde bega en dan zou ik de zanger liever niet gehoord hebben. Zie, zo staat het met mij! Weent met mij en weent voor mij, gij, die goedgezind bent in uw binnenste, waar de daden uit voortkomen. Want gij, die niet zo gezind bent, wordt door dit alles niet bewogen. U echter, Heere mijn God, verhoor mij, en aanschouw mij, zie mij aan, ontferm U van mij en genees mij, Gij, in wiens ogen ik mijzelf tot een raadsel ben geworden, en dat juist is mijn ziekte.

13.35 Hoe hij staat tegenover de lust van de ogen.

Nu blijft nog over te spreken over de lust van de ogen van mijn lichaam; wat ik daarover belijd, mogen de oren Uwer kerk horen, oren van broederlijke liefde en vroomheid, om daarmee dan te besluiten de bespreking van de verzoeken van de vleselijke begeerte, die mij nog kwellen, terwijl ik zuchtende ben en *verlangende* met mijn *woonstede, die uit de hemel is, overkleed te worden*. De ogen houden van schone en afwisselende vormen en schitterende en liefelijke kleuren. Mogen deze niet mijn ziel in beslag nemen; maar moge God haar in beslag nemen, die al deze dingen zeer goed gemaakt heeft; maar mijn goed is Hij zelf en niet deze dingen. Zij doen zich aan mij voor, wanneer ik waak, de gehele dag, en zij laten mij niet met rust, zoals nu en dan, namelijk in de stilte, alle heldere geluiden. Want de koning van de kleuren, het licht, dat alles, wat we zien, overstroomt, dringt, waar ik ook de gehele dag moge zijn, op velerlei wijze vriendelijk tot mij door, hoewel ik mij met iets anders bezighoud en mijn aandacht niet op het licht gericht houd. Maar het weet zo sterk door te dringen, dat men, wanneer het plotseling weggenomen wordt, het met verlangen terug tracht te krijgen; en wanneer het langen tijd er niet is, stemt dat de geest somber.

O licht, dat Tobis zag, toen hij, terwijl zijn lichamelijke ogen gesloten waren, zijn zoon de weg van het leven wees en hem, zonder ergens te dolen, voorging met de voet van de liefde; of dat Izak zag, hoewel de ogen van zijn lichaam bezwaard en verduisterd waren door de ouderdom, toen het hem vergund werd zijn zonen te zegenen, niet doordat hij ze herkende, maar te herkennen, doordat hij ze zegende; of dat Jacob zag, toen ook hij, door hogen ouderdom blind geworden, uit zijn verlicht hart stralen vooruitwierp op de stammen van het toekomstige volk, die hij reeds in zijn zonen afgetekend zag, en op zijn kleinzonen, Jozefs zonen, zijn geheimzinnig gekruiste handen legde, niet zoals hun vader van buiten af het verbeterde, maar zoals hijzelf in zijn binnenste onderscheidde. Dat is het licht, één is het, en één zijn allen, die het zien en liefhebben. Maar dat lichamelijke licht, waarover ik sprak, veraangenaamt het leven van de verblinde beminnaars van de wereld, door verleidelijke en gevaarlijke liefelikheden. Wanneer zij echter U ook om dat licht weten te prijzen, "O God, U Schepper van 't heelal," dan nemen zij het op in de lofzang tot U, maar laten zich er niet door opnemen in hun droom: zo begeer ik te zijn.¹⁴ Ik weersta de verleidingen van de ogen, opdat mijn voeten, waarmee ik Uw weg bewandel, niet verstrikt worden en ik hef tot U onzichtbare ogen op, opdat U mijn voeten uit het net uitvoert. U voert ze herhaaldelijk uit, want ze geraken in de strik. Blijf ik telkens weer hangen in de overal verspreide valstrikken: U houdt niet op mij uit te voeren; want Gij, de *Bewaarder Israëls*, zult *niet sluimeren, noch slapen*.

¹⁴ Augustinus zinspeelt hier op de lichtdienst van de Manichaeërs.

Met hoe ontelbaar vele dingen hebben de mensen de verleidingen van de ogen nog vermeerderd door velerlei kunsten en handwerken op het gebied van kleren, schoeisel, vazen en alle mogelijke voortbrengselen van arbeid, ook van schilderijen en verschillende soorten van beeldhouwwerk, waarbij het noodzakelijke en bescheiden gebruik en ook wat voldoende is tot vrome uitbeelding verre overschreden wordt, terwijl ze uitwendig navolgen wat ze maken, maar inwendig Hem verlaten, door wie zij gemaakt zijn en zo uitdrijven datgene, waartoe ze gemaakt zijn. Maar ik, mijn God en mijn Sieraad, zing U ook om deze dingen mijn lofzang en breng de offerande van mijn lof aan mijn Heiligmaker, omdat het schone, dat door de zielen heen overgaat in kunstvaardige handen, komt van die schoonheid, die boven de zielen is, en waarnaar mijn ziel hijgt dag en nacht. Maar de bewerkers en bewonderaars van het uiterlijke schone ontlennen aan haar wel de maatstaf, naar welke zij hun goedkeuring vaststellen, maar niet de maatstaf van het gebruik. En die is daar wel, maar zij zien hem niet; anders zouden zij niet verder gaan, maar hun sterkte bewaren voor U, en haar niet verspillen tot verslappende genietingen. Maar, hoewel ik dit zeg en de juistheid ervan inzie, geraak ik toch ook met mijn voetstappen in die schone dingen verward, maar U rukt mij uit, Heere, U rukt mij uit, want *Uw goedertierenheid is voor mijn ogen*. Want ik word ellendig gevangen, maar U rukt, in Uw ontferming, mij uit, nu eens zonder dat ik het bemerk, omdat ik slechts oppervlakkig vastgeraakt was, dan weer eens met pijn, omdat ik reeds geheel vastzat.

13.36 Hoe hij staat tegenover de tweede soort van verzoeking, de nieuwsgierigheid.

Hierbij komt een andere vorm van verzoeking, die veel en veel gevaarlijker is. Want behalve de begeerlijkheid van het vlees, die gelegen is in de genieting van alle zinnelijke lusten, in wier dienst zij te gronde gaan, die zich ver van U verwijderen, woont er in de ziel door dezelfde zintuigen van het lichaam nog een andere ijdele en nieuwsgierige begeerte, niet om zich te verlustigen in het vlees, maar om door middel van het vlees ervaringen op te doen, en die begeerte dekt zich met de mantel van kennis en wetenschap. En omdat die behoort tot de neiging om te leren kennen, en tot het verkrijgen van kennis onder de zintuigen de ogen de eerste plaats innemen, wordt zij door het Woord van God *de begeerlijkheid van de ogen* genoemd. Want het zien komt in het bijzonder aan de ogen toe. Maar wij gebruiken dit woord ook bij de overige zintuigen, wanneer wij ze ergens op richten om het te leren kennen. Want wij zeggen niet: "hoor, wat daar schittert," of: "ruik, hoe het glanst," of: "proef, hoe het straalt," of: "voel, hoe het blinkt": want van dit alles zegt men, dat we het zien. Maar wij zeggen niet alleen: "zie, wat daar glanst," wat alleen de ogen kunnen waarnemen, maar ook: "zie, wat daar klinkt, zie, wat riekt, zie, wat smaak geeft, zie, hoe hard het is." En daarom wordt de algemene waarneming van de zinnen, zoals ik zei, begeerlijkheid van de ogen genoemd, omdat op de taak van

het zien, die in de eerste plaats aan de ogen toekomt, ook de overige zintuigen bij wijze van vergelijking beslag leggen, wanneer ze door onderzoek iets willen leren kennen.

Daaruit echter kan men vrij duidelijk onderscheiden, wat op het terrein van de lust en wat op het gebied van de nieuwsgierigheid plaats heeft door middel van de zinnen, dat de lust het schone, het welluidende, het aangenaam riekende, het smakelijke en zachte najaagt, de nieuwsgierigheid echter ook het tegenovergestelde hiervan om het te proberen, niet om een last op zich te nemen, maar uit lust om ondervinding op te doen en te leren kennen. Want wat voor genot is er in gelegen om aan een verminkt lijk te zien, wat men verafschuwt? En toch zodra er een licht, loopt men samen om ontsteld te worden en te verbleken. De mensen vrezen er ook voor dit in de droom te zien, alsof iemand hen er toe dwingt, wanneer ze wakker zijn, er naar te kijken, of alsof een gerucht, dat het zo mooi is, hen er toe overhaalt. Zo staat het ook met de overige zintuigen, waarover uit te weiden mij te ver zou voeren. Om aan deze ziekelijke begeerte te voldoen worden al die wonderlijke dingen in de schouwburgen vertoond. Door haar komt men verder tot het naspeuren van de werken van de natuur, die buiten ons is, welke te kennen van geen nut is en waarbij men niets anders begeert dan het kennen. Door haar ook is het, dat men met hetzelfde doel om verkeerde kennis te verkrijgen iets onderzoekt door middel van toverkunsten. Door haar ook wordt op godsdienstig terrein God verzocht, wanneer men om tekenen en wonderen vraagt niet tot een of ander heilzaam doel, maar alleen omdat men er naar verlangt zo iets eens meegemaakt te hebben.

In dit zo onmetelijke woud, vol van lagen en gevaren, moge ik al, zie, veel hebben weggesneden en uit mijn hart verdreven, zoals U mij schonk te doen, o God van mijn heil: maar toch wanneer zou ik durven te zeggen, daar ons dagelijks leven aan alle zijden van rondom door zoveel dingen van die aard wordt omgeven, wanneer zou ik durven zeggen, dat ik door niets van die aard mij laat beïnvloeden, zodat ik er aandachtig naar kijk en dat ik mij niet door ijdele zorg laat in beslag nemen? Zeker, de schouwburgen trekken mij niet meer, en ik bekommer er mij niet om de stand van de hemellichamen te kennen, en mijn ziel is nimmer te rade gegaan met schimmen: alle heiligschennend geheimenissen verfoei ik. Maar met hoeveel listige influisteringen poogt mijn vijand te bewerken, dat ik een teken van U vraag, Heere mijn God, wie ik verschuldigd ben als een nederig en eenvoudig dienstknecht te dienen! Maar ik smee U bij onze Koning en Jeruzalem, ons eenvoudig en rein vaderland, dat, zoals het verre van mij is aan zo iets gehoor te geven, het steeds ver en verder van mij moge zijn. Maar wanneer ik tot U bid voor iemands heil, dan is het doel, waarnaar ik streef, een ander en geheel verschillend en terwijl U doet naar Uw welbehagen, geeft U mij en zult U mij geven, dat ik gaarne volg.

Maar in hoeveel kleinigheden en onbenulligheden onze nieuwsgierigheid dagelijks verzocht wordt en hoe dikwijls wij struikelen, wie zal het opsommen? Hoe dikwijls dulden we het als het ware in het eerst, wanneer men onbeduidende dingen vertelt, om zwakke mensen niet te beledigen, maar dan richten we er langzamerhand met welbehagen onze aandacht op. Ik ga niet meer kijken naar een hond, die achter een haas loopt, wanneer dat in de circus gebeurt; maar in het veld, wanneer ik daar toevallig voorbij ga, leidt zo'n jacht mij misschien af van een of andere belangrijke overdenking en trekt mijn aandacht, terwijl ze mij wel niet dwingt met mijn rijdier van de weg af te wijken, maar wel met de neiging van mijn hart, en indien U mij niet mijn zwakheid voor ogen stelt en mij terstond vermaant om of door de een of andere overdenking van wat ik daar zie, op te klimmen tot U of het gehele geval gering te achten en verder te gaan, dan sta ik daar in ijdele stompzinnigheid. En wat trekt niet vaak, wanneer ik thuis zit, een hagedis, die vliegen vangt, of een spin, die ze in haar web verschalkt, mijn aandacht? Omdat het hier kleine dieren geldt, daarom is het toch niet wat anders? Wel kom ik er daardoor toe U, de wonderdoende Schepper en Bestuurder van alles, te loven, maar mijn opmerkzaamheid ging niet uit van die lof. Snel op te staan is iets anders dan niet te vallen. En van zulke dingen is mijn leven vol en mijn enige hoop is Uw zeer grote barmhartigheid. Want wanneer ons hart een vergaderplaats wordt van dergelijke dingen en hele scharen van overvloedige ijdelheid in zich omdraagt, dan worden daardoor ook onze gebeden dikwijls onderbroken en in de war gebracht, en terwijl wij voor Uw oren de stem van ons hart richten, wordt een zo belangrijke zaak verhinderd door gedachten over nietige dingen, die ik weet niet vanwaar in ons hart binnendringen.

13.37 Hoe hij staat tegenover de derde soort van verzoeking, de grootsheid van het leven.

Zullen wij ook dit rekenen tot de dingen, die gering te achten zijn, of zal iets anders ons terugbrengen tot de hoop dan Uw ons bekende barmhartigheid, daar U begonnen bent ons te veranderen? En U weet, voor hoe groot deel U mij veranderd hebt, Gij, die mij eerst geneest van de lust om mij zelf te verdedigen, om mij dan ook al mijn overige ongerechtigheden te vergeven en al mijn ziekten te genezen, en mijn leven te verlossen van het verderf en mij te kronen met goedertierenheid en barmhartigheid en mijn verlangen te verzadigen met het goede; Gij, die door Uw vrees mijn hovaardij onderdrukt en mijn nek gewillig gemaakt hebt onder Uw juk. En nu draag ik dat en het is mij zacht, want U hebt zo beloofd en gedaan; en het was waarlijk zo en ik wist het niet, toen ik vreesde het op mij te nemen.

Maar is dan, o Heere, die alleen heerst zonder hovaardij, omdat U alleen de ware Heer bent, en geen heer hebt, is dan ook deze derde soort van verzoeking van

mij geweken of kan zij in heel dit leven van mij wijken, namelijk om gevreesd en bemind te willen worden door de mensen, om geen andere reden, dan om daar een vreugde in te vinden, die geen vreugde is? Ellendig is het leven en een verachtelijke pralerij. Daaruit komt het in hoofdzaak voort, dat men U niet liefheeft en geen reine vrees voor U koestert, en daarom *wederstaat U de hovaardige, maar de nederige geeft U genade* en U dondert over de eierzucht van de wereld en *de grondslagen van de bergen beroeren zich*. En daar het wegens de plichten van de maatschappij noodzakelijk is bemind en gevreesd te worden door de mensen, dringt de vijand van ons waar geluk op ons aan, terwijl hij overal in zijn strikken de woorden strooit: "goed zo, goed zo," opdat wij, wanneer we die vol begeerte samenrapen, onverhoeds gegrepen worden en onze vreugde van Uw waarheid wegnemen en haar stellen in de bedrieglijkheid van de mensen en het onze lust wordt, bemind en gevreesd te worden niet om U, maar in plaats van U en opdat hij zo ons, zijns gelijken geworden, bij zich heeft, niet om in liefde met hem eendrachtig te zijn, maar om deel te hebben aan zijn straf, hij, die zijn zetel wilde stellen aan de zijde van het noorden, opdat men in duisternis en koude hem zou dienen, die op zijn krommen en verdraaiden weg U nabootst. Ons echter, Heere - zie, wij zijn Uw *klein kudde* - bezit U ons. Breid Uw vleugelen uit en laat ons daaronder vluchten. Wees U onze roem; laat ons om U bemind en laat Uw Woord in ons gevreesd worden. Wie door de mensen geprezen wil worden, wanneer U dat afkeurt, zal niet verdedigd worden door de mensen, wanneer U oordeelt en zal niet door hen gered worden, wanneer U verdoemt. Wanneer echter de zondaar niet geprezen wordt om de wens van zijn ziel, noch hij, die ongerechtigheid werkt, gezegend wordt, maar de mens geprezen wordt om een gave, die U hem verleend hebt, maar hij zich dan meer daarin verblijdt, dat hij geprezen wordt dan dat hij die gave gekregen heeft, om welke hij geprezen wordt, dan wekt ook die lof Uw mishagen en dan is hij beter, die geprezen heeft, dan hij, die geprezen is. Want genen behaagde in de mens de gave Gods, deze behaagde meer de gave van de mensen dan die van God.

13.38 Hoe hij bewogen wordt door de lof van de mensen.

Door deze verzoeken worden wij dagelijks verzocht, Heere, zonder ophouden worden wij verzocht. De tong van de mensen is onze dagelijkse proefoven. Ook in deze soort van verzoeking legt U ons onthouding op: geef wat U beveelt en bevel wat U wilt. U kent het zuchten van mijn hart hierover tot U en de tranenstromen van mijn ogen. Immers ik zie niet gemakkelijk, in hoeverre ik gereinigd ben van dat verderf en ik ben zeer bevreesd voor mijn verborgen zonden, die Uw ogen kennen, maar de mijn niet. Want bij de andere soorten van verzoeken bezit ik een, zij het dan nog zo gebrekkig, vermogen om mijzelf te onderzoeken, maar hier ontbreekt mij dat bijna geheel. Want ik zie, wat ik bereikt heb in het vermogen om mijn geest te weerhouden van vleselijke lusten en van de ijdele weetgierigheid, wanneer ik vrij daarvan ben,

hetzij door mijn wil, hetzij omdat zij er niet zijn. Want dan vraag ik mezelf, in hoeverre het me meer of minder moeilijk valt ze te ontberen. En wat aangaat de rijkdom, die hierom nagejaagd wordt, opdat hij een van die drie begeerten, of twee van hen, of alle drie ten dienste moge staan, wanneer de geest niet kan ontdekken of hij die, wanneer hij hem bezit, veracht, dan kan hij hem laten varen, om zich op de proef te stellen. Maar moeten wij dan om vrij te zijn van lof en zo de proef te nemen wat we vermogen, slecht leven en zo verdorven en ruw, dat niemand ons kent zonder ons te verafschuwen? Welke grotere dwaasheid kan er uitgesproken of uitgedacht worden? Welnu dan, als de lof de metgezel van een goed leven en van goede werken pleegt te zijn en ook moet zijn, dan mag men noch zijn gezelschap noch het goede leven zelf opgeven. Maar slechts, wanneer iets er niet is, merk ik, of ik het gelaten mis of met moeite.

Wat moet ik U dan, Heere, in deze soort van verzoeking belijden? Wat anders dan dat ik behagen schep in loftuizingen? Maar dan meer in hun waarheid dan in de loftuizingen. Want indien men mij de vraag voorlegde, of ik liever dolzinnig of in alle dingen dwalend wilde zijn en dan door alle mensen geprezen worden, of standvastig en volkomen zeker van de waarheid, maar dan door alle mensen gelaakt te worden, dan weet ik, wat ik kiezen zou. Maar toch zou ik wel willen, dat de bijval, die een ander mij betuigt, niet mijn vreugde over de een of andere goede zaak vergrootte. Maar niet alleen vermeerdert hij haar, ik beken het, maar ook vermindert haar de afkeuring. En wanneer ik door die ellende van mij verontrust word, dan sluipt bij mij een verontschuldiging binnen, van wie aard U kent, o God; want mij maakt ze onzeker. Want daar U ons niet alleen onthouding hebt opgelegd, dat wil zeggen ons aangewezen hebt, aan welke dingen wij onze liefde moeten onthouden, maar ook gerechtigheid, dat wil zeggen, dat U ons aangetoond hebt, aan welke dingen wij onze liefde moeten schenken, en daar U gewild hebt, dat door ons niet alleen U zou bemind worden, maar ook onze naaste, schijnt het mij toe, dat ik mij dikwijls verheug in de vooruitgang van mijn naaste of in de verwachting, die ik van hem koester, wanneer ik mij verheug in de prijzende woorden van iemand, die daardoor van een goed begrip blijk geeft, en omgekeerd, dat ik mij bedroef over zijn ongeluk, wanneer ik hem iets hoor afkeuren, wat hij niet kent, of wat goed is. Want ook bedroef ik mij soms over lof, die ik ontvang, wanneer men of datgene in mij prijst, waarin ik mijzelf mishaag, of ook goede dingen van minder en geringer betekenis hoger aangeslagen worden dan behoorde. Maar dan vraag ik weer: vanwaar weet ik, of die stemming niet daaruit voortkomt, dat ik niet wil, dat degene, die mij prijst, het omtrent mijzelf met mij niet eens is, en dat niet omdat ik mij laat leiden door wat nuttig is voor hem, maar omdat diezelfde goede dingen, die mij in mijzelf behagen, nog aangenamer voor mij zijn, wanneer ze ook een ander behagen? Want in zekeren zin word ik niet geprezen, wanneer mijn mening omtrent mijzelf niet geprezen wordt, aangezien dan of dat geprezen wordt, wat mij mishaagt, of in meerdere mate datgene, wat mij minder behaagt. Ben ik dus in dit opzicht onzeker van mezelf?

Zie, in U, o Waarheid, zie ik, dat ik mij door mijn lof niet wegens mijzelf, maar wegens het nut van mijn naaste behoor te laten bewegen. En of dat zo met me is, weet ik niet. En in dit opzicht ken ik mijzelf minder dan U. Ik smee U, mijn God, toon mij mijzelf, opdat ik aan mijn broederen, die voor mij willen bidden, belijd, welke wonde ik in mij ontdekt heb. Nogmaals wil ik mij nauwkeuriger ondervragen. Indien ik door het nut van mijn naaste bewogen word, wanneer men mij prijst, waarom word ik dan minder bewogen, wanneer iemand anders ten onrechte gelaakt wordt, dan wanneer dat mij overkomt? Waarom word ik meer gegriefd door de smaad, die mij, dan door die, welke evenzeer ten onrechte, in mijn tegenwoordigheid een ander aangedaan wordt? Of weet ik ook dat niet? Blijft dan nog over, dat ik mijzelf misleid en de waarheid niet doe voor Uw aanschijn in mijn hart en met mijn tong? Doe die waanzin verre van mij, Heere, opdat mijn mond niet zij de olie des zondaars om mijn hoofd te zalven.

13.39 De verzoeking om zichzelf te prijzen wegens het minachten van de lof.

Ik ben ellendig en nooddruftig, maar des te beter wanneer ik mijzelf in verborgen verzuchting mishag en Uw barmhartigheid zoek, totdat mijn zwakheid hersteld wordt en voleind tot die vrede, die door het oog van de trotse niet aanschouwd wordt. De taal echter, die uit de mond voortkomt en de daden, die bij de mensen bekend worden, brengen een zeer gevaarlijke verzoeking met zich door de liefde tot lof, die afgebedelde bijvalsbetuigingen verzamelt om zelf uit te blinken. Die liefde verzoekt mij, ook wanneer ze door mij in mij gelaakt wordt, juist daardoor, dat ze gelaakt wordt; en dikwijls roemt de mens met groter ijdelheid juist in zijn verachting van ijdele roem: want hij veracht die niet, wanneer hij roemt.

13.40 Een andere vorm van trots is het zelfbehagen.

Daarbinnen, in het binnenste is nog een ander kwaad, dat tot dezelfde soort van verzoeking behoort, waardoor zij opgaan in ijdelheid, die zichzelf behagen, ofschoon ze anderen of niet behagen, of mishagen en ook niet er naar streven anderen te behagen. Maar terwijl ze zichzelf behagen, mishagen ze U grotelijks, niet alleen, omdat ze wat niet goed is voor goed aanzien, maar ook het goede van U als het hun beschouwen, of ook het wel als het Uw beschouwen, maar menen, dat ze het door hun verdiensten verkregen hebben, of ook het wel voor Uw genadegift houden, maar zich niet te samen met anderen over die gift verheugen, maar haar anderen onthouden. U ziet, hoe in al deze en dergelijke gevaren en moeiten mijn hart siddert, en ik gevoel, dat mijn wonden telkens weer door U genezen worden, meer dan dat ze mij niet worden geslagen.

13.41 Hij erkent Gods leiding bij zijn zelfonderzoek.

Waar wandelde U niet met mij, o Waarheid, mij lerend, waarvoor ik mij te hoeden heb en wat ik moet najagen, wanneer ik, wat ik hier op aarde zag, naar

vermogen, terugvoerde tot U en U om raad vroeg? Ik beschouwde de wereld buiten mij met de zintuigen, waarmee ik dat kon doen, en richtte mijn aandacht op het leven van mijn lichaam en op mijn zintuigen zelf. Vandaar betrad ik de verborgen terreinen van mijn geheugen, de veelvoudige uitgestrektheden vol met wonderlijke soorten van ontelbare schatten, en ik beschouwde ze en ontsteltenis greep me aan en niets van dat alles kon ik onderkennen zonder U, en ik vond dat niets van dat alles U waart. En ook ik zelf was dat niet, ik, die het vond, die alles doorkruiste en trachtte te onderscheiden en ieder ding naar zijn eigen waarde te schatten, terwijl ik van sommige dingen kennis verkreeg door de boodschap van mij zintuigen en ze ondervroeg en van andere bemerkte, dat ze met mijzelf verbonden waren, en terwijl ik de boodschappers zelf van elkaar onderscheidde en telde en dan te midden van de uitgestrekte voorraden van mijn geheugen het een nauwkeurig onderzocht, het andere opborg en weer wat anders te voorschijn haalde: en toen ik dit deed, was ook ik zelf, dat is de kracht, waardoor ik het deed, niet Gij, ook die waart U niet, want U bent het blijvende Licht, dat ik aangaande alle dingen raadpleegde, of ze waren, wat ze waren en hoe hoog ze te achten waren: en ik hoorde Uw onderricht en Uw bevel. En dikwijls doe ik dat; daarin schep ik behagen, en zo vaak ik me van noodzakelijke bezigheden kan losmaken, neem ik mijn toevlucht tot dat genot. En in al die dingen, die ik doorloop, met U te rade gaand, vind ik geen veilige plaats voor mijn ziel behalve in U, tot wie al wat in mij verstrooid is, zich verenigt en van wie niets uit mij zich verwijdt. En soms laat U mij binnentreden in een geheel ongewone aandoening en binnenkomen tot een onbeschrijfelijke liefelijkheid, en wanneer die in mij voltooid wordt, dan zal dat iets zijn, dat niet tot dit leven behoort. Maar door het gewicht van mijn kommer val ik weer terug tot het gewone leven, en door mijn dagelijkse bezigheden word ik weer in beslag genomen en vastgehouden en ik ween veel, maar word evenzeer vastgehouden. Zo zwaar weegt de last van de gewoonte. Hier kan ik zijn, maar wil het niet, daar wil ik zijn, maar kan het niet, zo ben ik ellendig, daar en hier.

13.42 Door de liefde tot de wereld had hij God verloren.

Zo heb ik dan beschouwd de ziekte van mij zonden in de drievoudige begeerlijkheid en Uw rechterhand aangeropen tot mijn redding. Want ik zag Uw glans met mijn gewond hart, maar daardoor getroffen zei ik: "Wie is in staat, daarheen te gaan?" Ik ben afgesneden van voor Uw ogen. U bent de Waarheid, die boven alles zetelt. Maar ik wilde door mijn hebzucht U niet verliezen, maar wilde behalve U de leugen bezitten, evenals niemand zo leugen wil spreken, dat hij zelf niet weet, wat waar is. En zo verloor ik U, want U acht het Uwer onwaardig tezamen met de leugen in iemands bezit te zijn.

13.43 Sommigen zoeken verzoening met God door tussenkomst van de engelen, maar zij worden bedrogen door de duivel.

Wie kon ik vinden, die mij met U zou verzoenen? Moest ik mij daartoe tot de engelen wenden? Met welk gebed? Met welke heilige verrichtingen? Velen, die beproefden tot U terug te keren en dat niet door zichzelf vermochten, hebben, naar ik hoor, dit getracht en zijn vervallen tot een nieuwsgierig verlangen naar verschijningen, maar zij zijn waardig geacht door schijn bedrogen te worden. Want vol trots zochten zij U in de opgeblazenheid van hun geleerdheid, liever hun borst opstekend dan er op slaand, en door een innerlijke verwantschap verbonden zij als eedgenoten in hun hovaardij aan zich de machten van de lucht, en werden door hen door middel van tovermacht bedrogen, daar ze een middelaar zochten, door wie ze zouden worden gereinigd: maar er was er geen. Want het was de satan, die zich veranderde in een engel van het licht. En dat hij zelf geen vleselijk lichaam had, lokte het hovaardige vlees zeer aan. Want zij waren sterfelijke zondaren, maar Gij, Heere, met wie zij in hun hovaardij zochten verzoend te worden, bent onsterfelijk en zonder zonde. De middelaar echter tussen God en mensen moest iets hebben, waarin hij gelijk was aan God en iets, waarin hij gelijk was aan de mensen, opdat hij niet, wanneer hij in beide opzichten gelijk was aan de mensen, ver zou zijn van God, of, wanneer hij in beide opzichten gelijk was aan God, ver zou zijn van de mensen, en zo geen middelaar kon zijn. En zo heeft die bedrieglijke middelaar, door wie, naar Uw verborgen oordeel, de hovaardij naar verdienste bedrogen wordt, één ding met de mensen gemeen, namelijk de zonde en het andere wil hij schijnen met God gemeen te hebben, namelijk dat hij zich voor onsterfelijk uitgeeft, omdat hij niet met de sterfelijkheid van het vlees bedekt is. Maar omdat *de bezoldiging van de zonde is de dood*, heeft hij dat met de mensen gemeen, ten gevolge waarvan hij met hen ten dode is gedoemd.

13.44 Christus de ware Middelaar.

Maar de waarachtige Middelaar, die U naar Uw verborgen ontferming de mensen getoond en gezonden hebt, om door zijn voorbeeld ook de ootmoedigheid zelf te leren, de *Middelaar Gods en van de mensen, de mens Christus Jezus*, is verschenen tussen de sterfelijke zondaren en de onsterfelijke Rechtvaardige, sterfelijk met de mensen, rechtvaardig met God, opdat, daar de bezoldiging van de rechtvaardigheid het leven en de vrede is, Hij door de rechtvaardigheid, door welke Hij met God verbonden is, zou te niet doen de dood van de gerechtvaardigde goddeloze, die Hij met hen gemeen wilde hebben. Deze is de heiligen van het Oude Verbond getoond, opdat zij evenzo door het geloof in zijn toekomstig lijden zouden gered worden als wij door het geloof in zijn lijden, dat reeds heeft plaats gehad. Want in zoverre Hij mens is, in zoverre is Hij Middelaar, in zoverre Hij echter Woord is, is Hij geen Middelaar, omdat Hij gelijk is aan God en God bij God en tegelijk één God.

Hoezeer hebt U ons liefgehad, goede Vader, die Uw eigen Zoon niet gespaard hebt, maar hebt Hem voor ons, goddeloze, overgegeven! Hoe hebt U ons liefgehad, voor wie Hij, die geen roof geacht heeft Gode even gelijk te zijn, gehoorzaam geworden is tot de dood van het kruis, Hij, die alleen vrij is onder de doden en macht heeft zijn leven af te leggen en macht heeft het wederom te nemen, die voor ons tegenover U overwinnaar is en slachtoffer, en daarom overwinnaar, omdat Hij slachtoffer is; die voor ons tegenover U priester is en offerande, en daarom priester, omdat Hij offerande is; die ons in plaats van Uw knechten maakt tot Uw zonen door uit U geboren te worden en ons te dienen. Terecht is mijn sterke hoop gevestigd op Hem, dat U al mijn ziekten zult genezen door Hem, die aan Uw rechterhand is en die ook voor ons bidt: anders zou ik wanhopig zijn. Want veel en groot zijn die ziekten, veel zijn ze en groot; maar groter is Uw macht tot genezen. Wij zouden hebben kunnen menen, dat Uw Woord verre was van een verbinding met de mens en in vertwijfeling zijn over onszelf, indien het niet vlees geworden was en onder ons gewoond had.

Verschrikt door mijn zonden en de last van mij ellende had ik in mijn hart overwogen en overdacht om naar de eenzaamheid te vluchten, maar U hebt mij weerhouden en mij gesterkt door deze woorden: *"Daarom is Christus voor allen gestorven, opdat degenen, die leven, niet meer zich zelf zouden leven, maar die, die voor allen gestorven is."* Zie, Heere, ik werp mijn bekommernis op U, opdat ik leef en *aanschouw de wonderen van Uw wet*. U kent mijn onwetendheid en mijn zwakheid: onderricht mij en genees mij. Hij, Uw Enig geborene, *in dewelke al de schatten van de wijsheid en van de kennis verborgen zijn*, heeft mij verlost met zijn bloed. Laat de hovaardige mij. niet smaden, want ik overdenk mijn losprijs en eet en drink daarvan en deel hem uit en in mijn nooddrift begeer ik mij aan hem te verzadigen te midden van hen, *die eten en verzadigd worden en zij zullen de Heere prijzen, die Hem zoeken.* (Ps. 22:27.)

14 ELFDE BOEK

14.1 Inleiding

In de volgende boeken behandelt hij de schepping. In dit boek vangt hij aan met een beschouwing van de woorden: "In de beginne schiep God de hemel en de aarde." Daarbij gaat hij in tegen hen, die vragen, wat God deed, voordat Hij hemel en aarde schiep, en hoe Hij er toe kwam ze te scheppen. In deze weerlegging komt hij te spreken over de tijd en houdt daarover een uitvoerige verhandeling.

14.2 Wat is het doel van deze belijdenissen?

U bent toch niet, o Heere, daar de eeuwigheid Uw is, onkundig van de dingen, die ik U zeg, of ziet Gij, wat in de tijd geschiedt, eerst ten tijde dat het geschiedt? Waarom verhaal ik U dan zoveel dingen? Ongetwijfeld niet opdat U ze door mij zou leren kennen, maar ik wek mijn aandoening en die van degenen, die dit lezen, op tot U, opdat wij allen zeggen: *de Heere is groot, en zeer te prijzen*. Ik heb het reeds gezegd en zal het zeggen: uit liefde tot Uw liefde doe ik dit. Want ook bidden wij, en toch zegt de Waarheid: *uw Vader weet, wat U van node hebt, eer U Hem bidt*. Onze aandoening leggen wij dus voor U open door U te belijden onze ellenden en Uw ontferming jegens ons, opdat U ons geheel en al bevrijdt, daar U daarmee bent begonnen, opdat wij mogen ophouden ellendig te zijn in ons zelf en gelukkig mogen worden in U; want U hebt ons geroepen om arm te zijn van geest en zachtmoedig en treurend en hongerend en dorstend naar de gerechtigheid en barmhartig en rein van hart en vreedzaam. Zie, ik heb U veel verhaald, wat ik kon en wilde verhalen, omdat U eerst wilde, dat ik het U belijden zou, U, de Heere, mijn God; *want U bent goed. want Uw goedertierenheid is in eeuwigheid*.

14.3 Hij vraagt van God een recht begrip van de Heilige Schrift.

Maar wanneer zal ik in staat zijn door de taal van de pen te vermelden al Uw vermaningen en al Uw verschrikkingen en vertroosting en leidingen, door welke U mij er toe gebracht hebt Uw woord te verkondigen en Uw sacrament uit te delen aan Uw volk? En indien ik ook al in staat ware dit alles het een na het ander te vermelden, dan zijnde druppelen tijd mij te kostbaar. En reeds lang brand ik van verlangen mij in mijn overdenkingen bezig te houden met Uw wet en in haar U te belijden mijn kunde en mijn onkunde, de beginselen van Uw verlichting en de overblijfselen van mijn duisternis, totdat mijn zwakheid verslonden wordt door kracht. En ik wil niet, dat de uren heen vluchten tot iets anders, die ik vrij heb van wat noodzakelijk is tot het herstel van het lichaam en van de inspanning van de geest en van de dienst, die wij de mensen verschuldigd zijn en ook van die, welke wij niet verschuldigd zijn, maar toch bewijzen.

Heere, mijn God, *merk op mijn gebed*, en laat Uw barmhartigheid mijn wens horen, want niet voor mij alleen brandt die in mij, maar hij wil ook de

broederliefde dienen: en U ziet in mijn hart, dat het zo is. Laat mij U offeren de dienst van mij gedachte en van mij tong, en geef mij, wat ik U moge offeren. *Want ik ben ellendig en nooddruftig*, maar U bent *rijk over allen, die U aanroepen*, Gij, die geen zorgen kent, maar onze zorgen draagt. Reinig van alle vermetelheid en van alle leugen mijn binnenste en mijn uitwendige, mijn lippen. Mogen Uw Schriften mijn reine genieting zijn, en moge ik in hen niet dwalen en uit hen anderen doen dwalen. Heere, neig Uw oor en ontferm U, Heere mijn God, U Licht van de blinden en Kracht van de zwakken, en bestendig Licht van de zienden en Kracht van de sterken, neig Uw oor tot mijn ziel en hoor mij als ik roep uit de diepten. Want indien niet ook in de diepten Uw oren hoorden, waarheen zouden wij gaan? Waarheen zouden wij roepen? *De dag is Uw, ook is de nacht Uw*; op Uw wenk vliegen de ogenblikken voorbij. Schenk ons uit hen de tijd voor onze overpeinzingen over de verborgenheden Uwer wet en sluit haar niet voor ons, wanneer wij kloppen. Immers U hebt niet gewild, dat zoveel bladzijden met duistere geheimenissen tevergeefs geschreven werden, maar die wouden hebben toch ook hun herten, die zich in hen terugtrekken en uitrusten, er ronddolen en weide vinden, zich neerleggen en herkauwen. O Heere, volmaak mij en ontdek ze mij. Zie, Uw stem is mijn vreugde, Uw stem gaat mij boven een overvloed van genietingen. Geef mij, wat ik liefheb: want ik heb lief. En U hebt dat gegeven. Verlaat Uw gaven niet en versmaad Uw dorstend kruid niet. Moge ik U belijden al wat ik gevonden heb in Uw boeken en moge ik *horen de stem van het lof* en U drinken en overdenken *de wonderen van Uw wet*, van het begin af, toen U hemel en aarde geschapen hebt, tot aan het rijk Uwer heilige stad, dat met U in eeuwigheid zal bestaan.

Heere, erbarm U van mij en verhoor mijn verlangen. Want ik meen, dat het zich niet uitstrekt naar de aarde, niet naar goud en zilver en edelgesteente of schone kleren of eer en macht of genietingen van het lichaam, en ook niet naar de dingen, die nodig zijn voor ons lichaam of voor dit leven van onze vreemdelingschap, die alle toegeworpen worden aan ons, die het Koninkrijk van God en Uw gerechtigheid zoeken. Zie, mijn God, vanwaar mijn verlangen is. De onrechtvaardige hebben mij verhaald van genietingen, maar op een andere wijze dan Uw wet, Heere. Zie, vanwaar is mijn verlangen? Zie, Vader, aanschouw en zie en hecht er Uw goedkeuring aan en moge het naar Uw barmhartigheid goed zijn in Uw ogen, dat ik genade vind voor U, opdat, wanneer ik klop, de verborgenheid van Uw woorden voor mij geopend wordt. Ik smee U in onze Heer Jezus Christus, Uw Zoon, *de man Uwer rechterhand, van de mensen Zoon, die Gij U gesterkt hebt* tot Middelaar tussen U en ons, door wie U ons gezocht hebt, terwijl wij U niet zochten - maar U zocht ons, opdat wij U zouden zoeken - Uw Woord, door dat U alles gemaakt hebt, waartoe ook ik behoer, Uw Enige, door wie U tot aanneming als kinderen geroepen hebt het volk van de gelovigen en daaronder ook mij: in Hem smee ik U, *die aan Uw rechterhand is, die ook voor ons bidt, in de welken al de schatten van de wijsheid en van de kennis*

verborgen zijn. Die zoek ik in Uw Schriften. Mozes heeft van Hem geschreven: dat zegt Hij zelf, dat zegt de Waarheid.

14.4 Hij bidt God hem te openbaren de betekenis van de woorden:

Laat mij horen en begrijpen, hoe U in de beginne de hemel en de aarde gemaakt hebt. Dit schreef Mozes, hij schreef het en ging heen, hij ging over van hier van U tot U en is nu niet vóór mij. Want was hij dat, dan zou ik hem vasthouden en hem vragen en bij U smeken, dat hij mij die woorden zou verklaren, en ik zou de oren van mijn lichaam te luisteren leggen naar de klanken, die uit zijn mond voortkwamen, en indien hij Hebreeuws sprak, zou hij tevergeefs mijn gehoor treffen en zou niets vandaar tot mijn geest doordringen; sprak hij echter Latijn, dan zou ik weten, wat hij zei. Maar hoe zou ik weten, of hij de waarheid sprak? En als ik ook dit wist, zou ik dat toch niet van hem weten? In mijn binnenste, in de woonplaats van mij gedachte, zou de waarheid, die geen Hebreeuws, geen Grieks, geen Latijn noch een andere vreemde taal spreekt, zonder de werktuigen van mond en tong, zonder een klank van de lettergrepen zeggen: "Hij spreekt de waarheid" en terstond zou ik vast en vol vertrouwen tot hem, Uw man, zeggen: "Gij spreekt de waarheid." Daar ik dus hem niet kan ondervragen, zo vraag ik U, van wie hij vervuld was en daardoor de waarheid sprak, o Waarheid, U, mijn God, vraag ik, verschoon mijn zonden, en Gij, die Uw knecht dit gaf te zeggen, geef ook mij het te begrijpen.

14.5 De schepping roept het uit, dat zij geschapen is.

Zie, de hemel en de aarde zijn er; zij roepen uit, dat zij gemaakt zijn; want zij veranderen en wisselen. Wat echter niet gemaakt is en toch is, daarin is niets, wat tevoren niet was: en dat is veranderen en wisselen. Zij roepen ook uit, dat zij zichzelf niet gemaakt hebben: "daarom zijn wij, omdat wij gemaakt zijn; dus waren wij er niet, vóórdát wij er waren, zodat wij door onszelf gemaakt konden worden." En hun verschijning zelf is de stem, waarmee zij spreken. Gij, o Heere, hebt ze dus gemaakt, Gij, die schoon bent: want zij zijn schoon; Gij, die goed bent: want zij zijn goed; Gij, die bent: want zij zijn. Maar zij zijn niet zo schoon en niet zo goed en niet zo, als Gij, hun Schepper, bij wie vergeleken zij niet schoon zijn en niet goed en niet zijn. Dit weten wij, U zij dank, en ons weten is, bij Uw weten vergeleken, niet-weten.

14.6 De wereld geschapen uit het niet.

Maar hoe hebt U dan de hemel en de aarde gemaakt en wat was het werktuig van Uw zo grootse werk? Want U deed het niet als een menselijk kunstenaar, die een voorwerp maakt uit een ander voorwerp naar de opvatting van zijn ziel, die in staat is, iedere mogelijke gedaante uit te drukken, die zij in zichzelf ziet met haar innerlijk oog - en vanwaar zou zij daartoe in staat zijn, dan doordat U haar gemaakt hebt? - en zij geeft gedaante aan iets, dat reeds bestaat en in het bezit is van een bestaan, zoals aan aarde of steen of hout of goud of het een of

ander van die aard. En vanwaar zouden die zijn, indien U ze niet had toebereid? U hebt voor de kunstenaar het lichaam geschapen, U de geest, die zijn ledematen bestuurd, U de stof, waaruit hij iets maakt, U de aanleg, waardoor hij zijn kunst grijpt en van binnen ziet, wat hij buiten zich moet maken, U zijn zintuigen, door welker vertolking hij van zijn geest op de stof overbrengt, wat hij maakt, en aan zijn geest boodschapt, wat gemaakt is, opdat deze in zijn binnenste de waarheid, die hem leidt, raadpleegt, of het goed gemaakt is. Dit alles prijst U, de Schepper van alle dingen. Maar hoe maakt U die dingen? Hoe hebt Gij, o God, de hemel en de aarde gemaakt? Ongetwijfeld hebt U niet in de hemel noch op de aarde de hemel en de aarde gemaakt en niet in de lucht of in de wateren, want ook deze behoren tot de hemel en de aarde, en ook niet in het heelal hebt U het heelal gemaakt, want er was geen plaats, waar het gemaakt kon worden, voordat het gemaakt werd, om te zijn. Ook hield U niets in Uw hand om daaruit hemel en aarde te maken: want vanwaar zou U zoiets, dat U niet gemaakt had, gekomen zijn, om daaruit iets te maken? Want wat is er, dan alleen daardoor, dat U bent? Derhalve hebt U gesproken en het is geworden en in Uw woord hebt U het gemaakt.

14.7 Hoe moeten wij verstaan, dat door Gods woord de wereld gemaakt is.

Maar hoe hebt U gesproken? Soms op die wijze, waarop de stem geschiedde uit de wolk, zeggende: "Deze is *mijn* geliefde Zoon?" Neen, want die stem weerklonk en is voorbijgegaan, zij had een begin en een einde. De lettergrepen klonken en gingen heen, de tweede na de eerste, de derde na de tweede en zo op de rij af, totdat de laatste kwam na de overige en na de laatste stilte. Daaruit blijkt helder en klaar, dat de beweging van iets, dat geschapen was, ze uitdrukte, dienende Uw eeuwig wil, hoewel de beweging zelf tijdelijk was. En deze woorden, die voor de tijd gemaakt werden, meldde het uiterlijk oor aan de met verstand begaafden geest, wiens inwendig oor gericht is op Uw eeuwig woord. Maar dit oor vergeleek deze woorden, die in de tijd weerklonken, met Uw eeuwig in stilte gesproken woord en zei: "het is geheel anders, geheel anders is het. Deze woorden zijn verre beneden mij; en zij zijn niet; want zij vluchten en gaan voorbij: maar het woord mijns Gods boven mij bestaat in van de eeuwigheid." Indien U dus met hoorbare en voorbijgaande woorden gezegd hebt, dat de aarde en de hemel zouden worden, en U zo de hemel en de aarde gemaakt hebt, was er reeds een lichamelijk schepsel vóór de hemel en de aarde, door welks tijdelijke bewegingen die stem op tijdelijke wijze begin en einde had. Maar er was niets lichamelijks vóór de hemel en de aarde, of als het er was, had U tenminste zonder voorbijgaande stem dit gemaakt, om daaruit een voorbijgaande stem te vormen, door welke U zou zeggen, dat de hemel en de aarde zouden worden. Want wat dat ook zou geweest zijn, waaruit een dergelijke stem ontstond, het zou in 't geheel niet bestaan hebben, indien het

niet door U gemaakt was. Met welk woord is dus door U gezegd, dat er iets lichamelijks zou ontstaan, waaruit die woorden konden ontstaan?

14.8 Het woord, door dat de wereld werd geschapen, was het Woord, dat van eeuwigheid bij God was.

U roept ons dus tot het begrijpen van het Woord, dat God is bij U, God, dat van eeuwigheid gesproken wordt en door dat alles eeuwig gesproken wordt. Immers wat gesproken werd, eindigt niet en er wordt geen ander woord gesproken, opdat alles zou kunnen gesproken worden, maar tegelijk en eeuwig wordt alles gesproken: anders ware er tijd en verandering en niet ware eeuwigheid noch ware onsterfelijkheid. Dit weet ik, mijn God, en ik dank U. Ik weet het, ik belijd het U, Heere God, en met mij kent het en prijst U een ieder, die niet ondankbaar is jegens de vaste waarheid. Wij weten het, Heere, wij weten het, omdat, voorzover iets niet is, wat het was, en is, wat het niet was, het in zoverre vergaat en ontstaat. Dus van Uw Woord verdwijnt niets en volgt niets iets anders op, daar het waarlijk onsterfelijk en eeuwig is. En daarom spreekt U door het Woord, dat met U van eeuwigheid is, tegelijk en eeuwig alles, wat U spreekt, en wat U zegt, dat moet worden, wordt; en U schept niet anders dan door te spreken: en toch worden niet tegelijk en eeuwig alle dingen, die U maakt door te spreken.

14.9 Het Woord van God is het Begin, waardoor wij in de waarheid worden onderwezen.

Waarom dit, bid ik U, Heere mijn God? Ik begrijp dat wel enigermate, maar ik weet niet, hoe ik het moet zeggen, tenzij zo, dat alles, wat begint te zijn en ophoudt te zijn, dan begint te zijn en dan ophoudt, wanneer de eeuwige rede, in welke niets begint of eindigt, inziet, dat het moet beginnen of eindigen. Dat is Uw Woord, dat ook het Begin is, omdat het ook spreekt tot ons.¹⁵

Zo spreekt het in het Evangelie door het vlees en het klonk van buiten in de oren van de mensen, opdat het geloofd zou worden en van binnen gezocht zou worden en gevonden in de eeuwige waarheid, waar het als goede en enige leermeester alle discipelen onderwijst. Daar hoor ik Uw stem, Heere, waarmee U tot mij zegt, dat hij, die ons onderwijst, tot ons spreekt; maar dat hij, die ons niet onderwijst, ook indien hij spreekt, niet tot ons spreekt. Verder, wie onderwijst ons tenzij de standvastige waarheid? Want ook wanneer wij door het veranderlijke schepsel vermaand worden, worden wij geleid tot de standvastige waarheid, en daar leren wij waarlijk, wanneer wij staan en Hem horen en ons met blijdschap verblijden om de stem des Bruidegoms, terwijl we ons aan Hem

¹⁵ Vgl. Joh 8:25. Deze plaats, die in de door Augustinus gebruikte Latijnse vertaling anders overgezet was dan in de Statenvertaling, legt hij zo uit, alsof Christus bedoelde te zeggen: „Geloof, dat ik het Begin ben; en opdat gij dat mocht geloven, spreek ik ook tot U.”

teruggeven, van wie we onze oorsprong hebben. En daarom is Hij het Begin, want indien Hij niet bleef, zouden wij, wanneer wij dwaalden, niets hebben, waartoe we konden terugkeren. Maar wanneer we van onze dwaling terugkeren, keren we ongetwijfeld terug, doordat we de waarheid leren kennen; maar dat we die leren kennen, daartoe onderricht Hij ons, omdat Hij het Begin is en tot ons spreekt.

14.10 Hoe het Woord van God tot het hart spreekt.

In dat Begin hebt Gij, o God, de hemel en de aarde geschapen, in Uw Woord, in Uw Zoon, in Uw Kracht, in Uw Wijsheid, in Uw Waarheid sprekende op wondere wijs en scheppende op wondere wijs. Wie zal het begrijpen? Wie zal het verhalen? Wat is het, dat in mij licht en mijn hart treft zonder het te kwetsen? En huivering bevangt mij en ik ontgloeï: huivering bevangt mij, in zoverre ik ongelijk ben aan Hem, ik ontgloeï, in zoverre ik gelijk ben aan Hem. De Wijsheid, de Wijsheid zelf is het, die in mij licht, en die mijn nevel verscheurt, die mij weer bedekt, wanneer ik mijn kracht verlies door die duisternis en de last van mij straffen, want mijn kracht is zo vervallen in mijn nooddrift, dat ik het goede, dat ik heb, niet kan dragen, totdat Gij, Heere, *die al mijn ongerechtigheid vergeeft, ook al mijn ziekten geneest, omdat U ook mijn leven verlost van het verderf en mij kroont met goedertierenheid en barmhartigheid en mijn verlangen verzadigt met het goede, want mijn jeugd wordt vernieuwd als een Arend. Want wij zijn in hoop zalig geworden en Uw beloften verwachten wij met lijdzaamheid.* Laat hem, die het kan, U in zijn binnenste horen spreken; ik zal vol vertrouwen roepen naar Uw woord: *Hoe groot zijn Uw werken, o Heere! U hebt ze allen met wijsheid gemaakt!* En die Wijsheid is het Begin en in dat Begin hebt U de hemel en de aarde gemaakt.

14.11 De vraag van hen, die zeggen: "Wat deed God voor de schepping?"

Zie, zijn zij niet vol van hun oude dwalingen, die tot ons zeggen: "Wat deed God, voordat Hij de hemel en de aarde schiep? Want indien Hij niets deed," zo zeggen zij, "en niet iets werkte, waarom bleef Hij dan niet steeds in die toestand en altijd door, zoals Hij ook in het verleden altijd door zich onthield van werken? Want indien in God enige nieuwe beweging ontstond en een nieuwe wil, om een schepping te grondvesten, die Hij nimmer tevoren gegrondvest had, hoe kan dat dan de ware eeuwigheid zijn, waarin een wil ontstaat, die er niet was? Immers die wil is niet Gods schepsel, maar hij was er vóór de schepping, omdat niets geschapen kon worden, tenzij de wil van de schepper voorafging. Dus zijn wil behoort tot het Wezen Gods. Maar indien er iets ontstaan is in het Wezen Gods, dat er tevoren niet was, dan kan men dat Wezen niet naar waarheid eeuwig noemen; maar indien de wil Gods, dat er een schepping zou zijn, eeuwigdurend was, waarom is dan ook de schepping niet eeuwig?"

14.12 Zij, die zo spreken, hebben geen begrip van de eeuwigheid.

Zij die dat zeggen, begrijpen U nog niet, o Wijsheid Gods, Licht van de geesten, zij begrijpen nog niet, hoe geschiedt, wat door U en in U geschiedt, en zij trachten het eeuwige te doorzien, maar hun hart doolt nog rond in voorbijgegane en toekomstige bewegingen van de dingen en is nog ijdel. Wie zal het vastgrijpen en tegenhouden, opdat het een weinig stilsta en een weinig grijpen van de glans van de altijd stilstaande eeuwigheid en die vergelijkte met de tijden, die nooit stilstaan en zie, dat ze daarmee niet vergeleken kan worden en zie, dat een lange tijd niet anders lang wordt dan ten gevolge van veel voorbijgaande bewegingen, die zich niet tegelijkertijd kunnen uitstrekken; maar dat in de eeuwigheid niets voorbijgaat, maar dat daar alles in zijn geheel tegenwoordig is; dat echter geen enkele tijd in zijn geheel tegenwoordig is: en opdat het zie, dat al het verleden verdreven wordt door het toekomstige en al het toekomstige volgt op het verleden en dat al het verleden en toekomstige aan datgene, wat altijd tegenwoordig is, zijn bestaan ontleent en er uit voortkomt? Wie zal het hart van de mensen grijpen, opdat het stilsta en zie, hoe het, op een bepaald punt staande, spreekt van toekomstige en verleden tijden, maar hoe de eeuwigheid noch toekomstig noch verleden is? Zou mijn hand daartoe in staat zijn, of zou de hand van mijn mond door te spreken een zo grootse zaak verrichten?

14.13 Wat God deed vóór de schepping.

Zie, ik antwoord hem, die vraagt: "Wat deed God, voordat Hij de hemel en de aarde schiep?," ik antwoord hem niet, wat, naar men zegt, iemand eens geantwoord heeft, terwijl hij schertsenderwijs de kracht van de vraag ontweek: "Hij bereidde de hel toe voor lieden, die naar verborgen dingen speuren." Begrijpen is iets anders dan lachen. Zo antwoord ik niet. Want liever antwoord ik: "ik weet niet, wat ik niet weet," dan dat ik dat antwoord geef, ten gevolge waarvan hij, die diepzinnige dingen vroeg, uitgelachen wordt en hij, die een onjuist antwoord gaf, wordt geprezen. Maar ik noem U, o onze God, de Schepper van de gehele schepping en, wanneer men onder de uitdrukking "de hemel en de aarde" de gehele schepping verstaat, dan zeg ik stoutweg: "voordat God de hemel en de aarde schiep, deed Hij niets." Want wanneer Hij iets gemaakt had, wat zou Hij anders gemaakt hebben dan een schepsel. En ik wilde wel, dat ik al wat ik tot mijn nut begeer te weten, zo goed wist, als ik weet, dat geen enkel schepsel gemaakt werd, voordat er enig schepsel gemaakt werd.

14.14 Vóór het begin van de schepping was er geen tijd.

Maar indien iemands gevleugelde geest ronddooit door de voorstellingen van vroegere tijden en er zich over verwondert, dat U Almachtige, Al scheppende en Al onderhoudende God, Bouwheer van hemel en aarde, gedurende ontelbare eeuwen gewacht hebt met een zo groot werk tot stand te brengen, dan moge hij tot bezinning komen en opmerken, dat hij zich verwondert over iets, dat niet

juist is. Want hoe konden ontelbare eeuwen voorbijgaan, die U zelf niet gemaakt had, daar U de Grondvester en Schepper van alle eeuwen bent? Of welke tijden zouden er geweest zijn, die niet door U geschapen waren? Of hoe zouden zij zijn voorbijgegaan, als ze er nooit geweest waren? Wanneer U dus de Maker van alle tijden bent en wanneer er een tijd geweest is, voordat U de hemel en de aarde schiep, waarom zegt men dan, dat Gij U van werken onthield? Want juist die tijd had U gemaakt en er konden geen tijden voorbijgaan, voordat U tijden schiep. Indien er echter vóór hemel en aarde geen tijd was, waarom vraagt men dan, wat U toen deed? Want er was geen "toen," toen er geen tijd was.

En U gaat niet in tijd aan de tijden vooraf: anders zou U niet aan alle tijden voorafgaan. Maar U gaat door de verhevenheid van de immer tegenwoordige eeuwigheid aan al het verleden vooraf en U bent verheven boven al het toekomstige, want dat is toekomstig en wanneer het gekomen zal zijn, zal het verleden zijn; maar U bent *dezelfde en Uw jaren zullen niet geëindigd worden*. Uw jaren gaan niet en komen niet: de onze echter gaan en komen, opdat ze allen komen. Uw jaren staan allen tegelijk stil, omdat ze stil staan en ze gaan niet heen om door komende jaren vervangen te worden, want ze gaan niet voorbij: onze jaren echter zullen er allen zijn, wanneer zij allen er niet meer zullen zijn. Uw jaren zijn één dag en die dag van U komt niet dagelijks, maar blijft heden, want Uw huidige dag maakt geen plaats voor een dag van morgen, immers hij volgt ook niet op een dag van gisteren. Uw huidige dag is de eeuwigheid: daarom hebt U Hem van eeuwigheid gegenereerd, tot wie U zei: „*heden heb ik U gegenereerd*”. Alle tijden hebt U gemaakt en U bent vóór alle tijden, en te geen tijd was er geen tijd.

14.15 De drie onderscheidingen van tijd.

Nooit was er dus een tijd, waarop U niet iets gemaakt had, omdat U de tijd Zelf gemaakt had. En geen tijden zijn met U in eeuwigheid, want U blijft, maar indien zij bleven, zouden het geen tijden zijn. Want wat is tijd? Wie zou dat gemakkelijk en in het kort kunnen uitleggen? Wie zou dit, zelfs door nadenken, voldoende begrijpen om er zich in woorden over te kunnen uitlaten? En toch: waarvan maken wij in het spreken melding, dat ons meer vertrouwd en bekend is dan de tijd? En zonder twijfel begrijpen wij het, wanneer wij daarover spreken en ook begrijpen wij het, wanneer wij een ander erover horen spreken. Wat is dan de tijd? Wanneer niemand het mij vraagt, weet ik het; wanneer ik het iemand, op zijn vraag, zou willen uitleggen, weet ik het niet: toch zeg ik vol vertrouwen, dat ik weet, dat, indien niets voorbijging, er geen verleden tijd zou zijn, en indien niets op komst was, er geen toekomstige tijd zou zijn, en indien niets was, er geen tegenwoordige tijd zou zijn. Hoe kunnen er dan die twee tijden zijn, de verleden en de toekomstige, daar aan de een kant het verleden er niet meer is en aan de anderen kant het toekomstige er nog niet is? Maar indien het tegenwoordige altijd tegenwoordig zou zijn en niet in het verleden overging, zou er geen tijd meer zijn, maar eeuwigheid. Indien dan het tegenwoordige

daardoor tot tijd wordt, dat het in het verleden overgaat, hoe kunnen wij dan zeggen, dat ook dit er is, welks bestaan zijn oorzaak alleen daarin vindt, dat het niet meer zijn zal; zodat we in waarheid zeggen, dat het tegenwoordige tijd is, alleen omdat het er naar streeft niet te zijn?

14.16 Wat betekenen de uitdrukkingen: "Een lange tijd"

En toch spreken we van een langen tijd en een korten tijd, maar dit zeggen we slechts van het verleden of toekomstige. Bijvoorbeeld: "voor honderd jaar" noemen wij een langen tijd geleden en evenzo "over honderd jaar" noemen wij een langen tijd in de toekomst, maar een korten tijd geleden noemen wij het, als we bijvoorbeeld zeggen "tien dagen geleden" en een korte tijd in de toekomst "over tien dagen." Maar hoe kan, wat niet is, lang of kort zijn? Want het verleden is er niet meer en het toekomstige is er nog niet. We moesten dus niet zeggen: "het is een lange tijd," maar we moesten van het verleden zeggen: "die tijd was lang" en van het toekomstige: "hij zal lang zijn." Heere, mijn God, mijn Licht, zal ook niet hierin Uw Waarheid de mens bespotten? Want die verleden tijd, die lang was, was die lang, toen hij reeds voorbijgegaan was, of daarvóór, toen hij nog tegenwoordig was? Want toen kon hij lang zijn, toen er nog iets was, dat lang kon zijn; maar toen hij voorbijgegaan was, was hij er niet meer; en daarom kon hij ook niet lang zijn, omdat hij er in 't geheel niet was. Wij moeten dus niet zeggen: "de voorbijgegane tijd was lang"; immers wij zullen niets vinden, dat lang geweest is, daar het sinds het voorbijgegaan is, niet meer is; maar wij moeten zeggen: "lang was die tegenwoordige tijd," omdat hij lang was, toen hij tegenwoordig was. Want hij was nog niet voorbijgegaan, om niet meer te zijn, en daarom was er iets, dat lang kon zijn; nadat hij echter voorbijgegaan was, had hij tevens opgehouden lang te zijn, omdat hij opgehouden had te zijn.

Laat ons dus zien, o mensenziel, of de tegenwoordige tijd lang kan zijn: want u is het gegeven de tijdsduur waar te nemen en te meten. Wat zult U mij antwoorden? Zijn honderd tegenwoordige jaren een lange tijd? Zie eerst, of honderd jaren tegenwoordig kunnen zijn. Want tijdens het verloop van het eerste jaar, is het zelf tegenwoordig, maar negen en negentig zijn nog in de toekomst en zijn er daarom nog niet: maar tijdens het verloop van het tweede jaar, is er reeds één voorbijgegaan, het tweede is tegenwoordig, de overige zijn toekomstig. En wanneer we zo een willekeurig jaar midden uit dat getal van honderd als tegenwoordig stellen, dan zijn de jaren daarvóór voorbij, die daarna toekomstig. En daarom zullen honderd jaren niet tegenwoordig kunnen zijn. Maar ga dan tenminste na, of het éne lopende jaar zelf tegenwoordig is. Want ook daarvan zijn, tijdens het verloop van de eerste maand, de overige maanden toekomstig, tijdens de tweede is de eerste maand reeds voorbijgegaan en de overige zijn er nog niet. Dus is ook het lopende jaar niet in zijn geheel tegenwoordig en als het niet in zijn geheel tegenwoordig is, is het jaar niet tegenwoordig. Want het jaar bestaat uit twaalf maanden, en iedere willekeurige

lopende maand daarvan is zelf tegenwoordig, maar de overige zijn of voorbij of toekomstig. Trouwens ook de lopende maand is niet tegenwoordig, maar slechts één dag daarvan: want als het de eerste is, zijn de overige toekomstig, is het de laatste, dan zijn de overige voorbij, is het een van de middelste, dan ligt hij tussen voorbijgegane en toekomstige.

Zie, zo is de tegenwoordige tijd, de enige, die, naar we vonden, lang genoemd kan worden, beperkt ternauwernood tot de tijdsruimte van één dag. Maar laat ons ook die in delen verdelen, want zelfs één dag is niet in zijn geheel tegenwoordig, want hij wordt gevormd door alle vierentwintig uren van dag en nacht, en het eerste daarvan heeft de overige nog als toekomstig voor zich, het laatste als verleden achter zich, en een van de daartussen gelegen uren heeft de voorbijgegane vóór zich en de toekomstige achter zich aan. Ook het uur zelf verloopt in voortsnellende deeltjes: wat er van het uur weggevlogen is, is verleden, wat er nog overblijft, toekomstig. Indien men zich een tijd kan denken, die niet meer in zelfs de kleinste tijddeeltjes verdeeld kan worden, dan is dat de enige, die men tegenwoordig zou kunnen noemen; maar die gaat zo snel van de toekomst in het verleden over, dat hij zich in geen enkelen, nog zo kleinen, tijdsduur uitstrekt. Want doet hij dat wel, dan kan men hem verdelen in verleden en toekomst: maar dan heeft hij geen enkele tegenwoordige tijdsruimte. Waar is dan een tijd, die we lang zouden noemen? In de toekomst? Wij zeggen dan niet: "hij is lang," want er is nog niets, wat lang kan zijn; maar wij zeggen: "hij zal lang zijn." Wanneer zal hij dat dan zijn? Want wanneer hij ook dan nog toekomstig zal zijn, zal hij niet lang zijn, omdat er nog niets zal zijn, dat lang is: indien hij echter dan lang zal zijn, wanneer hij uit de toekomst, die nog niet is, reeds begint te zijn en tegenwoordig geworden zal zijn, zodat er iets kan zijn, dat lang is, dan roept reeds de tegenwoordige tijd met de woorden van daareven, dat hij niet lang kan zijn.

14.17 Wie kan de tijd meten?

En toch, Heere, nemen wij de tussenruimten van de tijden waar en vergelijken wij ze onder elkaar en noemen wij sommige langer en andere korter. Wij meten ook, hoeveel langer of korter de een tijd is dan de andere en wij zeggen, dat deze tweemaal of driemaal zo lang is als die, maar dat die eenmaal de lengte heeft van die of even groot is. Maar wij meten de voorbijgaande tijden, wanneer wij meten door waarneming; maar de voorbijgegane, die niet meer zijn, of de toekomstige, die nog niet zijn, wie kan die meten? Of iemand moest durven zeggen, dat hij kan meten, wat niet is. Wanneer de tijd dus voorbijgaat, kan hij waargenomen en gemeten worden: is hij echter voorbijgegaan, dan kan hij dat niet, omdat hij niet is.

14.18 Waar is het verleden en het toekomstige?

Ik vraag, Vader, ik spreek niet met zekerheid: mijn God, leid mij en bestuur mij. Wie is er, die mij zou zeggen, dat er geen drie tijden zijn, zoals wij als knapen

geleerd hebben en aan knapen geleerd hebben, het verleden, de tegenwoordige en de toekomstige, maar dat er alleen de tegenwoordige is, omdat die andere twee er niet zijn? Of zijn ook die er, en komt de tijd uit een of andere verborgenheid te voorschijn, wanneer hij van toekomstig tegenwoordig wordt en gaat hij weer heen tot een of andere verborgenheid, wanneer hij van tegenwoordig verleden wordt? Want waar hebben zij, die de toekomstige tijden voorzegt hebben, hen gezien, indien ze er nog niet zijn? Immers datgene, wat niet is, kan niet gezien worden. En zij die verhalen van de verleden tijden, zouden gewis niet de waarheid verhalen, als ze die tijden niet in de geest zagen: en als die er niet waren, konden ze in 't geheel niet gezien worden. Dus zowel de toekomstige als de verleden tijden zijn er.

14.19 Hoe de verleden en de toekomstige tijden tegenwoordig zijn.

Sta mij toe, Heere, verder te vragen, Gij, mijn Verwachting; moge mijn aandacht niet in verwarring geraken. Want indien de toekomst en het verleden zijn, wil ik weten, waar zij zijn. En indien ik daartoe nog niet in staat ben, zo weet ik toch, dat, waar zij ook zijn, ze daar niet toekomst of verleden zijn, maar tegenwoordig. Want indien de tijden ook daar toekomstig zouden zijn, dan zouden ze daar nog niet zijn en indien ze ook daar verleden zouden zijn, zouden ze daar niet meer zijn. Dus waar ze ook zijn en wat ze ook zijn, ze zijn uitsluitend tegenwoordig. Trouwens wanneer het verleden naar waarheid verhaald wordt, dan worden uit het geheugen te voorschijn gehaald niet de dingen zelf, die voorbijgegaan zijn, maar woorden, gevormd in overeenstemming met de voorstellingen van die dingen, die, terwijl ze voorbijgingen, door middel van de zinnen in de geest als het ware hun voetsporen hebben achtergelaten. Immers mijn jeugd, die niet meer is, ligt in het verleden, dat niet meer is; maar de voorstelling ervan beschouw ik, wanneer ik me haar te binnen roep en verhaal, in de tegenwoordige tijd, omdat ze nog in mijn geheugen is. Of het voorspellen van de toekomst een gelijke oorzaak heeft, zodat van de dingen, die nog niet zijn, reeds bestaande voorstellingen vooruit waargenomen worden, mijn God, ik belijd het, dat weet ik niet. Maar dit weet ik, dat wij vaak over onze toekomstige handelingen van tevoren nadenken en dat die overdenking tegenwoordig is, maar de handeling, over welke wij van tevoren nadenken, nog niet is, omdat ze toekomstig is; en wanneer we die aangevangen hebben, en begonnen zijn uit te voeren, wat we van tevoren overdachten, dan zal die handeling zijn, omdat ze dan niet toekomstig, maar tegenwoordig zal wezen.

Hoe het ook sta met dat verborgen vooruit waarnemen van de toekomst: slechts wat is, kan gezien worden. Maar wat reeds is, is niet toekomstig, maar tegenwoordig. Wanneer men dus zegt, dat de toekomst gezien wordt, worden niet die dingen, die nog niet zijn, dat wil zeggen die toekomstig zijn, gezien, maar wellicht hun oorzaken of tekenen, die reeds zijn: en zo zijn die voor hen, die ze zien, niet toekomstig maar reeds tegenwoordig en wordt uit hen de toekomst voorzegt naar de opvatting in de geest. En die opvattingen wederom

zijn reeds, en zij die, die voorzeggingen doen, zien deze reeds als tegenwoordig in zich. Laat de overvloedige aanwezigheid van dergelijke dingen mij een voorbeeld mogen verschaffen. Ik aanschouw de dageraad: ik voorspel, dat de zon zal opkomen. Wat ik aanschouw, is tegenwoordig, wat ik voorspel, toekomstig: niet de zon is toekomstig, want zij is reeds, maar haar opgang, want die is nog niet: maar toch, wanneer ik mij ook de opgang zelf niet in mijn geest voorstelde, zoals ik zo-even, nu ik dit zeg, deed, zou ik hem niet kunnen voorspellen. Maar noch die dageraad, die ik aan de hemel zie, is de zonsopgang, ofschoon hij daaraan voorafgaat, noch die voorstelling in mijn geest is het: en die beiden worden als tegenwoordig gezien, opdat die opgang, die nog toekomstig is, voorspeld worde. Het toekomstige is dus nog niet, en indien het nog niet is, is het niet, en indien het niet is, kan het in 't geheel niet gezien worden; maar het kan voorspeld worden uit het tegenwoordige, dat reeds is en gezien wordt.

14.20 Hij vraagt God, hoe Hij de profeten de toekomst leerde kennen.

U dan, o Bestuurder Uwer schepping, op welke wijze onderricht U de zielen aangaande de toekomst? Want U hebt Uw profeten onderricht. Op welke wijze onderricht U aangaande de toekomst iemand voor wie niets toekomstigs is? Of liever hoe doet U hem het tegenwoordige van het toekomstige kennen? Want wat niet is, kan in geen geval geleerd worden. Die wijze gaat mijn inzicht ver te boven; *zij is hoog, ik kan er niet bij* uit mijzelf, maar wel uit U, wanneer U het mij schenkt, Gij, het liefelijke licht van mij verborgen ogen.

14.21 Verleden en toekomst hebben geen ander bestaan dan als tegenwoordig in de herinnering of de verwachting.

Wat echter nu wel helder en duidelijk is, is dit, dat noch de toekomst, noch het verleden zijn, en dat men eigenlijk niet kan zeggen: er zijn drie tijden, de verleden, de tegenwoordige en de toekomstige, maar wellicht moest men eigenlijk zeggen: er zijn drie tijden, een tegenwoordige van het verleden, een tegenwoordige van het tegenwoordige en een tegenwoordige van het toekomstige. Want deze drie zijn in de ziel en elders zie ik ze niet, het tegenwoordige van het verleden namelijk de herinnering, het tegenwoordige van het tegenwoordige namelijk de aanschouwing, het tegenwoordige van het toekomstige namelijk de verwachting. Als we dit mogen zeggen, dan zie ik drie tijden en ik erken, het zijn er drie. Maar laat men ook zeggen: er zijn drie tijden, een verleden, een tegenwoordige en een toekomstige, zoals de gewoonte deze uitdrukkingen misbruikt; laat men het zeggen. Zie, ik bekommer mij er niet om en ik verzet mij er niet tegen en ik laak het niet, mits men maar begrijpt, wat men zegt, dat noch datgene, wat toekomstig is, nu is, noch datgene, wat verleden is. Want er zijn weinig dingen, die men in eigenlijke zin zegt, en meer, die men niet in eigenlijke zin zegt, maar men begrijpt, wat wij willen.

14.22 Hoe meten wij de tijd?

Ik heb dus kort te voren gezegd, dat wij de voorbijgaande tijden meten, zodat we kunnen zeggen, dat de een tijd het dubbele is van de anderen of de een even groot als de andere en zo verder wat we nog meer over de delen van de tijden kunnen zeggen door ze te meten. En daarom, zoals ik zei, meten wij de tijden, terwijl ze voorbijgaan, en indien iemand tot mij zou zeggen: "Hoe weet U dat?" zou ik antwoorden: "Ik weet dat, omdat wij meten, en omdat we niet kunnen meten, wat niet is, en het verleden of de toekomst niet is." Maar hoe meten wij de tegenwoordige tijd, daar die geen duur heeft? Hij wordt dus gemeten, terwijl hij voorbijgaat, maar wanneer hij voorbijgegaan is, wordt hij niet gemeten; want dan is er niets meer, dat gemeten zou kunnen worden. Maar vanwaar komt hij en waarlangs gaat hij en waarheen gaat hij voorbij, wanneer hij gemeten wordt? Vanwaar anders komt hij dan uit de toekomst? Waarlangs gaat hij anders dan door het tegenwoordige heen? Waarheen anders dan naar het verleden? Hij loopt dus van datgene, wat nog niet is, door datgene, wat duur mist, tot datgene, wat niet meer is. Maar wat meten wij anders dan tijd in een zekere tijdsruimte? Immers wij bedoelen met eenmaal en tweemaal en driemaal zo lang en dergelijke uitdrukkingen en met alles, wat wij op die manier van de tijd zeggen, niet anders dan tijdsruimten. In welke ruimte meten wij dan de voorbijgaande tijd? In de toekomst, vanwaar hij komt? Maar wat nog niet is, kunnen wij niet meten. Of in het tegenwoordige, waar hij doorheen gaat? Maar wat geen tijdsduur is, kunnen wij niet meten. Of in het verleden, waar hij heengaat? Maar wat niet meer is, kunnen wij niet meten.

14.23 Hij vraagt de oplossing van dit raadsel aan God.

Mijn geest brandt van verlangen om dit buitengewoon ingewikkeld raadsel te leren doorzien. Houd niet, Heere mijn God, goede Vader, in de naam van Christus smee ik het U, houd niet voor mijn verlangen gesloten deze zaak, die voor ons zoiets gewoons is en toch zo verborgen, maar moge mijn geest er in doordringen en moge zij helder worden onder de verlichting Uwer barmhartigheid, o Heere. Wie zal ik over deze dingen ondervragen? En aan wie zal ik met meer vrucht mijn onkunde belijden dan aan U, voor wie mijn ijverige onderzoekingen, die zich vol krachtig vuur op Uw Schrift richten, niet tot last zijn? Geef mij, wat ik liefheb: want ik heb lief, en U schonk mij dat. Geef het mij, Vader, die waarlijk *weet Uw kinderen goede gaven te geven*; geef het mij, daar ik op mij genomen heb het te verstaan en het is moeite in mijn ogen, totdat U het voor mij opent. In de naam van Christus smee ik U, in de naam van die Heilige van de heiligen, dat niemand mij daarbij hinderlijk zij. *Ik heb geloofd, daarom spreek ik*. Dit is mijn verwachting; naar haar leef ik, *om de liefelijkheid van de Heer te aanschouwen*. Zie, U hebt van oudsher mijn dagen gesteld, en zij gaan voorbij, maar hoe, weet ik niet. En wij spreken van tijd en tijd, tijden en tijden: "Hoe lang heeft hij daarover gesproken," "hoe lang heeft hij daarover gedaan" en: "in hoe lange tijd heb ik dat niet gezien," en: "deze lettergreep heeft

tweemaal zo lange tijdsduur als die korte." Dit zeggen wij en wij hoorden zo spreken en men begrijpt ons en wij begrijpen het. Die uitdrukkingen zijn zonneklaar en algemeen in gebruik, maar aan de anderen kant zijn ze geheel duister en is het ontdekken ervan nieuw.

14.24 Wat is de tijd?

Ik heb een geleerd man horen zeggen, dat de beweging van zon, maan en sterren de tijd zouden zijn, en ik heb het niet toegestemd. Want waarom zouden dan niet veeleer de bewegingen van alle lichamen de tijd zijn? Of zou, wanneer de lichten van de hemel zouden ophouden te bewegen en de schijf van de pottenbakker dan bewogen werd, er geen tijd zijn, waarnaar we die omwentelingen konden afmeten, zodat we konden zeggen, of dat ze in gelijke tijden plaats vonden of, wanneer de schijf nu eens langzamer, dan weer sneller bewogen werd, dat de omwentelingen nu eens langere tijd nodig hadden, dan weer kortere? Of wanneer we dan dit zeiden, zouden wij dan ook niet in de tijd spreken of zouden niet in onze woorden sommige lettergrepen lang en andere kort zijn alleen daardoor dat de eersten gedurende langere tijd hoorbaar waren en de laatste gedurende kortere? O God, schenk de mensen, dat zij in het kleine mogen zien de begrippen, die kleine en grote dingen gemeen hebben. De sterren en de lichten van de hemel *zijn tot tekenen en tot gezette tijden, en tot dagen en jaren*. Waarlijk, dat zijn zij; maar ik zou niet willen zeggen, dat de omloop van die kleine houten schijf een dag is; maar daarom zou die man nog niet kunnen zeggen, dat die omloop geen tijd is.

Ik begeer te weten de kracht en de aard van de tijd, waarnaar wij de bewegingen van de lichamen afmeten en bijvoorbeeld zeggen dat de een beweging tweemaal zo lang duurt als de andere, Want ik vraag, daar een dag genoemd wordt niet alleen de tijd, gedurende welke de zon boven de aarde is, waardoor de dag iets anders is dan de nacht, maar ook de tijdsduur, gedurende welke zij omloopt van het Oosten tot het Oosten, volgens welke wij zeggen: "zoveel dagen zijn verlopen" - want men spreekt van zoveel dagen, de nachten inbegrepen, en de tijdsduur van de nachten wordt niet afzonderlijk berekend - daar dus de dag volledig wordt door de beweging van de zon en haar omloop van het Oosten tot het Oosten, zo vraag ik, of de beweging zelf de dag is, of de tijdsruimte, die verloopt, of beiden. Want indien het eerste de dag was, dan zou het ook een dag zijn, wanneer de zon haar loop volbracht had in een even grote tijdsruimte als die van één uur. Was het tweede de dag, dan zou het dus geen dag zijn, indien van de een zonsopgang tot de anderen een zo korte tijd verliep, als die van één uur is, maar dan zou de zon vierentwintig maal moeten omlopen, om een dag te vullen. Als beiden een dag waren, dan zou dat geen dag genoemd worden, als de zon in de tijd van één uur haar gehele omwenteling volbracht en ook dat niet, wanneer de zon uitbleef en zoveel tijd voorbijging, als waarin de zon haar gehele omloop van morgen tot morgen pleegt te voltooien. Ik wil dan ook nu niet vragen, wat dat is, dat men een dag noemt,

maar wat de tijd is, waarmee wij de omloop van de zon afmeten en dan zouden zeggen, dat hij in de helft van de tijd minder is volbracht dan gewoonlijk, wanneer hij in zo grote tijdsruimte volbracht was, als waarin twaalf uren volbracht worden en, wanneer we beide tijdsruimten vergeleken, zouden we de een enkelvoudig en de andere het dubbele noemen, ook indien de zon nu eens in die enkelvoudige, dan weer in die dubbelen tijd van het Oosten tot het Oosten haar omloop zou volbrengen. Niemand zegge mij dus, dat de bewegingen van de hemellichamen tijden zijn, want ook toen de zon op iemands wens was blijven stilstaan, om een zegerijk gevecht te voltooien, bleef de zon staan, maar de tijd ging voort. Immers in de tijdsruimte, die voor dat gevecht voldoende was, is het geleverd en voltooid. Ik zie dus, dat de tijd een zekere uitgestrektheid is. Maar zie ik het? Of meen ik het te zien? U zult het mij tonen, o Licht, o Waarheid.

14.25 De tijd is niet de beweging van een lichaam.

Beveelt Gij, dat ik het eens moet zijn met iemand, die zegt, dat de tijd de beweging van een lichaam is? Neen. Want ik hoor, dat ieder lichaam zich slechts beweegt in de tijd: zo zegt Gij. Maar dat de beweging van het lichaam zelf tijd is, hoor ik niet: U zegt dat niet. Want wanneer een lichaam zich beweegt, meet ik met de tijd, hoelang het zich beweegt, van het ogenblik af, waarop het begint te bewegen, totdat het ophoudt. En indien ik niet gezien heb, wanneer het begon, en het doorgaat met bewegen, zodat ik niet zie, wanneer het ophoudt, ben ik niet in staat te meten, dan alleen van het ogenblik af, waarop ik begin te zien, totdat ik daarmee ophoud. En wanneer ik het lang zie, dan vermeld ik alleen, dat het een lange tijd is, maar niet hoe lang hij is; want wanneer wij erbij zeggen hoe lang, dan zeggen wij dat bij vergelijking, bijvoorbeeld: „dit is even lang als dat" of "dit is tweemaal dat" en andere dergelijke uitdrukkingen. Maar als wij de plaats hebben kunnen aangeven, vanwaar het lichaam, dat zich beweegt, komt en die, waar het heen gaat, of zijn delen, als het als in een draaibank om zijn as zich beweegt, dan kunnen wij zeggen, hoe groot de tijdsruimte is, waarin de beweging van het lichaam of van zijn deel van de een plaats naar de andere heeft plaats gevonden. Daar dus de beweging van een lichaam iets anders is dan datgene, waarmee wij afmeten, hoe lang ze duurt, wie zou dan niet inzien, welk van deze beiden men het liefst tijd zou kunnen noemen? Want indien ook een lichaam afwisselend nu eens zich beweegt, dan weer stil staat, meten wij niet alleen zijn beweging, maar ook zijn stilstand met de tijd en wij zeggen: „het heeft zolang stilgestaan, als het zich bewogen heeft," of: "het heeft tweemaal of driemaal zo lang stilgestaan, als het zich bewogen heeft," en zo verder al wat onze meting hetzij nauwkeurig heeft bepaald hetzij, zoals men dat uitdrukt, in 't ruwe geschat heeft. De tijd is dus niet de beweging van een lichaam.

14.26 Hij smeekt God zijn duisternis op te klaren.

En ik belijd U, Heere, dat ik nog niet weet, wat de tijd is, en wederom belijd ik U, Heere, dat ik weet, dat ik dit in de tijd zeg, en dat ik reeds lang spreek over de tijd en dat dit „lang” zelf slechts lang is in tijdsduur. Hoe weet ik dit dan, daar ik niet weet, wat de tijd is? Of weet ik wellicht niet, hoe ik moet zeggen, wat ik weet? Wee mij, dat ik niet eens weet, wat ik niet weet! Zie, mijn God, voor Uw aanschijn betuig ik, dat ik niet lieg: zoals ik spreek, zo is mijn hart. U *doet mijn lamp lichten, Heere, mijn God, U doet mijn duisternis opklaren.*

14.27 Hoe meten wij de tijd? Hij vermoedt, dat wij dit doen in de geest.

Belijdt mijn ziel U niet in waarachtige belijdenis, dat ik de tijden meet? Ja, Heere mijn God, ik meet, maar wat ik meet, weet ik niet. Ik meet de beweging van een lichaam met de tijd. Meet ik evenzo niet de tijd zelf? Zou ik werkelijk de beweging van een lichaam meten, hoe lang die duurt en in hoe langen tijd het van hier naar daar gaat, als ik niet de tijd mat, waarin het zich beweegt? Waarnaar meet ik dan de tijd zelf? Meten we soms met een kortere tijd de langere, zoals met de lengte van een el de lengte van een balk? Want zo schijnen we met de lengte van een korte lettergreep de lengte van een lange lettergreep te meten en die het dubbele te noemen. Zo meten wij de lengte van gedichten met de lengte van versregels en de lengte van versregels met de lengte van versvoeten en de lengte van versvoeten met de lengte van lettergrepen en de lengte van lange met die van korte lettergrepen, niet op het papier - want dan zouden we plaatsen meten, geen tijden - maar wanneer de woorden onder het uitspreken voorbijgaan, en wij zeggen: "Het gedicht is lang, want het is samengesteld uit zoveel versregels; die versregels zijn lang, want ze bestaan uit zoveel voeten; die voeten zijn lang, want ze strekken zich over zoveel lettergrepen uit; die lettergreep is lang, want zij is het dubbele van een korte." Maar ook zo niet verkrijgt men een vaste maat voor de tijd, daar het gebeuren kan, dat een korter vers gedurende langere tijd weerklinkt, wanneer het enigszins gerekt wordt uitgesproken, dan een langer vers, als het enigszins vlug wordt uitgesproken. Zo is het met een gedicht, zo met een voet, zo ook met een lettergreep. Daarom komt het mij voor, dat de tijd niets anders is dan een uitgebreidheid: maar waarvan, weet ik niet, en het zou mij verwonderen, als het niet was van de geest zelf. Want wat meet ik, bid ik U, mijn God, wanneer ik zeg of onbepaald: "deze tijd is langer dan die," of ook bepaald: „deze is het dubbele van die?" Ik meet de tijd, dat weet ik; maar ik meet niet de toekomst, want die is nog niet, ik meet niet het tegenwoordige, want dat strekt zich over geen tijdsduur uit, ik meet niet het verleden, want dat is niet meer. Wat meet ik dan? Soms de voorbijgaande tijd, niet de voorbijgegane? Want zo had ik gezegd.

14.28 Hoe wij de tijd meten, die in onze geest is.

Volhard, mijn geest en span sterk Uw aandacht: God is onze Helper; *Hij heeft ons gemaakt, en niet wij.* Span uw aandacht, nu de waarheid aanlicht. Zie, stel u

voor, dat het stemgeluid van een lichaam begint te klinken en klinkt en nog klinkt en zie, ophoudt, en dan is er stilte, en dat stemgeluid is voorbijgegaan en er is geen stemgeluid meer. Het was toekomstig, voordat het klonk, en kon niet gemeten worden, omdat het nog niet was, en nu kan het niet, omdat het niet meer is. Toen kon het dus gemeten worden, toen het klonk; want toen was het er, zodat het gemeten kon worden. Maar ook toen stond het niet stil; want het ging en ging voorbij. Of kon het daarom eerder gemeten worden? Want terwijl het voorbijging, strekte het zich over een zekeren tijdsduur uit, waardoor het gemeten kon worden, want het tegenwoordige heeft geen duur. Als het dus toen mogelijk was, zie, stel u dan voor, dat een ander stemgeluid begint te klinken en nog klinkt onafgebroken, zonder een enkele maal op te houden: laat ons dat meten, terwijl het klinkt; want wanneer het ophoudt te klinken, is het reeds voorbij en is niet, zodat we het zouden kunnen meten. Laat ons het nu meten en zeggen, hoe groot het is. Maar het klinkt nog en kan slechts gemeten worden van zijn begin af, toen het begon te klinken, tot zijn einde, als het ophoudt. Immers wij meten juist de tijdsruimte, die ligt tussen een begin en een einde. En daarom kan het stemgeluid, dat nog niet geëindigd is, niet gemeten worden, zodat men kan zeggen, hoe lang of hoe kort het is, en het kan ook niet gelijk genoemd worden aan een ander of even groot als een ander of het dubbele ervan of iets anders. Maar wanneer het geëindigd zal zijn, zal het niet meer zijn. Op welke wijze zal het dan gemeten kunnen worden? En toch meten wij tijden, maar niet die, welke nog niet zijn, noch die, welke niet meer zijn, noch die, welke zich over geen duur uitstrekken, noch die, welke geen grenzen hebben. Dus wij meten noch toekomstige, noch verleden, noch tegenwoordige, noch voorbijgaande tijden en toch meten wij de tijden.

"O God, U Schepper van 't heelal": deze versregel van acht lettergrepen bestaat uit afwisselend korte en lange lettergrepen: vier zijn er dus kort, de eerste, de derde, de vijfde en de zevende, en die zijn enkelvoudig in verhouding tot de vier lange, de tweede, de vierde, de zesde en de achtste. Deze laatste hebben ieder de dubbelde tijdsduur van ieder van de vier eersten; ik spreek ze uit en herhaal ze, en zo is het, voor zover duidelijke zintuiglijke waarneming ons kan leren. Voorzover de zintuiglijke waarneming duidelijk is, meet ik een lange lettergreep met een korte en ik neem waar, dat zij tweemaal zo lang is. Maar wanneer de een na de andere klinkt, als de eerste kort, de tweede lang is, hoe zal ik dan de korte vasthouden en hoe zal ik haar bij het meten langs de lange passen, zodat ik bevind, dat deze tweemaal zo lang is, daar de lange niet begint te klinken, indien niet de korte opgehouden heeft? En de lange zelf meet ik toch niet, terwijl ze tegenwoordig is, daar ik ze slechts meet, wanneer ze beëindigd is? Want haar beëindiging betekent voorbijgegaan zijn. Wat is er dan, dat ik meet? Waar is de korte, waarmee ik meet? Waar is de lange, die ik meet? Beiden hebben geklonken, zijn vervlogen, voorbijgegaan, zijn niet meer: en toch meet ik en vol vertrouwen antwoord ik, dat, voorzover men op een geoefend zintuig kan vertrouwen, de ééne enkelvoudig is en de andere het dubbele, namelijk in

tijdsduur. En dat kan ik niet, dan omdat zij voorbijgegaan en geëindigd zijn. Dus meet ik niet de lettergrepen zelf, die niet meer zijn, maar ik meet iets in mijn geheugen, dat daarin vastgehecht blijft.

In u, mijn geest, meet ik de tijden. Breng mij niet, dat wil zeggen: breng uzelf niet in verwarring door de scharen uwer indrukken. In u, zeg ik, meet ik de tijden. De indruk, die de dingen tijdens hun voorbijgaan op u maken en die, wanneer zij voorbijgegaan zijn, blijft, die meet ik als tegenwoordig en niet de dingen, die voorbijgegaan zijn, zodat hij ontstond; die indruk meet ik, wanneer ik de tijden meet. Dus of die is de tijd, of het is niet de tijd wat ik meet. Verder, wanneer wij de stilte meten en zeggen, dat die stilte even lang geduurd heeft als dat stemgeluid, strekken wij dan onze gedachte niet uit naar de afmeting van het stemgeluid, alsof dat klonk, opdat wij omtrent de tussenpozen van het zwijgen iets in tijdsruimte kunnen vermelden? Want ook wanneer de stem en de mond zwijgen, doorlopen wij in de gedachte gedichten en versregels en ieder spreken en elke mogelijke duur van bewegingen, en van de tijdsruimten, hoe die zich onderling verhouden, maken wij op geen andere wijze melding, dan wij zouden doen, wanneer het dingen betrof, die werkelijk klonken. Wanneer iemand een enigszins gerekt stemgeluid wil doen horen en in zijn gedachte vooruit heeft vastgesteld, hoe lang dat zal zijn, dan heeft hij zonder twijfel in stilte de tijdsduur bij zichzelf nagegaan en terwijl hij die aan zijn geheugen toevertrouwt, begint hij dat geluid te doen horen, dat klinkt, totdat het het vastgestelde eindpunt bereikt: of liever gezegd, het heeft geklonken en zal klinken; want het deel, dat reeds volbracht is, heeft immers reeds geklonken, en wat overblijft, zal nog klinken en zo wordt het voltooid, terwijl de tegenwoordige aandacht het toekomstige overbrengt naar het verleden, zo dat door het afnemen van het toekomstige het verleden aangroeit, totdat het toekomstige is opgebruikt en het geheel in het verleden is overgegaan.

14.29 Met de geest meten wij de tijd.

Maar hoe wordt het toekomstige verminderd of opgebruikt, dat nog niet is, of hoe groeit het verleden aan, dat niet meer is, behalve daardoor, dat in de geest, die dat bewerkstelligt, drie dingen aanwezig zijn? Want hij verwacht, merkt op en herinnert zich, zodat datgene, wat hij verwacht door datgene, wat hij opmerkt, overgaat tot datgene, wat hij zich herinnert. Wie loochent dan, dat het toekomstige nog niet is? Maar toch is reeds in de geest de verwachting van het toekomstige. En wie ontkent, dat het verleden niet meer is? Maar toch is nog in de geest de herinnering aan het verleden. En wie ontkent, dat de tegenwoordige tijd duur mist, omdat hij in een ondeelbaar ogenblik voorbijgaat? Maar toch heeft de opmerkzaamheid duur, door welke wat zijn zal heen gaat tot het niet meer zijn. Dus niet een toekomstige tijd is lang, want hij is in 't geheel niet; maar iets toekomstigs, dat lang is, is de verwachting van iets toekomstigs, als van iets, dat lang is; en ook niet een voorbijgegane tijd is lang, want hij is in 't geheel

niet; maar iets verledens, dat lang is, is de herinnering aan iets verledens als aan iets, dat lang is.

Ik wil een lied voordragen, dat ik ken: voordat ik begin, richt mijn verwachting zich op het geheel, maar wanneer ik begonnen ben, richt ook mijn herinnering zich op dat deel, dat ik van mijn verwachting heb afgenomen en in het verleden heb doen overgaan, en zo richt zich de gang van mijn handeling naar twee zijden: naar mijn herinnering wegens datgene, wat ik gezegd heb en naar mijn verwachting wegens datgene, wat ik zeggen zal: maar als tegenwoordig is aanwezig mijn opmerkzaamheid, waar datgene, wat toekomstig was, door heen wordt gevoerd, om verleden te worden. Hoe meer dat nu aldoor gebeurt, des te meer wordt mijn verwachting ingekort en mijn herinnering verlengd, totdat de verwachting geheel is opgebruikt, wanneer die gehele handeling beëindigd is en overgegaan in de herinnering. En wat met het gehele lied gebeurt, dat gebeurt ook met zijn afzonderlijke delen en met zijn afzonderlijke lettergrepen, en dat gebeurt ook met een langere handeling, waarvan wellicht dat lied maar een deel is, en ook met het gehele leven van de mensen, waarvan alle handelingen van de mens delen zijn, en ook met de gehele leeftijd van het mensdom, waarvan alle levens van de mensen delen zijn.

14.30 Hij bidt God, dat hij de veelheid van het tijdelijke leven moge vergeten en zich verheugen in Hem.

Maar daar Uw goedertierenheid beter is dan alle levens, zie, zo is mijn leven verdeeldheid en *Uw rechterhand heeft mij ondersteund* in mijn Heer, de Zoon van de mensen, de Middelaar tussen U, die Een bent, en ons, die velen zijn, in vele dingen en door vele dingen, opdat ik door Hem grijp, in *wie ik ook gegrepen ben*, en ik mijn vroegere verdeeldheid late varen en één ding navolg: *vergetende hetgeen achter is* en niet tot hetgeen toekomstig is en voorbijgaan zal, maar *tot hetgeen voor is, mij niet verdelend, maar uitstrekkend*, volg ik dat na, niet in verdeeldheid van geest, maar in uitsluitend daarop gerichte spanning, tot de palmtak van de roeping van Boven, om daar te horen de stem van Uw lof en Uw liefelijkheid te aanschouwen, die noch komt, noch voorbijgaat. Nu echter gaan mijn jaren heen in zuchten, en Gij, mijn Troost, mijn Heere en Vader, bent eeuwig; maar ik ben geraakt in de verdeeldheid van de tijden, wier orde ik niet ken, en door rusteloze wisselingen worden mijn gedachten, het binnenst ingewand van mij ziel, uiteengereten, totdat ik in U mijn eenheid vind, gezuiverd en gelouterd door het vuur Uwer liefde.

14.31 Hij komt terug op de tegenwerping van hen, die vragen: "Wat deed God vóór de schepping?"

En ik zal staan en bevestigd worden in U, in Uw waarheid, die mij zal vormen, en ik zal niet dulden de vragen van mensen, die in hun ziekte, welke hun tot straf is, naar meer dorsten, dan ze bevatten kunnen, en zeggen: "Wat deed God, vóórdat Hij de hemel en de aarde maakte?" of: "Hoe kwam Hij op de gedachte,

om iets te maken, hoewel Hij vroeger nooit iets gemaakt had?" Geef hun, Heere, dat zij wel bedenken, wat zij zeggen, en dat zij leren inzien, dat men niet kan spreken van "nooit," waar geen tijd is. Van wie men dus zegt, dat hij nooit iets gemaakt heeft, van die zegt men niets anders, dan dat hij op geen enkele tijd iets gemaakt heeft. Mogen zij dan zien, dat er geen tijd kan zijn zonder het geschapene en mogen zij ophouden zulke ijdele dingen te spreken. Mogen zij zich ook strekken *tot hetgeen voor is* en begrijpen, dat Gij, de eeuwige Schepper van alle tijden, vóór alle tijden waart en dat geen tijden met U van eeuwigheid zijn, noch enig schepsel, ook al is er enig schepsel boven de tijden.

14.32 Hoe God kent en hoe het schepsel.

Heer, mijn God, welke is de diepte Uwer verborgen geheimenissen en hoever hebben de gevolgen van mij zonden mij daarvan verwijderd? Genees mijn ogen, en moge ik mij verblijden in Uw licht. Ongetwijfeld indien er een geest was, toegerust met zo grote wetenschap en kennis van de toekomst, aan wie al het verleden en toekomstige zo bekend was, als aan mij één zeer bekend lied, dan zou die geest buitengewoon bewonderenswaardig zijn en zou men zich over hem moeten verbazen in huivering, daar dan immers voor hem niet verborgen zou zijn, al wat geschied is en nog geschieden zal in alle eeuwen, evenals voor mij, wanneer ik dat lied zing, niet verborgen is, wat en hoeveel van het begin af voorbij is en wat en hoeveel nog tot het einde toe overblijft. Maar verre zij de gedachte, dat Gij, Schepper van het heelal, Schepper van zielen en lichamen, verre zij de gedachte, dat U op die wijze al het toekomstige en verleden zou kennen. Op veel en veel wonderlijker en verborgene wijze kent Gij. Immers niet zoals bij iemand, die iets bekends zingt of een bekend lied hoort, door de verwachting van de toekomstige woorden en door de herinnering aan de voorbijgegangene de aandoening wisselt en de waarneming zich naar twee richtingen uitstrekt, is het bij U het geval, bij U, die onveranderlijk eeuwig bent, dat wil zeggen waarlijk eeuwig, bij U, de Schepper van de geesten. Zoals U dus in de beginne de hemel en de aarde kende zonder afwisseling in Uw kennis, zo hebt U ook in de beginne de hemel en de aarde geschapen zonder verandering in Uw handelen. Wie het begrijpt, belijdt het U, en wie het niet begrijpt, belijdt het U. O, hoe verheven bent Gij, en de nederige van hart zijn Uw woning! Want *U richt de gebogen op*, en zij, wier hoogte U bent, vallen niet.

15 TWAALFDE BOEK

15.1 Inleiding

In dit boek gaat hij voort met de uitlegging van Gen. 1:1, 2. *Aan het slot brengt de mogelijkheid van verschil in uitlegging hem er toe enige beschouwingen te houden over de uitlegkunde.*

15.2 Hij voelt de moeilijkheden, die zich voordoen bij het Schriftonderzoek.

Veelszins kwelt zich, o Heere, mijn hart in deze nooddrift mijns levens, wanneer het getroffen wordt door de woorden Uwer Heilige Schrift, en daarom is meestal de armoede van het menselijk inzicht rijk aan woorden, omdat het zoeken meer spreekt dan het vinden, het streven langer van duur is dan het verkrijgen en de hand, die klopt, werkzamer is dan die ontvangt. Wij hebben de belofte: wie zal ze te niet doen? *Zo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn? Bidt en u zal gegeven worden; zoekt en U zult vinden; klopt en u zal opengedaan worden. Want een ieder, die bidt, die ontvangt; en die zoekt, die vindt; en die klopt, die zal opengedaan worden.* Dat zijn Uw beloften, en wie zou vrezen bedrogen te worden, wanneer de Waarheid belooft?

15.3 Wat betekent in Gen. 1:1 "Hemel"?

Aan Uw verhevenheid belijdt de nederigheid van mij tong, dat U de hemel en de aarde geschapen hebt, deze hemel, die ik zie, en de aarde, die ik betreed, uit welke ook deze aarde is, die ik omdraag. U hebt ze gemaakt. Maar waar is de hemel van de hemel, Heere, van welke wij hebben gehoord in het woord van de psalm: *"de hemel van de hemel is van de Heer; maar de aarde heeft Hij aan de mensen kinderen gegeven"*? Waar is de hemel, die wij niet zien en in verhouding tot wie alles, wat wij zien, aarde is? Want de hemel, die wij zien, is in zijn geheel lichamelijk, niet in zijn geheel overal aanwezig, en zo kreeg hij een schone gedaante in zijn uiterste delen; en onze aarde is zijn grondslag; maar vergeleken met die hemel van de hemel is ook de hemel van onze aarde, aarde. En deze beide grote lichamen kan men, zonder onjuist te spreken, aarde noemen in vergelijking met die anderen hemel, die ik niet ken, die van de Heer is en niet van de mensenkinderen.

15.4 De duisternis op de afgrond.

En voorzeker deze aarde was woest en leeg en een diepte van het afgrond, boven welke geen licht was, want zij had geen gedaante: en daarom liet U schrijven, dat duisternis was op de afgrond. Wat is dat anders dan afwezigheid van licht? Want waar zou het licht geweest zijn, als het er was, anders dan daarboven, schitterend en verlichtend? Waar dus het licht er nog niet was, wat betekende dan de aanwezigheid van de duisternis anders dan de afwezigheid van het licht? Boven de aarde was dus duisternis, omdat boven haar het licht

niet was, evenals stilte is, waar geen geluid is. En wat betekent de aanwezigheid aldaar van stilte anders dan de afwezigheid van geluid? Hebt U niet, Heere, mijn ziel geleerd, wat zij U belijdt? Hebt Gij, Heere, mij niet geleerd, dat, voordat U die vormloze stof vorm gaf en tooide, niet iets was, geen kleur, geen gedaante, geen lichaam, geen geest? Maar toch was er niet in 't geheel niets: er was een zekere ongevormde stof zonder enige gestalte.

15.5 De aarde woest en leeg.¹⁶

Hoe moest dat dan genoemd worden, opdat het ook hun, die enigszins traag van zinnen zijn, op een of andere wijze duidelijk zou worden, anders dan met een gebruikelijk woord? Wat nu kan men in alle delen van de wereld vinden, dat dichter staat bij een algehele ongevormde toestand dan aarde en afgrond? Want in overeenstemming met hun lagen trap zijn zij minder gevormd dan al de andere hoger staande schitterende en lichtende dingen. Waarom dus zou ik niet aannemen, dat de ongevormde toestand van de stof, die U zonder gestalte gemaakt had, om daaruit de aan vormen zo rijke wereld te maken, op zo geschikte wijze de mensen begrijpelijk gemaakt is, dat ze woeste en ledige aarde genoemd werd, zodat, wanneer de overdenking zich daarbij afvraagt, wat daarin tot de zintuiglijke waarneming spreekt, en tot zichzelf zegt: "de vorm is niet kenbaar door het verstand evenals het leven, en evenals de rechtvaardigheid, omdat hij het stoffelijke is van de lichamen; maar hij is ook niet waarneembaar door de zintuigen, omdat er in het woeste en ledige niets te zien en waar te nemen is," zodat, zeg ik, wanneer de menselijke overdenking dit tot zich zelf spreekt, zij poogt of door niet te weten inzicht te krijgen in die ongevormde toestand, of doordat zij inzicht krijgt, niets omtrent hem te weten?

15.6 Wat hij vroeger dacht over de vormloze stof, en wat hij er nu over denkt.

Wanneer ik echter, Heere, U alles belijd met mijn mond en mijn pen, wat U mij over die stof geleerd hebt, welke naam ik ook vroeger hoorde, maar niet begreep, en die ik onder voorlichting van mensen, die haar evenmin begrepen, mij dacht in de vorm van talloze, verschillende gedaanten, zodat ik dus niet haarzelf dacht - afschuwelijke en huiveringwekkende gedaanten spookten in wanorde door mijn geest, maar in ieder geval gedaanten en ik noemde vormloos, niet wat een vorm miste, maar wat een zodanige vorm had, dat, ware het zichtbaar geworden, mijn zintuigen zich er van zouden hebben afgewend als van iets ongewoons en van iets, dat niet voor hen paste, en dat mijn menselijke zwakheid er door in verwarring zou geraakt zijn; maar datgene, wat ik me dacht, was vormloos, niet doordat het elke vorm miste, maar het was vormloos in vergelijking met beter gevormde dingen; en het gezonde verstand ried mij aan, dat ik alles, wat nog aan een vorm deed denken, er geheel aan

¹⁶ Hier is verschil in de indeling van de hoofdstukken.

moest ontnemen, als ik mij iets geheel vormloos wilde denken, maar dat kon ik niet; want ik was eerder van oordeel, dat iets, dat van allen vorm ontbloot was, niet bestond, dan dat ik me iets dacht, dat gelegen was tussen het gevormde en het niets, iets dus, dat geen vorm had en toch niet niets was, vormloos en bijna niets; en van dat punt af hield mijn verstand op mijn geest te ondervragen, die vol was met de voorstellingen van gevormde lichamen en die deze naar goeddunken veranderde en wisselde, en op die lichamen richtte ik mijn aandacht en drong dieper door in hun veranderlijkheid, waardoor ze ophouden te zijn, wat ze waren en aanvangen te zijn, wat ze niet waren, en ik vermoedde, dat die overgang van de een gestalte in de andere plaats vond door middel van iets vormloos, en niet door iets, dat in 't geheel niets is: maar ik begeerde te weten, niet te vermoeden: - ook indien mijn stern en mijn schrijfstift alles aan U zouden belijden, wat U mij over dat vraagstuk hebt duidelijk gemaakt, wie van mij lezers zou in staat zijn, dat te vatten? Maar toch zal mijn hart niet ophouden U de eer te geven en de lofzang te zingen over datgene, wat het niet vermag te zeggen. Want de veranderlijkheid zelf van de veranderlijke dingen kan alle vormen bevatten, waarin de veranderlijke dingen veranderen. En wat is zij? Is zij geest? Of lichaam? Of de gestalte van een geest of lichaam? Indien men kon zeggen: "een niets, dat iets is" en "het is, maar is niet," dan zou ik haar zo noemen; en toch was dat niet nader aan te duiden reeds, zodat het de zichtbare en geordende gestalten kon bevatten, die wij kennen.

15.7 Hemel en aarde werden geschapen uit niets.

En vanwaar was dat niet nader aan te duiden anders dan van U, van wie alles is, voorzover het is? Maar des te verder is het van U verwijderd, naarmate het meer ongelijk is: maar niet in plaatselijke zin. En zo hebt Gij, Heere, die niet nu dit, dan dat, nu op deze, dan op die wijze bent, maar het Zijn zelf, en het Zijn zelf, heilig, heilig, heilig, Heere, almachtig God, zo hebt U in de Beginne, dat van U is, in Uw Wijsheid, die uit Uw wezen geboren is, iets gemaakt en wel uit niets. Want U hebt de hemel en de aarde gemaakt niet uit U: want dan zouden zij gelijk staan met Uw Eniggeboren en daardoor met U en op geen wijze zou het rechtmatig zijn, dat met U gelijk zou staan, wat niet uit U was. En iets anders buiten U was er niet, waaruit U ze had kunnen maken, o God, enige Drievuldigheid en drievoudige Eenheid: en daarom hebt Gij Uit niets de hemel en de aarde gemaakt, iets groots en iets kleins, daar U almachtig bent en goed tot het maken van alle goede dingen, een grote hemel en een kleine aarde. U waart en niets anders was er, waaruit U de hemel en de aarde maakt, twee dingen, het een dicht bij U en het andere dicht bij het niets, het een, waarboven U zou zijn, het andere waar beneden het niets zou wezen.

15.8 De hemel in Gen. 1:1 is de hemel van de hemelen en de aarde is de vormloze stof, waaruit het stoffelijk heelal gevormd werd.

Maar die hemel van de hemelen is Uw, o Heere; de aarde echter, die U van de mensen kinderen gegeven hebt om te zien en aan te raken, was niet zoals wij haar nu zien en aanraken. Want zij was woest en leeg, en zij was afgrond, waarboven geen licht was, of duisternis was boven de afgrond, dat is meer dan in de afgrond. Want ook de afgrond van de nu zichtbare wateren heeft in zijn diepten een licht, dat in overeenstemming is met zijn aard en dat op een of andere wijze waarneembaar is voor de vissen en het op zijn bodem kruipend gedierte: maar dat geheel was dicht bij het niets, omdat het nog geheel vormloos was; maar toch was er reeds iets, dat gevormd kon worden. Want Gij, Heere, hebt de wereld gemaakt uit vormloze stof, die Gij Uit het niets geschapen hebt tot iets, dat bijna niets was, om daaruit de grote dingen te maken, die wij mensenkinderen bewonderen. Want zeer bewonderenswaardig is dit, de lichamelijke hemel, het uitspansel tussen water en water, van dat U op de dag na de schepping van het licht zei: "Het worde," en zo werd het. En dat uitspansel noemde U hemel, maar de hemel van deze aarde en zee, die U op de derden dag maakte door een zichtbare gedaante te geven aan de vormloze stof, die U geschapen hebt vóór elke dag. Want U had ook een hemel geschapen vóór elke dag, maar dan de hemel van deze hemel, want in de beginne had U de hemel en de aarde geschapen. De aarde echter zelf, die U geschapen had, was vormloze stof, want ze was woest en leeg en duisternis was op de afgrond; en uit die woeste en ledige aarde, en uit die vormloosheid en uit dat bijna niets zou U dit alles maken, waaruit deze veranderlijke wereld bestaat zonder dat zij in eigenlijke zin bestaat, de wereld, waarin juist de veranderlijkheid zichtbaar is, waarin de tijden kunnen waargenomen en geteld worden; want door de veranderingen van de dingen ontstaan de tijden, doordat de gestalten veranderen en zich wijzigen, wier stof de bovengenoemde woeste aarde is.

15.9 Bij het begin van de schepping wordt geen melding gemaakt van tijd, omdat die nog niet was.

En daarom zwijgt de Geest, de leermeester van Uw dienaar, wanneer Hij vermeldt, dat U in de beginne de hemel en de aarde schiep, over tijden en spreekt niet van dagen. Immers gewis is de hemel van de hemelen, die U in de beginne geschapen hebt, een bovenzinnelijk schepsel; en hoewel hij geenszins met U, de Drie-eenheid, van eeuwigheid is, heeft hij toch deel aan Uw eeuwigheid en houdt door de liefelijkheid Uwer zalige aanschouwing in hoge mate zijn veranderlijkheid in toom, en doordat hij zonder enige val, sinds zijn schepping, U aanhangt, gaat hij boven alle verandering van tijdswisseling uit. Maar ook die vormloosheid, de woeste en ledige aarde, is niet in dagen geteld. Want waar geen gestalte, geen orde is, daar komt niets en gaat niets voorbij, en waar dat niet geschiedt, zijn immers geen dagen en is geen wisseling van tijdsruimten.

15.10 Hij bidt om het licht van de waarheid.

O Waarheid, licht mijns harten, laat niet mijn duisternis tot mij spreken. Daartoe verviel ik en werd verduisterd, maar ook vandaar, ook vandaar kreeg ik U lief. Ik dwaalde, maar werd mij Uwer indachtig. Ik hoorde Uw stem achter mij, die zei, dat ik terug moest keren, en ternauwernood hoorde ik haar wegens het gedruis van de strijdlustige. En zie, nu keer ik terug, verhit en hijgend, tot Uw bron. Niemand weerhoudt mij: moge ik uit deze drinken en leven. Moge ik niet zelf mijn leven zijn: slecht leefde ik uit mijzelf, ik was mijzelf de dood: in U herleef ik. Spreek U tot mij, voer U tot mij het woord. Ik geloofde Uw Schriften, maar hun woorden zijn zeer diepzinnig.

15.11 Hij ontwikkelt de gedachte van het negende hoofdstuk.

Reeds zei U tot mij, o Heere, met krachtige stem in het oor van mijn geest, dat U eeuwig bent, Gij, *die alleen onsterfelijkheid* hebt, daar U niet door gestalte of beweging verandert en Uw wil niet wisselt met de tijd; want een wil, die nu eens zo dan weer zo is, is niet onsterfelijk. Dit is voor Uw aanschijn mij duidelijk en moge het mij nog meer en meer duidelijk worden, bid ik U, en moge ik bij deze openbaring deemoedig verblijven onder Uw vleugelen. Eveneens zei U tot mij, o Heere, met krachtige stem in het oor van mijn geest, dat U alle wezens en zelfstandigheden, die niet zijn, wat U bent en die toch zijn, gemaakt hebt: dat alleen is niet van U, wat niet is, en ook de beweging van de wil van U, die bent, weg tot datgene wat minder is, omdat zo'n beweging misdrijf en zonde is; en dat niemand zonde U schaadt of de orde Uwer heerschappij verstoort, hetzij in het hoge, hetzij in het lage. Dit is voor Uw aanschijn mij duidelijk en moge het mij nog meer en meer duidelijk worden, bid ik U, en moge ik bij deze openbaring deemoedig verblijven onder Uw vleugelen.

Eveneens zei U tot mij met krachtige stem in het oor van mijn geest, dat ook dat schepsel niet met U van eeuwigheid is, welks genieting U alleen bent, en dat in onafgebroken reinheid U genietend nergens en nimmer zijn veranderlijkheid openbaart, en dat, daar Gij, aan wie het zich met zijn gehele neiging vasthoudt, steeds voor hem tegenwoordig bent, en het niets toekomstigs te verwachten heeft noch zich iets te herinneren, dat in het verleden overgaat, aan geen wisseling onderhevig is, noch zijn aandacht in verschillende tijdsrichtingen verdeelt. Gelukzalig zo'n schepsel, als het er is, gelukzalig doordat het in Uw zaligheid verkeert en U altijd in hem woont en hem verlicht! En ik vind niets, wat naar mijn mening eerder de hemel van de hemelen, die van de Heer is, genoemd moet worden dan Uw huis, dat Uw genieting aanschouwt, zonder dat het de zonde kent van naar iets anders af te kijken, een reine geest door innige eendracht één, steunend op de vrede van de heilige geesten, die de burgers zijn van Uw staat in de hemelen boven deze zienlijke hemel.

Hieruit moge de ziel, wier vreemdelingschap lang duurt, inzien, indien ze reeds dorst naar U, indien haar *tranen* haar reeds zijn *tot spijs, omdat zij de gehele dag tot haar zeggen: "Waar is uw God?"*, indien zij reeds één ding van U begeert en dat zoekt, *dat ze al de dagen van haar leven moge wonen in Uw huis* - en wat is haar leven anders dan Gij? en wat zijn Uw dagen anders dan Uw eeuwigheid evenals Uw jaren, die niet geëindigd worden, omdat U dezelfde bent? - hieruit dan moge de ziel, die dat vermag, inzien, hoe ver boven alle tijden U eeuwig bent, wanneer Uw huis, dat niet in vreemdelingschap verkeerd heeft, hoewel het niet met U van eeuwigheid is, toch door de onderbroken en onverzwakte gemeenschap met U geen enkele wisseling van de tijden ondergaat. Dit is voor Uw aanschijn mij duidelijk, en moge het mij nog meer en meer duidelijk worden, bid ik U, en moge ik bij deze openbaring deemoedig verblijven onder Uw vleugelen.

Zie, ik weet niet, wat er vormloos is in die veranderingen van de uiterste en laagste dingen, en wie zal het mij zeggen behalve hij, die door de ijdelheid zijns harten dwaalt en ronddooft met zijn waanvoorstellingen; wie anders dan zo iemand zal mij zeggen, dat, na de vermindering en de verdwijning van iedere gestalte, wanneer alleen de vormloosheid overblijft, door welke een ding veranderde en overging van gestalte tot gestalte, deze vormloosheid de wisselingen van de tijden kan veroorzaken? Immers dat kan zij in 't geheel niet, want zonder de verscheidenheid van de bewegingen is er geen tijd: en geen verscheidenheid is, waar geen gestalte is.

15.12 Vervolg.

En wanneer ik dit alles overweeg, mijn God, voorzover U mij dat schenkt, voorzover U mij opwekt om te kloppen en voorzover U mij op mijn kloppen opendoet, dan bevind ik, dat er twee dingen zijn, die U tijdloos hebt gemaakt, hoewel geen van beiden met U van eeuwigheid is: het een, dat zo geformeerd is, dat het zonder enige verzwakking van de beschouwing, zonder enige onderbreking, door verandering veroorzaakt, daar het, hoewel veranderlijk, toch niet verandert, Uw eeuwigheid en onveranderlijkheid geniet; het andere, dat zo vormloos was, dat het in de onmogelijkheid verkeerde om van de een vorm tot de anderen, hetzij een vorm van beweging of van rust, over te gaan, zodat het daardoor aan tijd onderworpen werd. Maar U liet dit niet in zijn vormloosheid blijven, daar U vóór alle dagen, in de beginne de hemel en de aarde schiep, de beide dingen, waarover ik spreek. De aarde nu was woest en leeg en duisternis was op de afgrond. Met die woorden wordt de vormloosheid aangeduid, opdat deze gedachte langzamerhand hen in beslag neemt, die zich een algehele gedaanteloosheid, die evenwel niet overgaat in het niets, niet kunnen denken, uit welke zou ontstaan een tweede hemel en een zichtbare en wél geordende aarde en helder water en zo verder alles, dat, naar wordt gemeld, bij de schepping van deze wereld gemaakt is en wel op de scheppingsdagen, want dat

alles is zodanig, dat het onderworpen is aan de afwisseling van de tijden wegens de verordende veranderingen van bewegingen en vormen.

15.13 Vervolg. De hemel, van welke vers 6 en 8 spreken, is een andere dan die in vers 1 bedoeld wordt.

Dit intussen zie ik wel in, mijn God, wanneer ik Uw Schrift hoor zeggen: "in de beginne schiep God de hemel en de aarde: de aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond," en wanneer ik zie, dat ze niet vermeldt, op de hoeveelste dag U deze geschapen hebt, dan zie ik wel in, dat, omdat er sprake is van de hemel van de hemelen, de geestelijken hemel, waar kennis een volledig kennen betekent, niet ten dele, niet in een duistere rede, niet als door een spiegel, maar geheel, in openbaring, van aangezicht tot aangezicht, niet nu eens dit, dan weer dat, maar, zoals ik zei, een volledig kennen zonder enige wisseling van tijden; en omdat er sprake is van een woeste en ledige aarde zonder enige wisseling van tijden, waarin nu eens dit en dan weer dat pleegt te zijn, omdat, waar geen gestalte is, ook nergens gesproken kan worden van dit en dat: omdat er sprake is van deze twee, namelijk van het eerst gevormde en van het geheel vormloze, het een de hemel, maar dan de hemel van de hemelen, het andere de aarde, maar dan een woeste en ledige aarde, zo zie ik wel in, dat om deze twee Uw Schrift zonder vermelding van dagen zegt: "In de beginne schiep God de hemel en de aarde." Immers dadelijk voegde zij er aan toe, welke aarde zij bedoelde. En het feit, dat wordt gemeld, dat op de tweede dag het uitspansel geschapen en hemel genoemd werd, geeft duidelijk aan, van welke hemel er tevoren zonder vermelding van de dagen sprake was.

15.14 De diepte van de Schrift.

Wonderlijk is de diepte Uwer woorden, wier oppervlakte, die wij voor onze ogen zien, zie, de kleinen zachtjes leidt: maar wonderlijk is hun diepte, mijn God, wonderlijk hun diepte! Mij overkomt een huivering bij de poging haar te peilen, een huivering van eerbied en een siddering van liefde. Heftig haat ik haar vijanden! O, als U hen doodde met een tweesnijdend zwaard, en zij haar vijanden niet meer waren! Want zo wenste ik, dat zij zichzelf gedood werden, opdat zij U mochten leven. Maar zie, anderen, die het boek Genesis niet laken, maar prijzen, zeggen: "De Geest Gods, die door zijn knecht Mozes zo geschreven heeft, wilde niet, dat die woorden zo verstaan zouden worden, Hij wilde niet, dat ze verstaan zouden worden, zoals U zegt, maar anders, zoals wij zeggen." Hun antwoord ik, voor U als rechter, o God van ons allen, als volgt.

15.15 De juistheid van wat hij tot nog toe over dit alles gezegd heeft, kunnen zijn tegenstanders niet ontkennen.

Zou kunnen zeggen, dat onjuist is, wat de Waarheid mij met krachtige stem in het oor van mijn geest zegt over de ware eeuwigheid van de Schepper, dat Zijn Wezen geenszins verandert met de tijden, en dat zijn wil niet buiten Zijn Wezen

ligt? En dat Hij daarom niet nu eens dit, dan dat wil, maar eenmaal en tegelijkertijd en altijd alles wil, wat Hij wil, niet nog eens en nog eens en niet nu eens dit, dan weer dat, en dat Hij niet later wil, wat Hij eerst niet wilde of later niet wil, wat Hij eerst wilde; want zo'n wil is veranderlijk en niets veranderlijks is eeuwig; onze God echter is eeuwig.

Eveneens, wat de Waarheid zegt in het oor van mijn geest, dat de verwachting van de toekomstige dingen aanschouwing wordt, als ze gekomen zijn, en diezelfde aanschouwing herinnering wordt, wanneer ze voorbijgegaan zijn: verder dat iedere spanning van de aandacht, die zo wisselt, veranderlijk is, en niets veranderlijks is eeuwig: onze God echter is eeuwig. Dit voeg ik bij elkaar en verenig ik en ik bevind, dat mijn God, de eeuwige God, niet door een of anderen nieuwen wil de schepping geschapen heeft en dat zijn wetenschap niet aan iets voorbijgaands onderhevig is.

Wat zult U dan zeggen, gij, wedersprekers? Is dat soms onwaar? „Neen" zeggen zij. En dan verder: is het soms onwaar, dat elk wezen, dat gevormd is, of elke stof, die vormbaar is, slechts van Hem is, die in de hoogste graad goed is, omdat Hij in de hoogste graad is? "Ook dat ontkennen wij niet," zeggen zij. Wat dan? Ontkent U dan dit, dat er een hoogverheven schepsel is, dat in zo reine liefde de waren en waarlijk eeuwigen God aanhangt, dat het, ofschoon het niet met Hem van eeuwigheid is, toch niet tot enige verandering of wisseling van de tijden zich van Hem losmaakt en afvalt, maar in de waarachtige aanschouwing van Hem alleen rust vindt, daar Gij, o God, aan hem, die U bemint naar Uw bevel, U toont en hem genoeg bent, en hij daarom niet wijkt van U noch tot zichzelf? Dat is het huis Gods, niet aards en ook niet door enige hemelse stof lichamelijk, maar geestelijk en Uw eeuwigheid deelachtig, want het is zonder smet tot in eeuwigheid. Want U hebt het *bevestigd voor altoos in eeuwigheid*; U hebt het *een orde gegeven*, die het niet *zal overtreden*. En toch is het niet met U van eeuwigheid, want het is niet zonder aanvang: immers het is geschapen.

Want ofschoon wij geen tijd aantreffen vóór dat schepsel - immers vóór alle dingen is de wijsheid geschapen - en stellig is ook die wijsheid, o onze God, met U, haar Vader, niet geheel en al van eeuwigheid noch aan U gelijk en zij is niet die wijsheid, door welke alles geschapen is en niet het Begin, waarin U de hemel en de aarde geschapen hebt, maar gewis de wijsheid, die geschapen is, te weten een geestelijk wezen, dat een licht is door de aanschouwing van het Licht - want ook zij, hoewel geschapen, wordt wijsheid genoemd; maar even groot als het verschil is tussen een licht, dat verlicht en een licht, dat verlicht wordt, zo groot is ook het verschil tussen de wijsheid, die schept en die, welke geschapen is, evenals tussen de rechtvaardigheid, die rechtvaardigt en de rechtvaardigheid, die ontstaan is door rechtvaardig maken; want ook wij worden Uw rechtvaardigheid genoemd: immers een van Uw knechten zegt: *opdat wij zouden worden rechtvaardigheid Gods in Hem* - er is dus vóór alle dingen een wijsheid geschapen, die geschapen is, het redelijke en geestelijk bewustzijn van

Uw heilige stad, onze moeder, die boven is en vrij is en eeuwig in de hemelen (en welke hemelen zijn dat anders dan de hemelen van de hemelen, die U loven, want dat is de hemel van de hemelen, die van de Heer is?) - ofschoon wij dan geen tijd aantreffen vóór dat schepsel, omdat het, daar het 't eerst van alles geschapen is, ook aan de tijd voorafgaat, die zelf een schepsel is, zo is toch vóór dat schepsel de eeuwigheid van de Schepper zelf, door wie het gemaakt is en van wie het zijn begin nam, hoewel niet het begin in tijd, want de tijd was nog niet, maar toch het begin van zijn bestaan.

Het is dus zó van U, onze God, dat het iets geheel anders is dan Gij, en niet het Zijn zelf, ofschoon wij niet alleen niet vóór dat schepsel, maar ook in dat schepsel geen tijd vinden, omdat het in staat is altijd Uw aangezicht te aanschouwen en zich nooit daarvan afwendt; en daardoor is het aan geen verandering onderhevig. Maar toch heeft het de veranderlijkheid in zich en daarom zou het verduisteren en verkillen, indien het niet met een grote liefde U aanhing en daardoor als een voortdurende middagzon lichtte en gloeide uit U. O, lichtend en schitterend huis, ik heb uw schoonheid lief en de woonplaats van de eer van mijn Heer, die uw Maker en Bezitter is! Tot u zuchtte mijn vreemdelingschap, en ik zeg tot Hem, die u gemaakt heeft, dat Hij ook mij bezit in u, want ook mij heeft Hij gemaakt. *Ik heb gedwaald als een verloren schaap*, maar ik hoop, dat ik op de schouders van mijn Herder, uw Bouwheer, tot u teruggebracht worde.

Wat zegt U mij, wedersprekers, tot wie ik het woord richtte, die echter ook Mozes houdt voor een vroom dienaar Gods en zijn boeken voor de uitspraken van de Heilige Geest? Is niet dat huis Gods, hoewel niet met God van eeuwigheid, toch op zijn wijze eeuwig in de hemelen, waar U tevergeefs de afwisseling van de tijden zoekt, omdat U ze niet vindt? Want het gaat uit boven alle uitbreiding en onbestendige ruimte van tijd, daar het aan dat huis goed is altijd nabij God te wezen. "Ja" zeggen zij. En wat van die dingen, die mijn hart riep tot mijn God, toen het in zijn binnenste de stern van zijn lof hoorde, wat daarvan beweert U dan eigenlijk, dat onwaar is? Soms dat er een vormloze stof was, waarin door het ontbreken van vorm geen orde was? Maar waar geen orde was, kon geen wisseling van tijden zijn; en toch was dit, dat bijna niets was, voor zover het niet geheel niets was, gewis van Hem, van wie is, al wat is, dat, hoe dan ook, iets is. "Ook dit ontkennen wij niet," zeggen zij.

15.16 Hij wil niet te doen hebben met hen, die de Goddelijke Waarheid weerspreken.

Met hen immers wil ik spreken voor Uw aangezicht, mijn God, die toegeven, dat dit alles, wat Uw Waarheid in mijn binnenste, in mijn geest, niet verzwijgt, waar is. Want zij, die dit ontkennen, mogen schreeuwen, zoveel zij willen en zichzelf overschreeuwen: ik zal trachten hen te overtuigen, opdat zij rustig worden en aan Uw Woord de toegang tot zich verlenen. En als zij dat niet willen en mij

verjagen, dan smee ik U, mijn God, houd U niet stil van mij. Spreek U waarachtig in mijn hart; want U alleen spreekt zo; en laat mij hen naar buiten zenden om te blazen in het stof en stof te doen opdwarrelen in hun ogen en laat mij dan in mijn binnenkamer gaan en U liederen van liefde zingen en zuchten *met onuitsprekelijke zuchten* in mijn vreemdelingschap en mij herinneren Jeruzalem, terwijl ik mijn hart ophef tot die stad, Jeruzalem mijn vaderland, Jeruzalem mijn moeder, en U, die boven haar bent, haar Koning, Verlichter, Vader, Beschermmer, Bruidegom, haar reine en krachtige Lust, haar onwrikbare Vreugde en al haar onuitsprekelijk Goed, alles tegelijk, omdat U het enige hoogste en ware Goed bent: en moge ik mij niet afwenden, totdat U mijn gehele wezen tot de vrede van haar, de dierbare moeder, waar de eerstelingen van mijn geest zijn en vanwaar ik de zekerheid heb omtrent die dingen, verzamelt uit deze verstrooiing en misvorming en mij vormt en versterkt tot in eeuwigheid, o mijn God, mijn Ontferming. Met hen echter, die dit alles, wat waar is, niet voor onwaar houden en Uw door de heiligen Mozes geschreven Heilige Schrift eren en met ons aan haar het hoogste gezag toekennen, maar ons toch in enig opzicht weerspreken, redeneer ik als volgt. Wees Gij, o onze God, rechter tussen mijn belijdenissen en hun tegenspraak.

15.17 Onder de woorden

Want zij zeggen: "Ofschoon dit waar is, had Mozes toch niet het oog op deze twee, toen hij onder openbaring van de Geest zei: In de beginne schiep God de hemel en de aarde. Met de naam "hemel" duidde hij niet aan dat geestelijke of bovenzinnelijke schepsel, dat steeds Gods aangezicht aanschouwt, en met de naam "aarde" niet de vormloze stof." Wat dan? "Wat wij zeggen," zo spreken zij, "dat heeft de man bedoeld, en dat heeft hij met die woorden uitgedrukt." Wat is dat dan? "Met de naam "hemel en aarde"," zeggen zij, "heeft hij de gehele zichtbare wereld eerst in haar geheel en in 't kort willen aanduiden, om later het geheel als het ware lid voor lid met vermelding van de dagen afzonderlijk te verhalen, wat de Heilige Geest behaagde op deze wijze mede te delen. Want het onkundige en vleselijke volk, tot dat hij sprak, bestond uit mensen van die aard, dat hij oordeelde, dat van de werken Gods hun slechts de zichtbare moesten worden kenbaar gemaakt." Dat echter onder de woeste en ledige aarde en de afgrond, waarboven duisternis was, waaruit, zoals in het vervolg wordt aangetoond, in de genoemde dagen al het zichtbare, dat een ieder bekend is, gemaakt en geordend is, niet onpassend de vormloze stof kan worden verstaan, dat stemmen zij toe.

En als nu een ander eens zei, dat diezelfde vormloosheid en ordeloosheid van de stof eerst met de naam "hemel en aarde" is aangeduid, omdat daaruit de zichtbare wereld met alle wezens, die in haar zeer duidelijk aan de dag treden, die vaak met de naam "hemel en aarde" pleegt te worden aangegeven, gemaakt en voltooid is? En als nu weer een ander eens zei, dat de onzichtbare en zichtbare natuur niet onpassend hemel en aarde genoemd wordt en daardoor

de gehele schepping, die God in zijn Wijsheid, dat is in het Begin, gemaakt heeft, in deze twee woorden begrepen wordt; maar dat, aangezien alles niet uit het Wezen Gods zelf, maar uit niets gemaakt is, daar het niet dat is, wat God is, en er in alles een zekere veranderlijkheid is, - hetzij iets blijvend is, zoals het eeuwige huis Gods, hetzij iets verandert, zoals de ziel en het lichaam van de mens-, de gemeenschappelijke nog vormloze maar althans vormbare stof van al het onzichtbare en zichtbare, waaruit de hemel en de aarde, dat is de onzichtbare en de zichtbare schepping en dan beiden reeds gevormd, zouden ontstaan, met deze woorden aangeduid worden: "de woeste en ledige aarde" en "duisternis op de afgrond"; met deze onderscheiding, dat onder de woeste en ledige aarde verstaan wordt de lichamelijke stof, voordat ze de hoedanigheid "vorm" kreeg, en onder de duisternis op de afgrond de geestelijke stof vóór de inperking van de als het ware voortgaande ongetemdheid en vóór de verlichting door de Wijsheid?

Men zou ook nog kunnen zeggen, indien iemand anders dat wilde doen, dat, wanneer men leest: "In de beginne schiep God de hemel en de aarde" met de woorden "hemel en aarde" niet reeds voltooide en gevormde onzichtbare en zichtbare wezens worden aangeduid, maar dat het nog vormloze begin van de dingen, de tot vormen en scheppen geschikte stof, met deze woorden genoemd wordt, omdat in deze stof reeds, in ongeordende toestand en nog niet onderscheiden door hoedanigheid en vorm, aanwezig waren de dingen, die nu, gescheiden naar hun orde, hemel en aarde genoemd worden, de een, een geestelijke, de andere een lichamelijke schepping.

15.18 Hij wil niet met woorden strijden.

Na dat alles gehoord en overwogen te hebben, wil ik niet met woorden strijden; want dat is *tot geen ding nut dan tot verkering van de toehoorders*. Maar tot opbouw is de wet goed, zo iemand die wettelijk gebruikt, want haar *einde is liefde uit een rein hart en uit een goed geweten en uit een ongeveinsd geloof*; en onze Meester weet, aan welke twee geboden Hij de gehele wet en de profeten heeft gehangen. En wanneer ik die vurig belijd, mijn God, Licht van mij ogen in het verborgene, wat nood dan, wanneer onder deze woorden verschillende dingen kunnen verstaan worden, die toch waar zijn? Wat nood dan, zeg ik, wanneer ik een andere mening heb, dan een ander meent, dat de mening van de schrijver geweest is? Want wij allen, die het lezen, doen ons best dat na te speuren en te begrijpen, wat hij wilde, wiens woorden wij lezen, en wanneer wij geloven, dat hij de waarheid zegt, dan durven wij niet te menen, dat hij iets heeft gezegd, waarvan wij weten of menen, dat het onwaar is. Wanneer dus ieder er naar streeft aangaande het in de Heilige Schrift vermelde hetzelfde gevoel te hebben als de schrijver, wat kwaad kan het dan, indien iemand een gevoel heeft, waarvan Gij, Licht van alle waarachtige geesten, toont, dat het waar is, ook al is het niet het gevoel van hem, wiens woorden hij leest, wanneer ook diens gevoel waar is, al is het dan niet hetzelfde als dat van de lezer?

15.19 Hij somt op, wat waar is in de boven vermelde uitleggingen.

Want waar is, Heere, dat U de hemel en de aarde geschapen hebt. Waar is, dat het Begin Uw Wijsheid is, waarin U alles hebt gemaakt. Eveneens is waar, dat de zichtbare wereld als haar beide grote delen bevat de hemel en de aarde en zo genoemd wordt in korte samenvatting van alle geschapen en gevormde wezens. Waar is ook, dat al het veranderlijke in onze geest de gedachte wekt aan een zekere vormloosheid, waarin het vorm krijgt of waarin het verandert en wisselt. Waar is, dat niet aan tijd onderworpen is datgene, wat zo samenhangt met een onveranderlijke vorm, dat het niet verandert, ofschoon het veranderlijk is. Waar is, dat de vormloosheid, die bijna aan het niets gelijk is, geen tijdswisseling kan hebben. Waar is, dat datgene, waaruit iets ontstaat, bij wijze van spreken reeds de naam kan dragen van datgene, wat er uit ontstaat: en daardoor kon hemel en aarde genoemd worden een zekere vormloosheid, waaruit de hemel en de aarde geworden zijn. Waar is, dat van al het gevormde niets dichter staat bij het vormloze dan de aarde en de afgrond. Waar is, dat U niet alleen het geschapene en gevormde gemaakt hebt, maar ook alles, wat de geschiktheid tot geschapen en gevormd worden in zich heeft, waaruit alles is. Waar is, dat alles, wat uit het vormloze gevormd wordt, eerst vormloos is en dan gevormd.

15.20 Verschillende uitleggingen van de woorden

Uit al deze waarheden, aan welke zij niet twijfelen, aan wier geestesoog U zulke dingen te zien gegeven hebt en die onwrikbaar geloven, dat Mozes, Uw knecht, in de Geest van de Waarheid gesproken heeft, uit dat alles dan neemt de een voor zich dit, de ander dat; de een zegt: In de beginne schiep God de hemel en de aarde, dat wil zeggen: in zijn Woord, dat met Hem van eeuwigheid is, schiep God de bovenzinnelijke en de waarneembare of de geestelijke en de lichamelijke schepping; een ander zegt: In de beginne schiep God de hemel en de aarde, dat wil zeggen: in zijn Woord, dat met Hem van eeuwigheid is, schiep God de gehele massa van deze lichamelijke wereld met alle duidelijk zichtbare en bekende wezens, die zij bevat; weer een ander zegt: In de beginne schiep God de hemel en de aarde, dat wil zeggen: in zijn Woord, dat met Hem van eeuwigheid is, schiep Hij de vormloze stof van de geestelijke en lichamelijke schepping; nog een ander zegt: In de beginne schiep God de hemel en de aarde, dat wil zeggen: in zijn Woord, dat met Hem van eeuwigheid is, schiep God de vormloze stof van de lichamelijke schepping, waarin de hemel en de aarde nog vermengd waren, die wij nu reeds gescheiden en gevormd in de massa van deze wereld waarnemen; eindelijk weer een ander zegt: In de beginne schiep God de hemel en de aarde, dat wil zeggen: in de aanvang van zijn schepping en werken schiep God de vormloze stof, die vermengd in zich bevatte de hemel en de aarde, waaruit zij nu gevormd te voorschijn treden en aan de dag komen met alles, wat in hen is.

15.21 Verschillende uitleggingen van de woorden: "De aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond."

Evenzo at betreft de betekenis van de volgende woorden, neemt uit al die waarheden de een voor zich dit, de ander dat; de een zegt: De aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond, dat wil zeggen: dat lichamelijke, dat God schiep, was de nog vormloze stof van de lichamelijke dingen, zonder orde, zonder licht; een ander zegt: De aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond, dat wil zeggen: dit geheel, dat hemel en aarde genoemd wordt, was een nog vormloze en duistere stof, waaruit de lichamelijke hemel en de lichamelijke aarde zouden ontstaan, met al het lichamelijke, dat daarin bekend is aan de zintuigen; weer een ander zegt: De aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond, dat wil zeggen: dit geheel, dat hemel en aarde genoemd wordt, was een nog vormloze en duistere stof, waaruit de bovenzinnelijke hemel zou ontstaan - die elders de hemel van de hemelen genoemd wordt - en de aarde, te weten de gehele lichamelijke natuur, onder welke naam ook deze lichamelijke hemel verstaan wordt, dat wil dus zeggen: waaruit de gehele onzichtbare en zichtbare schepping zou ontstaan; nog een ander zegt: De aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond, - niet die vormloosheid noemt de Schrift „hemel en aarde," maar reeds was er die vormloze stof, welke zij woeste en ledige aarde en duisternen afgrond noemt, uit welke zij van te voren gezegd heeft, dat God de hemel en de aarde schiep, te weten de geestelijke en de lichamelijke schepping; eindelijk weer een ander zegt: De aarde nu was woest en leeg, en duisternis was op de afgrond, dat wil zeggen: de vormloosheid was reeds een zekere stof, waaruit de Schrift te voren zegt, dat God de hemel en de aarde schiep, te weten de gehele lichamelijke wereldmassa in twee zeer grote delen, een hoger en een lager, verdeeld, met alle gewone en bekende schepselen, die in hen zijn.

15.22 De laatste twee meningen gaan uit van de veronderstelling, dat er reeds een geschapen stof was, waarvan Genesis niet spreekt.

Wanneer iemand zich tegen de laatste twee meningen zou pogen te verzetten met deze woorden: "Wanneer U niet wilt, dat die vormloze toestand van de stof door de woorden "hemel en aarde" aangeduid wordt, dan was er dus iets, dat God niet gemaakt had, waaruit Hij de hemel en de aarde maakte; immers de Schrift verhaalt niet, dat God die stof heeft gemaakt, tenzij wij het zo opvatten, dat met de woorden "hemel en aarde" of alleen met het woord "aarde" die stof bedoeld wordt, wanneer gezegd wordt: "in de beginne schiep God de hemel en de aarde"," zodat we onder hetgeen volgt: ""de aarde nu was woest en leeg", ofschoon het Hem behaagde de vormloze stof zo te noemen, toch niet een andere stof verstaan dan welke God geschapen heeft en waarvan sprake is in wat voorafgaat: "God schiep de hemel en de aarde", - dan zullen degenen, welke die beide meningen aanhangen, die ik het laatst noemde, zowel de een als de andere, wanneer ze dit horen, antwoorden en zeggen: "Wij ontkennen niet, dat

die vormloze stof door God geschapen is, door God, van wie al het zeer goede is, want evenals wij zeggen, dat datgene een groter goed is, wat geschapen en gevormd is, zo erkennen wij, dat een minder goed is, wat schepbaar en vormbaar gemaakt is, maar toch een goed: de Schrift heeft echter niet vermeld, dat God deze vormloze stof geschapen heeft, gelijk ze dat van vele andere wezens niet vermeld heeft, zoals van de Cherubim en de Seraphim en van die, welke de apostel onderscheidenlijk noemt: tronen, heerschappijen, overheden, machten, van welke het toch duidelijk is, dat God ze geschapen heeft. Of wanneer in de uitdrukking: "God schiep de hemel en de aarde", alles begrepen is, wat moeten we dan zeggen van de wateren, waarop de Geest Gods zweefde? Want wanneer ze onder de naam "aarde" mede verstaan worden, hoe kan men dan aannemen, dat onder de naam "aarde" de vormloze stof verstaan wordt, daar wij zulke schone wateren zien? Of wanneer men dat zo aanneemt, waarom staat er dan geschreven, dat uit diezelfde vormloze stof het uitspansel gemaakt is, dat hemel genoemd werd en waarom staat er niet geschreven, dat de wateren gemaakt zijn? Want de wateren zijn niet meer vormloos en woest, die wij in zo schone gedaante zien stromen. Of wanneer zij toen die schoonheid verkregen hebben, toen God zei: *"Dat de wateren van onder de hemel in een plaats vergaderd worden"*, zodat die vergadering de eigenlijke vorming zou zijn, wat zal men dan antwoorden aangaande de wateren, die boven het uitspansel zijn; immers als die vormloos waren, zouden ze het niet verdiend hebben zo'n eervolle plaats te krijgen, en er staat ook niet geschreven, door welk woord zij gevormd zijn? Daarom, indien Genesis van iets niet meedeelt, dat God het geschapen heeft, maar noch een gezond geloof noch een vast inzicht er aan twijfelt, dat God het geschapen heeft, en daarom geen nuchter verstand zal durven beweren, dat die wateren met God van eeuwigheid zijn, omdat we ze in het boek Genesis wel vermeld vinden, maar niet lezen, wanneer ze geschapen zijn, waarom zouden we het dan onder voorlichting van de Waarheid niet zo opvatten, dat ook die vormloze stof, welke de Schrift woeste en ledige aarde en duisterten afgrond noemt, door God geschapen is uit niets en daarom met Hem niet van eeuwigheid is, ofschoon het verhaal heeft nagelaten mede te delen, wanneer zij geschapen is?

15.23 Twee soorten van meningsverschil bij het uitleggen van de Schrift.

Nadat ik nu deze dingen gehoord en doorzien heb naar het vermogen van mij zwakheid, die ik U, mijn God, die haar kent, belijd, zie ik, dat twee soorten van meningsverschil zich kunnen voordoen, wanneer iets door waarachtige boodschappers door middel van tekenen wordt meegedeeld: één soort, wanneer over de juistheid van de feiten, en een tweede soort, wanneer over de bedoeling van hem, die de mededeling doet, verschil van opvatting is. Want het is iets anders, wanneer we vragen, wat waar is aangaande de schepping, dan wanneer we onderzoeken, wat Mozes, de uitnemende dienaar van Uw geloof, gewild heeft, dat de lezer of de hoorder onder deze woorden zou verstaan. Wat

die eerste soort betreft, mogen van mij gaan allen, die datgene menen te weten, wat onjuist is. Evenzo wat de tweede soort aangaat, mogen van mij gaan allen, die menen, dat Mozes datgene gezegd heeft, wat onjuist is. Maar moge ik mij verenigen in U, o Heere, met hen en in U mij verheugen met hen, die zich voeden met Uw waarheid in de rijkdom Uwer liefde, en mogen wij gezamenlijk naderen tot de woorden van Uw Boek en daarin Uw bedoeling zoeken door de bedoeling van Uw knecht, door wiens schrijfstift U dat hebt meegedeeld.

15.24 Men kan gemakkelijker uitmaken, of een uitlegging in overeenstemming is met de feiten, dan of ze de bedoeling van de schrijver weergeeft.

Maar wie van ons heeft die bedoeling zo gevonden te midden van de vele waarheden, die zich aan de onderzoekers voordoen, zowel wanneer ze die woorden op deze, als wanneer ze hen op een andere wijze opvatten, dat het vertrouwen, waarmee hij zegt, dat dit de bedoeling van Mozes geweest is en dat hij dit met dat verhaal heeft willen zeggen, even groot is als dat, waarmee hij zegt, dat dit waar is, hetzij zijn bedoeling deze was of een andere? Want zie, mijn God, ik, Uw knecht, die U gewijd heb de offerande van mij belijdenis in dit boek en die U smeeke, dat ik naar Uw barmhartigheid U mijn geloften moge betalen, zie, kan ik met hetzelfde vertrouwen, waarmee ik zeg, dat U door Uw onveranderlijk Woord alles geschapen hebt, het onzienlijke en het zienlijke, zeggen, dat Mozes niets anders dan dit bedoeld heeft, toen hij schreef: "In de beginne schiep God de hemel en de aarde" omdat, zoals ik in Uw Waarheid dit zie als vast en zeker, ik niet zo in zijn geest zie, dat hij dit dacht, toen hij deze woorden schreef? Want toen hij zei: "in de beginne," kon hij denken: "in het begin van het scheppen"; het kon ook, dat hij onder hemel en aarde op deze plaats niet verstaan wilde zien reeds gevormde en voltooide schepselen, hetzij geestelijk, hetzij lichamelijk, maar beide eerst aangevangen en nog vormloos. Immers ik zie, dat welke van deze opvattingen ook gezegd zouden zijn, ze beiden naar waarheid gezegd hadden kunnen worden; maar aan welke van beiden hij bij deze woorden gedacht heeft, dat zie ik niet, hoewel, hetzij die grote man een van deze opvattingen voor de geest gehad heeft, toen hij deze woorden schreef, of een andere, die door mij niet vermeld is, ik er niet aan twijfel, dat hij de waarheid gezien heeft en die op passende wijze heeft meegedeeld.

15.25 Niemand beweert, dat zijn uitlegging feilloos de bedoeling van de schrijver weergeeft, want niemand kan in eens anderen geest zien.

Niemand valt mij verder lastig door tot mij te zeggen: "Mozes heeft niet bedoeld, wat U zegt, maar hij heeft bedoeld, wat ik zeg." Want wanneer hij tot mij zei: "Vanwaar weet gij, dat Mozes dit bedoeld heeft, wat Gij Uit zijn woorden leest?" dan zou ik dat rustig moeten aanhoren en misschien antwoorden, wat ik boven geantwoord heb, of nog wat uitvoeriger, wanneer hij wat moeilijker te

overtuigen was. Maar wanneer hij zegt: "Hij heeft niet bedoeld, wat U zegt, maar wat ik zeg," maar toch niet ontkent, dat wat ieder van ons beiden zegt, waar is - o Leven van de armen, mijn God, in wiens binnenste geen tegenspraak is, doe mij zachtzinnigheid neerdalen in het hart, opdat ik lijdzaam dezulken verdraag; want zij zeggen mij dat niet, omdat zij met Goddelijke geest bezielde zijn en in het hart van Uw dienaar gezien hebben, wat ze zeggen, maar omdat ze hovaardig zijn en de mening van Mozes niet kennen, maar hun eigen mening beminnen, niet omdat ze juist is, maar omdat ze de hun is. Anders zouden ze ook een andere juiste mening evenzeer beminnen, zoals ik bemin, wat zij zeggen, wanneer ze de waarheid zeggen, niet omdat het hun mening is, maar omdat het waar is. Indien ze het echter beminnen, omdat het waar is, dan is het van hen en van mij, want dan behoort het gemeenschappelijk aan alle liefhebbers van de waarheid. Maar dat zij beweren, dat Mozes niet bedoeld heeft, wat ik zeg, maar wat zij zeggen, dat wil ik niet, daarvan houd ik niet, want ook al is het zo, dan vindt die vermetelheid haar oorsprong niet in kennis, maar in overmoed en niet inzicht, maar opgeblazenheid bracht haar voort. En daarom, Heere, zijn Uw oordelen geducht, omdat Uw waarheid niet van mij is of van die of van genen, maar van ons allen, die U openlijk tot haar deelgenootschap roept, terwijl U daarbij ons nadrukkelijk vermaant, dat wij haar niet voor ons zelf alleen willen bezitten, opdat wij van haar niet beroofd worden. Want ieder, die datgene, wat U allen ter genieting schenkt, voor zichzelf alleen opeist, en voor zichzelf wil, wat van allen is, wordt van het gemeenschappelijke weggedreven tot het zijn, dat is van de waarheid tot de leugen. Want wie de leugen spreekt, spreekt uit het zijn.

Merk op, rechtvaardigste Rechter, God, die de Waarheid zelf bent, merk op, wat ik spreek tot deze tegenspreker, merk op; want voor Uw aanschijn spreek ik en voor mijn broederen, die de wet wettelijk gebruiken tot haar einde: de liefde; merk op en zie, wat ik tot hem spreek, indien het U behaagt. Want ik geef hem dit broederlijk en vredelievend bescheid: Wanneer wij beiden zien, dat waar is, wat U zegt en beiden zien, dat waar is, wat ik zeg, waar, zo vraag ik u, zien wij dat dan? Zeker toch niet ik in u en ook niet U in mij, maar beiden in de onveranderlijke Waarheid zelf, die ons verstand te boven gaat. Waar wij nu over het licht van de Heere, onze God, niet strijden, waarom strijden wij dan over de gedachte van onze naaste, die we niet zo kunnen zien, als de onveranderlijke Waarheid gezien wordt, want zelfs niet als Mozes zelf ons verscheen en zei: "Dit heb ik gedacht" zouden wij haar zien, maar geloven? Laat ons dus *niet gevoelen boven hetgeen geschreven is*, en *niet de een om eens anders wil opgeblazen worden tegen de anderen*. Laat ons *liefhebben de Heere, onze God, met geheel ons hart, en met geheel onze ziel, en met geheel ons verstand* en onze naaste *als ons zelf*. Indien wij niet geloven, dat wegens deze twee geboden van de liefde Mozes bedoeld heeft, al wat hij in die boeken heeft bedoeld, dan maken wij de Heere tot een leugenaar, doordat wij over de geest van een mededienstknicht een andere mening hebben, dan Hij heeft geleerd. Merk verder op, hoe dwaas

het is, bij een zo grote overvloed van volkomen juiste meningen, die uit die woorden kunnen opgediept worden, vermetel te verzekeren van een van die meningen, dat zij de juiste bedoeling van Mozes weergeeft, en door verderfelijke twisten juist de liefde te kwetsen, ter wille van welke hij alles gezegd heeft, wiens woorden wij trachten uit te leggen.

15.26 Als Augustinus in Mozes' plaats geweest was, zou hij gewild hebben, dat zijn woorden konden uitgelegd worden naar het bevattingsvermogen van zijn verschillende lezers.

En toch, mijn God, Verhevenheid van mij nederigheid en Rust van mijn arbeid, Gij, die mijn belijdenissen hoort en mijn zonden vergeeft, daar U mij beveelt mijn naaste lief te hebben als mijzelf, kan ik niet geloven van Mozes, Uw trouwen dienstknecht, dat U hem minder gaven geschonken zou hebben dan ik voor mijzelf zou gewenst en verlangd hebben, indien ik in die tijd geboren was, waarin hij leefde, en U mij op die plaats gesteld had, dat door de dienst mijns harten en van mij tong die geschriften werden verstrekt, die zo langen tijd nadien allen volken tot zegen zouden strekken en over de gehele aardebodem door hun alles te boven gaand gezag de woorden van alle valse en hovaardige leringen zouden ten onder brengen. Immers ik zou gewild hebben, als ik toen Mozes geweest was - want uit dezelfde stof zijn wij allen voortgekomen; en *wat is de mens*, tenzij *dat U van zijn gedenkt?* - ik zou dan gewild hebben, indien ik toen geweest was, wat hij was en U mij had opgedragen het boek Genesis te schrijven, dat mij een zodanig vermogen geschonken was om mij uit te drukken en een zodanige wijze om mijn verhaal te boek te stellen, dat zij, die nog niet kunnen begrijpen, hoe God schept, mijn woorden niet, als hun krachten te boven gaande, zouden afwijzen en zij, die het wel reeds kunnen, zouden bevinden, dat, tot welke juiste opvatting zij ook door hun denken kwamen, die opvatting in de weinige woorden van Uw knecht niet was weggelaten en indien een ander weer een andere betekenis zag in het licht van de Waarheid, ook die uit diezelfde woorden gelezen kon worden.

15.27 Het eenvoudige verhaal van Genesis heeft een rijke inhoud.

Zoals een bron, hoewel ze een kleine plaats beslaat, vruchtbaarder is en door vele beken een grotere uitgestrektheid van water voorziet dan ieder van die beken, die uit diezelfde bron stroomt door een groot gebied, zo welt het verhaal van Uw uitdeler, dat bestemd is om aan meerdere verkondigers stof te verschaffen, in eenvoudige taal sprekend, op als stromend van heldere waarheid, zodat ieder voor zich, door de langere kronkelingen van redenering, naar vermogen waarheid kan putten, de een deze, de ander die waarheid. Want wanneer de een deze woorden lezen of horen, dan denken zij, dat God als een mens, of als een macht, voorzien van een onmetelijke stofmassa door een nieuw en plotseling besluit buiten zichzelf als op een afstand de hemel en de aarde gemaakt heeft, twee grote lichamen boven en beneden, die alles omvatten, en

wanneer zij horen: God zei: "het worde" en het werd, dan denken ze aan woorden, die een begin en een einde hadden, die weerklonken in de tijd en voorbijgingen, en na wier voorbijgaan terstond daar was, wat het bevel kreeg, daar te zijn, en al het andere, wat ze wellicht op deze wijze in overeenstemming met hun vleselijk denken menen. In deze nog kinderlijke naturen wordt, terwijl hun zwakheid door die eenvoudige woorden als aan een moederlijke boezem gedragen wordt, het geloof heilzaam opgebouwd, waardoor zij het voor vast en zeker houden, dat God alle wezens geschapen heeft, die hun zintuigen rondom in wonderlijke verscheidenheid waarnemen. Zou echter een van hen de eenvoudige woorden verachten en in overmoedige zwakheid het koesterende nest willen verlaten, ach, dan zou de ongelukkige vallen en, Heere God, heb erbarmen, opdat niet zij, die over de weg gaan, het ongevederde kuiken vertrappen, en zend Uw engel, om het weer in het nest terug te leggen, opdat het leve, totdat het kan vliegen.

15.28 De Schrift voldoet ook aan diepzinniger denkers, die er verschillende waarheden in vinden.

Anderen echter, voor wie deze woorden niet meer een nest, maar schaduwwijk bosschage zijn, zien de daarin verborgen vruchten en vliegen vrolijk rond en zoeken die, al kwinkelerend, en plukken ze. Want ze zien, wanneer ze deze woorden lezen of horen, eeuwige God, dat Uw onwrikbare standvastigheid verheven is boven alle verleden en toekomstige tijden en dat er toch geen enkel tijdelijk schepsel is, dat U niet gemaakt hebt, Gij, die door Uw wil, omdat hij met U één is, zonder dat hij in enig opzicht veranderde of zonder dat er een wil ontstond, die er te voren niet geweest was, alles geschapen hebt, niet uit Gij Uw gelijkenis als vorm van alle dingen, maar uit niets het vormloze, geheel ongelijk aan U, opdat dat gevormd zou worden naar Uw gelijkenis door terug te keren tot U, de Een, naar het vastgestelde vermogen daartoe, voor zoveel dat aan ieder ding naar zijn aard geschonken is, zodat alles zeer goed werd, hetzij het blijft bij U, hetzij het, op trapsgewijs toenemende afstand in tijd en plaats van U verwijderd, schone verscheidenheid teweegbrengt of ondergaat. Zij zien dit en verheugen zich in het licht Uwer Waarheid, voor zover zij dat hier vermogen.

En een ander van hen let daarop, dat gezegd is: "In de beginne schiep God" en beschouwt de Wijsheid als het Begin, omdat zij ook zelf tot ons spreekt. Een ander let eveneens op diezelfde woorden en verstaat onder het begin de aanvang van het geschapene en de woorden: "In de beginne schiep God" vat hij zo op, alsof gezegd werd: "Eerst schiep God." En van hen, die onder de woorden "in de beginne" verstaan "in zijn Wijsheid schiep God de hemel en de aarde," gelooft de een, dat hemel en aarde genoemd is de nog te vormen stof van hemel en aarde, een ander de reeds gevormde en onderscheiden wezens, een ander meent, dat bedoeld is één gevormd en geestelijk wezen, met de naam van "hemel" en een ander vormloos wezen van

lichamelijke stof met de naam van "aarde". Maar zij, die onder de namen „hemel en aarde" verstaan de nog vormloze stof, waaruit de hemel en de aarde zouden gevormd worden, ook die verstaan dat niet op generlei wijs, maar de een houdt het voor de stof, waaruit de onzienlijke en de waarneembare schepping zou voltooid worden, de ander voor de stof, waaruit slechts de waarneembare lichamelijke massa zou voortkomen, die in haar grote schoot de zichtbare en voltooide wezens bergt. En ook zij hebben niet dezelfde opvatting, die geloven, dat reeds gescheiden en geordende schepselen hemel en aarde genoemd worden, maar de een verstaat daaronder de onzichtbare en de zichtbare schepping, de ander alleen de zichtbare, in welke wij de lichtenden hemel aanschouwen en de duistere aarde en al wat in hen is.

15.29 Over de mening van hen

Maar hij, die de woorden "in de beginne schiep God" niet anders opvat dan alsof gezegd werd "eerst schiep God," kan onmogelijk, wil hij juist redeneren, onder hemel en aarde iets anders verstaan dan de stof van hemel en aarde, namelijk van de gehele, dat wil zeggen de onzienlijke en de lichamelijke, schepping. Want wil hij daaronder verstaan de reeds gevormde gehele schepping, dan kan men hem terecht vragen, wat God, als Hij dit eerst schiep, dan daarna schiep, en na de schepping van het geheel zal hij niets meer kunnen vinden en tegen zijn wil zal hij hierdoor te horen krijgen: "Hoe kan men zeggen, dat God dit eerst schiep, als Hij daarna niets meer schiep?" Wanneer hij echter zegt, dat God de vormloze en daarna de gevormde schepping schiep, dan is dat niet ongerijmd, mits hij in staat is te onderscheiden, wat voorafgaat in eeuwigheid, in tijd, in waarde, in oorsprong: in eeuwigheid, zoals God voorafgaat aan alles; in tijd, zoals de bloesem aan de vrucht; in waarde, zoals de vrucht aan de bloem; in oorsprong, zoals de klank aan het gezang. Van deze vier zijn de beide soorten, die ik het eerst en het laatst vermeldde, moeilijk te begrijpen, de middelste gemakkelijk. Want het is een ongewone en zeer moeilijke aanblik, Heere, U in Uw eeuwigheid onveranderlijk veranderlijke dingen te zien scheppen en daardoor aan alles te zien voorafgaan. Wie verder zou een zo scherpziend oog van de geest hebben, dat hij zonder grote moeite kan onderscheiden, hoe de klank eerder is dan het gezang, omdat het gezang een gevormde klank is en iets, dat ongevormd is, ongetwijfeld kan bestaan, maar het onmogelijk is, dat iets, dat niet bestaat, gevormd wordt? Zo is de stof eerder dan wat uit haar gemaakt wordt, niet daarom eerder, omdat zij zelf maakt, daar ze veeleer gemaakt wordt, en ook niet eerder in tijdsorde. Immers wij brengen niet eerder, wat de tijd betreft, ongevormde klanken voort zonder zang en voegen ze dan later samen of vormen ze tot de gedaante van een gezang, zoals planken, waaruit een kist, of zilver, waaruit een vaas gemaakt wordt; want die stoffen gaan ook in tijd vooraf aan de gedaante van de dingen, die uit hen gemaakt worden. Maar zo staat het niet met een gezang. Want wanneer dat gezongen wordt, wordt zijn klank gehoord, het weerklinkt niet eerst ongevormd en wordt dan tot een gezang

gevormd. Want wat eerst, hoe dan ook, geklonken heeft, is voorbijgegaan en daarvan zal men niets vinden, wat men terug kan nemen en door kunstvaardigheid samenstellen: en daarom bestaat het gezang uit zijn klank en die klank is zijn stof. Immers die klank wordt gevormd, op dat het gezang er zij. En daarom is, zoals ik zei, de klankstof eerder dan de zangvorm: niet eerder door het vermogen om deze te scheppen; immers de klank is niet de maker van het zingen, maar door het lichaam wordt hij ter beschikking gesteld aan de geest van de zanger, om uit hem het gezang te maken; ook in de tijd is hij niet eerder: want tegelijk met de zang wordt hij teweeggebracht; ook niet eerder in waarde: want de klank is niet voortreffelijker dan het gezang, daar het gezang niet alleen klank is, maar ook schone klank. Maar hij is eerder in oorsprong, omdat niet het gezang gevormd wordt, opdat de klank er zij, maar de klank, opdat het gezang er zij. Wie kan, versta uit dit voorbeeld, dat de stof van de dingen eerst gemaakt is en "hemel en aarde" genoemd, omdat daaruit de hemel en de aarde gemaakt zijn, en dat zij niet in tijd eerst gemaakt is, omdat de vormen van de dingen de tijden doen te voorschijn komen; maar die stof was vormloos en wordt reeds tegelijk met de tijden opgemerkt, en toch kan van haar niets verteld worden zonder dat men haar in tijd als het ware eerder neemt, ofschoon ze voor minder geldt in waarde, omdat buiten kijf het gevormde hoger staat dan het vormloze en ofschoon ze voorafgegaan wordt door de eeuwigheid van de Schepper, opdat de stof, waaruit iets zou ontstaan, zelf uit het niet zou zijn.

15.30 Te midden van zoveel verschillende uitleggingen is het de taak van de liefde te erkennen, wat waar is in de uitlegging van anderen.

In deze verscheidenheid van ware meningen moge de Waarheid zelf eendracht wekken, en moge onze God zich van onze erbarmen, opdat wij de wet wettelijk gebruiken in reine liefde, die het einde van het gebod is. En daarom, als iemand mij vraagt, welke van deze opvattingen Mozes, Uw knecht, bedoeld heeft, dan behoren dergelijke betogen niet thuis in mijn belijdenissen. Buiten mijn belijdenissen zeg ik: ik weet het niet, en toch weet ik, dat die opvattingen waar zijn, behalve de vleselijke, over welke ik, voor zover ik dat nodig oordeelde, gesproken heb. Maar toch worden de eenvoudige geesten, van welke wij goede verwachting koesteren, niet afgeschrikt door deze woorden van Uw Boek, die zo hoog zijn en toch zo nederig, zo schaars en toch zo overvloedig. Maar laat ons allen, die, zoals ik erken, in die woorden het ware zien en het uitspreken, elkaar liefhebben en gelijk U liefhebben, onze God, de Bron van de Waarheid, wanneer wij niet naar ijdele dingen, maar naar haar dorsten, en laat ons hem, Uw knecht, de schrijver van deze Schrift, die vervuld is met Uw Geest, zo eren, dat wij geloven, dat hij, onder Uw openbaring, toen hij dit schreef, dat bedoeld heeft, wat in die woorden het meest uitblinkt door het licht van de Waarheid en de vrucht van de nuttigheid.

15.31 Men moet het zo opvatten, dat Mozes al wat er waars in zijn woorden gevonden kan worden, bedoeld heeft.

Wanneer dus de een zei: "Hij heeft bedoeld, wat ik zeg" en een ander: "Neen, maar wat ik zeg," dan meen ik, dat het van meer Godvrezendheid getuigt, wanneer ik zeg: waarom niet veeleer beide meningen, als zij beiden waar zijn, en als iemand nog een derde of een vierde of een geheel andere waarheid in deze woorden ziet, waarom zouden wij dan niet geloven, dat hij dat alles gezien heeft, door wie de Enige God de Heilige Schriften heeft toebeleid voor het begrip van velen, die er verschillende waarheden in zouden zien? Ik tenminste - ik verklaar het onbeschroomd van harte - zou, wanneer ik iets moest schrijven, waaraan het hoogste gezag moest worden toegekend, liever zo schrijven, dat mijn woorden weergaven alle ware opvattingen, die men over die dingen kon hebben, dan dat ik één ware opvatting duidelijker deed uitkomen met het doel om de overige uit te sluiten, hoewel de onjuistheid van die mij niet kon kwetsen. Ik wil dus niet, mijn God, zo vermetel zijn, dat ik niet zou geloven, dat die man dat voorrecht van U niet ontvangen heeft. Toen hij die woorden schreef, bedoelde hij en bedacht hij daarbij zeker, al wat wij hier aan waarheid hebben kunnen vinden en al wat wij niet of nog niet hebben kunnen vinden, maar dat toch erin gevonden kan worden.

15.32 De ware betekenis van de Schrift wordt door de Heilige Geest geopenbaard.

Tenslotte, o Heere, die God bent en niet vlees en bloed, indien ook al een mens iets niet zag, kon dan voor Uw goeden Geest, die mij zal geleiden in een effen land, verborgen blijven al wat U zelf in die woorden zou openbaren aan de latere lezers, ook indien hij, door wie ze gesproken zijn, wellicht aan één van de vele ware opvattingen gedacht heeft? Indien dat zo is, dan moge dus die mening, waaraan hij gedacht heeft, verheven zijn boven de andere, ons echter, Heere, toont U of die, of een andere ware opvatting, naar Uw welbehagen, opdat, hetzij U ons hetzelfde als aan die dienstknecht van U, of iets anders uit diezelfde woorden openbaart, U ons toch weidt, en niet dwaling ons misleidt. Zie, Heere mijn God, hoe veel hebben wij over weinig woorden geschreven, hoe veel, bid ik U! Hoe zouden op deze wijze onze krachten, hoe de tijd voldoende zijn voor al Uw boeken? Sta mij dus toe, dat ik in hen korter U belijd en één vaste en goede waarheid uitkies, die U hebt ingegeven, ofschoon vele zich aan mij voordoen, waar zo vele zich voor kunnen doen, en moge de betrouwbaarheid van mijn belijdenis daarin gelegen zijn, dat, als ik zeg, wat Uw dienaar bedoeld heeft, ik dat juist en goed doe - want daarnaar moet ik streven, - maar wanneer ik dat niet bereik, dat ik dan toch zeg, wat door zijn woorden Uw Waarheid mij wilde zeggen, die ook aan hem zei, wat zij wilde.

16 DERTIENDE BOEK

16.1 Inleiding

In dit boek wijst hij op de goedheid van God, die de wereld schiep, hoewel Hij geen schepsel nodig had. In de eerste verzen van Genesis ziet hij een aanduiding van de Drie-eenheid. Ten slotte geeft hij een uiteenzetting van de zinnebeeldige betekenis van het gehele scheppingsverhaal.

16.2 Zijn vertrouwen op Gods genade, die God hem uit goedheid bewees.

U roep ik aan, mijn God, mijn Ontferming, die mij gemaakt hebt, en mij, die U vergat, niet vergeten hebt. Ik roep U tot mijn ziel, welke U toebereidt om U te bevatten door het verlangen, dat U in haar gelegd hebt: verlaat mij niet, nu ik tot U roep, Gij, die mij vóórkwam, voordat ik tot U riep, en die niet afliet van mij herhaaldelijk met velerlei stemmen te roepen, opdat ik U van verre zou horen en mij zou bekeren en U zou aanroepen, die mij riep. Immers, Heere, U hebt al mijn slechte verdiensten verdelgd, om aan mijn handen niet de werken te vergelden, waarin ik van U afviel, en U kwam al mijn goede verdiensten voor, om mij te vergelden met Uw handen, met welke U mij gemaakt hebt; want ook voordat ik was, waart Gij, en ik was niet als waardig, dat U mij het aanzijn zou schenken, en toch, zie, ben ik naar Uw goedheid, die dit geheel, waartoe U mij maakt en waaruit U mij maakt, vóórkwam. Immers U had mij niet van node, en ik ben ook niet een zodanig goed, dat U door mij kunt geholpen worden, mijn Heere en mijn God, en dat ik U zo kan dienen, dat U als het ware niet afgemat wordt in Uw arbeid, of dat Uw macht geringer is, wanneer zij mijn dienst ontbeert, noch dat ik U zo kan eren, als de aarde door bewerking geëerd wordt, zodat U ongeëerd zou zijn, als ik U niet eer, maar ik ben zo, dat ik U die en U eer, opdat ik het goede geniete van U, wiens gave het is, dat ik ben, zodat ik het goede kan genieten.

16.3 Gods vrije genade.

Uit de volheid immers Uwer goedheid bestaat Uw schepsel, opdat iets goeds, dat U in geen enkel opzicht tot nut kon strekken en dat, hoewel uit U, niet aan U gelijk zou zijn, toch, omdat het uit U ontstaan kon, niet zou ontbreken. Want welke verdienste jegens U hebben hemel en aarde, die U in de beginne geschapen hebt? Laat hen zeggen, welke verdienste zij jegens U hebben, de geestelijke en de lichamelijke schepselen, die U geschapen hebt in Uw wijsheid, zodat ook het begonnen en nog vormloze van haar zou afhangen, alles naar zijn aard, hetzij die geestelijk was of lichamenlijk, terwijl het streefde naar ongeordendheid en grote ongelijkheid met U, het geestelijke ongevormde voortreffelijker, dan wanneer het iets gevormd lichamelijks was, het lichamenlijke ongevormde echter voortreffelijker, dan wanneer het in 't geheel niets was; en zo zou het vormloos van Uw Woord afhangen, indien het niet door datzelfde Woord teruggeroepen was tot de eenheid met U en gevormd was en alles te

samen door U alleen, het hoogste Goed, zeer goed was. Welke verdienste had het jegens U, dat het zelfs ook vormloos zou bestaan, daar het zelfs dat niet zou zijn, tenzij uit U?

Welke verdienste had de lichamelijke stof jegens U, dat zij zelfs ook woest en leeg zou bestaan, daar zij zelfs dat niet zou zijn, indien U haar niet geschapen had? En daarom kon zij, omdat zij niet was, geen verdiensten verwerven jegens U, opdat zij zou zijn. Of welke verdienste jegens U had de geestelijke schepping in haar aanvang, dat zij althans in duisternis golfde, gelijk aan de afgrond, ongelijk aan U, indien ze niet door hetzelfde Woord zich gewend had tot hetzelfde, waardoor zij geschapen was, en door dat Woord verlicht, licht geworden was, hoewel niet gelijk aan U, dan toch in gedaante gelijk aan Uw evenbeeld? Want evenals voor een lichaam zijn niet hetzelfde is als schoon zijn - ware dat zo, dan zou het niet lelijk kunnen zijn - zo is ook voor een geschapen geest leven niet hetzelfde als wijs leven: ware dat zo, dan zou hij onveranderlijk wijs zijn. Maar het is hem goed U altijd aan te hangen, opdat hij niet het licht, dat hij verkregen heeft door zich naar U toe te wenden, verliest door zich van U af te wenden en terugvalt in een leven, dat gelijk is aan de duisternen afgrond. Want ook wij, die naar onze ziel een geestelijke schepping zijn, waren eertijds, afgewend van U, ons Licht, in dit leven duisternis, en in de overblijfselen van onze duisternis zwoegen wij, totdat wij zijn Uw rechtvaardigheid in Uw Enige Zoon als de bergen Gods: want wij zijn Uw oordelen geweest als een grote afgrond.

16.4 De verlichting van de geestelijke schepping was het werk van Gods genade.

Wat U echter in het begin van de schepping zei: *Daar zij licht! en daar werd licht*, dat versta ik niet ten onrechte van de geestelijke schepping, want die was reeds een leven, van welke aard dan ook, dat U kon verlichten. Maar evenals ze geen verdiensten had jegens U, om zo'n leven te zijn, dat het verlicht kon worden, zo heeft ze, ook niet toen ze reeds was, zich zodanige diensten jegens U verworven, dat ze verlicht zou worden. Immers haar vormloosheid zou U niet behaagd hebben, indien ze niet licht geworden was, wat ze niet kon uitsluitend door te bestaan, maar door te aanschouwen het licht, dat haar verlichtte en dat licht aan te hangen, zodat zij, zowel dat zij leeft, hoe dat leven dan ook zij, alsook dat zij gelukkig leeft, slechts aan Uw genade te danken had, door een verandering ten goede gekeerd naar datgene, wat noch ten goede noch ten kwade veranderen kan. En dat bent U alleen; want U alleen bent op eenvoudige wijze, Gij, voor wie leven niet iets anders is dan gelukzalig leven, want U bent zelf Uw gelukzaligheid.

16.5 God heeft geen schepselen nodig.

Wat zou U dan ontbreken aan het goede, dat Gij U zelf bent, ook indien die schepselen of in 't geheel niet waren of vormloos gebleven waren, welke U niet

gemaakt hebt, omdat U ze van node had, maar die Gij Uit de volheid van Uw goedheid vormde en wie U een gedaante gaf, maar niet opdat als het ware Uw vreugde volkomen zou worden ten gevolge van hen? Want in Uw volmaaktheid mishaat U hun onvolmaaktheid, zodat zij uit U volmaakt worden en U behagen, maar U bent niet onvolmaakt, zodat U als het ware door hun volmaaktheid volmaakt zou behoeven te worden. Want Uw goede Geest zweefde op de wateren en werd niet door hen gedragen, alsof Hij op hen rustte. Want hen, op wie men zegt, dat Uw Geest rust, doet Hij rusten op zich. Maar Uw onverderfelijke en onveranderlijke wil, die in zichzelf, zichzelf genoeg is, zweefde op het leven, dat U gemaakt had; en voor dat leven betekent leven niet hetzelfde als gelukzalig leven; want het leeft ook, wanneer het daarheen vloeit in zijn duisternis; maar voor dat leven blijft nog over zich te keren tot

Hem, door wie het gemaakt is, en meer en meer te leven bij de fontein van het leven en in haar licht te zien het licht en volmaakt te worden en verlicht te worden en zalig te worden.

16.6 In de eerste woorden van het boek Genesis is sprake van de Drie-eenheid Gods.

Zie, als in een duistere rede verschijnt mij de Drie-eenheid, welke U bent, mijn God, want Gij, de Vader, hebt in de Beginne van onze wijsheid, dat is in Uw Wijsheid, die uit U geboren is, die met U gelijk en van eeuwigheid is, namelijk in Uw Zoon, de hemel en de aarde geschapen. En veel hebben wij gezegd over de hemel van de hemelen en over de woeste en ledige aarde en over de afgrond, die duister was ten opzichte van de stromende vloed van zijn geestelijke vormloosheid, en dat gebleven zou zijn, indien hij zich niet gekeerd had tot Hem, van wie hij dat leven, hoe dat dan ook was, gekregen had en door wiens verlichting hij een heerlijk leven geworden was, en de hemel van die hemel was, die later gemaakt werd tussen de wateren boven en de wateren beneden. En ik merkte reeds de Vader op in de naam God, die dit geschapen heeft, en de Zoon in de naam Begin, waarin Hij dit schiep, en daar ik in mijn God geloof als in een Drie-eenheid, zocht ik, naar dat geloof, in Zijn heilige uitspraken en zie: Uw Geest zweefde op de wateren. Zie, dat is de Drie-eenheid, mijn God, de Vader, en de Zoon, en de Heilige Geest, de Schepper van de gehele schepping.

16.7 Waarom wordt de Geest hier op deze wijze vermeld?

Wat echter was de reden, o Licht, dat de Waarheid ontvouwt - tot U verhef ik mijn hart, opdat het mij geen ijdele dingen leer; doe U zijn duisternis opklaren en zeg mij, bid ik U, om de liefde, die als een moeder is, ik bid U, zeg mij - wat was de reden, dat, na het noemen van de hemel en de woeste en ledige aarde en de duisternis op de afgrond, Uw Schrift toen eerst melding maakte van Uw Geest? Soms omdat Hij zó voor het eerst moest worden vermeld, dat er kon gezegd worden, dat Hij boven iets zweefde? Dit kon niet gezegd worden, indien niet eerst vermeld werd, waarboven men kon verstaan, dat Uw Geest zweefde.

Immers Hij zweefde niet boven de Vader, noch boven de Zoon en er kon niet met recht gezegd worden, dat Hij zweefde boven, indien Hij niet boven iets zweefde. Eerst moest dus iets genoemd worden, waarboven Hij kon zweven en dan kon Hij genoemd worden, die niet anders vermeld mocht worden, indien niet van Hem gezegd werd, dat Hij boven iets zweefde. Waarom dan mocht Hij voor het eerst niet anders vermeld worden, dan zo, dat er van Hem gezegd kon worden, dat Hij boven iets zweefde?

16.8 Hij legt het zweven van de Geest op de wateren zinnebeeldig uit.

Volg van hier uit hij, die dat vermag door zijn inzicht, Uw apostel, wanneer die zegt: "*Want de liefde is in onze harten uitgestort door de Heiligen Geest, die ons is gegeven*" en wanneer hij onderricht in de geestelijke dingen en ons de uitnemend weg van de liefde wijst, en wanneer hij zijn knieën buigt voor ons tot U, opdat wij *bekennen de liefde van Christus, die de kennis te boven gaat*. En daarom zweefde Hij van de beginne, uitstekend boven alles, op de wateren. Tot wie zal ik spreken, en hoe zal ik spreken over het gewicht van de begeerte, dat ons neertrekt in de stellen afgrond en over de opheffing van de liefde door Uw Geest, die op de wateren zweefde? Tot wie zal ik spreken? Hoe zal ik spreken? Het is immers geen werkelijke plaats, waar wij zinken en weer boven komen? Wat is méér gelijk en toch méér ongelijk? Het zijn onze hartstochten, onze neigingen, het is de onreinheid van onze geest, die naar beneden stroomt door de liefde tot bekommernissen, en het is de heiligheid van Uw Geest, die ons weer opheft door de liefde tot onbekommerdheid, opdat wij ons hart oprichten tot U, waar Uw Geest zweeft boven de wateren, en komen tot de uitnemende rust, wanneer onze ziel door de wateren zal zijn heengegaan, die zonder wezen zijn.¹⁷

16.9 VIII De val van de mens en van een deel van de engelen toont aan, dat ze geen licht in zichzelf hadden. Alleen God kan hun rust schenken.

De engel zonk weg, de ziel van de mensen zonk weg en daardoor toonden zij aan, dat de gehele geestelijke schepping in de diepe duisternis van de afgrond gebleven zou zijn, indien U niet van de beginne gezegd had: "Daar zij licht" en het licht niet geworden was, en indien niet alle gehoorzame geestelijke wezens van Uw hemelrijk U aanhingen en rust vonden in Uw Geest, die onveranderlijk zweeft op al het veranderlijke. Ware dat niet zo, dan zou ook de hemel van de hemelen zelf duistere afgrond zijn in zichzelf; nu echter is hij *licht in de Heere* Want ook juist in de ellendige onrust van de geesten, die wegzinken en hun duisternis tonen, beroofd van het kleed van Uw licht, toont U genoegzaam aan, hoe groot de redelijke schepping is, die U maakte, voor welke geenszins

¹⁷ Augustinus ontleent deze woorden aan de onjuiste Latijnse vertaling van Ps. 124:5; hij bedoelt de wateren van de zonde.

voldoende is tot zalige rust al wat minder is dan Gij, en daarom ook zij zelf niet voor zichzelf. Want Gij, onze *God, doet onze duisternis opklaren*: uit U komt onze omkleeding, en onze *donkerheid zal zijn als de middag*. Schenk mij U, mijn God, en geef U terug aan mij: zie, ik bemin U en, indien niet genoeg, laat mij U sterker beminnen. Ik kan dat niet afmeten, zodat ik weet, hoeveel nog aan mijn liefde ontbreekt om voldoende te zijn daartoe, dat mijn leven snelle tot Uw omhelzing en zich niet afwende, totdat het zich verbergt *in het verborgene Uw aan gezicht*. Dit slechts weet ik, dat het mij slecht is zonder U, niet alleen buiten mij, maar ook in mijzelf, en dat alle rijkdom, die niet mijn God is, mij armoede is.

16.10 Waarom wordt alleen van de Geest gezegd, dat Hij zweefde op de wateren?

Zweefde ook niet de Vader of de Zoon op de wateren? Als dat zweven als het ware in de ruimte plaats vond, zoals het zweven van een lichaam, dan deed ook de Heilige Geest het niet; maar als de verhevenheid van de onveranderlijke Goddelijkheid boven al het veranderlijke zweefde, dan zweefde de Vader en de Zoon en de Heilige Geest boven de wateren. Waarom wordt het dan slechts van Uw Geest gezegd? Waarom wordt van Hem alleen als het ware de plaats genoemd, waar Hij was, die geen plaats is, van wie alleen gezegd is, dat Hij Uw gave is? In Uw gave rusten wij: daar genieten wij U. Onze rust is onze plaats. De liefde heft ons daarheen op en Uw goede Geest *verhoogt* onze nederigheid *uit de poorten van de dood*. In goeden wil is voor ons vrede. Een lichaam streeft door zijn gewicht naar zijn plaats. Het gewicht brengt het niet uitsluitend naar de laagste plaats, maar naar zijn eigen plaats. Het vuur streeft naar boven, de steen naar beneden: door hun eigen gewicht worden zij gedreven, zoeken zij hun eigen plaats op. Olie, in water uitgegoten, stijgt tot bovenop het water, water, op olie uitgegoten, daalt tot onder de olie: door hun eigen gewicht worden zij gedreven, zoeken zij hun eigen plaats op. Wanneer zij niet geordend zijn, zijn zij onrustig: worden zij geordend, dan rusten zij. Mijn gewicht is mijn liefde; door haar word ik gedreven, waarheen ik gedreven word. Door Uw Gave ontvlammen wij en worden wij opgeheven; wij ontbranden en gaan. Wij klimmen op in ons hart en zingen het lied van de opgangen. Door Uw vuur, door Uw goed vuur ontbranden wij en gaan; want wij gaan opwaarts tot *de vrede van Jeruzalem*; want *ik verblijd mij in degenen, die tot mij zeggen: Wij zullen in het huis van de Heer gaan*. Daar zal de goede wil ons zetten, opdat wij niets anders willen dan daar te blijven tot in eeuwigheid.

16.11 De zaligheid van de geestelijke wezens.

Welgelukzalig het schepsel, dat niets anders kent, ofschoon het anders geweest zou zijn, indien het niet, zodra als het geschapen was, zonder enige tussenruimte van tijd, door Uw Gave, die zweeft al boven het veranderlijke, opgeheven was ten gevolge van die roep, waarbij U zei: "Daar zij licht," en zo werd het licht. Want wat ons betreft wordt in tijd onderscheid gemaakt, dat wij

duisternis waren en licht worden: maar wat betreft die geestelijke schepping is gezegd, wat zij geweest zou zijn, als zij niet verlicht was, en het is zo gezegd, alsof zij eerst vloeiend en duister was, opdat duidelijk de oorzaak aan het licht zou treden, waardoor het geschied is, dat ze anders werd, namelijk dat ze, gekeerd naar het onuitblusbaar Licht, licht werd. Wie kan, begrijpt het, van U vraagt hij het. Waarom valt hij mij lastig, alsof ik het ben, die verlicht enig mens komende in deze wereld?

16.12 De moeilijkheid om te begrijpen, wat te verstaan is onder de Drie-eenheid.

Wie zal de almachtige Drie-eenheid begrijpen? En wie spreekt niet van Haar, als Zij het werkelijk is, waarvan hij spreekt? Zeldzaam is de ziel, die, wat zij ook van Haar zegt, weet, wat zij zegt. En men kampt en strijdt, maar toch ziet niemand deze geheimenis zonder vrede. Ik zou willen, dat de mensen deze drie dingen, die ze in zich hebben, overdachten. Deze drie zijn wel iets geheel anders dan die Drie-eenheid, maar toch noem ik ze, opdat ze zich daardoor oefenen en onderzoeken en gevoelen, hoe geheel anders zij zijn. Ik bedoel dan deze drie: zijn, weten, willen. Want ik ben en ik weet en ik wil: ik ben wetend en willend en ik weet, dat ik ben en wil en ik wil zijn en weten. Moge hij, die dat kan, zien, hoe dus in deze drie een onscheidbaar leven is en toch één leven, (in plaats van "leven") één verstand en één wezen, en hoe er een onscheidbaar onderscheid is en toch een onderscheid. Hij heeft toch zichzelf bij zich, laat hem bij zichzelf opmerken en zien en het mij zeggen. Maar als hij daarin iets gevonden en het mij gezegd heeft, dan meent hij niet, dat hij het Wezen gevonden heeft, dat boven die dingen onveranderlijk is, dat onveranderlijk bestaat en onveranderlijk weet en onveranderlijk wil: en of God een Drie-eenheid is, doordat ook in Hem deze drie zijn, of dat in iedere Persoon afzonderlijk deze drie zijn, zodat iedere Persoon die drie in zich heeft, of wel dat beide gevallen juist zijn, doordat op wonderlijke wijze, zowel wanneer in God deze drie zijn als ook wanneer ze in ieder van de drie Personen aanwezig zijn, in zichzelf en voor zichzelf de begrenzing niet scherp afgetekend is, naar welke het Goddelijk Wezen is en zichzelf kent en zichzelf onveranderlijk genoegzaam is door de overvloedige grootheid van zijn eenheid - wie zou dat gemakkelijk kunnen doordenken? Wie zal dat op enige wijze kunnen zeggen? Wie zal dat op een of andere manier vermetel durven uitspreken?

16.13 De zinnebeeldige betekenis van de eerste verzen van Genesis.

Schrijd voort in uw belijdenis, o mijn geloof; zeg tot Uw Heer: Heilig, heilig, heilig bent Gij, Heere mijn God, in Uw naam zijn wij gedoopt, Vader en Zoon en Heilige Geest, in Uw naam dopen wij, Vader en Zoon en Heilige Geest; want ook bij ons heeft God in Christus hemel en aarde geschapen, de geestelijke en de vleselijke leden van zijn kerk, en onze aarde was, voordat zij de gedaante van de leer ontving, woest en leeg, en door de duisternis van de onwetendheid werden wij

bedekt; want voor zijn ongerechtigheid kastijdde U de mens en *Uw oordelen zijn een grote afgrond*. Maar daar Uw Geest zweefde op het water, verliet Uw erbarmen onze ellende niet, en U zei: "*Daar zij licht*"; *bekeert u, want het koninkrijk van de hemelen is nabij gekomen*. Bekeert u; daar zij licht. En daar onze ziel zich neerboog in ons, hebben wij Uwer gedacht, Heere, uit het land van de Jordaan en uit het gebergte, dat gelijk is aan U, maar klein om onze wil, en onze duisternis mishaagde ons en wij bekeerden ons tot U, en *daar werd licht*. En zie, wij waren *eertijds duisternis, maar nu licht in de Heere*.

16.14 Wij zijn "licht in de Heere"

En toch zijn wij dat nog door geloof en nog niet door Aanschouwen, want wij zijn in hoop zalig geworden. De hoop nu, die gezien wordt, is geen Hoop. De afgrond roept nog tot de afgrond, maar reeds in de stem Uwer baren en golven. En ook hij, die zegt: "Ik kon tot u niet spreken als tot geestelijken, maar als tot vleselijken", ook hij acht nog niet, dat hij het zelf gegrepen heeft, en vergetende, hetgeen achter is, strekt hij zich tot hetgeen voor is en hij zucht, bezwaard zijnde, en zijn ziel dorst naar de levenden God, gelijk een hert schreeuwt naar de waterstromen en hij zegt: "Wanneer zal ik ingaan?", verlangende met zijn woonstede, die uit de hemel is, overkleed te worden, en hij roept de diepere afgrond, zeggende: "Wordt van deze wereld niet gelijkvormig, maar wordt veranderd door de vernieuwing Uw gemoeds", en: "Wordt geen kinderen in het verstand, maar bent kinderen in de boosheid, opdat U volmaakt bent in verstand," en "O Gij Uitzinnige Galaten, wie heeft u betoverd?" Maar hij spreekt niet meer door zijn stem, maar door de stem van U, die Uw Geest gezonden hebt uit de hoge door Hem, die is opgevaren in de hoogte en de stromen van zijn gaven heeft ontsloten, opdat de beekjes van de rivier Uw stad zouden verblijden. Want naar haar zucht de vriend van de Bruidegom, die reeds de eerstelingen van de Geest in zijn bezit heeft, maar nog in zichzelf zucht, verwachtende de aanneming tot kind, namelijk de verlossing zijn lichaam. Naar haar zucht hij - want hij is een lid van de Bruid - en voor haar ijvert hij - want hij is de vriend des Bruidegoms - voor haar ijvert hij, niet voor zich, want door de stem Uwer baren en golven, niet door zijn stem, roept hij de anderen afgrond, voor wie hij ijvert en bevreesd is, dat, gelijk de slang Eva door haar arglistigheid bedrogen heeft, alsoo ook hun zinnen bedorven worden, om af te wijken van de eenvoudigheid, die in onze Bruidegom is, Uw Enig geborene. Hoe zal dat licht van de aanschouwing zijn, wanneer wij Hem zullen zien, gelijk Hij is, en wanneer voorbijgegaan zullen zijn mijn tranen, die mij zijn tot spijs dag en nacht, omdat zij de gehele dag tot mij zeggen: "Waar is uw God?"

16.15 Zijn verlangen naar verwezenlijking van deze hoop. God alleen weet, wie onder ons duisternis zijn en wie licht.

Ook ik zeg: "Mijn God, waar bent Gij?" Zie, waar U bent. Ik heradem een weinig in U, wanneer ik mijn ziel uitstort in mij met een stem van vreugdegezing en

belijdenis, welke de tonen zijn, onder welke ik feest houd. En toch is mijn ziel nog treurig, want ze zinkt terug en wordt een afgrond, of liever ze gevoelt, dat ze nog afgrond is. Mijn geloof, dat U in de nacht voor mijn voeten ontstoken hebt, zegt tot haar: *Wat buigt Gij U neer, o mijn ziel, en bent onrustig in mij? Hoop op de Heere; Zijn Woord is een lamp voor uw voet.* Hoop en volhard, totdat de nacht, de moeder van de goddeloze, voorbijga, *totdat de gramschap van de Heer overga*, wier kinderen ook wij geweest zijn, toen wij nog duisternis waren, welker overblijfselen wij dragen in ons *lichaam*, dat *dood is om van de zonde wil*, totdat de dag aankomt en de schaduwen vlieden. *Hoop op de Heere: 's morgens zal ik mij tot Hem schikken en wacht houden;* steeds zal ik Hem belijden. ' *s Morgens zal ik mij tot Hem schikken en zien de Verlossing mijns aangezichts, mijn God, die ook onze sterfelijke lichamen zal levend maken door zijn Geest, die in ons woont*, want Hij zweefde barmhartig boven ons duister en vloeiend binnenste. En daardoor hebben wij ook in deze vreemdelingschap het onderpand ontvangen, dat wij reeds licht zijn, terwijl wij nog *in hoop zalig zijn geworden*, en dat wij *kinderen van het licht en kinderen 's daags zijn, niet kinderen 's nachts, noch van de duisternis*, wat wij toch geweest zijn. Tussen hen en ons kent, daar de menselijke kennis nog zo onzeker is, alleen U het onderscheid, *die onze harten beproeft* en U noemt *het licht dag en de duisternis nacht*. Want wie onderscheidt ons dan Gij? En wat hebben wij, dat wij niet hebben ontvangen van U, en zijn wij niet uit dezelfde klomp vaten ter ere, waaruit ook andere gemaakt zijn ter oneer?

16.16 De zinnebeeldige betekenis van het uitspansel en de wateren daarboven. Gods Woord blijft tot in eeuwigheid.

Of wie anders dan Gij, onze God, heeft voor ons gemaakt het uitspansel van het gezag boven ons in Uw Goddelijke Schrift? Want *de hemelen zullen toegerold worden als een boek* en nu zijn ze als een kleed uitgespannen boven ons. Want Uw Goddelijke Schrift is van verhevener gezag, nu reeds die stervelingen, door wie U haar ons geschonken hebt, de dood zijn gestorven. En U weet het, Heere, U weet het, hoe U de mensen met vellen bekleed hebt, toen zij door de zonden sterfelijk werden. En daarom hebt U als een kleed het uitspansel van Uw Boek uitgespannen, Uw onderling overeenstemmende woorden, welke U door de dienst van stervelingen boven ons gesteld hebt. Want juist door hun dood wordt de onwrikbaarheid van het gezag in Uw woorden, die door hen openbaar gemaakt zijn, hoog verheven uitgespannen boven alles, wat daaronder is, welke onwrikbaarheid, toen zij nog hier in leven waren, niet zo hoog verheven uitgespannen was. U had nog niet de hemel als een kleed uitgespannen, nog niet het gerucht van hun dood overal verspreid.

Laat ons zien, Heere, de hemelen, *het werk Uwer vingeren*: doe voor onze ogen de nevel opklaren, waarmee U hen bedekt hebt. Daar is Uw getuigenis, *de eenvoudige wijsheid gevende*. Volmaak, mijn God, *Uw lof uit de mond van de kinderen en van de zuigelingen*. Want wij kennen geen andere boeken, die

zozeer de hovaardij terneer werpen, die zozeer de vijand terneer werpen en de verdediger, die zich verzet tegen een verzoening met U door zijn eigen zonden te verdedigen. Ik ken, Heere, ik ken geen andere zo reine redenen, die mij zo tot belijdenis zouden kunnen bewegen en mijn nek doen buigen onder Uw juk en mij uitnodigen U te dienen om Uw zelf wil.

Moge ik hen verstaan, goede Vader: schenk mij dat, daar ik mij onderworpen heb; want voor hen, die zich onderworpen hebben, hebt U hen gegrondvest. Er zijn andere wateren boven dit uitspansel, naar ik geloof, onsterfelijke en afgescheiden van de aardse verderfelijkheid. Laat hen Uw naam loven, laten U loven de scharen Uwer engelen, die boven de hemel zijn, die niet nodig hebben op te zien naar dit uitspansel en door te lezen Uw Woord te leren kennen. Want zij zien altijd

Uw aangezicht en lezen daar zonder de lettergrepen van de tijden, wat de wil is van Uw eeuwig wil. Zij lezen die, maken hem tot hun keuze en beminnen hem; altijd lezen zij en nooit gaat voorbij, wat zij lezen. Want zij lezen de onveranderlijkheid van Uw raadsbesluit door die te kiezen en te beminnen. Hun boek wordt niet gesloten en hun boekrol wordt niet samengerold; want U zelf bent dit voor hen en U bent het in eeuwigheid, omdat U hun een plaats gegeven hebt boven dit uitspansel, dat U gespannen hebt boven de zwakheid van de lagere volken, opdat zij daarnaar zouden opzien en Uw barmhartigheid zouden leren kennen, die in de tijd U verkondigt, die de tijden gemaakt hebt. Want *Uw goedertierenheid is tot in de hemelen; Uw waarheid tot de wolken toe*. De wolken gaan voorbij, maar de hemel blijft. De verkondigers van Uw Woord gaan heen van dit leven naar een ander leven, maar Uw Schrift blijft tot in het einde van de dagen boven de volken uitgebreid. *De hemel en de aarde zullen voorbijgaan; maar Uw woorden zullen geenszins voorbijgaan*; want het kleed zal opgevouwen worden en het gras, boven dat het uitgespannen was, zal met al zijn heerlijkheid voorbijgaan, maar Uw Woord bestaat tot in eeuwigheid; nu zien wij het nog in de duistere rede van wolken en door de spiegel van de hemel, niet zoals het werkelijk is; want ofschoon wij de geliefden van Uw Zoon zijn, *is het nog niet geopenbaard, wat wij zijn zullen*. Hij keek door de traliën van het vlees en liefkoosde ons en ontvlamde in liefde en wij lopen zijn reuk na. Maar *als Hij zal geopenbaard zijn, zullen wij Hem gelijk wezen; want wij zullen Hem zien, gelijk Hij is*: ons zien, Heere, zal dan zijn Hem zien, gelijk Hij is, maar nu hebben we dat nog niet.

16.17 God alleen kent Zichzelf, zoals Hij is.

Want evenals U alleen bent, zo weet U alleen, Gij, die onveranderlijk bent en onveranderlijk weet en onveranderlijk wilt, en Uw zijn weet en wil onveranderlijk, en Uw weten is en wil onveranderlijk, en Uw wil is en weet onveranderlijk, en het schijnt niet rechtmatig te zijn voor Uw aangezicht, dat, evenals het onveranderlijke Licht zichzelf weet, het zo ook geweten wordt door het

veranderlijke scheepsel, dat er door verlicht wordt. En daarom *is mijn ziel voor U als een dorstig land*; want evenals zij zichzelf niet kan verlichten uit zichzelf, zo kan zij ook niet zichzelf verzadigen uit zichzelf. *Want bij U is de fontein van het leven evenals wij in Uw licht het licht zien.*

16.18 De zee en de vruchtbare aarde.

Wie vergaderde de bittere wateren in één plaats? Want zij hebben hetzelfde doel van tijdelijk en aards geluk, ter wille waarvan zij alles doen, hoewel ze door een ontelbare verscheidenheid van zorgen heen en weer geslingerd worden. Wie anders, Heere, dan Gij, die zei, *dat de wateren in één plaats vergaderd zouden worden, en dat het droge gezien zou worden*, dat dorst naar U; want *Uwer is de zee en U hebt ze gemaakt, en Uw handen hebben het droge geformeerd*. Immers niet de bitterheid van de willen, maar de verzameling van de wateren wordt "zee" genoemd. Want U houdt ook de slechte begeerten van de zielen in toom en U stelt de grenzen, tot hoever de wateren mogen gaan, opdat hun golven breken in hen, en zo maakt U de zee naar de orde Uwer heerschappij over alles.

Maar de zielen, die dorsten naar U en die zichtbaar worden voor U, welke met een ander doel gescheiden zijn van de gemeenschap van de zee, besproeit Gij Uit een verborgen en zoete bron, opdat ook de aarde haar vrucht voortbrengt: en onze ziel brengt haar vrucht voort, en op bevel van U, haar Heer en God, doet zij uitspruiten werken van de barmhartigheid naar haar aard, doordat zij haar naaste bemint en helpt in de behoeften van het leven, in zich hebbende het zaad naar haar gelijkenis; want door onze zwakheid hebben wij een gevoel van medelijden om de nooddrufte te helpen en wij steunen hen evenzo, als wij zouden willen, dat men ons hulp bood, wanneer wij op dezelfde wijze nooddrufte zouden zijn, niet alleen met gemakkelijke dingen, als het zaadzaaiend kruid, maar ook met de beschermende hulp, krachtig als hout, als het vruchtdragend geboomte, dat is, de weldoende om hem, die onrecht lijdt, te rukken uit de hand van de machtige en hem de schaduw van de bescherming te verschaffen door het krachtige geboomte van een rechtvaardig oordeel.

16.19 De lichten, die scheiding maken tussen dag en nacht.

Moge zo, bid ik U, Heere, moge zo, als U reeds doet en blijdschap schenkt en kracht, *de waarheid uit de aarde spruiten en gerechtigheid van de hemel neerzien, en dat er lichten zijn in het uitspansel van de hemel*. Laat ons, ons brood breken voor de hongerige en de arme, die zonder huis is, in ons huis voeren, de naakte kleden en de huisgenoten van ons geslacht niet verachten. En wanneer die vruchten op aarde voortgekomen zijn, zie dan, dat het goed is, en laat dan ons tijdelijk licht voort breken en laat ons, terwijl we van deze lagere vrucht van onze daden komen tot de genieting van de aanschouwing, doordat we het hogere Woord van het leven ontvangen, schijnen *als lichten in de wereld*, staande aan

het uitspansel Uwer Schrift. Want daar leert U ons, dat wij scheiding maken tussen het geestelijke en het zinnelijke als tussen de dag en de nacht, of tussen de zielen, die onderworpen zijn aan het geestelijke en die, welke onderworpen zijn aan het zinnelijke, zodat niet meer U alleen in het verborgen van Uw oordeel, evenals voordat het uitspansel geworden was, scheiding maakt tussen licht en duisternis, maar ook Uw geestelijk gezinde, die aan hetzelfde uitspansel geplaatst zijn en gezien worden, nadat Uw genade zich heeft geopenbaard in de wereld, lichten boven de aarde en scheiding maken tussen de dag en de nacht en tot tekenen van de tijden zijn; want *het oude is voorbijgegaan, zie het nieuwe is gekomen; want de zaligheid is ons nu nader, dan toen wij eerst geloofd hebben*, en *de nacht is voorbij gegaan en de dag is nabij gekomen*, en U zegent de kroon van Uw jaar, arbeiders in Uw oogst uitzendend, welke anderen hebben gezaaid, hen zendend ook tot een andere zaaiing, welker oogst in het einde zal zijn. Zo vervult U de wens van hem, die geloften deed, en U zegent de jaren des rechtvaardigen, *maar U bent dezelfde* en in Uw jaren, die *niet geëindigd worden*, bereidt U de voorraadschuur voor de jaren, die voorbijgaan. Immers naar Uw eeuwig raadsbesluit geeft U de hemelse goederen op de aarde ieder te van zijn tijd.

Want deze wordt door de Geest gegeven het woord van de wijsheid als het grote licht ter wille van hen, die zich verheugen in het licht van de heldere waarheid als bij het begin van de dag; een anderen het woord van de kennis door dezelfde Geest, als het kleine licht, en een anderen het geloof; een anderen de gaven van de gezond maken; een anderen de werkingen van de krachten; een anderen profetie; een anderen onderscheiding van de geesten; een anderen menigerlei talen, en dit alles als de sterren. Doch deze dingen alle werkt de een en dezelfde Geest, delende aan een ieder in het bijzonder, gelijkerwijs Hij wil en doende de sterren verschijnen, zodat ze lichten tot heil. Maar het Woord van de kennis, waarin alle geheimenissen vervat zijn, die wisselen met de tijden als de maan, en de kennis van de overige gaven, die daarna als de sterren vermeld werden, verschillen zoveel van die schittering van de wijsheid, waarin zich de genoemde dag verheugt, als ze zijn tot heerschappij 's nachts. Want zij zijn nodig voor hen, tot wie Uw wijze dienstknecht niet kon spreken als tot geestelijken, maar als tot vleselijke, hij, die wijsheid spreekt onder de volmaakten. Maar de natuurlijke mens, als een kind in Christus, dat met melk wordt gevoed, totdat het krachtig genoeg is voor vaste spijs en zijn oog versterkt heeft, zodat het de zon kan aanschouwen, moet zijn nacht niet geheel donker hebben, maar tevreden zijn met het licht van de maan en van de sterren. Dit leert U ons zeer wijs, o onze God, in Uw Boek, Uw uitspansel, opdat wij alles onderscheiden in wonderlijke aanschouwing, zij het ook nog in tekenen en in tijden en in dagen en in jaren.

16.20 Eerst moet de aarde gereinigd worden en dan moet zij de vruchten van goede werken dragen. Zij, die alles hebben verlaten om God te volgen, zullen schitteren als sterren aan de hemel.

Maar eerst wast u, reinigt u, doet de boosheid weg van uw zielen en van voor mijn ogen, opdat het droge gezien worde. Leert goed doen, doet de wees recht en handelt de twistzaak van de weduwe, opdat de aarde uitschiet grasscheutjes en vruchtbaar geboomte en komt dan, laat ons te samen rechten, zegt de Heere, opdat er lichten zijn in het uitspansel van de hemel, om licht te geven op de aarde. De rijke vroeg aan de goede Meester, wat hij moest doen, om het eeuwige leven te hebben: hem zegge de goede Meester, die hij voor een mens hield en voor niets meer, - goed echter is Hij, omdat Hij God is - hem zegge Hij, dat indien hij in het leven wil ingaan, hij de geboden moet onderhouden, van zich moet doen de bitterheid van zijn boosheid en slechtheid, niet doden, geen overspel doen, niet stelen, geen valse getuigenis geven, opdat het droge gezien wordt en uitspruit het eren van vader en moeder en de liefde tot de naaste. Dit alles, zei hij, heb ik gedaan. Vanwaar dan zoveel doornen, als de aarde vrucht voortbrengend is? Ga, roei uit het dichte struikgewas van de gierigheid, verkoop wat U hebt en word gevuld met vruchten door het de armen te geven, en U zult een schat hebben in de hemel, en volg de Heere, zo U wilt volmaakt zijn, een metgezel wordend van hen, te midden van wie wijsheid spreekt Hij, die weet, wat Hij toedeelt aan de dag en de nacht, opdat ook U dat weet, opdat ook voor U lichten zijn aan het uitspansel van de hemel: maar dat zal niet gebeuren, tenzij daar Uw hart is; en evenzo zal dat niet gebeuren, tenzij daar Uw schat is, gelijk U gehoord hebt van de goeden Meester. Maar de onvruchtbare aarde was droevig en de doornen verstikten het woord.

Maar gij, *uitverkoren geslacht, het zwakke van de wereld*, die alles verlaten hebt om de Heere te volgen, gaat Hem na en beschaamt het sterke, gaat Hem na, liefelijke voeten, en schijnt aan het uitspansel, opdat *de hemel vertellen zijn eer*, scheiding makend tussen het licht van de volmaakten, zij het dan nog niet als van de engelen, en de duisternis van de kinderen, die echter niet te beschouwen zijn als verlorenen: schijnt over de gehele aarde, en *de dag*, stralend door de zon, *stortte overvloedig aan de dag* het woord van de wijsheid uit en de nacht, lichtend door de maan, *toon aan de nacht* het woord van de kennis. De maan en de sterren schijnen in de nacht, maar de nacht verduistert niet, want zij zelf verlichten hem naar zijn mate. Want zie, even alsof God zei: "Dat er lichten zijn in het uitspansel van de hemel," *geschiedde er haast uit de hemel een geluid, gelijk als van een geweldigen gedrevenen wind en er werden gezien verdeelde tongen, als van vuur, en het zat op een ieder van hen*, en er werden lichten in het uitspansel van de hemel, hebbende *het woord van het leven*. Gaat heen overal, heilige vuren, schitterende vuren. Want U bent *het licht van de wereld* en U bent niet onder een korenmaat. Hij is verhoogd, die U aanhing, en Hij heeft u verhoogd. Gaat heen en wordt bekend allen volken.

16.21 De zinnebeeldige betekenis van Gen. 1:20.

Dat ook de zee ontvangt en Uw werken bare en *dat de wateren voortbrengen een gewemel van levende zielen*. Want het kostbare scheidende van hetgeen geringe waarde heeft bent U Gods mond geworden, met welke Hij zei: "Dat de wateren voortbrengen"- niet een levende ziel, want die zal de aarde voortbrengen - "maar kruipende, levende zielen, en gevogelte vliegend boven de aarde." Want Uw geheimenissen, o God, zijn door de werken Uwer heiligen midden door de golven van de verzoeken van deze wereld gekropen, om de volkeren te drenken met Uw naam in Uw doop. En terwijl dat geschiedde, zijn er grote en wonderbaarlijke dingen gebeurd, als *de grote walvissen* en de stemmen Uwer boden vlogen boven de aarde aan het uitspansel van Uw boek, terwijl dit boven hen geplaatst was als het gezag, waaronder zij zouden vliegen, waar ze ook heengingen. Immers *geen spraak, en geen woorden zijn er, waar hun stem niet wordt gehoord*, daar hun klank uitging *over de gehele aarde en hun redenen aan het einde van de wereld*; want Gij, Heere, hebt deze door Uw zegen vermenigvuldigd.

Lieg ik soms of verwar ik de dingen en onderscheid ik niet de heldere kennis van deze zaken aan het uitspansel van de hemel en de lichamelijke werken in de golvenrijke zee en onder het uitspansel van de hemel? Want van dezelfde dingen, welker kennis vast en bepaald is zonder toeneming in de geslachten, evenals de lichten van de wijsheid en van de kennis, zijn de lichamelijke werkingen vele en verscheidene, en doordat het een uit het ander ontstaat, verveelvoudigen zij zich onder Uw zegen, o God, die de zwakheid van onze sterfelijke zintuigen, welke het zo spoedig opgeven, getroost hebt daardoor, dat in het kennen van de geest één zaak op vele wijzen door middel van bewegingen van het lichaam wordt afgebeeld en genoemd. De wateren hebben deze dingen voortgebracht, maar door Uw woord: de behoeften van de volkeren, die vervreemd waren van de eeuwigheid Uwer Waarheid hebben deze dingen voortgebracht, maar door Uw Evangelie, want zij zijn uitgeworpen door de wateren zelf, wier bittere slapheid de oorzaak was, dat door Uw woord die dingen te voorschijn kwamen.

En alles is schoon, wanneer U het maakt en zie, Gij, die alles gemaakt hebt, bent onuitsprekelijk veel schoner. Wanneer Adam niet van U afgevallen was, dan zou zich niet uit zijn schoot verspreid hebben de ziltige zee, het menselijk geslacht, nieuwsgierig tot in de diepte, gezwollen in onstuimigheid en heen en weer golvend zonder standvastigheid, en dan zou het niet nodig geweest zijn, dat in de vele wateren Uw verkondigers lichamelijk en zintuiglijk waarneembaar wonderen werkten en woorden spraken. Want zo kwamen mij nu het kruipend gedierte en gevleugeld gevogelte voor; maar daarvan doordrongen en daarin ingewijd, zouden de mensen, onderworpen aan lichamelijke geheimenissen, geen baat daarbij hebben, indien niet de ziel op een hogere trap van geestelijk leven kwam, en na het woord van de aanvang tot de volmaaktheid voortvoer.

16.22 De zinnebeeldige betekenis van Gen. 1:24.

En daarom brengt door Uw woord niet de diepte van de zee, maar de van de bitterheid van de wateren afgescheiden aarde, niet kruipende levende zielen en gevogelte voort, maar een levende ziel. Immers zij heeft niet meer de doop nodig, die de heidenen nodig hebben, zoals zij die nodig had, toen ze door de wateren bedekt werd: want men kan niet op andere wijze het Koninkrijk van de hemelen binnentreden sinds U verordend hebt, dat men zo moet binnentreden; en zij verlangt ook niet de grote wonderwerken, opdat daardoor het geloof gewerkt worde: immers zij gelooft ook zonder dat zij tekenen en wonderen gezien heeft, daar de gelovige aarde reeds gescheiden is van de wateren van de zee, die bitter zijn door ongelovigheid, en de *vreemde talen zijn tot een teken niet degenen, die geloven, maar de ongelovigen*. Dus heeft de aarde, die U boven de wateren gevestigd hebt, dat gevogelte, dat de wateren door Uw woord hebben voortgebracht, niet nodig. Zend tot haar Uw Woord door Uw boden. Want wij vertellen hun werken, maar U bent het, die in hen werkt, en laat hen een levende ziel werken. De aarde brengt deze voort, want de aarde is de oorzaak, dat zij dit in haar werken, evenals de zee de oorzaak was, dat zij kruipende levende zielen en gevogelte onder het uitspansel van de hemel voortbrachten, welke de aarde niet meer nodig heeft, ofschoon zij de Vis eet, die verheven is uit de diepte, aan die tafel, welke U voor het aangezicht van de gelovigen toe gericht hebt; want daartoe is Hij uit de diepte verheven, opdat Hij de droge aarde zou voeden. En de vogels zijn voortgekomen uit de zee, maar toch verveelvoudigen zij zich boven de aarde. Want van de eerste verkondiging van het evangelie was de ongelovigheid van de mensen de oorzaak; maar ook de gelovigen worden door haar veelvuldig van dag tot dag opgewekt en gezegend. Maar de levende ziel neemt haar oorsprong uit de aarde, omdat het slechts de gelovigen tot heil strekt om zich te onthouden van de liefde van deze wereld, opdat hun ziel U leve, die gestorven was, levende in wellusten, in dood aanbrengende wellusten, Heere; want U bent de leven aanbrengende wellust van het reine hart.

Laat daarom nu op aarde Uw dienaren werken, niet gelijk in de wateren van de ongelovigheid door te verkondigen en te spreken door middel van wonderen en geheimenissen en verborgen woorden, waar de onwetendheid, de moeder van de verwondering, haar aandacht spant in de vrees voor verborgen tekenen - want zo is de weg, waarlangs de kinderen Adams tot het geloof komen, die U vergeten hebben, terwijl ze zich van voor Uw aanschijn verbergen en een afgrond worden - maar laat hen ook werken gelijk op het droge, dat gescheiden is van de kolken des afgrond, en laat hen een voorbeeld zijn de gelovigen door voor hun aangezicht te leven en hen tot navolging op te wekken. Want zo horen zij niet alleen om te horen, maar ook om te doen de woorden: "Zoekt God en Uw ziel zal leven," opdat de aarde een levende ziel voortbrengt. *Wordt van deze wereld niet gelijkvormig*, onthoudt u van haar. Door haar te mijden leeft de ziel, die door haar na te jagen sterft. Onthoudt u van de afschuwelijke ruwheid van

de hovaardij, van de vadsige lust van de weelderigheid en van de bedrieglijke naam van de wetenschap, opdat de wilde dieren zachtzinnig en het vee tam en de slangen onschadelijk mogen zijn. Want die zijn zinnebeeldig de bewegingen van de ziel: maar de hoogmoed van de verheffing en de genieting van de lust en het gif van de nieuwsgierigheid zijn de bewegingen van een dode ziel; want die sterft niet zo, dat ze alle beweging mist, daar zij sterft door zich te verwijderen van de Bron van het leven en zo wordt opgenomen door de voorbijgaande wereld en aan haar gelijk wordt.

Het Woord echter, God, is de Bron van het eeuwige leven, en het gaat niet voorbij: en daarom wordt in Uw woord die verwijdering tegengehouden, wanneer ons gezegd wordt: *"Wordt van deze wereld niet gelijkvormig"*, opdat de aarde door de Bron van het leven een levende ziel voortbrengt, in Uw Woord door middel van de verkondigers van Uw Evangelie, een ziel, die zich onthoudt door de navolgers van Uw Christus na te volgen. Want dit is *naar zijn aard*, omdat een man zijn vriend navolgt: *Wees U als ik*, zegt hij, *want ook ik ben als gij*. Zo zullen in de levende ziel door de zachtmoedigheid van handel goede dieren zijn - want U hebt bevolen, zeggende: *Volbreng Uw werken in zachtmoedigheid en U zult door een ieder bemind worden* - en goed vee, dat, hetzij dat het eet, geen overvloed heeft, en hetzij dat het niet eet, geen gebrek, en goed kruipend gedierte, niet schadelijk om te verderven, maar listig om op zijn hoede te zijn en slechts in zoverre de tijdelijke schepping naspeurend, als voldoende is, om door het verstaan van de schepselen de eeuwigheid te doorzien. Want deze dieren dienen het verstand, wanneer ze, van de dood aanbrengeende vooruitgang afgehouden, leven en goed zijn.

16.23 De mens gemaakt naar het beeld en de gelijkenis Gods.

Want zie, Heere, onze God, onze Schepper, wanneer onze neigingen, door welke wij in een slecht leven stierven, afgehouden zullen zijn van de liefde tot de wereld, en de ziel begonnen zal zijn levend te wezen door goed te leven, en Uw woord vervuld zal zijn, dat U hebt gesproken door Uw apostel: *"Wordt van deze wereld niet gelijkvormig"*, dan zal ook dat volgen, wat U er terstond aan toegevoegd hebt, zeggende: *"maar wordt veranderd door de vernieuwing uw gemoed"*, niet meer een ieder naar zijn aard, alsof men de naaste, die voorgaat, navolgt, en ook niet levend naar het gezag van een beteren mens. Immers U hebt niet gezegd: „daar zij een mens naar zijn aard" maar *"Laat ons mensen maken, naar ons beeld en onze gelijkenis"*, opdat wij zouden beproeven wat Uw wil is. Want daarom heeft Uw verkondiger, door het Evangelie zonen telend, opdat hij niet altijd kinderen zou hebben, die hij met melk moest voeden en als een voedster koesteren, gezegd: *wordt veranderd door de vernieuwing van uw gemoed, opdat U mocht beproeven, welke de goede en welbehaaglijk en volmaakte wil van God zij*. En daarom zegt U niet: "daar zij een mens," maar: "Laat ons maken" en U zegt niet: "naar zijn aard" maar "naar ons beeld en onze gelijkenis" Immers, vernieuwd van gemoed en aanschouwend Uw waarheid,

welke hij heeft verstaan, heeft hij niet een mens nodig als leidsman, om zijn aard na te volgen, maar onder Uw leiding beproeft hij zelf, welke Uw goede en welbehaaglijke en volmaakte wil zij, en U leert hem, daar hij dit reeds kan vatten, zien de Drievuldigheid van de Eenheid of de Eenheid van de Drievuldigheid. Daarom, nadat er in het meervoud gezegd is: "laat ons mensen maken," wordt er toch in het enkelvoud aan toegevoegd: "en God schiep de mens"; en nadat in het meervoud gezegd is: "naar ons beeld," wordt er in 't enkelvoud toegevoegd: "naar het beeld van God." Zo wordt de mens *vernieuwd tot kennis Gods, naar het evenbeeld degenen, die hem geschapen heeft* en, geestelijk geworden, *onderscheidt hij wel alle dingen*, althans welke onderscheiden kunnen worden, *maar hijzelf wordt van niemand onderscheiden*.

16.24 De heerschappij van de mensen over de dieren.

Dat hij echter alles oordeelt, betekent, dat hij heerschappij heeft over de vissen van de zee, en over het gevogelte van de hemel, en over al het vee en het gedierte, en over de gehele aarde, en over al het kruipend gedierte, dat op de aarde kruipt. Want dat doet hij door het verstand van zijn geest, waardoor hij begrijpt de dingen, die van de Geest van God zijn. Anders begrijpt de mens, die in ere geplaatst is, niet; hij wordt vergeleken met het redeloze vee en is daar aan gelijk geworden. Dus oordelen in Uw kerk, o onze God, naar Uw genade, die U haar geschonken hebt, - want wij zijn Uw maaksel, geschapen tot goede werken - niet alleen zij, die geestelijk aan het hoofd staan, maar ook zij, die geestelijk gesteld zijn onder hen, die aan het hoofd staan - man en vrouw schiep U de mens op deze wijze in Uw geestelijke genade, waar naar het geslacht van het lichaam niet is man en vrouw, immers er is ook noch Jood noch Griek, noch dienstbare noch vrije - terwijl ze dus geestelijk zijn, hetzij zij, die aan het hoofd staan, hetzij zij, die gehoorzamen, oordelen zij geestelijk, niet over de geestelijke kennis, die schijnt aan het uitpansel - want over zo verheven gezag past het niet te oordelen - en ook niet over Uw Boek zelf, ook indien iets daar niet helder is, want daaraan onderwerpen wij ons verstand, en houden voor zeker, dat ook wat gesloten is voor onze blik, juist en waarachtig gezegd is - want zo moet de mens, ook al is hij reeds geestelijk en vernieuwd tot kennis Gods, naar het evenbeeld degenen, die hem geschapen heeft, toch een dader van de wet zijn, maar geen rechter - ook niet over die onderscheiding oordeelt hij, te weten tussen geestelijke en vleselijke mensen, die aan Uw ogen, o onze God, bekend zijn, maar aan ons nog door geen werken duidelijk zijn geworden, zodat wij hen aan hun vruchten kunnen kennen, maar Gij, Heere, kent hen reeds en hebt hen onderscheiden en geroepen in het verborgen, voordat het uitpansel geschapen werd. En ook niet over de woelende volkeren van deze wereld oordeelt de mens, al is hij geestelijk. Want wat heeft hij ook die buiten zijn te oordelen, daar hij niet weet, wie vandaar zal komen tot de liefelijkheid Uwer genade, en wie in de eeuwigdurende bitterheid van de goddeloosheid zal blijven?

Daarom heeft de mens, die U geschapen hebt naar Uw beeld, niet heerschappij ontvangen over de lichten van de hemel, noch over de verborgen hemel zelf, noch over dag en nacht, wie U hun naam gegeven hebt vóór de vestiging van de hemel, noch over de vergadering van de wateren, welke is de zee, maar hij heeft heerschappij ontvangen *over de vissen van de zee, en over het gevogelte van de hemel en over al het vee, en over de gehele aarde, en over al het kruipend gedierte, dat op de aarde kruipt*. Want hij oordeelt en keurt goed, wat hij recht, maar hij keurt af, wat hij verkeerd bevonden heeft, zowel bij de plechtige viering van de geheimenissen, door welke zij ingewijd worden, die Uw ontferming in de vele wateren opspoort, als ook bij die plechtigheid, waarbij die Vis wordt uitgereikt, die, verheven uit de diepte, door de gelovige aarde gegeten wordt, en ook in de tekenen van woorden en in uitingen, die onderworpen zijn aan het gezag van Uw Boek en als het ware onder het uitspansel vliegen, doordat in uitlegging, verklaring, uiteenzetting, behandeling, zegening en aanroeping van Uw naam de tekenen uit de mond komen en klinken, opdat het volk antwoordde: Amen. En dat al die woorden lichamelijk moeten worden uitgesproken, daarvan is de oorzaak de afgrond van de wereld en de verblindheid van het vlees, waardoor hetgeen gedacht wordt, niet gezien kan worden, zodat het nodig is het te doen weerklinken in de oren. Zo vindt het gevogelte, ofschoon het zich verveelvoudigt op de aarde, toch zijn oorsprong in de wateren. Ook oordeelt de geestelijke mens door goed te keuren, wat hij recht, maar af te keuren, wat hij verkeerd bevonden heeft in de werken en de zeden van de gelovigen, in de werken, die de aalmoezen zijn, gesproken als het ware uit de vruchtdragende aarde en in de zeden, welker neigingen gebreideld zijn uit een levende ziel, in reinheid, in vasten, in vrome gedachten over datgene, wat door de zintuigen wordt waargenomen. Want over die dingen wordt hij nu gezegd te oordelen, in welke hij ook de macht heeft te verbeteren.

16.25 Wees vruchtbaar en verveelvoudigt.

Maar wat is dit en hoedanig een verborgenheid? Zie, U zegent de mensen, o Heere, opdat ze vruchtbaar zijn en verveelvoudigen en de aarde vervullen. Geeft U ons daardoor geen enkele aanduiding, opdat wij enigszins zouden verstaan, waarom U niet evenzo het licht gezegend hebt, dat U dag noemde, noch het uitspansel van de hemel, noch de lichten, noch de sterren, noch de aarde, noch de zee? Ik zou zeggen, o onze God, dat Gij, die ons naar Uw beeld geschapen hebt, ik zou zeggen, dat U deze gave van de zegening aan de mens in het bijzonder hebt willen toedelen, indien U niet op dezelfde wijze de vissen en de grote zeedieren gezegend had, opdat ze vruchtbaar zouden zijn en verveelvoudigen en de wateren van de zee vervullen, en de vogelen zouden verveelvoudigen op de aarde. Evenzo zou ik zeggen, dat die zegening zich uitstreckte over die soorten van wezens, die zich voortplanten door voortbrenging uit zichzelf, indien ik haar ook aantrof ten opzichte van struikgewas en geboomte en het gedierte van de aarde. Maar nu is noch tot de

kruiden en het geboomte, noch tot de wilde en kruipende dieren gezegd: wees vruchtbaar en verveelvoudigt, ofschoon ook zij allen evenals de vissen en de vogels en de mensen door voortbrenging zich voortplanten en hun geslacht in stand houden.

Wat moet ik dus zeggen, mijn Licht, mijn Waarheid? Dat dit geen betekenis heeft, dat het zonder bedoeling zo gezegd is? Geenszins, Vader van de vroomheid; verre zij het, dat de dienaar van Uw Woord dit zou zeggen. Ook al versta ik niet, wat U met dit woord te kennen geeft, zo mogen zij het beter gebruiken, die beter zijn dan ik, dat is, die meer inzicht hebben, nadat U aan een ieder gegeven hebt wijs te zijn. Moge echter ook mijn belijdenis welgevallig zijn in Uw ogen, in welke ik belijd, Heere, dat ik geloof, dat U niet zonder grond zo gesproken hebt, en ik zal niet verzwijgen, wat het lezen hiervan mij ingeeft. Want het is waar, en ik zie niet, wat mij zou verhinderen zo de beeldspraak van Uw boeken te verstaan. Want ik weet dat op veelvuldige wijze door middel van iets lichamelijks wordt uitgedrukt, wat op één enkele wijze door de geest begrepen wordt, en dat op veelvuldige wijze door de geest begrepen wordt, wat op één enkele wijze door iets lichamelijks wordt uitgedrukt. Zie, de eenvoudige liefde tot God en de naaste: door hoe veelvuldige geheimenissen en in hoe ontelbare talen en in iedere taal door hoe ontelbare zegswijzen wordt zij niet door middel van iets lichamelijks weergegeven! Zo is wat in de wateren geboren wordt, vruchtbaar en verveelvoudigt. Merk wederom op, gij, die dit leest. Zie, wat de Schrift op één wijze biedt en wat de stem doet horen: "In de beginne schiep God de hemel en de aarde," wordt dat niet op veelvuldige wijze verstaan, niet door bedrog van dwalingen, maar door verschillende soorten van waar inzicht? Zo is wat uit mensen geboren wordt vruchtbaar en verveelvoudigt.

Wanneer wij dus de aard zelf van de dingen niet zinnebeeldig, maar in eigenlijke zin denken, dan past op alles, wat uit zaad ontstaat, het woord: Bent vruchtbaar en verveelvoudigt; indien wij dat echter als figuurlijk aannemen - wat, naar ik meen, de Schrift veeleer bedoeld heeft, die zeker niet zonder betekenis alleen aan de nakomelingen van de waterdieren en de mensen die zegening heeft toebedeeld - dan vinden wij wel grote hoeveelheden ook bij de geestelijke en lichamelijke schepselen, in de hemel en op de aarde, en bij de rechtvaardige en goddeloze zielen, als in het licht en de duisternis en bij de gewijde schrijvers, door wie de wet verschaft is, als aan het uitspansel, dat gevestigd is tussen de wateren boven en de wateren beneden, en in de vergadering van de bittere volken, als in de zee, en in het dorsten van de vrome zielen, als op het droge, en in de werken van de barmhartigheid naar het tegenwoordige leven, als in de zaadzaaiende kruiden en het vruchtbaar geboomte, en in de geestelijke gaven, geopenbaard tot heil, als in de lichten van de hemel en in de neigingen, die zich vormen tot matigheid, als bij de levende ziel: bij alle deze treffen wij aan grote hoeveelheden en vruchtbaarheid en groei; maar wat zóó groeit en verveelvoudigt, dat één zaak op vele wijzen wordt uitgedrukt, en één uitdrukking op vele wijzen wordt verstaan, dat vinden wij slechts bij beelden, die

lichamelijk zijn weergegeven en bij zaken, die verstandelijk zijn uitgedacht. Een beeld, lichamelijk weergegeven, is - zo hebben wij het begrepen - het voorttellen in de wateren, omdat de vleselijke diepte daarvan de noodzakelijke oorzaak is; een zaak echter, die verstandelijk is uitgedacht, is het voorttellen van de mensen vanwege de vruchtbaarheid van het verstand. En daarom geloven wij, dat tot ieder van beide deze soorten door U, Heere, gezegd is: "Bent vruchtbaar en verveelvoudigt." Want in deze zegening neem ik aan, dat aan ons door U het vermogen en de macht verleend is om zowel op vele wijzen uit te drukken, wat wij op één wijze als begrip in onze geest hebben, als ook om op vele wijzen te verstaan, wat wij, in duistere bewoordingen op één wijze uitgedrukt, gelezen hebben. Zo worden de wateren van de zee vervuld, die slechts door verschillende betekenissen bewogen worden; zo ook wordt door menselijke geboorten de aarde gevuld, wier droogheid blijkt uit haar dorst naar kennis en over wie het verstand heerst.

16.26 De vruchten van de aarde, die tot gerecht zijn.

Ik wil ook zeggen, Heere, mijn God, wat de volgende woorden van Uw Schrift mij doen denken; ik zal het zeggen en niet vrezen. Want ik zal de waarheid spreken, wanneer U mij ingeeft, wat U wilt, dat ik naar aanleiding van die woorden zeg. Immers slechts wanneer niemand dan U het mij ingeeft, geloof ik, dat ik de waarheid spreek, daar U de Waarheid bent, *maar alle mens leugenachtig* is. En daarom wie de leugen spreekt, spreekt uit het zijn. Opdat ik dus de waarheid spreke, spreek ik uit het Uw. Zie, U hebt ons tot gerecht gegeven *al het zaadzaaiende kruid, dat op de gehele aarde is, en alle geboomte, in dat zaadzaaiende boomvrucht is*. Maar niet alleen aan ons, maar ook aan alle vogelen van de hemel en aan de dieren van de aarde en het kruipend gedierte; aan de vissen echter en de grote zeedieren hebt U het niet gegeven. Wij zeiden immers dat door die vruchten van de aarde aangeduid en zinnebeeldig voorgesteld werden de werken van de barmhartigheid, die voor de noodzakelijkheden hiervan levens uit de vruchtdragende aarde geleverd worden. Zo'n aarde was de vrome Onesiforus, aan wiens huis U barmhartigheid gegeven hebt, omdat hij Uw knecht Paulus dikwijls heeft verkwikt en zich van zijn keten niet heeft geschaamd. Dit hebben ook gedaan en zo'n vrucht hebben ook voortgebracht de broederen, die zijn gebrek uit Macedonië hebben vervuld. Welk een smart echter heeft hij over sommige bomen, die hem de verschuldigde vrucht niet hebben geleverd, wanneer hij zegt: *"In mijn eerste verantwoording is niemand bij mij geweest, maar zij hebben mij allen verlaten. Het worde hun niet toegerekend"*. Want dat is men schuldig aan hen, die door het verstaan van de Goddelijke verborgenheden een redelijke leer verkondigen, en men is hun zo verschuldigd als aan mensen. Men is hun echter verschuldigd als aan de levende ziel, daar zij zich als voorbeelden stellen ter navolging in alle onthouding. Evenzo is men hun verschuldigd als aan de vogelen wegens hun zegeningen,

die verveelvoudigen op de aarde, daar hun klank uitgegaan is over de gehele aarde.

16.27 De ware dienaren van het woord verheugen zich, als Paulus, niet in de stoffelijke gaven, maar in de gezindheid van hen, die ze geven.

Met deze gerechten nu voeden zij zich, die zich er in verblijden, maar zij verblijden zich niet daarin, welker god is de buik. Immers ook bij hen, die ze geven, is niet wat ze geven de vrucht, maar de gezindheid, met welke zij geven. Daarom zie ik duidelijk, waarover hij, die God diende en niet zijn buik, zich verheugt; ik zie het en wens hem ten zeerste geluk. Immers hij had van de Filippenzen ontvangen, wat zij door Epafroditus gezonden hadden; maar toch zie ik, waarover hij zich verheugt. Maar hij voedt zich met datgene, waarover hij zich verheugt, want in waarheid sprekende zegt hij: *"Ik ben grotelijks verblijd geweest in de Heere, dat U nu eenmaal wederom wakker bent om aan mij te denken, waaraan U ook gedacht hebt; maar U hebt tegenzin gehad."*¹⁸ Zij waren dus door langdurige tegenzin verslapt en als het ware verdord, zodat ze niet meer de vrucht van goed werk droegen, en hij verheugt zich voor hen, dat ze weer uitgebot zijn, niet voor zichzelf, dat ze zijn nooddrift te hulp zijn gekomen. Daarom zegt hij verder: *"Niet dat ik dit zeg vanwege gebrek; want ik heb geleerd vergenoegd te zijn in hetgeen ik ben. En ik weet vernederd te worden, ik weet ook overvloed te hebben; alleszins en in alles ben ik onderwezen, beide verzadigd te zijn en honger te lijden, beide overvloed te hebben en gebrek te lijden: ik vermag alle dingen door Hem, die mij kracht geeft"*.

Waarover verheugt Gij U dus, o grote Paulus? Waarover verheugt Gij U, waarmee voedt Gij U, o U mens, die vernieuwd bent tot kennis Gods, naar het evenbeeld degenen, die u geschapen heeft, en U ziel, die levend bent door zo grote onthouding en gevleugelde tong, die verborgenheden spreekt? Immers aan zulke levende zielen is dat voedsel verschuldigd. Wat is het, dat u voedt? Blijdschap. Laat mij horen, wat volgt: *Nochtans hebt U wel gedaan*, zo zegt hij, *dat U met mijn verdrukking gemeenschap gehad hebt*. Hierover verheugt hij zich, hiermee voedt hij zich, dat zij wel gedaan hebben, niet dat de nood gelenigd is van hem, die tot U zegt: *"In benauwdheid hebt U mij ruimte gemaakt"*, want hij weet beide overvloed te hebben en gebrek te lijden in U, die hem kracht geeft. Want ook jij, Filippenzen, weet, zo zegt hij, *dat in het begin van het evangelie, toen ik van Macedonië vertrokken ben, geen gemeente mij iets meegedeeld heeft tot rekening van uitgaaf en ontvangst, dan U alleen. Want ook in Thessalonica hebt U mij eenmaal en andermaal gezonden, tot nooddrift*. Nu verheugt hij zich erover, dat zij tot deze goede werken zijn teruggekeerd en hij is blijde, dat zij

¹⁸ Flp 4:10; het laatste gedeelte is in de vertaling, die Augustinus gebruikte, onjuist weergegeven

weer uitgesproten zijn, als het ware doordat de vruchtbaarheid van de akker herleeft.

Verheugt hij zich soms over de vervulling van zijn nooddrift, omdat hij zei: "gij hebt mij gezonden tot nooddrift?" Verheugt hij zich soms daarover? Neen. En vanwaar weten wij dat? Omdat hij zelf verder zegt: *Niet dat ik de gave zoek, maar ik zoek de vrucht*. Ik heb van U geleerd, mijn God, te onderscheiden tussen de gave en de vrucht. De gave is de zaak zelf, welke hij geeft, die het nodige toedeelt, zoals geld, spijs, drank, kleding, onderdak, bijstand. De vrucht echter is de goede en rechte gezindheid van de gever. Want de goede Meester zei niet slechts: *Die een profeet ontvangt*, maar Hij voegde er aan toe: *in de naam eens profeten*; en Hij zei niet slechts: *die een rechtvaardige ontvangt*, maar Hij voegde er aan toe: *in de naam eens rechtvaardigen*; want zo zal geen *het loon eens profeten*, en zo zal deze *het loon eens rechtvaardigen ontvangen*. En Hij zei niet slechts: *zo wie een van deze kleinen te drinken geeft alleen een beker koud waters*, maar Hij voegde er aan toe: *in de naam eens discipels* en dan ging Hij voort: *voorwaar zeg ik u, hij zal zijn loon geenszins verliezen*. De gave is: het ontvangen van een profeet, het ontvangen van een rechtvaardige, het reiken van een beker koud waters aan een discipel; de vrucht echter: dat te doen in de naam eens profeten, in de naam eens rechtvaardigen, in de naam eens discipels. Met de vrucht wordt Elia gevoed door de weduwe, die wist, dat zij een man Gods voedde en hem daarom voedde; door de raaf echter werd hij met de gave gevoed, en niet naar de innerlijke mens werd Elia gevoed, maar naar de uiterlijke mens, die ook door het gebrek aan zulke spijs zou hebben kunnen omkomen.

16.28 De vissen en de walvissen.

En daarom zal ik zeggen, wat waar is voor Uw aanschijn, Heere: wanneer ongeleerde en ongelovige mensen, tot wier inwijding en winning noodzakelijk zijn de geheimenissen van de inwijding en de grote wonderen, welke wij geloven, dat aangeduid worden met de woorden "vissen en walvissen," wanneer die Uw dienaren opnemen om hen lichamelijk te verkwikken of in de een of andere nooddrift des tegenwoordige levens te helpen, ofschoon zij niet weten, waarom dit gedaan moet worden en wat de bedoeling daarvan is, dan voeden genen deze niet, noch worden deze door genen gevoed; want aan de een kant doen genen dat niet met heilige en rechte gezindheid, en aan de anderen kant verheugen deze zich niet in hun gaven, waar ze nog geen vrucht zien. Immers de geest wordt gevoed door datgene, waarover hij zich verheugt. En daarom voeden de vissen en de walvissen zich niet met de gerechten, welke de aarde slechts doet uitspruiten, nadat ze reeds is onderscheiden en afgezonderd van de bitterheid van de golven van de zee.

16.29 God zei van ieder schepsel, dat het goed was, maar van al het geschapene, dat het zeer goed was.

En U zaagt, o God, al wat U gemaakt had, *en zie, het was zeer goed*; ook wij zien het en zie, het is alles zeer goed. Bij iedere soort afzonderlijk van Uw werken, zaagt Gij, nadat U gezegd had, dat ze zouden zijn en ze geworden waren, dit en dat en het was goed. Ik heb geteld, dat er zevenmaal geschreven staat, dat U zaagt, dat goed was, wat U gemaakt had. En dit is de achtste maal, toen U alles zaagt, wat U gemaakt had, en zie het was niet alleen goed, maar alles tegelijk was het zelfs zeer goed. Want de schepselen afzonderlijk waren alleen goed, maar allen te samen waren zij goed en zeer goed. Dit tonen ook alle schone lichamen aan; want veel schoner is een lichaam, dat bestaat uit ledematen, die alle schoon zijn, dan de ledematen zelf elk afzonderlijk, door welker volkomen juiste samenvoeging het geheel gevormd wordt, ofschoon ook zij ieder afzonderlijk schoon zijn.

16.30 Waarom telkens herhaald wordt, dat God van ieder ding zag, dat het goed was.

En ik was opmerkzaam om te vinden, of U zeven- of achtmaal zaagt, dat Uw werken, goed zijn, toen ze U behaagden, en in Uw zien vond ik geen tijden, door welke ik zou hebben kunnen begrijpen, dat U zo vele malen zaagt, wat U gemaakt had, en ik zei: "Heere, is niet deze Uw Schrift waar, daar Gij, de Waarachtige en de Waarheid, haar hebt geopenbaard? Waarom zegt U mij dan, dat er in Uw zien geen tijden zijn, en zegt Uw Schrift mij, dat U dag voor dag gezien hebt, dat wat U gemaakt hebt, goed is, en vond ik, toen ik het telde, hoeveel malen U het gezegd Hebt?" Hierop antwoordt U mij, daar U mijn God zijt, en U zegt met krachtige stem in het oor van mijn geest tot mij, Uw knecht, terwijl U mijn doofheid doorbreekt en roept: "O mens, gewis, wat mijn Schrift zegt, zeg Ik. En toch spreekt zij in de tijd, maar tot mijn Woord komt de tijd niet, daar het met Mij bestaat in gelijke eeuwigheid. Zo zie Ik de dingen, die U door mijn Geest ziet, evenals Ik de dingen zeg, die U door mijn Geest zegt. En zo zie Ik ze, ofschoon U ze in de tijd ziet, niet in de tijd, evenals, ofschoon U ze in de tijd zegt, Ik ze niet in de tijd zeg."

16.31 De leer van de Manichaeërs is onverenigbaar met de scheppingsgeschiedenis van de Schrift.

En ik hoorde dat, Heere mijn God, en dronk de druppelen van de liefelijkheid uit Uw Waarheid en begreep, dat er mensen zijn, aan wie Uw werken mishagen, en die zeggen, dat U vele van die gemaakt hebt door de noodzakelijkheid gedwongen, zoals de bouw van de hemelen en de samenvoeging van de sterren, en dat niet uit het Uw, maar ze zeggen, dat reeds elders en van elders geschapen waren dingen, die U samenbracht en samenvoegde en samenbond, toen Gij, na de overwinning op Uw vijanden, de muren van de wereld grondvestte, opdat zij, door dat bouwwerk gekluisterd, niet wederom tegen U

konden opstaan; maar dat U de andere dingen niet gemaakt hebt, noch zelfs samengevoegd, zoals alle vlees en de allerkleinste levende wezens en al wat in de aarde geworteld is, maar dat een vijandige geest en een ander wezen, dat niet door U geschapen is en dat Uw tegenstander is, in de lagere plaatsen van de wereld, die dingen voortbrengt en vormt. Dwazen zijn het, die dit zeggen; want zij zien niet door Uw Geest Uw werken en leren in hen U niet kennen. Wie echter die dingen zien door Uw Geest: U ziet in hen.

16.32 De waarheid wordt geschonken door de Geest.

Wanneer zij dus zien, dat ze goed zijn, dan ziet Gij, dat ze goed zijn, en in al, wat behaagt om Uwentwil, bent U het, die behaagt, en wat door Uw Geest ons behaagt, behaagt U in ons. *Want wie van de mensen weet hetgeen van de mensen is, dan de geest van de mensen, die in hem is? Alzo weet ook niemand hetgeen Gods is, dan de Geest Gods. Doch wij, zo zegt de apostel, hebben niet ontvangen de geest van deze wereld, maar de Geest, die uit God is, opdat wij zouden weten de dingen, die ons van God geschonken zijn.* En ik word er toe vermaand te zeggen: gewis, niemand weet hetgeen Gods is, dan de Geest Gods. Hoe weten dan ook wij, wat ons door God geschonken is? Mij wordt geantwoord: omdat wat wij door zijn Geest weten, zelfs wanneer wij het op die wijze weten, toch niemand weet dan de Geest Gods. Want evenals terecht gezegd is tot hen, die in de Geest Gods spraken: „*want U bent het niet, die spreekt*“, zo wordt terecht gezegd tot hen, die in de Geest Gods weten: "Gij zijt het niet, die weet." Met niet minder recht wordt dus gezegd tot hen, die in de Geest Gods zien: "Gij zijt het niet, die ziet." Al wat zij dus in de Geest Gods zien, dat goed is, daarvan zien niet zij, dat het goed is, maar God ziet het. Iets anders is het dus, wanneer iemand meent, dat slecht is, wat goed is, zoals zij, van wie boven sprake was; iets anders wanneer de mens van wat goed is, ziet dat het goed is, zoals aan velen Uw schepping behaagt, omdat zij goed is, aan wie U echter niet in haar behaagt; ten gevolge waarvan zij meer haar willen genieten dan U: iets anders echter, wanneer, als de mens van iets ziet, dat het goed is, God in hem ziet, dat het goed is, zodat Hij bemind wordt in datgene, wat Hij maakte, die niet bemind zou worden tenzij door de Geest, die Hij schonk, *omdat de liefde Gods in onze harten uitgestort is door de Heilige Geest, die ons is gegeven*, door wie wij zien, dat goed is, al wat op een of andere wijze is: want het is van Hem, die niet op een of andere wijze is, maar die is, volkomen is.

16.33 Hij geeft een overzicht van de verschillende uitleggingen, die hij meedeelde: in dit hoofdstuk de letterlijke, niet zinnebeeldige.

Dank zij U, o Heere! Wij zien de hemel en de aarde, hetzij het lichamelijke hogere en lagere deel, hetzij de geestelijke en lichamelijke schepping en bij de toerusting van deze delen, waaruit of de gehele wereldmassa of in 't geheel de gehele schepping bestaat, zien wij, dat het licht ontstond, en gescheiden is van de duisternis. Wij zien het uitspansel van de hemel, hetzij tussen de geestelijke

wateren boven en de lichamelijke onder, het voornaamste deel van de wereld, hetzij dit luchtruim - want ook dat wordt hemel genoemd - door dat de vogelen van de hemel vliegen tussen de wateren, die in de vorm van damp boven hen zweven en het ook in onbewolkte nachten doen dauwen en die, welke verdicht op aarde stromen. Wij zien de verschijning van de vergaderde wateren over de vlakten van de zee, en de droge aarde, hetzij van water ontbloot of gevormd, opdat zij zichtbaar en geordend zou zijn en de moeder van kruiden en bomen. Wij zien de lichten stralen van boven, wij zien, dat de zon voldoende is voor de dag, dat de maan en de sterren de nacht troosten en dat door alle deze de tijden worden aangegeven en kenbaar gemaakt. Wij zien de overal vochtige natuur vruchtbaar aan vissen, dieren en vogels, omdat de dichtheid van de lucht, die de vlucht van de vogelen draagt, door de uitdamping van de wateren zich verdicht. Wij zien, dat het aanschijn van de aarde wordt getooid met landdieren en dat de mens, die geschapen is naar Uw beeld en gelijkenis, juist door Uw beeld en gelijkenis, dat wil zeggen door de kracht van de rede en het verstand, staat boven alle redeloze levende wezens, en wij zien, dat, evenals in zijn ziel iets is, dat door overleg heerst en iets anders, dat tot gehoorzaamheid onderworpen is, zo ook voor de man lichamelijk de vrouw geschapen is, die wel in de geest een gelijke natuur van redelijk verstand zou hebben, maar toch door het geslacht van haar lichaam zóó aan het geslacht van de man zou worden onderworpen, als het streven tot handelen zich onderwerpt om uit het redelijk verstand van de geest de schrandereheid te ontvangen tot juist handelen. Wij zien, dat deze dingen zowel ieder op zichzelf goed zijn, als ook allen te samen zeer goed.

16.34 Alles geschapen uit het niet.

Uw werken loven U, opdat wij U beminnen, en wij beminnen U, opdat Uw werken U loven. Uit de tijd hebben zij hun begin en hun einde, hun opgang en ondergang, hun toeneming en verval, hun schoonheid en onvolmaaktheid. Zij hebben dus hun opvolging van morgen en avond, deels in het verborgen, deels duidelijk zichtbaar. Want uit niets zijn zij door U, maar niet uit U gemaakt, niet uit een of andere stof, die niet van U was, of die reeds tevoren bestond, maar uit de mede geschapen, dat is de tegelijk door U geschapen stof; want haar vormloosheid hebt Gij, zonder dat er enige tijd tussen verliep, gevormd. Want ofschoon de stof van de hemel iets anders is dan die van de aarde en de schoonheid van de hemel iets anders dan die van de aarde, zo hebt U wel de stof uit het niet, de schone gedaante van de wereld echter uit de vormloze stof gemaakt, maar toch hebt U beiden tegelijk geschapen, zodat de stof zonder enige tussenruimte van tijd gevolgd werd door de vorm.

16.35 Overzicht van de zinnebeeldige uitleggingen.

Wij hebben ook nagegaan, wat U zinnebeeldig hebt willen te kennen geven, toen U wilde, dat die dingen of in die orde ontstonden of in die orde werden

neergeschreven - en wij zagen, dat ieder ding afzonderlijk goed is en alles te samen zeer goed - in Uw Woord, Uw Enig geborene, namelijk de hemel en de aarde, het Hoofd en het lichaam van de kerk, in de voorbeschikking vóór alle tijden, zonder morgen en avond. Toen U echter aanving het voorbeschikte in de tijd ten uitvoer te leggen, opdat U het verborgene tot openbaring zou brengen en het ongeordende van ons zou ordenen - want *onze zonden waren op ons* en wij waren weggegaan van U tot een duistere diepte, maar Uw goede Geest zweefde boven ons om ons te helpen te rechter tijd - toen hebt U de goddeloze gerechtvaardigd en hen afgescheiden van de ongerechtig en het gezag van Uw Boek gevestigd tussen de hogere, die zich door U lieten onderrichten en de lagere, die aan hen onderworpen werden, en U hebt bijeen vergaderd de gemeenschap van de ongelovigen tot één samenspanning, opdat het verlangen van de gelovigen aan de dag zou treden, en zij U werken van de barmhartigheid zouden voortbrengen, toedelend ook aan de armen hun aards vermogen om hemelse schatten te verwerven. En daarop ontstak U enige lichten aan het uitspansel, Uw heiligen, die het Woord van het leven hebben en die schitteren door geestelijke gaven in de openbaring van een verheven gezag; en daarop hebt U om de ongelovige volken te doordringen geheimenissen en zichtbare wonderen en mededelingen van woorden volgens het uitspansel van Uw Boek, waardoor ook de gelovigen zouden gezegend worden, uit de lichamelijke stof te voorschijn doen komen; en vervolgens hebt U de levende ziel van de gelovigen, doordat hun neigingen door de kracht van de onthouding geregeld werden, gevormd en daarop hun verstand, dat alleen aan U onderworpen was en geen enkel menselijk gezag ter navolging behoefde, vernieuwd naar Uw beeld en gelijkenis en het redelijk handelen aan de overheersing van het inzicht onderworpen evenals de vrouw aan de man, en hebt U gewild, dat aan al Uw dienaren, die nodig zijn om de gelovigen in dit leven te volmaken, door diezelfde gelovigen, tot voorziening in hun tijdelijke behoeften, werken geschonken zouden worden, die vruchten zullen dragen tot in het toekomstige. Dit alles zien wij en het is zeer goed, want in ons ziet U het, die ons de Geest, door wie wij het zouden zien en U erin beminnen, gegeven hebt.

16.36 Gebed om vrede.

Heere God, geef ons de vrede - want alles schonk U ons - de vrede van de rust, de Sabbatsvrede, de vrede zonder avond. Immers die gehele zeer schone orde van de zeer goede dingen zal, wanneer zij hun tijd volbracht hebben, voorbijgaan: immers zij hebben een morgen en een avond.

16.37 De zevende dag heeft geen avond.

Maar de zevende dag is zonder avond en heeft geen ondergang, want U hebt hem geheiligd om altijddurend te blijven, opdat, daardoor dat U na al Uw zeer goede werken, ook al hebt U die in rust gemaakt, op de zevenden dag gerust hebt, de stem van Uw Boek dit tot ons zegge, dat ook wij na onze werken, die

hierom zeer goed zijn, omdat U ze ons geschonken hebt, op de Sabbat van het eeuwige leven mogen rusten in U.

16.38 Dan zal God rusten in ons.

Want ook dan zult U rusten in ons, gelijk U nu werkt in ons, en zo zal Uw rust zijn door ons, gelijk Uw werken zijn door ons. U echter, Heere, werkt altijd, en U rust altijd, en U ziet niet in de tijd, en U beweegt U niet in de tijd, en U rust niet in de tijd, en toch schept U het zien in de tijd en de tijden zelf en de rust in de tijd.

16.39 Onze rust volgt op het werk, maar Gods rust is eeuwig.

Wij dus zien de dingen, die U geschapen hebt, omdat zij zijn: maar omdat U ze ziet, zijn zij. En wij zien ze uiterlijk, omdat zij zijn, en innerlijk, omdat zij goed zijn: maar U zag ze daar als reeds gemaakt, waar U ze zag als nog te maken. En het was een andere tijd, waarop wij bewogen werden om het goede te doen, nadat Uw Geest het in ons hart verwekt had; maar in de daaraan voorafgaande tijd werden wij bewogen om het kwade te doen, U verlatend: U echter, Enige Goede God, hebt nooit opgehouden goed te doen. En enige van onze werken zijn wel goed door Uw gave, maar zij zijn niet altijd durend; na die hopen wij te rusten in Uw verheven heiligmaking: U echter, die het Goede bent, dat geen goed behoeft, rust steeds, daar U zelf de Rust zijt. En wie van de mensen zal aan een mens geven, dat hij dit begrijpt? Welke engel aan een engel? Welke engel aan een mens? Van U worde het gebeden, bij U worde het gezocht, bij U worde geklopt: dan, ja dan zal het ontvangen worden, dan zal het gevonden worden, dan zal worden opengedaan.

EINDE

17 REGISTER VAN EIGENNAMEN.

ABRAHAM, III, VII, 13; in de schoot van A., IX, iii, 6.

ACADEMIEI, V, x, 19; xiv, 25; VI, xi, 18. De Academici was een plaats in Athene, waar Plato zijn lessen gegeven had; daarom worden zijn volgelingen de Academici genoemd. Augustinus bedoelt de aanhangers van de latere, de z.g. nieuwe Academie, van welke de wijsgeer Carneades (213-129 v. C.) de meest bekende leraar is geweest. Hij leerde, dat er geen kenmerk was, waardoor men de waarheid van de onwaarheid kon onderscheiden; hoogstens kan men komen tot een zekeren graad van waarschijnlijkheid.

ADAM, De kinderen Adams I, ix, 14; VIII, ix, 21; x, 22; XIII, xxi, 30; wij sterven allen in Adam V, ix, 16; IX, xiii, 34; Adam gevallen XIII, xx, 28.

ADEODATUS, (= door God gegeven) Augustinus' zoon, wordt tegelijk met zijn vader gedoopt, IX, vi, 14; beweent de dood van Monica, xii, 29.

AENEAS, I, XIII, 20, 21, 22. Aeneas is de hoofdpersoon in Vergilius' heldendicht Aeneïs. Daarin beschrijft de dichter Aeneas' omzwervingen en onder meer zijn bezoek aan koningin Dido van Carthago, die liefde opvatte voor de held, maar zich, toen Aeneas heimelijk vertrok, op de brandstapel doodde.

AFRICA, V, XII, 22; VI, ii, 21; xv, 25; IX, iii, 6; vin, 17. Bedoeld wordt steeds de Romeinse provincie Africa, waarvan Carthago de hoofdstad was.

ALYPIUS, vriend van Augustinus, later bisschop van Thagaste. Hij was diens stadgenoot VI, vii, 11; hij woont August. lessen bij VI, vii, 12; wordt bevangen door lust tot het bijwonen van gladiatorenspelen VI, vin, 13; wordt ten onrechte gevat als dief VI, ix, 14, 15; weigert zich te laten omkopen VI, x, 16; houdt August. van een huwelijk af VI, mi, 21; met hem houdt August. wijsgerige gesprekken VI, xvi, 26; hij raakt verstrikt in Apollinaristische dwaling, maar keert tot het katholieke geloof terug VII, xix, 25; hij bevindt zich bij August. tijdens het bezoek van Ponticianus VIII, vi, 13, 14, 15; en tijdens Augustinus' geestelijke worsteling VIII, viii, 19 e.v.; hij sluit zich aan bij Augustinus' besluit tot bekering VIII, xii, 30; hij vertoeft met Aug. op Cassiciacum IX, w, 8; hij wordt met August. gedoopt IX, VI, 14.

AMBROSIUS, ± 340-397) bisschop van Milaan (374). August. komt bij hem V, XIII, 23, August. hoort hem prediken VI, i, 1; op zijn bevel laat Monica verkeerde gebruiken na VI, ii, 2; August. houdt hem voor gelukkig VI, In, 3; August. hoort zijn geestelijke uitlegging der H. S. VI, iv, 6; hij heeft geen tijd voor August. ter beschikking VI, xi, 18; hij had Simplicianus tot geestelijk vader gehad, VIII, n, 3; hij heeft kloosters onder zijn toezicht VIII, vi, 15; August. deelt hem zijn bekering mee IX, v, 13; hij wordt door Justina vervolgd IX, vii, 15; August. citeert een zijner hymnen IX, xii, 32; zijn basiliek IX, vii, 16.

ANAXIMENES, Grieks wijsgeer uit de 6e eeuw v. Chr., die de lucht beschouwde als het beginsel aller dingen. Uit haar zou door verdunning het vuur zijn ontstaan, door verdikking het water, de aarde en het gesteente X, vi, 9.

ANTONIUS, geb. 251 in Egypte, de eerste, die zich als monnik in de woestijn terugtrok; hij stierf 105 jaren oud in 356. Zijn leven is beschreven door de Alexandrijnse bisschop Athanasius. Van een levensbeschrijving is sprake VIII, vi, 15; Ponticianus verhaalt van hem VIII, vi, 14; hij wordt gegrepen door het Evangelie VIII, xii, 29.

ANUBIS, Egyptische god, zoon van Osiris en Nephthys; hij wordt voorgesteld met de kop van een jakhals, vandaar „latrator, blaffer" VIII, ii, 3.

APOLLINARISTEN, de volgelingen van Apollinaris, bisschop van Laodicea. Sommigen van hen leerden, dat de wijsgerige verdeling van de mens in drieën: lichaam, ziel en geest op Christus niet van toepassing was, omdat in Hem in plaats van de geest de Goddelijke logos aanwezig was; anderen ontzegden Christus bovendien de ziel. Op de laatste doelt August. VII, xlx, 25. De leer van Apollinaris werd op het tweede oecumenisch concilie te Constantinopel in 381 veroordeeld.

ARISTOTELES, Van dezen bekenden Griekschen wijsgeer (384-322 v. C.) noemt August. IV, xvi, 28 een geschrift „De tien' categorieën". Het schijnt niet door Aristoteles zelf geschreven, maar later uit zijn geschriften samengesteld te zijn. August. las het waarschijnlijk in een Latijnsche vertaling.

ARRIANEN, de volgelingen van Arrius of Arius, die leerde, dat de Zoon door de Vader in de tijd geschapen is en dus niet met Hem gelijk in wezen. Zijn leer werd veroordeeld op het concilie van Nicea (325) en het tweede oecumenisch concilie te Constantinopel (381). Justina, de gemalin van keizer Valentinianus I (364-375) was een ijverig voorstandster der Ariaanse leer IX, vii, 15.

ATHANASIUS, bisschop van Alexandrië, gest. 373 een der grootste tegenstanders van de leer van Arius. Hoe hij de psalmen in de kerk liet voordragen X, xxxiii, 50.

ATHENERS, de apostel spreekt tot hen, VII, lx, 15.

BABYLON, als symbool van het zondige leven in de wereld II, III, 8; de Babylonische waardigheid der afgodendienaars VIII, n, 4.

CARTHAGO, de grote havenstad van de Romeinse provincie Africa. Aeneas komt te

C. I, xiii, 22; Augustinus verblijft te C. II, III, 5; het zedeloze leven te C. III, i, 1; August. vertrekt uit Thagaste naar C. IV, vii, 12; Faustus komt te C. V, ii, 2;

August. is rhetor te C. V, vii, 13; slechte gewoonten der studenten te C. V, vii, 14; Elpidius spreekt te C. tegen de Manichaeërs V, in, 21; Alypius is te C. Augustinus' leerling VI, vii, 11; ix, 14; Nebridius verlaat C. VI, x, 17; August. en Nebridius te C. VII, n, 3; C.

als voorbeeld van hetgeen in Augustinus' herinnering leeft X, xvi, 25; xxi, 30; Augustinus' Carthaagsche leermeester IV, xvi, 28.

CASSICIACUM, het landgoed, door Verecundus aan Augustinus ter beschikking gesteld na zijn bekering; hij bereidde zich daar voor tot de doop IX, III, 5.

CATILINA, poogde in het jaar 63 v. C. met geweld de macht te Rome in handen te krijgen; zijn plan werd door de consul Eicero verijdeld II, v, 11.

CHERUBIM, meerv. v. Cherub, een der namen voor bepaalde engelen XII, xxii, 31.

CHRISTUS, I, xi, 17; III, IV, 8; V, ix, 16; xiv, 25; VI, i, 1; Iv, 5; VII, v, 7; vii, 11; xix, 25; xx, 26; VIII, ii, 3, 4; iv, 9; v, 12; IX, vii, 17; xii, 33; xlli, 34; X, xxxxi, 70; XI, nu, 28; XIII, vii, 8; XII, 13; xviii, 23; xxi, 31.

CHRISTUS JEZUS, VII, xviii, 24; xx, 26; IX, 1, 1; X, xxxiii, 68.

EICERO, Marcus Tullius C. (106-43 v. C.) de bekende redenaar en schrijver, III, iv, 7; v, 9; V, vi, 11; VIII, vii, 17. Zie Hortensius.

CREOSA, de vrouw van Aeneas. Volgens het epos van Vergilius verlaat Aeneas met haar het brandende Troje, maar raakt haar kwijt; later verschijnt haar schim hem I, xiii, 22.

CYPRIANUS, bisschop van Carthago (f 200-258), gestorven als martelaar. August. spreekt van een kapel of bidplaats, die de herinnering aan C. levendig hield V, vin, 15.

DANAË, dochter van Acrisius. Deze had, volgens de mythe, een orakel gekregen, dat de zoon van zijn dochter hem doden zou. Daarom sloot hij haar in een toren op. Jupiter echter wist tot haar te naderen in de gedaante van gouden regen, waarna zij Perseus ter wereld bracht I, XVI, 26.

DAVID, III, vii, 13; X, xxxi, 46; de psalmen van D. IX, iv, 8; X, xxxiii, 50.

DIDO, koningin van Carthago, dat zij volgens de sage gesticht had. Uit wanhoop over haar door Aeneas versmide liefde doodde zij zich op de brandstapel I, xiii, 20, 21. Zie Aeneas.

EGYPTIE, VII, ix, 15; Antonius, de Egyptische kluizenaar VIII, VI, 14.

ELIA, X, xxxi, 46; XIII, xxvi, 41.

ELIPIDUS, spreekt tegen de Manichaeërs V, xl, 21. Verder is van hem niets bekend.

EPAFRODITUS, die volgens Filipp. 4 : 18 aan Paulus de gaven der Filippenzen overbracht, XIII, xxvi, 39.

EPICURUS (342-270 v. C.) leerde, dat het hoogste goed is het genot; hij stelde echter het geestelijk boven lichamelijk genot. Volgens hem bestaat alles, dus ook de ziel, uit atomen; daarom sterft zij met het lichaam; hij geloofde dus niet aan een voortbestaan der ziel na de dood en aan vergelding, VI, xvi, 26.

EVA, I, xvi, 25; V, IX, 15; XIII, xlu, 14.

Evodius, vriend van Augustinus, later bisschop van Uzala. Hij woonde een tijdlang samen met August. IX, vin, 17; was aanwezig bij de dood van Monica IX, xII, 31.

EZAU, VII, vi, 10; IX, 15; X, XXXII, 46.

FAUSTUS, een bisschop der Manichaeërs; hij komt te Carthao V, III, 3; August. verwacht hem met groot verlangen V, vi, 10 hij wordt oorzaak, dat August. zich van de Manichaeër begint los te maken V, vii, 13; August. vergelijkt hem m Ambrosius V, xiii, 23; de verwachting, die August. van he gehad had VI, xi, 18.

FILIPPENZEN, XIII, xxvi, 39, 40.

FIRMINUS, vertelt Augustinus van de astrologische proefneming van zijn vader VII, VI, 8; August. tracht hem van het bijgeloof af te brengen VII, vi, 9, 10.

GALATEN, XIII, XIII, 14.

GENESIS, XII, xiv, 17; xxii, 31; xxvi, 36.

GERVASIUS, martelaar, wiens lijk tezamen met dat van Protasi te Milaan gevonden werd; door de aanraking van de baar werd, volgens Augustinus' verhaal, een blinde gen IX, vu, 16.

HIERIUS, redenaar te Rome, aan wien August. zijn eerste gesekst opdroeg IV, xiv, 21.

HIPPOCRATES, geb. ongeveer 460 v. C. op het eiland Cas, wordt de vader der geneeskunde genoemd; hij was de beroemdste geneesheer der oudheid en liet vele geschrift na IV, iii, 5.

HOMERUS, de beroemde dichter der Griekse heldendichten Ilias en Odyssea, die ook in Augustinus' tijd op de scholen gelezen werden I, xiv, 23; xvi, 25.

HORTENSIUS, titel van een, in het jaar 45 v. C. geschreven, maar verloren werk van Eicero. Het was een dialoog en ontleende zijn titel aan de naam van een der sprekers. De inhoud komt waarschijnlijk op het volgende neer: „Alle mensen streven naar het geluk; ze zoeken dat echter in rijkdom en eer en raken zoo verstrikt in allerlei hartstochten. Daardoor wordt het leven ongelukkig evenals door de vrees voor de dood. Slechts de filosofie brengt redding; zij leert ons dat niet het zinnelijke, maar het geestelijke leven het ware leven is. Zij schenkt ons rust in het leven en doet ons de dood kalm tegemoet zien." Deze korte inhoud

kunnen we vaststellen uit verschillende door August. elders gegeven citaten III, IV, 7; VIII, vu, 17.

ISRAEL, IX, x, 24; X, xxxiv, 52.

ITALIË, I, XVII, 27; VI, x, 16; IX, vi, 14.

IZAK, III, VII, 13; X, xxxiv, 52.

JACOB, III, vu, 13; VII, VI, 10; IX, 15; X, xxxiv, 52.

JERUZALEM, het eeuwige J. IX, xIII, 37; X, xxxv, 56; XII, xvi, 2; XIII, IX, 10.

JESAJA, IX, V, 13.

JEZUS, I, xi, 17; VII, ix, 14; 'win, 24; IX, iv, 9.

JEZUS CHRISTUS, III, VI, 10; VII, XXI, 27; VIII, v, 12; xII, 29; IX, iv, 7; XI, n, 4. Zie Christus, Christus Jezus, Jezus.

JOHANNES, (de Dooper) X, xxxi, 46.

JORDAAN, XIII, xii, 13.

JOZEF, X, xxxiv, 52.

JULIANUS, bijgenaamd Apostata (de afvallige) keizer 361-363 n. C. Hij was streng Christelijk opgevoed, maar werd onder invloed der Griekse filosofie een ijverig aanhanger van het heidendom. Hij vaardigde een wet uit, waarin bepaald was, dat de Christelijke leeraren bij hun onderwijs geen gebruik mochten maken van de heidense literatuur, hetgeen praktisch betekende, dat hun verhinderd werd onderwijs te geven VIII, v, 10.

Juno, de gemalin van de oppergod Jupiter, die in het epos van Vergilius gekant is tegen Aeneas en poogt te verhinderen, dat hij Italië bereikt I, xvii, 27.

JUPITER, de opperste der Romeinse goden, aan wien donder en bliksem gehoorzaam zijn. Van hem worden in de mythologie talrijke gevallen van echtbreuk verhaald. I, XVI, 25, 26.

JUSTINA, de gemalin van keizer Valentinianus I (364-375) en de moeder van Valentinianus II (375-392). Zij was een ijverig voorstandster der Ariaanse leer IX, vii, 15.

LIBANON, cederen van de L. VIII, II, 4.

MACEDONIA, XIII, XXV, 38; xxvi, 40.

MADAURA, stad in de nabijheid van Augustinus' geboorteplaats Thagaste, waar Augustinus een deel van zijn opleiding ontving II, III, 5.

MANICHAËUS of MANT, (215-277) V, III, 6; vii, 12, 13. MARIA, de maagd M. V, x, 20.

MARS, de planeet IV, in, 4.

MEDEA, een tovenaars uit de mythologische verhalen. Van haar wordt verteld, dat ze op een door draken getrokken wagen door de lucht vloog; dit onderwerp werd door de dichters vaak bezongen III, vi, 11.

MILAAN, was in de tijd van Augustinus de residentie van het West-Romeinse rijk. August. komt te M. V, xiii, 23; Alypius vergezelt August. naar M. VI, x, 16; Nebridius komt te M. VI, x, 17; er is een klooster te M. VIII, vr, 15; August. gaat naar M. om gedoopt te worden, IX, vr, 14.

MINERVA, de Romeinse godin VIII, II, 3.

MONICA, de moeder van August. III, xi, 19 e.v.; V, viii, 15; VI, r, 1 e.v. Over haar handelt hij uitvoerig IX, VIII, 17 e.v.; haar naam komt voor IX, XIII, 37.

Mozes, III, vii, 13; XI, li, 4; in, 5; XII, xiv, 17; xvi, 23; xvii, 24; - xx, 29; xxiii, 32; xxiv, 33; xxv, 34, 35; xxvi, 36; xxx, 41

NEBRIDIUS, vriend van August. IV, III, 6; VI, vii, 11; komt te Milaan VI, x, 17; met hem houdt August. wijsgerige gesprekken VI, xvi, 26; zijn argument tegen de Manicheeërs VII, ir, 3; en tegen de astrologie VII, vi, 8; helpt Verecundus in zijn onderwijs VIII, vr, 13, 14; de dood van N. IX, in, 6; Augustinus' brieven aan N. IX, iv, 7.

NEPTUNUS, de Romeinse zeegod, VIII, II, 3.

NOACH, X, XXXI, 46.

ONESIFORUS, verkwikt Paulus XIII, xxv, 38.

ORESTES, zoon van Agamemnon; op zijn zwerftochten werd hij vergezeld van zijn trouwen vriend Pylades. Orestes en Pyladee worden in de oude literatuur genoemd als klassiek voorbeeld; van vriendentrouw, IV, vr, 11.

OSTIA, de aan de uitmonding van de Tiber gelegen havenplag van Rome. Op reis van Milaan naar Africa vertoefde Augustinus er met zijn moeder en vrienden. Zijn moeder sterft te IX, VIII, 17; het gesprek aan het venster IX, x, 23; hun verblijf te O. IX, xi, 28.

PATRIEIVS, de vader van August., IX, lx, 19; XIII, 37.

PAULUS, de apostel, VII, xxi, 27; VIII, lv, 9; VI, 14; XIII, xxv, 38; xxvi, 40.

PAULUS, de stadhouder, VIII, lv, 9.

PHOTINUS, ongeveer 340 bisschop van Sirmium, leerde, dat Christus een bijzonder door God verlicht mens was, VII, xix, 25.

PLATONISTEN, hiermee bedoelt August. de z.g. Neo-Platonisten, de volgelingen van Plotinus (204-270 n. C.) VII, ix, 13; xx, 26; VIII, n, 3.

PONTICIANUS, landgenoot van August., in dienst aan het hof. Hij bezoekt August. VIII, VI, 14, 15; vii, 16, 18.

PROTASIUS, martelaar, wiens lijk tezamen met dat van Gervasius te Milaan gevonden werd; door de aanraking van de baar werd, volgens Augustinus' verhaal, een blinde genezen IX, vii, 16.

PYLADES, zie Orestes.

ROMANIANUS, stadgenoot en vriend van August. Is in Milaan om zijn zaken te behartigen VI, xiv, 24.

ROME, August. gaat naar R. V, VIII, 14, 15; hij sluit zich daar aan bij de Manicheeërs V, x, 18; hij doceert daar de retorica V, xii, 22; men raadpleegt uit Milaan de praefet van R. over een te benoemen leraar V, xiii, 23; Alypius komt naar R. VI, vii, 12; August. treft hem daar aan VI, x, 16; Hierius, redenaar te R. IV, xiv, 21; Victorinus retor van R. VIII, n, 3; heeft te R. een standbeeld VIII, ri, 3; hij wordt te R. gedoopt VIII, II, 4, 5 August. is te R. als Verecundus sterft IX, In, 5.

SALOMO, III, VI, 11.

SATURNUS, de planeet IV, in, 4.

SAULUS, zie Paulus, VIII, xv, 9.

SENECA, Lucius Annaeus Seneca (+ 4 v. C.-65 n. C.), Stoïcijns gezind wijsgeer, van wien vele werken over zijn. Faustus had daarvan enige gelezen V, vr, 11.

SERAPHIM, een der namen voor bepaalde engelen XII, xxii, 31.

SIMPICIANUS, een vroom man te Milaan; hij volgde, hoewel reeds een grijsaard, Ambrosius op in het episcopaat. August. raadpleegt S. VIII, r, 1; n, 3; S. vertelt August. van de bekering van Victorinus, VIII, n, 3, 4; v, 10.

SODOMIETEN, III, VIII, 15.

SYMMACHUS, Quintus Aurelius Symmachus, beroemd redenaar en verdediger van de heidenschen godsdienst; van hem zijn fragmenten van redevoeringen en een verzameling brieven over. In 384 en 385 was hij stadspraefet in Rome; hij beval August. aan voor een benoeming te Milaan V, XIII, 23.

TERENTIUS, Publius Terentius Afer (± 190-159 v. C.) beroemd Romeins komediedichter, I, xvi, 26.

TEUCRIËRS, de Trojanen, aldus genoemd naar Teucer, de eerste koning van Troje, I, xvii, 27.

THAGASTE, de geboorteplaats van August. gelegen in Numidië in het N. van Afrika, II, in, 5; IV, vii, 12.

THESSALONICA, XIII, XXVI, 40.

TOBIS, of Tobit de hoofdpersoon van het apocriefe boek Tobit, X, xxxiv, 52.

TRIER, was in de tijd van August. een der belangrijkste steden van het Westen, waar o. a. keizer Gratianus (375-383) resideerde. Wellicht vond tijdens diens bewind de gebeurtenis plaats, die verhaald wordt VIII, vi, 15.

TROJE, brand van T. I, xiii, 22.

VALENTINIANUS, geb. 371, kwam reeds in 375 aan de regering, IX, vii, 15. In 392 werd hij vermoord.

VENUS, de Romeinse godin der liefde VIII, n, 3.

VENUS, de planeet IV, III, 4.

VERECUNDUS, Milaans burger en leraar, vriend van August. VIII, vi, 13; stelt Cassiciacum aan August. ter beschikking IX, in, 5, 6.

VERGILIUS, (70-19 v. C.) de bekende dichter o. a. van de Aeneïs, het nationale epos der Romeinen, dat ook in Augustinus' tijd op de scholen gelezen werd, I, xtrr, 13. VICTORINUS, Gaius Marius Victorinus, beroemd redenaar en schrijver. Te zijner eer werd in 353 op het forum te Rome een standbeeld geplaatst. Kort daarna ging hij over tot het Christendom. Hij vertaalde Neo-Platonische boeken uit het Grieks en schreef verscheidene theologische werken, VIII, II, 3; hij had vroeger de Romeinse goden verdedigd VIII, li, 3; zijn vrijmoedige belijdenis des geloofs VIII, ii, 5; men verblijdde zich over zijn bekering VIII, iv, 9; hij geeft zijn ambt prijs, VIII, v, 10.

VINDIEIANUS, verzet zich tegen de astrologie VII, vi, 8; waarschijnlijk dezelfde als de IV, III, 5 vermelde geneesheer.